

T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKİLÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

12 EYLÜL ASKERİ MÜDAHALESİ VE EKONOMİ POLİTİKALARI

Yüksek Lisans Tezi

Meltem Tekerek

Ankara-2012

T.C ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKİLÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

12 EYLÜL ASKERİ MÜDAHALESİ VE EKONOMİ POLİTİKALARI

Yüksek Lisans Tezi

Meltem Tekerek

Tez Danışmanı

Prof.Dr. Temuçin Faik Ertan

Ankara-2012

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

12 EYLÜL ASKERİ MÜDAHALESİ VE EKONOMİ POLİTİKALARI

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Temuçin Faik Ertan

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof.Dr. İzzet Öztoprak (Başkan)

.....

Prof.Dr. Temuçin Faik Ertan (Danışman)

.....

Prof.Dr. Oğuz Aytepe

.....

Tez Sınav Tarihi: 29.02.2012

Prof.Dr.Temuçin Faik Ertan

Enstitü Müdürü

ÖZET

Atatürk ve arkadaşları tarafından 1923 yılında Cumhuriyet ilan edildiği zaman ekonomi tam bağımsız değildir. Cumhuriyetin ilanı ile beraber Türkiye İktisat Kongresi'nde alınan kararlar doğrultusunda ulusal ekonomiye geçiş politikaları izlenmiştir. Ülkede yaşanan ekonomik, sosyal ve siyasal sorunlar 1929 Dünya Ekonomik Buhranının da etkisiyle devletçilik politikalarına geçiş sürecini başlatmıştır. Atatürk'ün ölümüne kadar devam eden planlı sanayileşme politikaları ile sürdürülen devletçilik, İkinci Dünya Savaşı boyunca duraklamış, Demokrat Parti iktidarına kadar da gerileyerek devam etmiştir. Demokrat Parti döneminde tarımın ve özel sektörün gelişmesine özellikle önem verilmiş, Cumhuriyet tarihinde dış ekonomik ilişkilerde liberalleşme dönemi başlamıştır. 1954 yılında başlayan döviz dar boğazı sonrası ithalatta liberalizme son verilerek ithal ikamesi yoluna gidilmiştir. Fakat alınan tedbirler döviz darboğazını aşamayarak 1958 krizini ve ardından gelen 1960 askeri müdahalesini önleyememiştir.

Cumhuriyet tarihinin bu ilk askeri müdahalesi sonrası ekonomide planlı kalkınma dönemi başlamıştır. Planlama konularında ilk deneyimin kazanıldığı Birinci Plan döneminden sonra İkinci Planın ortalarında izlenen ithal ikamesi ve korumacılığa dayalı ekonomi politikaları nedeniyle ikinci kez ekonomik krize girilmiş, ardından 1971 askeri müdahalesi yaşanmıştır.

1973 yılı demokratik seçimler sonrası yarı askeri rejimin uygulamalarının sona erdiği, tüm dünyada Petrol Krizinin de etkilerini gösterdiği bir yıl olmuştur. Krizin etkileri Türkiye'yi döviz darboğazına sürüklerken, koalisyon hükümeti zamanında oy getiren politikalara devam edilmesi krizin etkilerini artırmış ve ülke 1977 yılından itibaren aşılması güç ekonomik sorunlar yaşamaya başlamıştır. Uluslararası ekonomik ortamdaki gelişmelerin de bu krize etkisi göz ardı edilmemelidir. 1977 seçimleri ve sonrası kurulan istikrarsız hükümetlerin yapısı ekonomik bunalıma çare olamamıştır. Krizin etkilerinin arttığı 1978-1979 yıllarında iki istikrar kararı alındıysa da tam anlamıyla uygulanamamıştır. 1979 sonunda ithal ikameci politikalarla çare bulunamayan ekonomik krizi aşmak için 24 Ocak 1980 tarihinde ekonomik istikrar paketi açıklanmış ve uygulamaya geçilmiştir. Diğer istikrar önlemlerine göre daha kapsamlı olan bu kararları mevcut demokratik ortamda tam anlamıyla gerçekleştirmek mümkün olmamıştır. Sıkıyönetim kararlarına rağmen anarşik ortam gün geçtikçe daha çok can almaya başlamıştır. Ekonomik, sosyal ve siyasi yapıdaki gelişmeler üzerine Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu'ndan kaynaklanan bir görevi yerine getirmek gerekçesiyle ülkede yönetimi ele geçirmiştir.

12 Eylülün yarattığı askeri rejim ortamında 24 Ocak Kararlarını takiben gerçekleştirilemeyen uygulamaların olumlu sonuçları özellikle 1981 yılında büyük oranda kendini göstermiştir. 1982 yılında uygulanan ekonomik politikaların aksayan

yönlerinden bir tanesi banker kriziyle kendini göstermiştir. Bu olay 12 Eylül rejiminin ekonomiden sorumlu ekibinin görevden ayrılmasına neden olmuştur. Ancak ekonomi politikaları aynen devam ettirilmiştir. 1982 yılında yeni anayasanın kabul edilmesiyle Kenan Evren Cumhurbaşkanı ilan edilmiştir. 1983 yılı boyunca da izlenmeye devam eden politikalar sonrası başlıca ekonomik göstergeler olumsuz seyretmeye başlamıştır. 1983 yılı sonunda sivil rejime geçiş için demokratik seçimler yapılmış, 12 Eylül döneminde ekonomiden sorumlu Turgut Özal oyların çoğunluğunu alarak hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir. İthal ikamesinin iflası sonucu oluşan dar boğazı atlatarak serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecini başlatan bu gelişmeler 1983 sonrası için askeri rejim tarafından oluşturulan ortamda sivil rejim adı altında uygulanmaya devam edecektir.

ANAHTAR KELİMELER: Ekonomi, 24 Ocak Kararları, Turgut Özal, askeri müdahale, 12 Eylül, Kenan Evren.

ABSTRACT

The economy was not entirely independent in 1923 when Atatürk and his colleagues declared the Turkish Republic. Upon the declaration of Republic, policies to be conducted for transition to a national economy were followed in conformity with the decrees issued by the Turkish Economic Congress. The economic, social and political problems along with the 1929 world Economic Depression lead to an adaptation to statism politics. Statism which was carried out with planned industrialization politics till Atatürk's death, slowed down during the World War II, and regressed until Democratic Party came in power. Democratic Parti put a great emphasis on the improvement of agriculture and the private sector and gave start to liberalization in foreign economic affairs which is first in the history of Republic. After the foreign exchange crisis in 1954, import substitution was employed which put in end to liberalization in importing. Yet, the precautions couldn't overcome the foreign exchange crisis and resulted in major crises in 1958 and 1960 military coup.

Upon the military's first coup in Turkey, planned development period started. After First Plan period when the first experiences on planning were gained, a second crisis began, because of the economic politics which rely on import substitution and protectionism bringing about another inevitable military coup in 1971.

1973 was a year when the half military regime ended after the democratic elections and the effects of the Oil Crisis could be seen all over the world. While the effects of crisis was taking Turkey to currency crisis, the continued politics which brought the coalition government extra votes, increased the effects of crisis and the country had to deal with insurmountable economic problems in 1977. Furthermore, one cannot deny that the international events contributed to this crisis. The parties which took over the government in 1977 were not capable of resolving the economic crisis. In 1978-1979, when the effects of crises surged, two stability precautions yet weren't realized in the full sense. In 24 January 1980 an economic stability package was prepared and put into effect to overcome the crisis that couldn't be resolved with the politics supporting import substitution. However comprehensive than other stability precautions, these decrees couldn't be realised completely in the present democratic conditions. Though the military law decisions, anarchy didn't stop taking more and more lives. Upon the economic, social and political unrest, the Armed Forces took over the administration excusing to execute a mission required by a Domestic Service Law.

The practices which couldn't be applied under the military regime following 24th January Decree, started to bear fruit especially in 1981. One of the deficiencies of the economic politics carried out in 1982 was banker crisis. This event caused the economy professionals of the 12th September regime to resign from their posts.

However, the economy politics were conducted as planned. Kenan Evren became the President after the Constitution was accepted in 1982. Because of the politics executed during 1983, economic figures turned out to be negative. At the end of 1983, democratic elections were made for civillian regime and Turgut Özal who was the responsible for economy in 12th September period, was appointed to establish the new government. These events, which started the process for free market, after overcoming the economic crisis caused by the unsuccessful import substitution, were carried out under the name of civil regime which was ironically established by a military regime in the years following 1983.

KEY WORDS: Economy, 24th January Decress, Turgut Özal, military coup, 12th September, Kenan Evren.

ÖNSÖZ

Türkiye’de Cumhuriyetin ilanından sonra siyasal krizler ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilkinin Atatürk döneminde ekonomik ve sosyal alanda sorunların artmasıyla başlayan Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın kuruluşu aşamasında olduğunu söyleyebiliriz. İkinci Dünya Savaşı sırasında savunma harcamalarının artması ve üretimin düşmesi halkın ekonomik gücünü iyice zayıflatmış, kurulan başka bir parti ile sorunlara çözüm bulunacağı düşünülmüş, bu umut, ilk defa 1950 yılında Atatürk’ün kurduğu bu partinin yerine Demokrat Parti iktidarını başa geçirmiştir. Demokrat Parti’nin ekonomik uygulamaları başlangıçta olumlu sonuçlar verse de 1958 krizini hazırlamış ve hükümetin sonunu getirmiştir. 1960 askeri müdahalesinden sonra kurulan hükümetlerin politikaları 1971 askeri müdahalesini hazırlamıştır. Nihayet bu müdahalenin ardından yaşanan ekonomik ve siyasal alandaki istikrarsız süreç ise 12 Eylül askeri müdahalesini hazırlamıştır.

Cumhuriyetin İlanından 12 Eylül askeri müdahalesine kadar olan dönemde ekonomik olayların siyasal olaylarla yakın ilişkisi veya daha net bir ifade ile ekonomik olayların siyasal sonuçları göze çarpmaktadır.

Ekonomik bir kriz sonrası alınan 24 Ocak Kararları ve ardından yaşanan 12 Eylül askeri müdahalesi de Türkiye’de ekonomik ve siyasal anlamda, hatta sosyal ve kültürel anlamda önemli değişikliklerin ilk adımlarını başlatan iki olay olarak görülmektedir.

12 Eylülün ekonomi politikalarının inceleneceği araştırma dört bölüm olarak planlanmıştır. Ekonomik ve siyasal gelişmelerin sadece içinde bulunulan dönemle değerlendirilemeyeceği düşüncesinden hareketle bu iki olayı hazırlayan gelişmeler üzerinde durulması lüzumu hissedilmiştir. Araştırma bu nedenle 4 bölüm olarak planlanmıştır. Bu dört bölümde ekonomik gelişmeler ağırlıklı olmak üzere iç ve dış siyasal gelişmelere de neden ve sonuç ilişkisi içersinde yer verilmiştir.

Araştırmanın 1. Bölümünde Cumhuriyetin ilanından itibaren 1971 askeri müdahalesine kadar olan ekonomik ve siyasal dönüşümler kısaca ele alınmıştır.

Araştırmanın 2. Bölümünde 1971 askeri müdahalesi ve sonrasında yapılan 1973 genel seçimleriyle başlayan ve 1980 askeri müdahalesine kadar devam eden koalisyon hükümetleri dönemi ele alınmıştır. Bu dönemde Demirel ve Ecevit liderliğinde el değiştiren başbakanlık sırasında bir sonraki seçim dönemine hizmet edecek politikalar izlendiği dikkat çekmektedir. Özellikle Ecevit başbakanlığındaki CHP-MSP koalisyon hükümeti döneminde haşhaş ekiminin serbest bırakılması, Kıbrıs Sorunu ve Yunanistan’la ilişkiler konusunda popülist politikaların ülkeyi krize adım adım yaklaştırması sebebiyle bu dönemdeki siyasal gelişmelere diğer bölümlere oranla daha ağırlıklı yer verilmiştir. Tüm dünyada etkileri görülen 1973 petrol krizi

Türkiye'yi de etkilemiştir. 1980 öncesi krizin kısa sürede ortaya çıkmadığı, 1977 yılından başlayarak keskinleşen ekonomik sorunlar için bir takım çözüm yolları arandığı fakat sonuca ulaşılamadığı görülecektir.

Ekonomik krize çare olması için alınan 24 Ocak Kararları ile 12 Eylül de gerçekleşen askeri müdahale 1980 yılının iki önemli olayı olarak 3. Bölümde ele alınmıştır. Bu iki olay Türkiye'nin bundan sonraki ekonomik yapısı üzerindeki köklü değişikliklerin ilk adımı olduğu gibi temel hak ve özgürlükler alanında da bazı kazanımların kaybına neden olmuştur. Birbirinden bağımsız gibi görünen bu iki olayın aslında daha önceki ekonomik ve siyasal krizlere benzer şekilde birbiriyle bağlantılı olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır.

İlk üç bölümde konular Atatürk Dönemi, İnönü Dönemi gibi kişiler baz alınarak, ya da Demokrat Parti Dönemi, I. Ecevit Hükümeti gibi hükümetler baz alınarak dönem dönem sunulmuş olmasına rağmen 4. Bölümde ekonomi politikaları daha ayrıntılı işlenerek yıl yıl işlenmiştir.

4. Bölümde askeri rejim altında 1980 Ocak ayından başlayan ve 1983 seçimlerine kadar giden askeri rejim altında geçen yıllar ele alınmıştır. 1980 yılına ait Ulusu Hükümetinin kuruluşu ve 1980 yılı ekonomi politikalarının değerlendirmesi 12 Eylül askeri müdahalesinden sonraya rastlaması nedeniyle 12 Eylül dönemi gelişmelerine alınmasının uygun olacağı düşünülmüştür.

1981 yılı askeri rejimin ilk yılıdır. 1982 yılında referandum sonrası bir anayasa kabul edilmiş ve Kenan Evren Cumhurbaşkanı olmuştur. Güdümlü de olsa kurulan siyasi partilerle seçimlere gidilmesi ve sivil bir iktidarın iş başına gelmesi Kasım 1983 seçimleri sonrasıdır. Dolayısıyla araştırma 1983 seçimleri sonrası kurulan Turgut Özal Hükümeti zamanına kadar sürdürülmüştür.

Araştırmanın esas konusunu teşkil eden 12 Eylül dönemi ekonomi politikaları sadece tek bir başlıkta ele alınmış gibi görünmesine rağmen bu yılların politikalarını hazırlayan gelişmeler daha önceki yıllarda gerçekleşmiştir. Bunlardan 2. Bölümde 24 Ocak ve 12 Eylül sürecini hazırlayan iki müdahale arası dönemin Türk ekonomisine maliyeti 24 Ocak Kararlarını ve 12 askeri müdahalesini hazırlamıştır. Bu iki olay 3. Bölümde ayrı olarak ele alınmıştır.

Araştırmanın tümünde siyasal gelişmelere de değinilmiş olmasına rağmen, konular esas olarak ekonomik açıdan ele alınmıştır. Örneğin 1982 anayasasının ekonomiyi ilgilendiren bölümlerinde ayrıntıya girilmiştir. Ekonomik gelişmeler ele alınırken ise makro iktisadın alanı içine giren konular ele alınmıştır. Bunlar ekonominin bütününe ilgilendiren, ekonominin işleyişini açıklamayı amaç edinen kısımlardır. Milli gelir, istihdam, üretim- yatırım- tasarruf, genel fiyat düzeyi, enflasyon, ödemeler dengesi açıklarının nedenleri bunlar arasındadır. Mikro iktisatın birey, aile ve işletmelerin davranışlarını ele alan kısımlarına girilmemiştir.

1980-1983 yılları arasındaki dönemde 24 Ocak Kararlarının ve 12 Eylül askeri müdahalesinin sosyal, kültürel ve siyasal sonuçları araştırmanın konusu dışındadır. Ekonomik sonuçları sayısal veriler ışığında ortaya konmaya çalışılmıştır.

Araştırma yapılırken öncelikle bilimsel yayınlar, süreli yayınlar, resmi yayınlarla ilgili bir tarama yapılmıştır. Bu yayınlar arasından seçilen eserler bilimsel çalışma metotları ile çözümlenip, yalınlaştırılarak analiz edilmeye gayret edilmiştir.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR.....	xiii

GİRİŞ

1. Ekonomi ve Politikanın Tanımları.....	1
2. Ekonomi Politikası Nedir?.....	3
3. Ekonomi, Politika ve Ordu İlişkisi.....	7

1. BÖLÜM

CUMHURİYETİ'İN İLANI'NDAN 12 MART MUHTIRASI'NA TÜRK EKONOMİSİ

1.1. Osmanlı Ekonomik Mirası.....	12
1.2. Atatürk Dönemi.....	14
1.2.1. Türkiye İktisat Kongresi ve Sonuçları.....	15
1.2.2. Devletçilik Uygulamasına Geçiş.....	19
1.3. İnönü Dönemi.....	23
1.3.1. İkinci Dünya Savaşı Sırasında Türkiye Ekonomisi.....	24
1.3.2. İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Ekonomik Gelişmeler.....	26

1.4. Demokrat Parti Dönemi	29
1.4.1. Demokrat Parti İktidarının İlk Yıllarında Ekonomik Gelişmeler	30
1.4.2. 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesine Giden Süreçte Ekonominin Durumu	32
1.5. 27 Mayıs'tan 12 Mart'a	34
1.5.1. 27 Mayıs Döneminin Ekonomi Politikası	35
1.5.2. Demirel Hükümeti ve 12 Mart'a Giden Süreçte Ekonomik Gelişmeler	38

2. BÖLÜM

12 MART 'TAN 12 EYLÜL 'E TÜRK EKONOMİSİ

2.1. 12 Mart 1971 Askeri Muhtırası	41
2.2. 12 Mart Dönemi Hükümetleri	42
2.2.1. Petrol Krizi ve Türk Ekonomisine Etkileri	44
2.2.2 Ekonomik Gelişmeler	47
2.3. 1973 Seçimleri ve Hükümetleri	48
2.3.1. Birinci Ecevit Hükümeti	48
2.3.1.1. Haşhaş Sorunu	49
2.3.1.2 . Ege Uyuşmazlıkları	50
2.3.1.3. Kıbrıs Bunalımı	53
2.3.2. Birinci Milliyetçi Cephe Hükümeti	56
2.3.2.1. Silah Ambargosu	58
2.3.2.2. Ekonomik Gelişmeler	60
2.4. 1977 Seçimleri ve Müdahaleye Giden Yol	62
2.4.1. İkinci Milliyetçi Cephe Hükümeti	62

2.4.2. Üçüncü Ecevit Hükümeti.....	64
2.4.3. Altıncı Demirel Hükümeti.....	66
2.4.4. Ekonomik Gelişmeler	69

3. BÖLÜM

24 OCAK KARARLARI VE 12 EYLÜL 1980 ASKERİ MÜDAHALESİ

3.1. 24 Ocak Kararları.....	78
3.1.1. 24 Ocak Kararlarına Doğru.....	78
3.1.2. 24 Ocak Kararlarının Açıklanması.....	81
3.1.3. 24 Ocak Kararlarının Kapsamı.....	82
3.1.3.1. Devalüasyon Kararı.....	83
3.1.3.2. Yüksek Oranlı Zam.....	84
3.1.3.3. Dış Ticaret Dengesi.....	87
3.1.3.4. Yabancı Sermayeye Serbestlik.....	88
3.1.3.5. Vergi Düzenlemeleri.....	90
3.1.3.6. Faiz Oranları ve Ücretlerde Değişiklik.....	92
3.1.3.7. Dış Yardımlar ve Transfer Harcamaları.....	93
3.1.4. 24 Ocak Kararları İle Değişim.....	96
3.2. 12 Eylül Askeri Müdahalesi.....	103
3.2.1. 12 Eylül Askeri Müdahalesine Doğru.....	103
3.2.2. 12 Eylül Askeri Müdahalesi.....	109
3.2.3. İç ve Dış Kamuoyunun Tepkileri.....	113

4. BÖLÜM

12 EYLÜL DÖNEMİ TÜRK EKONOMİSİ

4.1. Ulusu Hükümeti ve İlk Uygulamalar	118
4.1.1 Askeri Müdahalenin Hemen Sonrasında Siyasal Durum.....	118
4.1.2. 1980 Yılı Ekonomik Gelişmelerine Bakış.....	120
4.2. 1981 Yılı Gelişmeleri	124
4.2.1. Askeri Müdahalenin Başında Siyasal Gelişmeler.....	124
4.2.2. Askeri Müdahalenin Başında Ekonomik Gelişmeler.....	126
4.3. 1982 Yılı Gelişmeleri	133
4.3.1. Yeni Anayasanın Kabulü ve Siyasal Gelişmeler.....	133
4.3.2. Ekonomik Duruma Genel Bir Bakış.....	140
4.3.3. Banker Olayları.....	147
4.4. 1983 Yılı Gelişmeleri	152
4.4.1. Askeri Müdahale Döneminin Sonuna Doğru Ekonomik Gelişmeler .	153
4.4.2. Türkiye- AET İlişkileri.....	162
4.5. 12 Eylül Döneminde Türkiye Ekonomisi Hakkında Bir Değerlendirme	166
4.5.1. Ödemeler Dengesi.....	170
4.5.2. Fiyat, Ücret ve Endeksler.....	175
4.5.3. Ulusal Hesaplar.....	180
4.6. 1983 Seçimleri ve Demokrasiye Dönüş	183
SONUÇ	186

KAYNAKÇA	190
EKLER	
EK-1. 1980 Yılı Ekonomik Kararları.....	201
EK-2. 1981 Yılı Ekonomik Önlemleri.....	216
EK-3. 1982 Yılı Ekonomik Önlemleri.....	225
EK-4. 1983 Yılı Ekonomik Önlemleri.....	234
ÖZGEÇMİŞ	242

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
a.g.e	: Adı geçen eser.
AP	: Adalet Partisi
ATAM	: Atatürk Araştırma Merkezi
BM	: Birleşmiş Milletler
c.	: Cilt
CGP	: Cumhuriyetçi Güven Partisi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DÇM	: Dövizle Çevrilebilir Mevduat
DİSK	: Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı.
ed.	: Editör
FIR	: (Flight Information Region) Uçuş Bilgi Bölgesi
GATT	: (General Agreement on Tariffs and Trade) Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
IDA	: (International Development Association) Uluslararası Kalkınma Birliği
IFC	: (International Investment Bank) Uluslararası Finans Kurumu
ILO	: (International Labour Organization) Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	: (International Money Fon) Uluslararası Para Fonu
KKBG	: Kamu Kesimi Borçlanma Gereği
MB	: Merkez Bankası
MESS	: Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası
MC	: Milliyetçi Cephe
Md.	: Madde
MDP	: Milliyetçi Demokrasi Partisi

MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MGK	: Milli Güvenlik Konseyi
MNP	: Milliyetçi Nizam Partisi
MSP	: Milliyetçi Selamet Partisi
MİSK	: Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu
NATO	: (Nort Atlantic Treaty Organization) Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OECD	: (Organization for Economic Cooperation and Development) Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
OEEC	: (Organization for European Economic Cooperation) Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü
OPEC	: (Oil Producing and Exporting Countries) Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
PTT	: Posta ve Telgraf Teşkilatı
s.	: Sayfa
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C	: Türkiye Cumhuriyeti
TCDD	: Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları
TİSK	: Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu
TPAO	: Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
TOBB	: Türkiye Odalar Borsalar Birliği
TPKK	: Türk Parasını Koruma Kanunu
TKİ	: Türkiye Kömür İşletmeleri
TKP	: Türkiye Komünist Partisi
TL	: Türk Lirası
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
TÜSİAD	: Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsleri
SEKA	: Türkiye Selüloz ve Kağıt Fabrikaları
YHK	: Yüksek Hakem Kurulu

YKY : Yapı Kredi Yayınları

GİRİŞ

1. Ekonomi ve Politikanın Tanımları

İnsanoğlunun sonsuz olan gereksinimleri ile bu gereksinimleri gidermeye yönelik k t olan mal ve hizmet miktarı arasında bir dengesizlik mevcuttur. Gereksinimler ile kaynaklar arasındaki bu dengesizlik gelişmiş ya da az gelişmiş, kapitalist ya da sosyalist tüm toplumlar için söz konusudur. İşte ekonomi bilimi bu sınırlı kaynaklarla sınırsız gereksinimleri karşılama sorunu ile karşı karşıya olan bir kişinin ya da toplumun, tatmin düzeyini en yükseğe eriştirmesinin yolunu aramaktadır.¹

Bir toplumda ekonomik faaliyetler ekonomik düşünceye y n verip, onları koşullandırırken düşünceler de olayların doğmasına neden olmaktadır. Sonuçta bir takım ekonomik sistemler ortaya çıkmakta ve mülkiyet kurumlarına, bunlardan faydalanma biçimlerine veya devletin düzenleyici ve denetleyici rollerine göre, kurulması tasarlanan sistemlere göre birbirlerinden farklı uygulamalar ortaya çıkmaktadır.²

Ekonomi teorisi ise büyük  l de fayda taraftarları tarafından geliştirilmiştir. Fayda unsurunun  l lebilmesinin ve şahışlar arası karşılaştırılmasının mümkün olması ve beklenen bir sosyal hedef olarak fayda maksimizasyonunun kabul edilmesi ile neo- klasik iktisatçılar kısmen de olsa tatmin edici bulunan sosyal reformlar yapmak için harekete geçerek başarıya ulaşmışlardır.³

İnsanı ve insanın faydası ile tatminini ilgilendiren bu sosyal bilim dalı ile ilgili birçok tanım yapılmıştır. Yalın tanımıyla ekonomi ‘‘insanların yaşayabilmek

---

¹Zeynel Dinler, **İktisada Giriş**, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 1997, s. 6-7.

²Rona Turanlı, **İktisadi Düşünce Tarihi**, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 2000, s. 1.

³James M. Buchanan, ‘‘*Pozitif İktisat, Refah Ekonomisi ve Pozitif İktisat*’’, ( ev. Arif Nemli-Yenal  ncel), İ.  İktisat Fakültesi Yayını, Fakülte Matbaası, İstanbul, 1966, s. 95.

için üretme ve ürettiklerini bölüşme biçimlerinin ve bu eylemlerinden doğan ilişkilerin tümüdür.”⁴

Bir başka tanım da “ekonomi, mal ve hizmet üretiminin ve bu üretimin bölüşülmesi sonucunda ulaşılan toplumsal tatminin en üst düzeyde gerçekleşmesinin toplumsal kanunlarını saptamaya çalışan bir sosyal bilimdir. Ekonomik ise “bu mal ve hizmetin en düşük maliyetle ve en fazla yararı sağlayacak şekilde kullanımını” ifade eden sıfattır. ⁵

Bu tanımlarda genel olarak bir bölüşüm ilişkisi ve tatmin düzeyinin söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Ekonominin bir dalı olan makro ekonomi ise, ekonominin büyük ölçüde homojen bir mal olduğu varsayımıyla, makro ekonomik büyüklüklerin davranışı üzerinde durmaktadır. Büyüme, enflasyon, işsizlik ve ödemeler dengesi analizlerini kolaylaştırmak amacıyla, yapısal problemler gizlenmekte ve milli gelir gibi genel göstergeler üzerinde durulmaktadır. Makro ekonominin konusu Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla ile ölçülen toplam üretimdir. Bu konuda devletin rolü çok önemlidir. Makro ekonomi devlet müdahalelerinin devresel dalgalanmaların nedenini ortadan kaldırarak ekonomiye istikrar kazandırabilme ve bu şekilde daha yüksek bir gelir düzeyini sürdürebilme yollarını aramaktadır.⁶

Ekonomideki ilişkilere benzer ilişkiler politikada da görülmektedir. Politika “toplumda yaradılışları, sosyal ve ekonomik durumları bakımından değişik fikirlere ve değişik çıkarılara sahip insanlar arasında bir çatışma, bir mücadele ve kavga” olarak tanımlanmıştır.⁷ Politikayı ilgilendiren bir kavram olarak rejim “bir ekonomik sistemde, kişilerin üretim ve tüketim koşullarını ve bunlarla ilgili davranışlarını belirleyen kanunlardır.”⁸

Birbiri ile çok yakından ilişkili, hatta iç içe geçmiş bu iki bilim dalı için Franz Oppenheimer ekonomi ve politikanın tanımı için şöyle bir yaklaşım getirmiştir. “İnsanların geçimini sağlamanın iki temel yolu vardır; birbirine taban tabana zıt;

---

⁴Türkçe Sözlük, Türk Dil Derneği, Ankara, 1998, s. 399.

⁵Ansiklopedik Ekonomi Sözlüğü, Dünya Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 99-100.

⁶Funda Telatar, **Politik İktisat Politikası**, İmaj Yayınevi, Ankara, 2004, s. 18.

⁷Münci Kapani, **Politika Bilimine Giriş**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1996, s. 17.

⁸Ali Özgüven, **İktisadi Düşünceler-Doktrinler ve Teoriler**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1992, s. 5.

çalışmak ya da soymak. Bir kimsenin kendi emeğinin ürünlerini başkalarıyla değiştirmesi “ekonomi”, başkalarının ürününe karşılıksız olarak el koyması ise” siyaset”⁹ tir.

“Ekonomik” terimi ekonomik hesaplama anlamında kullanıldığı takdirde “politika” da bu hesaplamanın uygulama alanlarından birisi haline gelmektedir. Ekonomik hesaplama üzerine yapılan vurgunun ekonomi- politika ilişkileri açısından ortaya çıkardığı sonuç, ekonominin egemen taraf olma eğiliminde olmasıdır. Ekonomik yaklaşım neyi ve neden yaptığını açıklarken, politika sadece içeriği tanımlamaktadır. O halde politik olanı açıklamak istiyorsak ekonomik olarak düşünmemiz gerekmektedir.¹⁰

Bu tanımlardan yola çıkarak ekonomi ve politikanın birbirinin tamamlayıcısı veya birinin diğerinin nedeni ya da sonucu olduğu söylenebilir.

2. Ekonomi Politikası Nedir?

Politika kavramı geniş bir açıdan düşünüldüğünde “belli bir amaca ulaşmak için karar alınması ve bu kararın uygulanması olarak tarif edilebilir. O halde ekonomi politikasını da belli ekonomik amaçlara ulaşmak için karar alınması ve bu kararın uygulanması diye belirleyebiliriz.¹¹ Ya da ekonomi politikası “insan toplumlarında maddi refahın dağıtımını ve insanlar arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişimini konu alan bir bilimdir.”¹²

Ekonomi politikasının temel amaçları ise şöyle sıralanabilir:

- 1- Tam istihdama ulaşmak
- 2- Üretimi artırmak
- 3- Fiyat istikrarını korumak

---

⁹Şeref İba, **Anayasa ve Siyasal Kurumlar**, Ankara, 2006, s. 36.

¹⁰Telatar, **a.g.e**, s.11.

¹¹Vural Savaş, **Politik İktisat**, Beta Basım Yayım, İstanbul, 1986, s. 13.

¹²**Türkçe Sözlük**, s. 399.

- 4- Ödemeler dengesini düzenlemek
- 5- Gelir ve servet dağılımını düzeltmek
- 6- Faktör dağılımını düzeltmek
- 7- Kamusal ihtiyaçları karşılamak
- 8- Bazı bölgelere veya sektörler öncelik tanımak ve onları korumak
- 9- Özel tüketim alışkanlıklarını düzeltmek
- 10- Temel mallar arzını güvence altına almak
- 11- Nüfus büyüklüğünü ve yapısını düzeltmek
- 12- Çalışma saatlerini azaltmaktır.¹³

Ekonomi politikaları her dönem ve her koşulda aynı ölçülerde geçerli değildir. Fiyat artışlarını, işsizliği ekonomik durgunluğu yaşamadan bunları kanun, teori ve hipotezler çerçevesinde açıklamak ve bu çeşit istikrarsızlıkları giderebilmek için çeşitli ekonomi politikaları ve özel olarak da istikrar politikaları geliştirmek mümkün değildir. Bu politikalar genellikle ve o ülkelerin deneyimleri çerçevesinde yaratılmıştır. Oysa gelişme yolundaki ülkelerin karşı karşıya buldukları enflasyon ya da durgunluk, gelişmiş ülkelerin koşullarından farklı nitelikler taşıyabilmektedir. Bu nedenle bütün ülkelerde aynı şekillerde uygulanabilecek ekonomi politikaları yoktur. Bu çerçevede her ülkenin kendi yaşadığı ekonomik istikrarsızlıkları, genel teorik çerçeveden yararlanmak suretiyle kendi deneyimleri paralelinde politikaya çevirmesi en uygun çıkış yoludur.¹⁴

Ayrıca hükümetlerin ekonomik politika üzerinde sahip olduğu inisiyatif derecesinin önemi uluslararası ekonomik ortamın büyük ölçüde değiştiği 1970'lerden sonra artmıştır. Bu dönemde belli başlı sanayileşmiş ülkelerin büyük kısmında enflasyon ve işsizlikte yüksek oranlı artışlar gözlenmiştir.¹⁵ 1970'li ve 1980'li yılların ekonomik olayları bir dönüm noktası olup, ekonomi politika ilişkisinde köklü bir değişiklik yaratarak hükümetin rolüne ilişkin anlayışı tamamen değiştirmiştir.¹⁶

---

¹³A.g.e, s. 38-39.

¹⁴Mahfi Eğilmez- Ercan Kumcu, **Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004, s. 36.

¹⁵Telatar, **a.g.e**, s. 17.

¹⁶A.g.e, s. 18.

Ekonomi politikası ekonomi ile politika arasındaki ortak alanı yani ekonomi politikasını göstermektedir ki bu ortak alanın büyüklüğü, kurumsal ve yasal yapısını düzenlemiş gelişmiş ekonomilerde küçük olduğu halde, henüz sanayileşmesini tamamlayamamış gelişmekte olan ülkelerde çok daha fazladır. Bu durum gelişmekte olan ülkelerin neden sık sık siyasi bunalımlara sürüklendiğini ve neden istikrarlı bir demokrasiye kavuşamadığını da açıklar. Gelişmiş ülkelerde ekonomik sorunların çoğu, mevcut kurumsal ve yasal çerçeve içinde ve ekonomik kurallara uygun olarak çözümlenir. Bu ülkelerde ekonominin sarsıntısız işleyebilmesi için, ekonomistlerin deyişiyle marjinal ayarlamalar gerekli ve yeterlidir. Mesela faiz oranlarında küçük bir ayarlama veya vergi oranlarında küçük bir değişme bu ekonomilerde işsizlik, enflasyon, talep-arz dengesizliği ve ödemeler dengesi aksaklığı gibi birçok sorunun çözümlenmesi için yeterlidir.¹⁷

Buna karşılık gelişmekte olan ülkelerde yapısal, kurumsal ve yasal köklü değişiklikler gereklidir. Mesela sanayileşme, kentleşme katma değer vergisinin getirilmesi, toprak reformunun yapılması, KİT'lerin kurulması veya özel sektöre devri, ithalat ve ihracat rejiminde gümrük vergilerinin ve kotaların konması veya kaldırılması, asgari ücret uygulaması, toplu sözleşme sisteminin getirilmesi gibi son derece geniş kapsamlı değişikliklerin hemen hepsini, aynı anda gerçekleştirmek söz konusudur. Böylesine köklü kurumsal ve yasal değişmeler ise, çoğu defa bir kanun ile gerçekleştirilir. Bir başka deyişle siyasi karar alma mekanizmasının çalışmasını gerektirir. Bu ise, çeşitli çıkar gruplarını harekete geçirir. Parlamento ve hükümet etrafında yoğunlaşan ekonomik amaçlı siyasi bir çekişme ve faaliyet ortamı doğar.¹⁸

Böylece gelişmekte olan ülkelerde her ekonomik sorun siyasi bir soruna dönüşür ve her siyasi kararın gerisinde de toplumun şu veya bu kesimi ile ilgili bir ekonomik çıkar veya kayıp söz konusudur.¹⁹

İzlenen ekonomi politikalarıyla vergilerin artırılması, kamu harcamalarının kısılması, borçlanmaya ve karşılıksız para basmaya son verilmesi, özelleştirme, devalüasyon, enflasyon oranının düşürülmesi gibi ekonomi politikaları ise her şeyden

---

¹⁷Savaş, a.g.e, s. 2.

¹⁸Aynı yer, s. 2.

¹⁹Aynı yer, s. 2.

önce bir bölüşüm sorunudur. Buradan hareketle bölüşüm olgusunu ekonomi politikasının parametresi olarak tanımlamak mümkündür. İstikrar politikalarının uygulanmasının gecikmesi ve uygulamada karşılaşılan başarısızlıklar bu politikaların maliyetini kimin üstleneceğinin politik olarak cevaplandırılmamasından kaynaklanmaktadır. İstikrarı etkilemek için gerekli olan mali ayarlamaların yükünü kimin üstleneceği ile ilgili politik anlaşmazlıklar, politik gruplar arasında bir tür gelir çekişmesine dönüşmektedir. Bu çekişmede ilk pes eden grup istikrar politikalarının nerdeyse bütün yükünü üstlenmek durumunda kalmaktadır. Bu çekişme nedeniyle istikrar politikalarının uygulanması güç olmakta, sorumluluğu gruplardan birisinin üzerine yıkmaya noktasında çekimser davranan politikacının bütçe açığı politikasını sürdürmesi enflasyon oranının artmasına neden olmaktadır.²⁰

Ekonomik istikrar ile politik istikrar arasında da yakın bir ilişki vardır. Politik açıdan istikrarlı sistemler daha üstün ekonomik sonuçlar ortaya koyabilmektedir. Dolayısıyla daha istikrarlı demokratik kurumlarla birlikte ekonomik durum da iyileşecektir. Demokrasilerde iktidarın çoğunluğun desteğine endekslenmesi, politik iktidarı çoğunluğun sürekli desteğini garantileme anlayışına yöneltilmektedir. Bu arada çoğunluk ile politik iktidar arasında gelirin yeniden dağılımını etkilemek amacıyla örgütlenmiş yoğun çıkar grupları girmektedir. Bu gruplar politik iktidar üzerinde baskı kurarak ekonomik kararların içeriği üzerinde etkili olmaktadır. Sınırsız politik güç çeşitli özel çıkarların hizmetinde kullanılabilen, ekonomik işleyişi bozucu politika kararları alınmakta ve uygulanmaktadır.²¹

Demokratik kurumların kronik hastalığı olan kısa vadeli anlayış ise politikacının amacı ile ekonomik amaçlar arasındaki mesafeyi açmaktadır. Periyodik ya da erken seçimlere ve iktidarın ideolojik eğilimlerine bağlı olarak izlenen popüler ekonomi politikaları ekonomiyi düzenli biçimde elverişlilikten uzaklaştırmaktadır.²² Ekonomik istikrar programlarının demokratik rejimlerde ve otoriter rejimlerde de uygulanışları tartışma konusu yapılmaktadır. Ancak ne demokratik rejimler ne otoriter rejimler sosyal ve ekonomik gelişmenin gerekli şartı olarak

---

²⁰Enver Alper Güvel, **Türkiye’de Politika- Ekonomi Etkileşimi**, Adana Nobel Kitabevi, Adana, 2004, s. 108-109.

²¹**A.g.e.**, s. 101-102.

²²**A.g.e.**, s. 102.

görülmemektedir. O halde istikrar programının uygulanmasında politik rejimin türünden ve iktidarın yapısından çok vadesi önemlidir. Politik iktidarın istikrar programlarını uygulama yeteneği vadesi, iktidarın ömrü ve iktidarın ömrüne ilişkin beklentisi ile doğru orantılı olarak artmaktadır.²³

Sivil özgürlükler ve politik haklar ile ekonomik büyüme arasında da pozitif bir ilişki olduğu belirtilmektedir. Politik özgürlüklerin kısa dönemde daha maliyetli olmalarına karşılık, politik açıdan daha açık olan ülkelerin, kısa dönemde olmasa bile, orta ve uzun dönemde istikrar programlarını daha başarılı bir şekilde uyguladığı genel kabul görmektedir. Otoriter rejimlerin işgücü piyasalarının işleyişini bozarak verimliliği ve kaynak dağılımında etkinliği engellediği belirtilmiştir.²⁴

3. Ekonomi- Politika ve Ordu İlişkisi

Ekonomi ve politika arasındaki bu sıkı ilişkinin bir de az gelişmiş ülkelerde daha net görülebilen orduyla bağlantısı vardır.

Mevcut toplumsal uzlaşmanın geçerli olduğu alanı ve bu uzlaşmaya katılan halkı, uzlaşmanın ilkelerini korumak için yapılan silahlı güç örgütlenmesi orduyu ortaya çıkarmaktadır. Tarihsel gelişimi içinde aldığı değişik iç örgütlenme biçimlerinin dışında ordu en yüksek otoritenin iç ve dış güvenliğini sağlamakta kullandığı araçtır. Ordu bu niteliği ile siyasi bir kurumdur. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ordu diğer devlet kurumları ile karşılaştırıldığında en iyi örgütlenmiş ve en modern olan kurumdur.²⁵

20. yüzyılda askeri zümrenin profesyonelleşmesi modernleşmek ve ulusal kalkınma için hatta politikaya askeri katılımın tipik ifadesine dönüşen bireyci

---

²³A.g.e, s. 102-103.

²⁴A.g.e, s. 105.

²⁵Ümit Özdağ, “Türkiye’de Ordu- Demokrasi-Siyaset İlişkisi”, **Türk Yurdu Dergisi**, Sayı: 61, s. 29.

liderlerden toplu cuntaya kadar giden daha büyük bir sorumluluk almalarına yol açmıştır.²⁶

Askerlerin kendilerini temsil ettikleri ulusla özdeşleştirmeleri uluslarını korumak adına askeri müdahale gerçekleştirmenin zorunlu olduğuna inanmalarına yol açmaktadır. Askerlerin devlet yönetiminde ilgilendikleri konulardan biri savunma harcamaları için ayrılacak bütçenin yeterliliğidir. Sivil hükümetler gelecekteki tehlikeyi göremeyeceklerinden kemer sıkma politikasının uygulanması gerektiğini düşünmektedirler. Modernleşme ya da refah programlarının uygulanması onlar için daha önceliklidir. Savunma bütçesinin büyüklüğündeki değişiklikler silahlı kuvvetlerin kendisi tarafından prestiji ve gücünün göstergesi gibi algılanmaktadır. Yapılan araştırmalar müdahale sonrası bütçeden savunma harcamalarına ayrılan payın arttığını göstermiştir. Ancak bu sonuçlar bir ülkede müdahalenin gerçekleştirilme sebebinin kanıtı değildir.²⁷

Bu şekilde ekonomik veya toplumsal ve siyasal dayanakları olan askerlerin mevcut politik yapıya herhangi bir şekilde müdahale etmeleri çeşitli şekillerde ifade edilebilmektedir. Yalın bir şekilde söylemek istersek darbe “ Bir ülkede zor kullanarak yönetimi devirme eylemi”dir.²⁸ Ya da darbe (gerçek adıyla devlet darbesi) yönetime anayasaya aykırı olarak el konması veya el konmaya çalışılmasıdır. Muhtıra ise yönetime yasama ve yürütmeye ilişkin konularda anayasaya aykırı olarak müdahale edilmesidir.²⁹

Askeri müdahale olasılığı biri sivil rejimin yapısı öbürü de ordunun kurumsal özelliği olmak üzere başlıca iki nedenden kaynaklanmaktadır. Sivil rejimden kaynaklanan askeri darbe olasılıklarını şu biçimde özetleyebiliriz: Birincisi bir toplumsal sistemde var olması gerekli seçeneklerin yokluğu durumunda ordu devletin siyasal gücü olabilir. Kararsızlığın hüküm sürdüğü yerde ordu yönetimi ele alabilir. Sivil politikaların bozulmuş olduğu dönemlerde ordu işleri yerine getirmede

---

²⁶Samuel Huntington, **Political Order in Changing Societies**, Yale University Press, New Haven and London, 1968, s. 203.

²⁷Eric A. Nordlinger, “**Soldiers in Politics Military Coups and Governments**”, Prentice-Hall, New Jersey, 1977, s. 65-69.

²⁸**Türkçe Sözlük**, s.303.

²⁹Ahmet Kuyaş, Ayça Akarçay Gürbüz v.d, **Tarih 2002**, İstanbul, 2002, s. 320.

tek örgüt olarak karşımıza çıkabilir. Siyasal şiddet ortaya çıktığında çözüm orduda aranabilir. Bütün bunlar ordunun güçlü olmasından değil, sivil siyasal kurumların zayıflığından kaynaklanmaktadır.³⁰

Askeri müdahale olasılıklarının bir kurum olarak ordudan kaynaklanabilme nedenlerini Finer şöyle sıralamaktadır:

- 1- Ordu, sivil örgütten ayrı bir varlık olarak benliğinin bilincine varmış olmalıdır.
- 2- Bu bilince, ordunun güçlü olduğunun algılanması katılmalıdır. Öyle ki, askerler, önlerinde kendilerini durduracak hiçbir gücün bulunmadığını iyice kavramalıdır.
- 3- Ordu, herhangi bir toplumsal nedenden adam akıllı huzursuz olmalıdır.

Bu üçüncü nedene ek olarak Finer, şunları söylemektedir: “Ordunun hoşnutsuzluğunu yalnızca bir dış olay yaratmaz. Bazı durumlarda askerler, toplumun çözülmeye muhtaç sorunları dururken, siyasetçilerin boş oyunlarla zaman geçirmelerinden öğrenecek aşamaya gelirler ve halk aleyhine alınan kararlar orduyu çileden çıkarıp harekete zorlar. Sivil politikacıların kamuoyunda gözden düştüğü ve ordunun popülerleştiği durumlar, askerlerin siyasete girmeleri için en iyi fırsatlardır.³¹

Sözünü ettiğimiz askeri müdahalelerin tümü az gelişmiş ülkelerde görülmektedir. Az gelişmişlik kavramı ise göreceli ve ekonomik bir kavramdır. Az gelişmiş ülke tanımı gelişmiş ya da kalkınmış ülkelere göre yapıldığından görecelidir. Kalkınmışlığın önde gelen ölçütü ekonomik olduğundan ekonomik içeriklidir.³²

Az gelişmiş olup da askeri darbelerle karşılaşan ülkeler feodal olmayan toplum yapılarından çağdaş bir toplum yapısına geçmek isterken Batılı bir model benimsemiş olmaları ve kendi toplumsal bünyelerine yabancılaşan Batılı

---

³⁰Nurşen Mazıcı, **Türkiye’de Askeri Darbeler ve Sivil Rejime Etkileri**, Gür Yayınları, İstanbul, 1989, s. 68.

³¹A.g.e, s. 68-69.

³²A.g.e, s. 55.

kurumları dışarıdan alarak kendi toplumlarına uygulamaya çalışmışlardır. Bu dışarıdan alınan ve kendi toplumlarına uyarlanmaya çalışılan kurumların en önemlilerinden biri, ekonomik bir model olarak kapitalizmdir.³³

Oysa bu az gelişmiş ülkelerin ekonomisini belirleyen temel öge, sanayileşmemiş tarıma, ilkel el sanatlarına ve küçük çaptaki işletmelere dayanmaktadır. Kapitalizmin gelişmesi için gerekli olan ne sermaye birikimi, ne özel girişime dayalı yatırım, ne gelişmiş bir sanayi sektörü vardır. Buna bağlı olarak büyük çapta örgütlenmiş bir işçi sınıfı, kapitalist ekonomiyi yönlendirecek bir entellektüel kapasite ve dışarıya karşı bağımsızlık yoktur.³⁴

Az gelişmiş ülkeler simgesel olarak var olsa da tüm organlarıyla birlikte işleyebilecek kurumlaşmış bir devlete sahip değillerdir. Devlet geleneği ve devletçilik anlayışı pekişmemiştir. Ancak buna karşın bir sömürge yönetiminden henüz kurtuldukları ya da bağımsızlık savaşından yeni çıktıkları için bu ülkelerin gelişmemiş ve simgesel devletin örgütlü tek organı ordudur. Bu ülkelerde devlet, toplumun öbür alanlarındaki kurumlarının işlevlerini üstlendiği gibi ekonomik alandaki işlevleri de sırtlanmak zorunda kalır. Bu zorunluluk, bir yandan Batılılaşma yolundaki ülkenin geleneksel kurumlarla Batı'dan alınan çağdaş kurumların alındığı ülkelerle bağımlılığın sürmesini önleyemez.³⁵

Türkiye'nin de az gelişmiş bir ülke olarak ekonomi ve politika arasındaki ilişkisinin orduda da hissedileceği pek tabidir. Türk Silahlı Kuvvetleri Atatürk ve kısmen İsmet İnönü dönemi hariç kurtardığı ve kurduğu devletin siviller tarafından tehlikeye atılmasına karşı bir duyarlılık göstermektedir. Burada önemli olan gerçekten bir tehdit ve tehlike altında olup olunmadığı değil, askerlere göre algılanan tehdit ve tehlikedir. Askerlerin bu yaklaşımı sivil yönetimlere karşı uyarı, askeri darbe ve askeri müdahale için gerekli ön şarttır. Ancak Türkiye'deki askeri müdahalelerin sadece askerlerin bu ruh halinden kaynaklandığını söyleyemez.³⁶

---

³³ Aynı yer, s. 55.

³⁴ A.g.e, s. 56.

³⁵ Aynı yer, s. 56.

³⁶ Özdağ, a.g.m, s. 30.

Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileyip yıkılmasının altındaki nedenlerin en önemlilerinden birinin Avrupa'da yaşanan Sanayi Devrimi'ne ayak uyduramaması olduğu bilinmektedir. Tecrübelerden yola çıkılarak Cumhuriyet henüz ilan edilmeden önce toplanan Türkiye İktisat Kongresi'nde Atatürk "Zamanımız tamamen bir iktisat devrinden başka bir şey değildir"³⁷ diyerek ekonomiye verdiği önemi belirtmiştir.

Yine Atatürk, Türk tarihine bakarak tarihin her döneminde ve her devlet için geçerli olan evrensel bir toplumsal yasayı da şöyle ifade etmiştir: " Gerçekten de Türk tarihi incelenecek olursa, gerileme ve yıkılma dönemlerinin ekonomik problemlerden başka bir şey olmadığı derhal anlaşılır."³⁸

Ekonomi, az gelişmişlik, ordu, politika arasındaki bu ilişkiler Türkiye Cumhuriyetinin kurulduğu günden bu yana hiç gündemden düşmemiştir.

---

³⁷Dinler, a.g.e, s. 3.

³⁸Erdinç Tokgöz, **Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2009)**, İmaj Yayınevi, Ankara, 2009, s. 45

1. BÖLÜM

CUMHURİYET'İN İLANINDAN

12 MART MUHTIRASI'NA TÜRKİYE EKONOMİSİ

1.1. Osmanlı Ekonomik Mirası

Batılı Devletler 18. yüzyılda İngiltere'de başlayan Sanayi Devrimi sonrası yayılma politikaları izlemeye başlamışlardır. Bu politikanın Osmanlı Devleti'ne ilk resmi yansıması 1838 yılında imzalanan serbest Ticaret Antlaşması olmuştur. Antlaşma Osmanlı Devleti'nin bir açık pazar haline dönüşmesine yol açmıştır.³⁹

İngiltere ile imzalanan bu antlaşma aynı yıl ticarete söz sahibi olan diğer Avrupa devletleri ile de tekrarlanmıştır. Böylece Osmanlı İmparatorluğu hızla sömürgeleşme sürecine girmiştir.⁴⁰ Kırım Savaşı'ndan sonra Osmanlı pazarının yabancılar tarafından kullanılmaya başlamasıyla sürekli hale gelen dış ve iç açıklarla ekonominin ve mali sistemin yapısı değişmiştir.⁴¹ Osmanlı-Rus Harbinin Osmanlı Devleti'nin yenilgisiyle sonuçlanması ise Düyun-u Umumiye İdaresi'nin kurulmasına giden yolu açmıştır.⁴² Bazı tarihçilerin ikinci bir Maliye Bakanlığı olarak gördüğü, dünyada benzeri az görülebilecek bir uygulama⁴³ olarak nitelendirdikleri böyle bir yönetimin oluşturulmasından sonra Avrupa sermayesi ülkeye doğrudan girmeye başlamıştır.⁴⁴

---

³⁹Hüseyin Şahin, **Türkiye Ekonomisi- Tarihsel Gelişimi-Bugünkü Durumu**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 2009, s. 2.

⁴⁰Alptekin Müderrisoğlu, **Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları**, ATAM Yayınları, Ankara, 1990, s. 55.

⁴¹ Bilsay Kuruç, **Belgelerle Türkiye İktisat Politikası c.2 (1933-1935)**, A.Ü. SBF Yayınları, Ankara, 1993, s. XCIV.

⁴²1881 yılında Osmanlı dış borç alacaklılarının temsilcileriyle İstanbul'da yapılan görüşmeler sonunda Mahrem Kararnamesi tespit edilmiştir. Bu kararnameye göre, Maliye Nezareti dışında ayrıca bir Düyûn-u Umumiye idaresi kurulacaktır. Sadece bir Osmanlı delegesinin bulunduğu bu yedi kişilik Konsey vergileri toplayıp, onlarla dış borçların faizleri ve amortismanlarını ödemeyi sağlayacaktır. Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, c.8, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983, s. 426-427.

⁴³Tokgöz, **a.g.e**, s. 26.

Böylelikle ticaret, sanayi, madencilik, demiryolu, liman ve rıhtımlar, şehir hizmetleri, banka ve sigortalar, devlet tahvillerinin çoğunda yabancı etkisi fazlasıyla görülmektedir.⁴⁵Tarım faaliyetleri binlerce yıl önceki yöntemlerle sürdürülmektedir.⁴⁶Bağımsız bir devlet için yabancı sermayenin etki alanı oldukça fazladır. Devlet, şaşılacak derecede dış mali çıkarlara bağlıdır. Boratav bu manzarayı Osmanlı ekonomik mirası ve bu özellikleri “yarı sömürgeleşmiş bir toplum yapısı” olarak nitelendirmektedir.⁴⁷

Buna rağmen II. Meşrutiyet döneminde İttihat ve Terakki çeşitli alanlarda millileşmeyi gerçekleştirmeyi amaçlamakta, bunlar arasında ekonomiyi millileştirme faaliyetleri önemli yer tutmaktadır.⁴⁸

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde liberal akımların yanında, bir sonraki dönemi büyük oranda etkileyecek olan bu milli iktisat akımı, korumacı sanayileşmeye yönelik, devlet teşvik ve müdahaleleri ile ulusal sanayi burjuvazisinin yetiştirilmesini savunmaktadır. Sanayileşmeyi kalkınmanın ana yolu olarak gören milli iktisat görüşü, gerekirse savaşın yarattığı kıtlık koşullarından yararlanarak ve devlet desteğiyle bir milli burjuvazinin yetiştirilmesi gerektiğini, kalkınma ve modernleşme için bunun zorunlu olduğunu ileri sürmektedir.⁴⁹ Bu görüşün sahibi İttihatçılar kapitülasyon engeliyle karşılaşmışlar, bu engelin ortadan kalkmasıyla ortaya çıkabilecek kapitalist bir iktisat ve toplum kurulmasında öncü olacak ulusal burjuvaziye yaratmaya çalışmışlar, yatırım kolaylıkları sağlayarak bu konuda ilerleme kaydetmişlerdir.⁵⁰

Birinci Dünya Savaşı'nın koşulları, İttihat ve Terakki Hükümetinin bıraktığı “milli tüccar-milli iktisat” yaratma çabaları, Sevr Antlaşması'nın getirdiği toprak kaybı ve siyasal egemenlik haklarının kısıtlanması, Osmanlı Devleti'ni galip

---

⁴⁴Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, YKY Yayınları, İstanbul, 2004, s. 364-365.

⁴⁵Vedat Eldem, **Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi**, TTK Basımevi, Ankara, 1994, s. 12.

⁴⁶Tokgöz, **a.g.e.**, s. 6

⁴⁷Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi (1908-2007)**, İmge Kitabevi, Ankara, 2009, s.19.

⁴⁸Leyla Kaplan, “*Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Hükümetin Milli Ekonomi Oluşturma Girişimlerine Bir Örnek*”, **Atatürk Yolu Dergisi**, c.6, Sayı:22, TİTE Yayınları, Ankara, 1998, s. 160.

⁴⁹**A.g.e.**, s. 26-27.

⁵⁰Feroz Ahmad, “*Cumhuriyete Doğru*”, **Cumhuriyet Ansiklopedisi 1(1923-1940)**, YKY Yayınları, İstanbul, 2005, s. 5.

devletler arasında paylaşırma çabaları; ülke topraklarına gelen göçmenlerin Anadolu topraklarına yerleştirilmesi gibi nedenler Mustafa Kemal ve arkadaşlarına ulusal ekonominin önemini göstermiştir. Bu sebeple milli bir ekonomi yaratılması yönündeki en büyük engellerden biri olan kapitülasyonların kaldırılması konusunda daha Birinci Dünya Savaşı yıllarında fiili bir durum yaratılmıştır.⁵¹ Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nın finansmanı için kullandığı kaynakların %26'sı Alman ve Avusturya avanslarından oluşurken, Kurtuluş Savaşı'nın finansmanının sadece yaklaşık yüzde 10'u (Sovyet yardımı ve bağışlar) dış kaynaklardan sağlanmıştır.⁵²

1.2 Atatürk Dönemi

Birinci Dünya Savaşı yenilgisinin ardından Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanması ile Osmanlı Devleti parçalanmıştır. Atatürk'ün Samsun'a çıkmasıyla aktif olarak başlayan Anadolu'daki yabancı işgaline karşı çıkma düşüncesi özellikle halkın toprak sahibi eşrafı tarafından destek bulmuştur. Çeşitli yerlerdeki Müdafaa-i Hukuk gruplarıyla gerekli örgütlenmeyi sağlamışlardır. Millet Meclisi'nin açılışının ardından askeri zaferler kazanılmaya başlanmış, böylece Sevr Antlaşması'nın yarattığı hoşnutsuzluk telafi edilebildiği gibi askeri zaferler dış politikada kazanılan başarılarla pekiştirilmiştir. Düşman işgalinin sona erdirilmesinin ardından saltanat kaldırılarak aslında fiilen yeni rejime geçilmiştir. Türkiye'nin bağımsızlığını ve egemenliğini onaylayacak olan bir antlaşma olarak görülen Lozan Antlaşması 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanmıştır. Hemen arkasından 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyetin ilanı ile beraber ortaya yeni bir devlet çıkmıştır. Hilafet kaldırılmış, Tevhid-i Tedrisat kabul edilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde önemli bir dönüm noktası olan, yürütmeye yüksek yaptırım gücü sağlayan Takrir-i Sükûn döneminde çok sayıda devrim yapılmıştır. Şapka giyilmesine karar verilmesi, uluslararası

---

⁵¹Gülten Kazgan, **Tanzimattan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 40-45.

⁵²Boratav, **a.g.e.**, s. 32.

takvimin kabul edilmesi, ölçü ve saatlerde değişiklik, Medeni Kanunun kabul edilmesi, Latin alfabesine geçilmesi ve devletin dinine ilişkin maddenin anayasadan çıkarılması gibi değişiklikler bu dönemin uygulamalarıdır.⁵³

Türk Devrimi sürecinde gerçekleştirilen bu yeniliklerin amacı Türk toplumunun çağdaş uygarlıklar düzeyine yükseltilmesidir. Eski kurumların yerini yenilerinin alması ve çağın gereklerine uygun bir hayat tarzının kurulması zorunludur. Asıl amaç Türk Devleti'nin varlığını ve bağımsızlığını korumaktır.⁵⁴

1.2.1. Türkiye İktisat Kongresi ve Sonuçları

Atatürk, Osmanlı Devleti'nin gerçekte ve fiili olarak bağımsızlıktan mahrum kaldığını düşünmektedir.⁵⁵ Henüz Lozan Antlaşması imzalanmadığı ve Cumhuriyetin ilan edilmediği bir dönemde ekonomi politikalarının belirlenmesi ve siyasal bağımsızlık gibi ekonomik bağımsızlık yolundaki kararlılığının gösterilmesi amacıyla bir kongre yapılması düşünülmüştür. Bu düşünceden yola çıkılarak Mustafa Kemal Paşa'nın desteği ve dönemin İktisat Bakanı Mahmut Esat Bozkurt'un girişimleriyle 17 Şubat 1923- 4 Mart 1923 tarihleri arasında İzmir'de Türkiye İktisat Kongresi toplanmıştır.⁵⁶ Kongreye işçi, çiftçi, tüccar ve sanayici kesimlerinden 1135 delege katılmıştır. Kongrede Misak-ı İktisadi olarak bilinen 12 maddelik esas tespit ve kabul edilmiştir. Bu esaslarda milli sınırlar içinde lekesiz bir bağımsızlığa vurgu yapılarak, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik koşullar çerçevesinde önemli kararlar alınmıştır.⁵⁷ İzmir İktisat Kongresi'nde milli iktisadın oluşturulması için kanaatkâr ekonomik zihniyetin değiştirilmesi ve kalkınma için gerekli sermaye konusunda burjuva sınıfının eksikliğine vurgu yapılarak yeni bir ekonomik anlayış

---

⁵³Feroz Ahmad, "Cumhuriyete Doğru"- Ahmet Kuyaş "Yeni Rejim", **Cumhuriyet Ansiklopedisi 1 (1923-1940)**, YKY Yayınları, İstanbul, 2005, s. 4-10.

⁵⁴Necdet Aysal, *Atatürk Dönemi Türk Devrimi*, (ed. Temuçin Faik Ertan), **Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2011, s. 189.

⁵⁵**Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, ATAM Yayınları, Ankara, 2006, s. 471.

⁵⁶Tokgöz, **a.g.e.**, s. 43.

⁵⁷A. Gündüz Ökçün, **Türkiye İktisat Kongresi 1923-İzmir**, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, Ankara, 1997, s. 323-325.

belirlenmiştir.⁵⁸Bu anlayışla Cumhuriyetin ilanından sonra bir sermaye sınıfı oluşturmak çabaları böylece uzun yıllar devam edecektir.

Türkiye İktisat Kongresi'nde alınan kararları şöyle özetlemek mümkündür:

Çalışma Özgürlüğü esas kabul edilecektir. Tekelleşmeye izin verilmeyecek, tütün tekeli(reji) kaldırılacak tütün ekim ve ticareti serbest bırakılacaktır. Aşar Vergisi kaldırılacaktır. Ekonomik gelişmeye katkısı olmak koşuluyla yabancı sermayeye karşı çıkılmayacaktır. İhracat, hayvancılık, ormancılık, madencilik ve genellikle yerli üretim teşvik edilecektir.⁵⁹Kanunlara bağlı olmak şartıyla yabancı sermayelerine gereken güvence verilecektir.⁶⁰Kongre'de askeri ve siyasi kadroların toplumun ekonomik alandaki desteği de dahil olmak üzere tam desteğine sahip olmaları dolayısıyla kapitülasyonların kaldırılması konusundaki kararlılık bir kez daha dile getirilmiş, yabancı sermayeye karşı olunmamasının yanında, liberal düzenden komünist düzene geçilmeyeceği açıklaması da yapılmıştır.⁶¹Bağımsız bir ekonomi oluşturmak yolunda henüz Lozan görüşmelerinin devam ettiği sıralarda yabancı sermayeye izin verileceği yönündeki açıklamalara rağmen yapılan bu kongre, yıllarca serbest hareket etmiş yabancı sermayeyi endişelendirmiştir.⁶²

Lozan Antlaşması'nın bu yıllardaki Türkiye ekonomisini en çok etkileyen konularından biri Osmanlı gümrük tarifelerinin 5 yıl süreyle 1929 yılına kadar korunması şartıdır. Bu durum savaştan yeni çıkmış ve yeni bir devletin kurulduğu ülkede düşük oranlı Osmanlı gümrük tarifelerinin kullanılmasını gerektirmektedir.⁶³

---

⁵⁸Atatürk İzmir İktisat Kongresi'nde yaptığı konuşmada bu konuyla ilgili şöyle demiştir. “ Öyle bir iktisat devri ki, onda memleketimiz bayındır olsun, milletimiz rahat olsun ve zengin olsun... Kanaat yok edilmeyen bir hazinedir anlayışıyla, fakirliği fazilet bilmek felsefesine de iktisat devri artık son versin.”**Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, s. 474.

⁵⁹Tokgöz, **a.g.e.**, s. 46.

⁶⁰**Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, s. 475.

⁶¹Tokgöz, **a.g.e.**, s. 44.

⁶²İzmir İktisat Kongresi'nin hazırlık aşamasında Anadolu Ajansı; Atina'nın 1 Şubatta dünyaya duyurduğu bir genelgeyi yayınlamıştır. Yunanlılar İzmir İktisat Kongresi'nin programının yabancılara ayrıcalık vermeyeceğini, yabancı vapur şirketlerinin Türk sahillerinde sefer yapmayacağını, yabancı sermayenin tehlikede olduğunu açıklamışlardır. Aynı tebliğde İstanbul'daki Türk Ticaret Odası üyelerinin daha önce Ermeni, Rum ve Museviler'den oluşurken artık Türklerin hâkim olacağını da dünyaya şikâyet etmektedirler. Mehmet Akif Tural, “*Barış İçinde Cumhuriyete*” **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, ATAM Yayınları, Ankara, 2006, s. 406.

⁶³Reşat Aktan, **Türkiye İktisadi**, A.Ü. SBF Yayınları, Ankara, 1978, s. 39.

Berkes'in ifadesiyle gerçekte Batılı Devletler bu kapitülasyonları Lozan'da büyük bir ekonomik kayba uğrayacaklarından değil, konferansta karşılıklarına kayıtsız şartsız bağımsızlık tezi ile gelen geri kalmış bir topluma bu bağımsızlık fırsatını vermek istemediklerinden veya onu yeni kayıtlar altına sokmak için tamamen kaldırtmak istememişlerdir.⁶⁴

Lozan Antlaşması'nın Atatürk dönemi iktisat politikalarını etkileyecek bir başka konusu Türk Yunan mübadelesidir. Mübadeleye göre gidenlerin büyük kısmı tüccar, sanayici, sanatkâr, serbest meslek sahibi olan kişiler ve aileler iken, gelenlerin hemen hemen tamamına yakını tarımsal kökenli kişi ve ailelerdir. Bu önemli nüfus mübadelesi yeni devletin ekonomisini büyüme ve sanayileşme yönünde olumsuz biçimde etkilemiştir.⁶⁵

Cumhuriyetin ilanından önce de var olduğunu belirttiğimiz "milli iktisat" okulunun korumacı ve sanayileşmeci yaklaşımları bu dönemde Lozan Antlaşmasının hükümleri gereği gümrük politikalarına konan engeller yüzünden tam olarak uygulanamamıştır. Fakat devlet desteğiyle bir milli burjuvazi yetiştirilmesini kalkınma ve modernleşmenin temeli sayan bu yaklaşım, Cumhuriyet'in ilanından sonra da izlenen temel iktisat politikası olmuştur. Devletin sermaye çevreleriyle işbirliği yaparak yerli bir sermayedar sınıfı oluşturma girişimlerinde 1924 yılında kurulan İş Bankası'nın önemi büyüktür.⁶⁶ Bu bankanın kuruluşunun Cumhuriyet tarihinde aferizm salgınının başlangıcı olduğu Falih Rıfkı Atay tarafından ifade edilmiştir.⁶⁷

---

⁶⁴Niyazi Berkes, **Türkiye İktisat Tarihi II**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1970, s. 110.

⁶⁵Erdinç Tokgöz, "*Atatürk Dönemi Politikaları*", **Atatürk'ten Günümüze Türkiye Ekonomisi**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2002, s. 18-19.

⁶⁶Devlet desteğiyle yerli sermayedar yetiştirme girişimlerinin en etkili ve yaygın yöntemlerinin başında, devlet tekellerinin imtiyazlı özel şahıs ve şirketlerce işletilmesi gelmektedir. Bu tekeller imtiyazlı yerli ve yabancı şirketlere devredilmiştir. Pek çoğunda üst düzeyde siyasi kadroların ve devlet katında önemli kişilerin hissedar olduğu bu şirketler, devletin sağladığı tekel durumundan yararlanarak yüksek kazançlar elde etmiştir. İş Bankası Cumhuriyetin ilk yıllarındaki yerli ve yabancı sermaye ile siyasal iktidar arasındaki bütünleşme sürecinde oldukça etkili olmuş, çeşitli iktisat politikası kararlarını sermaye çevrelerinin istekleri doğrultusunda yönlendirmiştir. Bu baskı grubunda bankayı temsil eden politikacılara ve nüfuzlu kişilere çıkarıcı anlamına gelen aferist denmiştir. Boratav, **a.g.e**, s. 40-41.

1920’li yılların sonuna kadar olan süreçte ekonomi politikaları, İzmir İktisat Kongresi’nin liberal ekonomiden yana olan temel kararları doğrultusunda⁶⁸ yeniden inşa çerçevesinde şekillenmiştir.⁶⁹

1920’li yıllarda yabancı sermaye ile yapılan girişimler pek azalmamıştır. Fakat bu girişimler yerli sermaye aleyhine ve yabancı ile bütünleşmeye yönelen bir politika değildir.⁷⁰

Atatürk için ekonomik yapıyı güçlendirme, dengeli ve sürekli bir ekonomik gelişme sağlama her zaman önemli olmuştur.⁷¹

Bu dönemde Atatürk’ün genel hatlarıyla anti-enflasyonist, korumacı dış ekonomik ilişkiler, planlı kalkınma ve denk bütçe⁷² esaslarına dayalı olarak izlediği iktisat politikalarının uygulanmasında tarım, sanayi, madencilik, bankacılık ve ulaştırma alanları önde gelmiştir. Türk köylüsünü ve tarımsal üretimi uzun yıllar baskı altında tutan, ülkeye mali ve sosyal açıdan önemi büyük olan Aşar Vergisi 1925 yılında kaldırılmıştır. Tarım sektörünün tek kredi kaynağı olan ve bir devlet dairesi şeklinde Tarım Bakanlığına bağlı bulunan Ziraat Bankası sermayesi arttırılıp, bir anonim şirket statüsü verilerek yeniden örgütlenmiş; çiftçilere daha faydalı bir duruma getirilmiştir.⁷³

Sanayiye yönelik politikaların temelinde gümrük politikalarına getirilen sınırlar ile özel sanayi yatırımlarına sağlanan özendirici uygulamalar yer almaktadır.

---

⁶⁷Falih Rıfki “Çankaya” adlı romanında şöyle demiştir. “İlk aferizm fedası Ankara’da iş takip etmeye gelenleri haraca kesmekle başlamıştır. İş Bankasının bir nevi politikacılar bankası olarak kurulması, Cumhuriyet tarihi için pek acı bir aferizm salgınının başlangıcıdır. Kolay kazanç elde etmeye çalışanlar Ankara’da nüfuz tüccarlarını bulup onlar vasıtasıyla bankayı kendi teşebbüsleri içine sürüklemektedirler.” Falih Rıfki Atay, **Çankaya**, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2010, s. 572-573.

⁶⁸Tevfik Çavdar, **Yüz Yıllık Pahallık**, Ülke Yayınları, Ankara, 1983, s. 175.

⁶⁹Şimendifer ya da demiryolu politikası Cumhuriyetin kuruluş dönemini simgeleyen hareketlerin başındadır. 1924 yılında başlayan ve 1939’a doğru sona eren demiryolu politikası yeni rejimin kuruluşu ile özdeşleşmiştir. 19. yüzyılda dünyada büyük bir hareket yaratan demiryolları, siyasal iktidar ve ekonomik nimet, demiryolu politikası ise, devlet kurma ve iç pazar yaratma politikası demektir. Bu nedenle Osmanlı döneminden kalan ve imtiyazlı yabancı şirketlerin elinde bulunan demiryolu hatları millileştirilerek başka bir demiryolu politikası izlenmiştir. Bilsay Kuruç, **Belgelerle Türkiye İktisat Politikası c.1 (1929-1932)**, A.Ü. SBF Yayınları, Ankara, 1988. s. XXXIII-XXXIV.

⁷⁰Kuruç, **Belgelerle Türkiye İktisat Politikası, c. 2**, s. LI.

⁷¹Necdet Serin, “Atatürk’ün İktisadi Politika Anlayışı”, **Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı: 2, TİTE Yayınları, Ankara, 1988, s. 216.

⁷²Tokgöz, **a.g.e**, s. 110.

⁷³Aktan, **a.g.e**, s. 39-42.

1925 yılında kurulan Sanayi ve Maden Bankası'nın, esas olarak özel sanayi ve maden işletmelerini kredi veya iştiraklerle desteklemesi öngörülmüştür. Aynı yıl şeker fabrikaları için özel teşvik ve imtiyazlar getiren bir kanunla Alpullu ve Uşak şeker şirketleri kurulmuştur. Bu dönemde sanayi sermayesini ilgilendiren bir diğer uygulama 1927 tarihli Teşvik-i Sanayi Kanunu'dur. Bu kanun, sınaî yatırımlara ve sınaî işletmelere çok geniş muafiyet, imtiyaz ve teşvikler sağlamıştır.⁷⁴

Cumhuriyetin ilk yıllarında özel girişimciliği destekleyen iktisat politikası, girişimciliğin özelliğinden önce milliliğine önem vermiştir. Bu nedenle zayıf bir ekonomik yapıya sahip olunmuştur. Geçmiş yılların özel girişimcilikte sağladığı sermaye birikimi Cumhuriyet rejiminin izleyeceği ekonomik politikayı destekleyecek güçte değildir. Ekonominin zayıflığının nedeni sermaye birikiminin yetersizliğidir.⁷⁵ Dolayısıyla güçlü bir ekonominin kurulabilmesi için izlenen ekonomi politikalarının değiştirilmesi gerekecektir.

1.2.2. Devletçilik Uygulamasına Geçiş

1930'lu yıllar Türkiye'de ekonomik ve toplumsal konularda yeni stratejilerin belirlenmesi için çalışıldığı yıllardır. O zamana kadar Türkiye İktisat Kongresi'nde alınan kararların etkisiyle ağırlıklı olarak özel sektöre dayalı bir politika izleyen Türkiye 1931 yılından itibaren devlet müdahaleciliğine yönelmiştir. Bu dönemde meydana gelen bazı gelişmeler ekonomik alanda köklü değişikliklerin yapılabilmesi için uygun ortamı oluşturmuştur.⁷⁶

1929 yılı Türkiye'de iktidarın ekonomik ve toplumsal alanlarda gerçekleştirmeyi planladığı hamlelere engel olan Lozan Antlaşması'nın getirdiği sınırlamaların da sona ereceği yıldır. Fakat Amerika'da başlayan bunalım bütün

---

⁷⁴Boratav, **a.g.e.**, s. 47-48.

⁷⁵Kuruç, **Belgelerle Türkiye İktisat Politikası c. 1**, s. XXXVI-XL.

⁷⁶Temuçin Faik Ertan, **Atatürk Döneminde Devletçilik-Liberalizm Tartışmaları**, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2010, s. 12.

kapitalist dünyayı olduğu gibi Türkiye’yi de etkileyerek büyük hayal kırıklıklarına neden olmuştur.⁷⁷

1929 yılında ABD’de New York borsasının çöküşüyle başlayan bu bunalım kısa sürede dünya bunalımına dönüşmüştür.⁷⁸ Aslında Türkiye 1929 yılına büyük bir iyimserlik içinde girmiş olmasına rağmen⁷⁹Türkiye’de de bunalımın etkileri görülmeye başlamış ve kamuoyuna ilk yansıması Türk parasının kıymetinin hızla düşüşüne ait gazete haberleri olmuştur.⁸⁰ Uluslararası piyasada düşen fiyatlar, Türk ihraç ürünlerini etkilemiş, yeni gümrük tarifelerinin yürürlüğe girmesi iç piyasada halkın yaşamını oldukça zorlaştırmıştır. Hükümetin sanayileşme stratejisi ve bazı malların devlet tekeline alınması halkın hoşnutsuzluğunu daha fazla artırmıştır.⁸¹Günün şartları ile ilgili olarak Atatürk 1930 yılı baharında yaptığı bir yurt gezisi sırasında Genel Sekreteri Hasan Rıza (Soyak) Bey’e şöyle demiştir: “... *Bunalyorum çocuk, büyük bir ıstırap içinde bunalyorum. Görüyorsun ya her gittiğimiz yerde mütemadiyen dert, şikayet dinliyoruz. Her taraf derin bir yokluk, maddi-manevi perişanlık içersinde...*”⁸²Atatürk’ün sözünü ettiği bu durumdan ülkenin çıkarılmasında devletin yardımı şarttır. Aslında dünyanın birçok ülkesinde özellikle Avrupa’da buhrandan sonra liberalizm rağbetten düşmüş ve “güdümlü ekonomi” adı altında devlet müdahale ve liderliği yeni iktisat politikalarının temeli olmuştur. Türkiye de aynı yoldan yürümeli ve devleti iktisadi hayata aktif bir şekilde sokmalıdır.⁸³

Siyasi iktidarı iktisat politikalarında değişiklik yapmaya iten olaylardan biri de 1930’da Serbest Fırka’da örgütlenen muhalefetin başarı kazanmasıdır.⁸⁴Ülke her alanda huzursuzluk içindedir. Eleştiriyi kaldırmanın, basını susturmanın, Meclis

---

⁷⁷ **A.g.e**, s. 12.

⁷⁸ Bunun nedeni hem ABD’nin dış satım ve alımının düşmesi, hem de bu ülkenin savaş sırasında başlıca borç veren ülke konumuna gelmiş olmasıdır. Gökçen- Faruk Alpkaya, **20.Yüzyıl Dünya ve Türkiye Tarihi**, Tarih Vakfı, İstanbul, 2005, s. 102-104.

⁷⁹ İlhan Tekeli- Selim İlkin, **1929 Dünya Buhranında Türkiye’nin İktisadi Politika Arayışları**, ODTÜ Yayınları, Ankara, 1977, s. 75.

⁸⁰ **A.g.e**, s. 78.

⁸¹ Necdet Aysal, “*Yönetmel Alanda Değişimler ve Devrim Hareketlerine Karşı Gerici Tepkiler, Serbest Cumhuriyet Fırkası-Menemen Olayı*”, Atatürk Yolu Dergisi, A.Ü TİTE Yayınları, Sayı:44, Ankara, 2009, s. 584.

⁸² Hasan Rıza Soyak, **Atatürk’ten Hatıralar**, YKY Yayınları, İstanbul, 2005, s. 389.

⁸³ Aktan, **a.g.e**. s. 45.

⁸⁴ Boratav, **a.g.e**, s. 63.

muhalefetine izin vermemenin, tek başına iktidarda olmanın bunalımı yok etmeye yararı olmadığı anlaşılmıştır. Aksine denetimsiz parlamentonun yarattığı hoşnutsuzluk günden güne büyümüş ve ekonomik sıkıntılar her geçen gün artmıştır. Başbakan İsmet Paşa ise, gerekli bütün tedbirlerin alınarak huzurun sağlandığı kanısı ile “ *Aldığımız tedbirler milletçe ve devletçe harcamalarda büyük kısıntı temeline dayanmaktadır... Mücadele sonunda nispi ve güçlü bir kararlılık ve huzur meydana çıktı.*” demektedir.⁸⁵ Atatürk, giderek artan hoşnutsuzlukların çok partili siyasi hayata geçilerek çözümlenebileceğini düşünmektedir. Halk egemenliğine ve laikliğe bağlı kalarak kurulacak bir parti sıkıntılarını giderebilecek, CHP'nin olduğu kadar hükümetin de etkin olarak kontrol edilmesini sağlayabilecektir.⁸⁶ Bu düşüncelerle kurulan parti aracılığıyla muhalefet partisine bağlı yayın organları ve yetkili kişiler o güne kadar izlenen ekonomik politikayı eleştirmişlerdir. Bu eleştirilerin dayandığı ilke genel olarak liberal görüşler olmuştur.⁸⁷

Böylece Atatürk ve çalışma arkadaşları tarafından 1930 yılından itibaren devletçiliğin gereği olan ekonomik yasalar ve kurumlar hayata geçirilmiştir. Bunlardan ilki ve en önemlilerinden biri 1931 yılında faaliyete geçen Merkez Bankası'nın kurulmasıdır. Merkez Bankası'nın kurulmasıyla Osmanlı Bankası ve azınlıkların ulusal çıkarlarına ters düşen karar ve uygulamaları son bulmuştur.⁸⁸

Sanayileşmek sermaye birikimi sağlayarak ekonomik zayıflığı ortadan kaldırmanın yoludur. Bu nedenle devlet eliyle bir milli iktisat yaratma düşüncesinin en önemli ayağı olan sanayileşme için daha önceki yıllarda başlatılan adımlara da devam edilmiştir. Yapılan iki sanayileşme planından birincisi 1934 yılında uygulanmaya konmuştur. Ülkede var olan sanayi tesislerini ve işletmeleri yönetmek, yenilerini kurmak ve işletmek, özel teşebbüsün sanayi alanındaki gayretlerine teknik yardım ve kredi sağlayarak teşvik etmek amaçlarıyla 1933 yılında Sümerbank kurulmuştur. Maden ve enerji alanında devlet adına işletmecilik ve araştırma yapmak amacıyla 1935 yılında Etibank, ülkenin yer altı servetlerini incelemek ve araştırmak

---

⁸⁵ Mahmut Goloğlu, **Devrimler ve Tepkileri (1924-1930)**, Ankara, Başnur Matbaası, 1972, s. 276.

⁸⁶ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi, Yeni Türkiye'nin Oluşumu 1923-1938, 3. Kitap**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1995, s. 292.

⁸⁷ Çavdar, **a.g.e.**, s. 180.

⁸⁸ Erdiç Tokgöz, “*Cumhuriyet Döneminde Ekonomik Gelişmeler*”, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, ATAM Yayınları, Ankara, 2006, s. 324.

üzere 1935 yılında Maden Tetkik ve Araştırma Enstitüsü; ülkenin elektrik enerjisi imkânlarını araştırmak ve planlamak üzere 1935 yılında Elektrik İşleri Etüd İdaresi kurulmuştur. Özel bir banka olan İş Bankasına da sanayileşmede bazı görevler verilmiştir. Cumhuriyetin ilk günlerinden başlayarak zaman zaman gündeme gelen iktisadi program düşüncesi 1932'den başlayarak somutlaştırılan bu yeni sanayi tasarımı ile gerçekleştirilmiştir.⁸⁹

Birinci sanayileşme planının uygulanması çok başarılı bir şekilde gerçekleşmiştir. Milli gelir içinde sanayi sektörünün payı %10 iken, %16'ya çıkmıştır ki, bu sanayi faaliyetlerinin % 60 oranında artması demektir. Ancak bu arada tarım sektörü çok ihmal görmüştür.⁹⁰

Devletçilik uygulamaları ile tarımın gelişmesi yönünde çalışmalar da yapılmıştır. Bunlardan biri nitelikli tohum, damızlık, fide ve fidan yetiştirip çiftçiye dağıtmak üzere hazine arazisi üstünde devlet sermayesi ile örnek çiftlikler kurulmasıdır. Ankara'daki Gazi Orman Çiftliği bu şekilde bizzat Atatürk iş başında bulunarak kurulmuştur.⁹¹ Devletçilik döneminde dış ticaret ikili anlaşmalara göre yürütülmüş ithalat yasaklama ve kontenjanlarla denetim altında tutulmuştur. Dış ticaret dengesi sağlanınca dış borçlanma ihtiyacı doğmamış ve TL'sinin değeri korunmuştur. Bu sonuç içerde enflasyonun kontrol altında tutulmasını kolaylaştırmıştır.⁹²

Atatürk dönemi ekonomi politikaları hem içerde hem dışarıda önemli ekonomik ve siyasi dönüşümlere göre şekillenmiştir. Atatürk döneminde mevcut

---

⁸⁹Sanayi, program kavramına biçim ve içerik vermekte, böylece başta emek ve sermaye olmak üzere en önemli ekonomik kategorileri somut, hesaplanabilir, tartışılabilir hale getirmektedir. Programın beş yıllık olarak düşünülmesi büyük olasılıkla Sovyetler'in 1929'da başladığı ve başarıyla yürütülmekte olan Beş Yıllık Planlarından kaynaklanmıştır. Sanayi programından beklenen şey güçlü bir lokomotif etkisiyle ekonominin birbiriyle bağlantılı, ama gelişmemiş sektörlerini canlandırmak, karşılıklı etkileşim yaratarak ekonomiyi geliştirebilmektir. Ana düşünce, ithal ikamesinde başarılı oldukça ekonominin kaynaklarının daha iyi ve tam kullanılabilirdir. Kuruç, **Belgelerle Türkiye İktisat Politikası c. 2**, s. LXVIII.

⁹⁰Daha birinci sanayileşme planı tamamen uygulanmadan, 1936 yılında, ikinci beş yıllık sanayileşme planı hazırlanmıştır. Kabul ve onayı 1938 yılını bulan bu planın ilkeleri ve amaçları birinciye yakındır. Bu arada Avrupa'da siyasi durumun bozulması, 1937 yılında ikinci planın maden ve enerji bölümlerini bir araya getiren üç yıllık özel bir plan yapılmasına yol açmıştır. Ancak ikinci sanayi planı da bu üç yıllık özel plan da İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ve milletlerarası ilişkilerin bozulması yüzünden uygulanamamıştır. Aktan, **a.g.e**, s. 47-48.

⁹¹Tokgöz, "*Cumhuriyet Döneminde Ekonomik Gelişmeler*", s. 324-325.

⁹²**A.g.e**, s. 325.

durum iyi analiz edilerek sonraki yıllarda ekonomi politikalarına altyapı oluşturacak önemli girişimlerin yapıldığı ve genel olarak başarı elde edildiği söylenebilir.

1.3. İnönü Dönemi

Atatürk'ün 10 Kasım 1938'de ölmesi Türkiye'de yeni bir dönemi başlatmıştır. Atatürk'ün ölümünün hemen ertesi günü TBMM İsmet İnönü'yü Cumhurbaşkanı seçmiştir. İsmet İnönü Hükümeti kurma görevini Celal Bayar'a vermiştir. Atatürk'ün ölümü ile boşalan CHP Genel Başkanlığı seçimi de CHP Olağanüstü Kurultayında 26 Aralık 1938'de yapılarak, İnönü değişmez Genel Başkan seçilirken, "milli şef" ünvanı da verilmiştir. 25 Ocak 1939'da CHP Parti Divanı toplanmış ve burada hem seçim kararı alınmış, hem de Celal Bayar Hükümeti istifa etmiştir. İnönü hükümeti kurma görevini Refik Saydam'a vermiştir.⁹³

İnönü'nün Cumhurbaşkanı olduğu dönemin 1939-1945 yılları arası İkinci Dünya Savaşı'nın yaşandığı yıllara rastlamaktadır.⁹⁴ Bu dönemde Türk dış politikasının temel yaklaşımı Lozan Barış Antlaşması ile sağlanan düzenin devam ettirilmesi olmuştur.⁹⁵ II. Dünya Savaşı boyunca iç politika araçları ve basın Türkiye'nin çatışma dışı kalması için sıkı denetim altında tutulmuşlardır. Savaşın sonuna doğru Almanya'ya resmen savaş ilan edilmiştir. Türkiye'nin savaş dışı kalma politikaları genellikle uluslararası itibarını zedelediye de İnönü ve hariciye vekilleri için büyük bir başarı sayılmıştır.⁹⁶ Türkiye'nin ancak savaşın sonucunun belli olduğu zaman savaş ilan etmesi harbe girmekten çok Birleşmiş Milletler (BM)'in kurucu

---

⁹³Kadri Unat, *"Atatürk Sonrası Türkiye"*, (Ed. Temuçin Faik Ertan), **Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2011, s. 259-260.

⁹⁴ Cezmi Eraslan, *"Atatürk'ten Sonra Türkiye'nin İç Politikası"*, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, ATAM Yayınları, Ankara, 2006, s. 521-522.

⁹⁵ Mustafa Balcıoğlu, *"İkinci Dünya Savaşı ve Sonrası"*, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, ATAM Yayınları, Ankara, 2006, s. 449.

⁹⁶ Erik Jan Zürcher, **Modern Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 298.

üyesi olmak üzere San Francisco Konferansı'na katılma hakkını elde etmeye yönelik bir manevra olarak değerlendirilmiştir.⁹⁷

1.3.1. İkinci Dünya Savaşı Sırasında Türkiye Ekonomisi

Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'na girmemesine rağmen savaş ekonomisinin hemen bütün sorunlarını yaşadığı söylenebilir. Öncelikle 1930'lu yılların ikinci yarısından itibaren başlayan sanayileşme ve kalkınma çabaları durmuştur. Kısa bir süre içinde vurgunculuk, soygun ve karaborsa başlamıştır. Bu ortamda birçok tüccar bazı malları stoklamıştır. Savaş sırasında ithalat yapılamayınca, eldeki bu stokların değeri oldukça yükselmiştir. Büyük bir ordu için gençlerin askere alınması başta tarım olmak üzere üretimi düşürmüştür. Böylece, fiyatlar yükselmiş ve kıtlıklar artmıştır. Savaş, ülkede iki toplumsal tabakanın oluşumuna neden olmuştur. Bir yanda kolay servet kazanan çok küçük bir grup, diğer yanda ise küçük çiftçi, küçük üretici, emekçi, küçük ve orta derecedeki memurlardan oluşan çok büyük yığınlar bulunmaktadır.⁹⁸

Savaş öncesinde başlayan planlama çalışmaları ve sanayi ile ilgili yatırım programları, bütçenin çoğunluğunu savunma harcamalarının oluşturması nedeniyle ertelenmiştir. Bu durum, savaş yıllarının bir iktisadi gerileme dönemi olmasına yol açan etkenlerdendir. Bu nedenle II. Dünya Savaşı yılları iktisadi gelişme sürecinin durması anlamında, "bir kesinti" olarak nitelendirilmektedir.⁹⁹

II. Dünya Savaşı ortamında 1940 yılının başından itibaren ekonomiyi denetim altına almak için bir dizi karar alınmıştır. 1940 yılının Ocak ayında ekonominin kapsamlı bir şekilde denetimini sağlamak üzere, bir çeşit iktisadi olağanüstü hal yasası olan "Milli Korunma Yasası" kabul edilmiştir. Şubat 1940'ta iç ve dış ticaretle devletin fiilen yer almasını sağlayan "Ticaret Ofisi" kurulmuştur. Dış ticaretle uğraşan ithalat ve ihracatçıların birlikler içerisinde örgütlenmesine

---

⁹⁷Eraslan, a.g.e, s. 522.

⁹⁸Tevfik Çavdar, **Türkiye Ekonomisinin Tarihi (1900-1960)**, İmge Kitabevi, Ankara, 2003, s. 310.

⁹⁹Boratav, a.g.e, s. 81.

başlanmıştır. Ticaret Vekâletine bağlı olarak çalışacak “İaşe Müsteşarlığı” kurulmuştur. 1940 yılında kabul edilen Milli Korunma Yasası bu dönemde kabul edilen ekonomik, sosyal ve siyasal etkileri büyük olan yasalardan biridir. Bu kanundaki yetkileri kullanarak hükümet bir dizi önemli ekonomik karar daha almıştır. Karne uygulamaları, Petrol Ofisi’nin kurulması, İaşe Müsteşarlığının oluşturulması, el koyma kararları kanun kapsamındadır.¹⁰⁰

1942 Temmuzunda Refik Saydam’ın ölümünden sonra başbakanlığa getirilen Saraçoğlu, piyasa üzerindeki sıkı denetim mekanizmalarının bir kısmını kaldırmış, bir kısmını gevşetmiştir. Bu politika değişikliği kentlerde fiyatları ve çiftçi-tüccar kazançlarını büyük ölçüde artırmıştır. Hükümet bu süreçler sonunda oluşan aşırı kazançlara ve enflasyona karşı Varlık Vergisi ve Toprak Mahsulleri Vergisi olmak üzere iki olağanüstü vergi koymuştur.¹⁰¹ Başbakan Şükrü Saraçoğlu, hazırlanan “ekonomik tedbirler paketi içinde sunulan Varlık Vergisi Kanununu şu sözlerle savunmuştur: “ *Bu kanun... bir devrim kanunudur. Biz, ekonomik bağımsızlığımızı kazandıracak bir fırsat karşısındayız. Piyasamıza egemen olan yabancıları böylece ortadan kaldırarak, Türk piyasasını Türklerin eline vereceğiz.*”¹⁰² Varlık Vergisi kapsamında toplanması planlanan toplam 465 milyon liralık verginin 280 milyon TL si Türk uyruklu azınlıklar içindir. Kanun başta Amerika olmak üzere dış tepkilere yol açtığından getirilişinin üzerinden bir buçuk yıl geçmeden tamamen uygulamadan çekilmiştir.¹⁰³ Sermayenin azınlıklarda olması nedeniyle vergi azınlıklara çıkarılmış gibi görünmekle beraber, Saraçoğlu’nun talihsiz açıklamaları da bu düşüneyi kuvvetlendirmiş görünmektedir.

Aşarın kaldırılmasından sonra milli gelirin yarısına yakın bölümünü oluşturan tarımdan vergi alınmamaktadır. Oysa savaş yıllarında büyük kazançlar elde eden toprak sahiplerinin gelirlerinin vergilendirilmesi gerekmektedir. Bu amaçla çıkarılan Toprak Mahsulleri Vergisi oranı %8 olup, aynen ve nakden ödenebilmektedir. Vergiden istenilen sonuç elde edilemeyip daha sonra vergi oranı % 10’a çıkarılmıştır.

---

¹⁰⁰Çavdar, **a.g.e.**, s. 312-317.

¹⁰¹Boratav, **a.g.e.**, s. 84-85.

¹⁰²**Cumhuriyet Ansiklopedisi 2 (1941-1960)**, YKY Yayınları, İstanbul, 2005, s. 19.

¹⁰³Alpay Kabacalı, **Geçmişten Günümüze İstanbul**, Denizbank Yayınları, İstanbul, 2003, s. 303.

¹⁰⁴ Aşarı andıran ve 1946'da kaldırılan bu vergiden savaş yıllarında 167 milyon TL kadar toplanmıştır. Varlık Vergisi boyutlarına ulaşmasa bile aşarın kaldırılmasından bu yana ilk kez tarıma yönelik büyük çapta dolaysız bir vergidir. Bu vergi piyasa için üretmeyen küçük ve yoksul köylüye ağır bir yük getirmiştir.¹⁰⁵ Eski İstanbul defterdarı Toprak Mahsulleri Vergisi'nin Varlık Vergisi kadar ses getirmemesinin nedenini şöyle açıklamaktadır: “ *Bu Toprak Mahsulleri Vergisini ödemiş olanlar zaten fakir kimselerdi, biraz daha sefalete girmeleri çok önemli değildi.*” Çiftçiyi Topraklandırma Yasası'nın hazırlanışı ise savaşın son yılına rastlamaktadır. Dönemin ekonomisi üzerine yansımaları olmamıştır, buna karşın ülkenin çok partili yaşama geçmesinden sonra muhalefetin yükselmesinde, Türkiye'nin serbest piyasa düzeni doğrultusunda yol almasında önemli bir rol oynamıştır. Yasanın amacı topraksız olanlara ve toprağı yetmeyenlere yeterince toprak verilmesidir. Bu yasa Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren gündeme gelen küçük çiftçileri ve topraksızları toprak sahibi yapma çabalarının son aşamasıdır.¹⁰⁶

1.3.2. İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Ekonomik Gelişmeler

II. Dünya Savaşı sonrası ortamında Batılı ülkeler yanında, özellikle Amerika Birleşik Devletleri(ABD) yanında yer alan Türkiye'de savaş bittikten sonraki birkaç yıl içerisinde politik sistem, ekonomi politikaları ve dış ilişkiler büyük ölçüde değişime uğramıştır.¹⁰⁷

İkinci Dünya Savaşı sırasında çıkarılan Varlık Vergisi ve Çiftçiyi Topraklandırma Yasası, savaş ekonomisinin doğal sonucu olarak büyük paraları kontrol etmeye başlayan kentlerdeki tüccar ve sanayicilerle, kırsal alandaki büyük toprak sahiplerini rahatsız etmiş ve bunların mevcut iktidar karşısında muhalefet etmesine neden olmuştur. 1945 yılından sonraki demokrasi girişimi söz konusu

---

¹⁰⁴Çavdar, **a.g.e.**, s. 328-329.

¹⁰⁵Boratav, **a.g.e.**, s. 85-86.

¹⁰⁶Çavdar, **a.g.e.**, s. 331-334.

¹⁰⁷Zürcher, **a.g.e.**, s.299.

tüccar, sanayici ve büyük toprak sahiplerinin öncülüğünde bir muhalif partinin doğmasıyla sonuçlanmıştır. Savaş yıllarının ve ondan önce de 1930'lu dönemin baskı ve yoksulluğunu hissedenler bu demokrasi denemesinde muhalefet partisine umut bağlamışlardır.¹⁰⁸ İkinci Dünya Savaşı'nın liberal- demokrat ülkelerin üstünlüğüyle sonuçlanması ve İsmet İnönü'nün de yönetimde liberalleşmeye gidileceği yönündeki açıklamalarından yola çıkan bir grup "Dörtlü Takrir" olarak bilinen önergeyi CHP Meclis Grubu'na vermişlerdir.¹⁰⁹ Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü'nün imzasını taşıyan Dörtlü Takrir Meclis Grubu tarafından reddedilmiş ve parlamentoda Çiftçiye Topraklandırma Kanunu'nun kabul edilmesi, CHP'deki parti içi muhalefeti kopma noktasına getirmiştir. Takrir sahipleri ya istifa etmiş ya da partiden ihraç edilmişlerdir. İnönü'nün demokrasiye geçiş konusundaki kararlılığı sonuçlarını vermiş ve 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti(DP) kurulmuştur. Parti programında siyasette demokrasi, ekonomik ve toplumsal yaşamda liberalizmin benimseneceği belirtilmiştir.¹¹⁰

İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar Cumhuriyet hükümetleri, yabancı ülkelerle olan ekonomik ilişkilere özel bir dikkat göstermiş, bu ilişkilerin kendi aleyhine işleyeceğinden çekinmiş ve ülkeye girecek yabancı sermayenin kapitülasyonlar ölçüsüne varma ihtimalinden endişelenmişlerdir. Fakat savaş sırasında ülke dışında ve içinde görülen siyasi ve ekonomik bazı gelişmelerin etkisiyle, savaştan sonra Türkiye bu kapalı politikasını değiştirmeye başlamış, yavaş yavaş dış ekonomik ilişkilerindeki kontrollü davranışlarından vazgeçerek, dışarıdan Türkiye'ye gelecek ekonomik yardıma karşı daha ılımlı bir tavır almıştır. Dış yardım ihtiyacını tespit ederken yalnızca ekonomik güçlükler değil, ekonomik problemlerle Türkiye'nin savunma ihtiyacı arasındaki yakın ilişki de etkili olmuştur.¹¹¹

Türkiye'ye ciddi olarak yardımın gelmesi, Truman Doktrini ile sağlanan askeri yardımlarla başlamıştır. Mart 1947'de ABD Başkanı Truman'ın Yunanistan ve Türkiye'ye yardım yapılması için Kongreye sunduğu mesajın ardından, Amerikan

---

¹⁰⁸Çavdar, **Yüz Yıllık Pahallık**, s. 191.

¹⁰⁹**Cumhuriyet Ansiklopedisi 2 (1941-1960)**, YKY Yayınları, İstanbul, 2005, s. 74.

¹¹⁰Kadri Unat, "Atatürk Sonrası Türkiye",(ed. Temuçin Faik Ertan), **Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2011, s. 271-272.

¹¹¹Mehmet Gönlübol, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996, s. 435-436.

Kongresi Mayıs 1947’de “Yunanistan ve Türkiye’ye Yardım Kanununu” kabul etmiş ve bu ülkelere 400 milyon dolarlık bir askeri yardım yapılmasını uygun bulmuştur. Temmuz 1947’de ABD ile Türkiye arasında Ankara’da imzalanan “Türkiye’ye Yapılacak Yardım Hakkında Anlaşma’ya” uygun olarak, ülkeye askeri yardım gelmeye başlamıştır. Temmuz 1948’de ise Ankara’da ABD ve Türkiye arasında Ekonomik İşbirliği Anlaşması imzalanmış ve ekonomik yardım başlamıştır.¹¹² Bundan birkaç ay önce de Dünya Bankası ve IMF’ye üye olan Türkiye, bunun yanında IFC, IDA, ILO, GATT, OEEC ve OECD gibi uluslararası kuruluşlara da üye olmuştur.¹¹³

İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan soğuk savaş ortamında Truman Doktrini ve Marshall Planı çerçevesinde Türkiye’ye yapılacak ekonomik yardımın temel hedefi, tarımsal üretim kapasitesinin artırılması ve Türkiye’nin OECD ülkelerinin hammadde ve yiyecek maddeleri talebini karşılamasıdır. Görüldüğü gibi artık amaç sanayileşme değil, ziraat üretiminin artırılması ve fiziki alt yapı sorunlarının çözülmesidir. Nitekim 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı’nı hazırlama görevi, liberal bürokratlardan oluşan “Türkiye Ekonomi Kurumu”na verilmişti. Planda tarım ve ulaştırma ağırlık noktasını oluştururken sanayi kesimi son sıradaydı.¹¹⁴

CHP iktidarının sürdüğü çok partili siyasal düzende de, var olan koşullara uyum sağlamak üzere eski politikalar değiştirilmeye başlanmıştır. İlk iş olarak devlet eliyle ağır sanayi kurma girişimlerini içeren 1946 tarihli Beş Yıllık Kalkınma Planı’nı bir yana bırakıp tarımı ve altyapıyı serbest piyasa düzeninde geliştirme önlemlerini içeren bir programa geçilmişti. 1948 İktisat Kongresi ise bu dönemin güçlü sınıflarında, mevcut devletçi düzenin tasfiyesiyle birlikte yabancı sermayeye katılma isteğinin göstergesidir. Bu kongrede, işadamları ve üniversite öğretim görevlileri tarafından Türkiye’nin hızlı gelişmesinin koşulları saptanmıştır. Bunlar arasında, devletçiliğin yavaş yavaş tasfiyesi ile döviz ve sermaye kaynaklarının kıtlığının aşılması için yabancı sermayeye açılma vardır.¹¹⁵

---

¹¹²A.g.e, s. 438-447.

¹¹³Kazgan, a.g.e, s. 81.

¹¹⁴Çavdar, **Türkiye Ekonomisinin Tarihi**, s. 337-338.

¹¹⁵Kazgan, a.g.e, s. 81-82.

Olumsuz ekonomik deneyimlere rağmen, savaş yılları bazı bakımlardan önceki ve sonraki dönemler arasında bir köprü işlevi görmüştür. Devletçilik politikaları ve bu dönemin sonunda gözlenen bazı eğilimler savaş yıllarının iktisadi politikalarını ve onların sonuçlarını biçimlendirmiştir. Daha da önemlisi, 1940 sonrasının darlık koşulları bir yandan mevcut sınıf yapısı, bir yandan siyasi kadrolara ve yüksek bürokrasiye çok geniş yetkiler veren iktisat politikaları bu dönemde gelir dağılımında önemli değişikliklere yol açmış ve bu dönüşümler savaş sonunun ekonomik, sosyal ve siyasi gelişmelerini büyük ölçüde biçimlendirmiştir.¹¹⁶ Bunlardan en önemlisinin çok partili demokratik hayata geçiş için ilk adımı attırarak Demokrat Parti'nin ortaya çıkışında oynadığı rol olduğu düşünülmektedir.

1.4. Demokrat Parti Dönemi

1946 erken genel seçimlerindeki başarıya rağmen CHP daha ılımlı politikalar izleme eğiliminde olmuştur. Parti tüzüğünde demokratikleşme yolunda adımlar atılmıştır. 1950 genel seçimleri için yeni bir seçim kanunu çıkarılmıştır.¹¹⁷ DP'nin muhalefet olarak kaldığı 1950 yılına kadar CHP'nin tek parti yönetimine karşı muhalefetin yükseldiği bir süreç yaşanmıştır. Böylece yeni kurulan DP halkın ekonomik ve toplumsal alandaki hoşnutsuzluğunu kullanabilmiştir.¹¹⁸ İnönü önderliğinde 1946 yılında başlayan çok partili yaşama geçiş denemesi 14 Mayıs 1950 seçimleri sonrası CHP tarafından DP'ye görev tesliminin yapılmasıyla sonuçlanmıştır.¹¹⁹

DP iktidara gelmeden önce muhalefette iken demokratikleşme vaadinde bulunmuştur. Ancak iktidara geldikten sonra bu vaatler unutulmuştur. DP bütün

---

¹¹⁶Korkut Boratav, "İktisat Tarihi(1908-1980)", **Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye (1908-1980)**, (Yay. Yön.) Sina Akşin, Cem Yayınevi, İstanbul, 1989, s. 304.

¹¹⁷Eraslan, **a.g.e**, s. 541-542.

¹¹⁸Tevfik Çavdar, **1950'den Günümüze Türkiye'nin Demokrasi Tarihi**, İmge Kitabevi, Ankara, 2008, s. 15-16.

¹¹⁹Unat, **a.g.e**, s. 273.

enerjisini o sırada koşulların da buna elverişli olmasının etkisiyle ekonomik kalkınmaya harcamıştır.¹²⁰

DP döneminde Türkiye 1950 yılında Kore Savaşı'na katılmış, sonrasında da NATO'ya 1952'de üye olmuştur. Bu gelişmeler sonrası ülkeye sık sık gelmeye başlayan yabancı danışmanlar devletçi- korumacı politikalara son verilmesini telkin etmişlerdir.¹²¹

Kore Savaşı sonrası Türkiye'nin 1952 yılında NATO üyeliğine katılması önemli bir siyasal başarı olarak değerlendirilmiştir. Türkiye için ve DP iktidarı için gelişmeler olumludur. Buna rağmen DP'nin önderlerinin sosyal, kültürel ve siyasal alandaki gerici uygulamaları dikkati çekmektedir.¹²² 1954 seçimlerinden başarıyla çıkılması DP iktidarını daha da güçlü yapmış, çoğu siyaset amaçlı rastgele ekonomik yatırımlar gerçekleştirilmiştir. 1957 seçimlerini de DP kazanmış ama bu kez oy oranında azalma olmuştur. 1958 yılında hükümet iktisadi durumun bozukluğu karşısında IMF ve Dünya Bankası'nın önlemlerini kabul etmek zorunda kalmıştır. 1958 güzünden itibaren dış dünyada gerçekleşen olayların da etkisiyle DP hükümeti özellikle CHP yöneticilerine karşı baskı ve şiddeti artırmıştır.¹²³

1.4.1. Demokrat Parti İktidarı'nın İlk Yıllarında Ekonomik Gelişmeler

Türkiye'de DP iktidara gelmeden önce de CHP iktidarı döneminde ABD ve diğer Batılı kuruluşlardan yardım alınmıştır.¹²⁴ Türkiye'nin önce Truman Doktrini,

---

¹²⁰1950'de başlayan Kore Savaşı dünyada birtakım hammaddelerin ve tarımsal ürünlerin fiyatlarını yükseltmiştir. Bu sırada Türkiye'de sayıları gittikçe artan traktör ve diğer tarım aletleri sayesinde tarım üretiminde önemli artışlar olmuştur. Sina Akşin, **1**, Milliyet Kitaplığı, İstanbul, s. 215.

¹²¹Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi (1908-2007)**, s. 100.

¹²²Halkevleri ve halk odalarının devletleştirilmesi, CHP döneminde başlatılan Köy Enstitülerinin yıkma eğiliminin 1954'te klasik öğretmen okullarına çevrilmesi, basından gelen eleştirilere karşı ağır cezalar getirilmesi bu uygulamalara örneklerdir. Akşin, **a.g.e**, s. 215-216.

¹²³**A.g.e**, s. 216-220.

¹²⁴1950 yılında ABD'den 177 milyon dolar bağış, 117 milyon dolar düzeyinde kredi alınmıştır. Amerikan yardımlarının dışında 1946-1950 döneminde 23 milyon bağış, Dünya Bankası'ndan da 16 milyon dolar kredi alınmıştır. Tevfik Çavdar, **Türkiye Ekonomisinin Tarihi**, İmge Kitabevi, Ankara, 2003, s. 389.

sonra da Marshall Planı çerçevesinde yardım almaya başlaması daha sonra DP hükümetleri dönemlerinde kesintisiz olarak devam etmiştir. Çünkü yabancı özel sermaye yatırımlarının olumlu etkileri abartılmış; yabancı sermayeye konulan sınırlamalar CHP tarafından 1947 ve 1950 yıllarında gevşetilmiştir. DP iktidarı da 1951’de Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu, 1954 yılında Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu ile Petrol Kanunu’nu kabul ederek bu yöndeki değişimleri sürdürmüştür.¹²⁵

1950 Mayısında iktidara gelen Demokrat Parti ekibi, devlet fabrikalarının satış vaadini yerine getirmek üzere göreve başlamıştır. 29 Mayıs 1950 tarihinde Meclis’te okunan hükümet programında, “İktisadi sahada devlet sektörünü mümkün olduğu kadar daraltmak, hususi teşebbüs sahasını mümkün olduğu kadar genişletmek” temel prensip ilan edilmiştir.¹²⁶

Amerikalı müşavirlerin ve üyesi bulunulan Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı’nın tavsiyelerine uygun olarak, dış ticarete liberasyona gidilmiştir. CHP iktidarı, ABD ve OEEC’den gelen serbestlik isteğine bir ölçüde direnmiştir. DP İktidarı ise liberasyona gitmekte bir sakınca görmemiştir. Böylece daha iki yıllık DP iktidarı döneminde bile Türkiye 233,9 milyon dolarla Avrupa Ödeme Birliği’nin en büyük borçlularından biri olmuştur. DP iktidarının sosyal adalet ve sermaye birikimlerini gerçekleştirmek için tarım alanında uyguladığı politika, traktör sayısının hızla artırılması, Ziraat Bankası kredilerinin genişletilmesi ve ürün fiyatlarının yükseltilmesidir.¹²⁷ DP İktidarı döneminde önce endüstride sonra tarımda geniş halk kitleleri aleyhine, ufak bir üretici grup korunmuş, böylece vatandaşlardan pek azının temsil edildiği bu grup ilerlemenin sembolü haline getirilmiştir.¹²⁸

---

¹²⁵Boratav, **a.g.e**, s. 99-100.

¹²⁶Ayrıca “devlet tesis ve işletmeciliğinin tabiatı ve mahiyeti icabı olarak, yalnız ve yalnız hususi teşebbüs ve sermayenin hiçbir surette ele alamayacağı işler ve bir de aynı zamanda amme hizmeti mahiyetinde olan iktisadi işlere hasredileceği”, bu amaçla “amme hizmeti karakterini haiz olmayan sahalarda işletmeye girilmeyeceği gibi, muhtelif sebepler altında kurulmuş olan işletmeleri, amme hizmeti gören ve ana sanayiye taalluk edenler hariç, muayyen bir plan dâhilinde elverişli şartlarla peyderpey hususi teşebbüse devretmeye çalışılacağı belirtilmiştir. Doğan Avcıoğlu, **Türkiye’nin Düzeni, Dün Bugün Yarın, İkinci Kitap**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1998. s. 701

¹²⁷**A.g.e**, s. 620-621.

¹²⁸**A.g.e**, s. 705.

DP'nin iktidarda olduğu yıllarda sorunun, şartlar müsait olmamasına rağmen kısa sürede büyük işler yapmaya çalışmaları olduğu Zürcher tarafından ifade edilmiştir. Çünkü modernleşme programı çok büyük miktarlarda malzeme ve makine ithalatını gerektirmektedir. 1947'den itibaren başlayan dış ticaret açığı 1950-1953'teki ekonomik canlanma döneminde bile artmıştır. 1954 yılında ise ekonomik canlanma dönemi sona ermesine rağmen ithalat ve yatırım hızı sürdürülmüştür. Sonuç olarak ülkenin 1960'ta toplam dış borcu 1,5 milyar dolara varacaktır.¹²⁹ Bu durumun gerçekleşmesinde 1950'li yıllarda politikacıların kendi çıkarlarını ön plana alan bir zihniyetle hareket etmelerinin¹³⁰ de etkisi olduğu söylenebilir.

1.4.2. 27 Mayıs Askeri Müdahalesine Giden Süreçte Ekonominin Durumu

1954 seçimlerinde DP ülkedeki dört il dışında çoğunluğu sağlayarak gene seçimleri kazanmıştır. Bu dönemde ekonomik sıkıntılar başlamış ve deliberasyon politikası uygulanmaya konulmuştur. Dış ticaret rejimi sıkı kayıtlar altına alınmış, ödemeler dengesi açıklarını kapatmak için ABD'den ek kredi istenmiş, ama alınamamıştır. Hükümet çeşitli sanayi tesislerinin temellerini atmak ve bu törenlerin yurt çapında propagandasını yapmak suretiyle halkı çektiği sıkıntılardan kurtulacağına inandırmaya çalışmıştır.¹³¹

Beş Yıllık Kalkınma Planını bir yana bırakıp uygulanmaya geçilen yeni programa ilişkin kararların büyük çoğunluğu, 1954 yılından başlayarak ekonominin içine düştüğü sıkıntılar nedeniyle uygulanamamıştır. Dışarıdan sermaye ithaline dayanan bu serbestleşme programı doğrultusunda gerçekleştirilen girişimler planlanan sonucu vermediği gibi 1958 Krizi'ni hazırlamıştır. 1956-1958 arası

---

¹²⁹Zürcher, **a.g.e**, s. 331-332.

¹³⁰Cahit Kayra“1938 Kuşağı” adlı eserinde 1950 seçimleriyle başlayan dönemde politikacılar devlet adamlığı ile kişisel çıkar ilişkisindeki alışılmış dengely bozdular ve devlet adamlığını bırakıp kendi çıkarlarını ön plana aldılar.”diyerek 1950'li yıllara egemen zihniyetin böylelikle ne yönde değiştiğini ifade etmiştir. Tokgöz, **a.g.e**, s. 157.

¹³¹Mete Tunçay, “Siyasal Tarih (1950-1960)”, **Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980**, (Yay. Yön. Sina Akşin) Cem Yayınevi, İstanbul, 1989, s.181-183.

giderek dışa kapanan ortamda ekonomik durum gittikçe kötüleşmiştir. İçinde bulunulan olumsuz şartlara rağmen hükümet bir istikrar programına gitmemek için dış kaynaktan yoksun kalmak pahasına iki yıl diretmıştır.¹³²

1958 yılı içinde ekonomik bunalım yoğunlaşmıştır. Birçok mal bulunmaz olmuş, kuyruklar ve karaborsa doğmuştur. Fiyat artışları birbirini kovalamıştır. Başbakanın ticari ilişkileri geliştirmek üzere yaptığı Uzak Doğu gezisinin sonuçları sıkıntıları hafifletmemiştir. Sonunda DP iktidarı 1958 yaz sonunda TL nin onbir yıldır sabit tutulan değerini düşürmek zorunda kalmıştır. 4 Ağustosta bir Amerikan doları 2.80'den 9 TL'ye çıkmıştır. Batı'dan borç erteleme ve yeni kredi taleplerine karşılık şart koşulan istikrar önlemleri kabul edilmiştir.¹³³

DP'nin bu dönemde ülke ekonomisi konusunda uzun dönemli bir yaklaşımdan yoksun olması eleştiri konusudur. Başlangıçta toplumun talebi üzerine liberal ekonomiyi savunan bir söylemle iktidara geldikten sonra, ekonominin krize girmesi üzerine müdahaleci politikalara geçmiştir. İç ve dış nedenlerden ötürü ekonomik şartların zora girmesi ve hükümette kalma kaygısıyla popülist politikalara başvurulmuştur.¹³⁴ Zengin sınıfın servet edinmeleri, iktidar partilerinin taraf tutmaları sonucu güçlenmeleri olgusu bu parti döneminde yerleşmiştir. Diğer taraftan DP iktidarı döneminde köyden kente göç hızlı bir şekilde artmış, göç olgusu ile birlikte ekonomik alt yapısı hazır olmayan Türkiye'de geleneksel tarım ekonomisinin yerini Amerikan destekli sanayi almıştır.¹³⁵

Bunların yanında Demokrat Parti'nin iktidarda olduğu 1950-1960 döneminde sanayi, ticaret ve tarımın gelişimi için gerekli alt yapı yatırımları gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde gerçekleştirilen yol, enerji gibi alt yapı yatırımları sanayileşme açısından yeterli olmasa da 1950'li yıllarda sanayileşme için hızlandırıcı etki yapmışlardır.¹³⁶

---

¹³²Kazgan, **a.g.e.**, s. 82-90.

¹³³Tunçay, **a.g.e.**, s. 185-186.

¹³⁴Kuyuş-Akarçay vd. **a.g.e.**, s. 348.

¹³⁵Yaşar Baytal, "*Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları (1950-1957)*", **Atatürk Yolu Dergisi**, A.Ü TİTE Yayınları, c.10, Sayı: 40, Ankara, 2007, s. 567.

¹³⁶Çavdar, **Türkiye Ekonomisinin Tarihi**, s. 394.

Türkiye çok partili düzenle birlikte eğitim - kültür düzleminde köklü değişiklikler yaşarken, ekonomi politikalarında kalıcı değişiklikler yapamamıştır. Devletçilik karma ekonomi adı altında, dışa kapalı düzen ise ithal ikamesi tanımlamasıyla sürmüştür. Serbest piyasa ekonomisine geçiş çabası başarılı olamadığı gibi¹³⁷ bu dönemde ekonomi plansız programsızdır.¹³⁸

1.5. 27 Mayıs'tan 12 Mart'a

1959 yılı iktidar ve muhalefet partileri arasındaki ilişkiler açısından son derece gergin geçmiştir. Bu gerginlik 1960'a girildiğinde de yumuşamamıştır.¹³⁹ CHP Genel Başkanı İsmet İnönü Meclis Kürsüsünden iki önemli uyarı yapmıştır. “Böyle devam ederseniz sizi ben bile kurtaramam” ve “şartlar tamam olduğu zaman ihtilaller milletler için bir haktır.”¹⁴⁰Fakat devrin Cumhurbaşkanı kurtuluş yolunu “taklibi hükümet” formülünde bulmaktadır. Cumhurbaşkanı, “Seçimle iktidarı kaybedersek bir daha iktidar yüzü göremeyiz. Eğer taklibi hükümetle (hükümet darbesiyle) iktidardan düşersek yeniden iktidarı kolayca ele geçirebiliriz.”düşüncesindedir.¹⁴¹

1960'a gelindiğinde kurulan Tahkikat Komisyonu hemen her türlü siyasi faaliyetin yanı sıra, kuruluşuna ilişkin Meclis görüşmelerinin yayını dahil, kendi çalışmasıyla ilgili haber ve yorumları da yasaklamıştır.¹⁴²1960'ın Nisan ve Mayıs aylarında güvenlik güçleriyle öğrenciler arasında çatışmaya varan tepkiler baş göstermiş ve sonunda 27 Mayıs 1960 günü kendilerine Milli Birlik Komitesi (MBK) adını veren bir grup genç subay ordu adına ülke yönetimine el koymuştur. MBK Başkanı Orgeneral Cemal Gürsel'dir. 27 Mayıs'ın hemen ertesinde askeri komite içinde anlaşmazlıklar baş göstermiştir. Bir grup ülkeyi askeri rejim ile yönetmek

---

¹³⁷Kazgan, a.g.e, s. 76.

¹³⁸Boratav, a.g.e, s. 109.

¹³⁹Cumhuriyet Ansiklopedisi 2 (1941-1960), s. 380.

¹⁴⁰Eraslan, a.g.e, s. 573.

¹⁴¹Ayyuk Erenberg, “ 27 Mayıs ve Gerçekler”, *Atatürkçü Düşünce Dergisi*, Yıl:3 Sayı: 25, Ankara, 1996, s. 23.

¹⁴²Tunçay, a.g.e, s. 187.

yanlısı iken, diğeri birtakım düzenlemelerden sonra seçimlere gidilmesini ve parlamentoya iktidarı bırakmayı düşünmektedirler. Bu anlaşmazlıklar bir iç darbe ile kalıcı askeri rejim yanlısı subayların uzaklaştırılmasıyla son bulmuştur.¹⁴³

Yüksek Adalet Divanı Başkanlığı tarafından DP Hükümetinin uygulamaları nedeniyle Yassıada'da yapılan duruşmalara 14 Ekim 1960'ta başlanılmış, 11 ay süresince 588 kişi yargılanmıştır. Temel dava, "Anayasanın ihlali konusunda açılmıştır. Cumhurbaşkanı Celal Bayar, TBMM Başkanı Refik Koraltan, Başbakan Adnan Menderes, Maliye Bakanı Hasan Polatkan hakkında idam cezası verilen 15 kişi arasındadır. MBK idam cezalarından üçünü onaylamıştır. Fatin Rüştü Zorlu, Hasan Polatkan ve Adnan Menderes'in cezaları İmralı Adası'nda infaz edilmiştir.¹⁴⁴

27 Mayıs'ta gerçekleştirilen askeri müdahalenin hemen ertesi günü oluşturulan ilk hükümet 6 Ocak 1961'de Kurucu Meclis'in açılışına kadar görev yapmıştır. Kurucu Meclisin çalışmaları ise 25 Ekim 1961 tarihinde genel seçimlerin yapıp demokrasiye dönülmesi ile sona ermiştir.¹⁴⁵ Temmuz 1961'de halk oyuna sunulan anayasa tasarısı oylamaya katılanların %60.4'ü tarafından kabul edilmiştir.¹⁴⁶

1.5.1. 27 Mayıs Döneminin Ekonomi Politikası

27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi Türk demokrasi hayatında siyasi anlamda olduğu kadar ekonomik anlamda da önemli dönüm noktasıdır. Avcıoğlu tarafından "27 Mayıs'ın temelinde, ölçsüzce yürütülen bir kapitalist gelişmenin yarattığı büyük hoşnutsuzlukların yattığı"¹⁴⁷ düşünülmektedir. Ancak 1950'li yıllarda serbest

---

¹⁴³Hikmet Özdemir, "Siyasal Tarih(1960-1980)", **Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1989, s. 193-197.

¹⁴⁴Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi**, s. 96-97.

¹⁴⁵ Özdemir, **a.g.e**, s. 197-198.

¹⁴⁶ **A.g.e**, s. 204.

¹⁴⁷ Avcıoğlu, **a.g.e**, s. 766.

piyasa ekonomisi adına yapılan gelişigüzel devlet müdahaleciliği,1960'lı yıllarda geçilen planlı kalkınmanın hazırlayıcısı olmuştur.¹⁴⁸

Daha Demokrat Parti'nin güçlü ve etkin olduğu yıllarda muhalefet tarafından önerilen yatırımların plana bağlanması isteği iktidar tarafından devamlı reddedilmiş ve plan, komünist ülkelere özgü bir metot olarak gösterilmiştir. Bu davranış, ABD'nin plan konusundaki tutumuna yakındır.¹⁴⁹

27 Mayıs 1960 sonrasında asker ve sivil yöneticilerin ortak görüşüne göre ülkenin kalkınması plan çerçevesinde yürütülmelidir. Yasama ve yürütme yetkisi olmayan Devlet Planlama Teşkilatını(DPT) kuran yasa Ekim 1960'tan itibaren uygulanmaya başlamıştır. Teşkilat hükümete, yasasında belirtilmiş konularda danışmanlık yapmakla görevlidir. 1961 Anayasası kalkınma planları yapma görevini Devlete verirken, DPT'yi anayasal bir kuruluş haline getirmiştir.¹⁵⁰

Bu dönemin en önemli ekonomik olaylarından biri de, daha sonraki yılları önemli ölçüde etkileyecek Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)ya da Ortak Pazar ile Ankara Antlaşması'nın imzalanmasıdır. Demokrat Parti döneminde Yunanistan'ın AET'ye ortak üyelik başvurusunun hemen arkasından Yunanistan'ı yalnız bırakmamak düşüncesiyle ortak üyelik başvurusu yapılmıştı.¹⁵¹Türkiye 1950'li yılların sonunda bir kriz içindeyken Yunanistan'ın bu birliğe katılması, birlik üyesi altı Batı Avrupa ülkesine Türkiye'nin başlıca ihracat kalemleri olan ürünleri

---

¹⁴⁸Kazgan, **a.g.e.**, s. 88.

¹⁴⁹Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı'nın (OECE) Türkiye raporlarında da sıkı bir maliye politikası izlenmesi, İktisadi Devlet Teşekkülleri yatırımında ihtiyatlı davranılması, ticaretin serbestleştirilmesi gibi klasik tavsiyeler yer almaktadır.1957'den başlayarak bu tutum değişmiş, yatırımların iç ve dış denge ile uygun düşecek biçimde koordinasyonu görüşü OECE raporlarında yer almaya başlamıştır. Türkiye'nin dış borçlarını ödeyemez hale gelmesinden sonra duruma bir çare bulmak için girişilen 1958 Paris müzakerelerinde, yardım şartlarından biri kalkınma programını plan çerçevesinde gerçekleştirmek için bir kuruluşun tesis edilmesi olmuştur. Doğan Avcıoğlu'na göre planı Komünist metodu ilan eden DP iktidarı, alacaklı devletlerin baskısıyla giriştiği planlama hazırlığını kamuoyundan tamamen saklamıştır. Plan hazırlanmış, fakat plan aleyhtarı tutum resmen savunulmuştur. Avcıoğlu, **a.g.e.**, s. 776-777.

¹⁵⁰Planlama amacının yürürlüğe konulabilmesi için bir teşkilat kurulmalıdır. Bu nedenle, Devlet Bakanı Cemal Gürsel askeri müdahaleden hemen sonra, Hollandalı Prof. Tinbergen ile başlatılan ortak çalışmaların sürdürülmesini istemiştir. 27 Mayıs 1960'tan itibaren planlama ve planlama teşkilatının kurulması çalışmaları kamuoyuna açılmış ve üniversitelerle tam bir işbirliği içine girilmiştir. Öncelikli olan, planlama örgütünün kuruluş ve işleyişini belirleyecek yasa tasarısını hazırlamaktır. Tokgöz, **a.g.e.**, s. 162-164.

¹⁵¹Zamanın Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu,"Yunanistan, kendisini, boş bir havuza atsa bile onu yalnız bırakmaya gelmez, tereddüt etmeden atlayacaksınız" demiştir. Rıdvan Karluk, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Beta Yayınları, İstanbul, 1998, s. 367.

Yunanistan'ın ihraç edebilmesi anlamına geliyordu. Yunanistan'ın birliğe üye olarak daha avantajlı bir duruma gelmesi karşısında Türkiye de 1959 yılında AET'ye başvurmuştu. Katılımın şartı demokrasi rejiminin kabulü idi. Fakat başvuru ancak araya giren 27 Mayıs İhtilali sonrası 1963 yılında ortak üye sıfatıyla kabul edilmiştir.¹⁵²

1961 Anayasasının yürürlüğe girmesinin ardından yapılan genel seçimler sonrası CHP-AP Koalisyonuna dayanan bir hükümet kurulmuştur. Bu günlerde kamu kesimi kaynak yetersizliği ile karşı karşıya bulunduğu devlet bütçesi açık vermekte kamu kuruluşları yatırım yapamamaktadır. Anayasa gereği yapılması gereken Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı da zaman ve olanaklar sınırlı olduğundan yapılamamaktadır. Bu nedenle 1962 yılı "geçiş yılı" sayılmıştır. Bir yıllık program hazırlanıp yürürlüğe konmuştur. 1962 yılı içinde Birinci Plan hazırlıkları teknik ve mali yönden tamamlanmıştır. Birinci Plan (1963-1967) 15 yıllık bir perspektif içinde planının ilk dilimi olarak hazırlanmıştır. Kamu kesimi ile özel kesimin yan yana yaşadığı "karma ekonomi düzeni" içinde hazırlanan bu plan, kamu sektörü için emredici, özel sektör için özendirici nitelikler taşımaktadır.¹⁵³

1963 yılında yürürlüğe giren plan çerçevesinde tasarrufların artırılması için vergi ve KİT reformları gerçekleştirilememiştir. Bu yıl için bütçede yatırımların payı %32 öngörülmesine rağmen %23 oranında gerçekleşmiştir. Yurt dışına giden işçilerin gönderdiği dövizler artmıştır. Yerli ve yabancı sermaye çevrelerinin plana karşı daha olumlu bakmaya başladığı bu dönemde Demirel Hükümeti Sovyet yardımlarından da faydalanmıştır. Böylece oluşan elverişli koşullar sonucunda 1966 yılında %12 oranında bir büyüme hızı elde edilmiştir. 1962 yılında sabit fiyatlarla (1968 sabit fiyatları) GSMH içinde tarımın payı %34,6 iken sanayinin payı %16,7'dir. Dönem sonunda bu paylar sırasıyla %29,3 ve %20,7 olmuştur. Fakat ilginç bir gelişme olarak bu plan döneminde özel sektör sınıflı yatırımlarının yıllık veya toplam olarak plan hedeflerini aşmasıdır. Birinci Plan döneminde istikrar içinde

---

¹⁵²Kazgan, a.g.e, s. 99-100.

¹⁵³Aradan geçen zaman içinde DPT'nin kadrolaşması, çalışmaları ve hazırlanan planların niteliklerinde siyasal iktidarların özellikle başbakanların, iktidar olma, anayasal düzene saygı ve işbirliği yaptığı çıkar gruplarına bağlılık anlayışlarına göre, planların niteliklerinde büyük değişiklikler olmuştur. Tokgöz, a.g.e, s. 167-170.

hızlı büyüme sağlanmış ve enflasyon oranı ortalama %5,3 olmuştur. Bu dönemde ülkede plan ve planlama konularında deneyim kazanılmıştır. Ancak ülke kalkınmasını hızlandıracak temel reformların yapıldığı söylenemez.¹⁵⁴

1.5.2. Demirel Hükümeti ve 12 Mart'a Giden Süreçte Ekonomik Gelişmeler

1967 yılında Demirel Hükümeti tarafından hazırlanan ve 1968 yılında uygulanmasına geçilen İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda yıllık ortalama büyüme hızı %7 olarak öngörülmüştür. Demirel, planın hedefini şöyle açıklamıştır: “*İkinci Beş Yıllık Plan, Türkiye’yi ham madde satıp, mamul madde alan iptidai bir ekonomik bünyeden; mamul madde yapıp satan sanayileşmiş bir bünyeye götürme yönünde mühim bir adımdır.*”¹⁵⁵ Hükümet özel olarak sınaî yatırımları, genel olarak tüm özel sektör yatırımlarını desteklemeyi kolaylaştırmak ve yasallaştırmak için Kalkınma Planı'nın Uygulanmasına dair Kanunu yürürlüğe koymuştur. 1969 Genel seçimleriyle iktidarda kalan Demirel Hükümeti İkinci Planın ilk yılında oy getiren iktisat politikaları uygulamayı tercih etmiştir. İthal ikamesine ve korumacılığa dayalı sanayileşme nedeniyle ülke döviz darboğazına girmiştir.¹⁵⁶

Dış açılara dayanan gelişme süreci, 1961 yılından itibaren OECD Bünyesinde kurulan Türkiye'ye yardım konsorsiyumu (şirketler birliği) ile dış denetim altında tutulmaya başlanmıştı. 1968'den itibaren ise dış çevreler, IMF aracılığıyla devalüasyon ve dış ticaret rejiminin liberalleşmesi yönünde etkiye başlamışlardır. 10 Ağustos 1970'te 1 dolar resmen 9TL'den 15TL'ye çıkarılarak; ithal teminatları ve damga resimleri düşürülerek ve liberasyon listeleri genişletilerek dış telkinler doğrultusunda bir operasyon yapılmıştır. Ancak, 10 Ağustos kararlarının, geleneksel IMF modeli doğrultusundaki eksikliklerinin giderilmesi, 12 Mart 1971 sonrasında oluşan yarı askeri rejim döneminde grevlerin ve toplu

---

¹⁵⁴Tokgöz, “Cumhuriyet Döneminde Ekonomik Gelişmeler”, s. 336-338.

¹⁵⁵Tokgöz, **Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2000)**, s. 180.

¹⁵⁶A.g.e, s. 339.

sözleşmeleri askıya alınması ve ücretlerin dondurulması sonunda sağlanabilecektir.¹⁵⁷ 1970 kararları ile ihracatta katlı kur uygulamalarına devam edilmiş, ithal teminat oranları azaltılmış, miktar kısıtlamaları sınırlandırılmış, faizler ve vergiler yükseltilmiş, maaşlar ve ücretler dondurulmuş, KİT ürünlerine %50 zam yapılmıştır.¹⁵⁸

Genel olarak Türkiye ekonomisinde karma ekonomi sisteminin uygulandığı, iktisadi büyümeyi sağlamak için ithal ikamesine dayalı bir sanayileşme politikasının izlendiği¹⁵⁹ iki askeri müdahale arası dönemde planlama önemli bir yapıtıdır. Planlama kavramı anayasal bir gereklilik olarak varlığını sürdürmesine rağmen, iktisadi kararlarda ve uygulamadaki önemi zaman içinde ortadan kalktığı gibi tekdüze bir planlamacı yaklaşım da izlenmemiştir.¹⁶⁰

Cumhuriyet'in ilanından itibaren 1971 askeri müdahalesine kadar yaklaşık elli yıllık bir sürede çeşitli siyasi ve ekonomik dönemler yaşamıştır. Başlangıçta atılan adımlar gerçekçi ve cesur, ama ihtiyatlıdır. Bu sayede savaştan çıkmış bir ekonomiye göre 15 yıl gibi kısa sürede önemli başarılar yapılmıştır. Bu başarıda dış ekonomik ve siyasi koşulların da etkisinin olduğu dikkate alınmalıdır. Fakat özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan iç ve dış ortamın ekonomik koşulları Türkiye'nin pek de gerçekçi olmayan, popülist ve ihtiyatsız politikalar oluşturmasına zemin hazırlamış görünmektedir. Böylece Türkiye'nin, dış ekonomik dengelerin bozulmasına bağlı ekonomik bağımlılık sonrası siyasi birtakım çalkantıları geçmişte olduğu gibi yaşadığı değerlendirilmektedir.

---

¹⁵⁷Boratav, **a.g.e**, s. 128.

¹⁵⁸Rıdvan Karluk, **Cumhuriyetin İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisinde Yapısal Dönüşüm**, Beta Yayınları, İstanbul, 2005, s. 404.

¹⁵⁹Orhan Morgil, "Büyüme ve Sanayileşme Politikaları" (ed. Bahaeddin Yediyıldız) **Atatürk'ten Günümüze Türkiye Ekonomisi**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2002, s. 45-46.

¹⁶⁰Fatma-Suut Doğruel, **Türkiye'de Enflasyonun Tarihi**, T.C Merkez Bankası ve Tarih Vakfı, Aralık, 2005, s. 167-171.

2. BÖLÜM

12 MART 'TAN 12 EYLÜL'E TÜRK EKONOMİSİ

“Askeri bakımdan iki kutuplu, siyasi açıdan çok kutuplu, iktisadi açıdan ise karmakarışık”¹⁶¹ olarak nitelenen 1970’li yıllar kapitalist ve sosyalist bloklar arasında yumuşamanın devam ettiği ve iki blok arasındaki resmi ilişkilerin geliştirildiği bir dönem olmuştur.¹⁶² 1973 yılından sonra iki süper devlet arasında yumuşama yolunda gelişmeler devam ederken, 1970’li yılların çok-kutuplu yapısını aşındıran askeri ve siyasal alanlarda bir takım gelişmeler de olmuştur. Fakat dönemin niteliği genel olarak kendini korumuş, orta ve küçük büyüklükteki devletler, büyük devletler karşısında hareket imkânına sahip olmuştur. Türkiye, 1974 yılında Kıbrıs müdahalesini bu ortamdaki hareket imkânı sayesinde gerçekleştirebilmiştir.¹⁶³

İki blok arasındaki bu yumuşamanın 70’li yıllardaki en önemli sonucunun Üçüncü Dünya’daki darbe savaşlarının artışı olduğu düşünülmektedir. Buna göre hem ABD, hem de SSCB gerek silah artışı, gerekse uyumsuzluk taraflarına çeşitli yollardan verdikleri destekle, Üçüncü Dünya devletlerinin iç ve dış çatışmalarını körükleyerek nüfuz alanlarını güçlendirmeye çalışmışlardır. Bu ülkeler 70’lerde kaynaklarının büyük bir bölümünü silahlanma için harcamaya başlamıştır. Bu silahların, uluslararası çatışmaların yanı sıra, ABD ve SSCB’nin yönlendirdiği iç çatışma ve askeri darbelerde de kullanıldığı iddia edilmektedir.¹⁶⁴

---

¹⁶¹Gönlübol, **a.g.e.**, s. 543.

¹⁶²Alpkaya, **a.g.e.**, s. 243.

¹⁶³Gönlübol, **a.g.e.**, s. 544-545.

¹⁶⁴Bu ülkelerin 1970’lerin başında 5 milyar dolar olan yıllık toplam askeri harcamaları 1979 yılında 20 milyar, 1989’da ise 40 milyar dolardır. Alpkaya, **a.g.e.**, s. 244.

2.1. 12 Mart 1971 Askeri Muhtırası

Türkiye’de 1969 seçimlerinden tek başına iktidar olarak çıkan Adalet Partisi (AP), DP’lilerin siyasi haklarının iadesi konusundaki anlaşmazlık nedeniyle bölünmüştür. Partiden kopan büyük bir grup Demokratik Parti adıyla yeni bir parti kurmuştur. Bu bölünme, hükümetin Meclis’teki desteğini zayıflatmıştır. Bu arada, 1960’lı yılların ortalarından başlayan öğrenci hareketleri 1970’lerin hemen başında silahlı olmaya başlamıştır. Sendikalar için hazırlanan yasa tasarısına karşı Haziran 1970’te gerçekleştirilen işçi eylemleri de toplumsal huzursuzluğun göstergelerinden biridir. 1970’lerin başında, Silahlı Kuvvetler reform istediklerini ifade etmeye başlamış ve kuvvet komutanları, başbakana ülkenin içinde bulunduğu durumla ilgili uyarı mektupları göndermeye başlamışlardır. Bu durum askeri müdahale söylentilerini yaygınlaştırmıştır.¹⁶⁵

Bu gelişmeler sonrası hükümete ultimatome veren komutanlar, muhtıranın tam metninde “Türk Silahlı Kuvvetlerinin kanunlarının kendisine vermiş olduğu Türkiye Cumhuriyeti’ni korumak ve kollamak görevini yerine getirerek idareyi doğrudan doğruya üzerine almaya kararlı”¹⁶⁶ olduklarını net biçimde ifade etmişlerdir. 12 Mart 1971’de verilen muhtırayı Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri komutanları General Faruk Gürler, Amiral Celal Eycioğlu ve General Muhsin Batur imzalamıştır.¹⁶⁷ Bu ortamda Demirel’in amacı “hiç değilse demokratik rejim içinde çekilmek, ordu darbesiyle düşüp geleceğe ipotek koymamaktır.”¹⁶⁸ Daha önce istifa etmeyeceğini beyan eden Başbakan Süleyman Demirel, “*muhtıra ile anayasa ve hukuk devleti anlayışının bağdaştırılamayacağını*”

---

¹⁶⁵ Bu arada Silahlı Kuvvetler içindeki bir kesimin, “milli devrimci bir gelişme stratejisi” benimsediği ve sol bir askeri müdahale arayışına girdiği söylenmektedir. Başbakan Süleyman Demirel bu gelişmeler karşısında istifa önerilerini sürekli geri çevirmiş ve güvensizlik oyu almadan hükümetten çekilmesinin söz konusu olmayacağını bildirmiştir. **Cumhuriyet Ansiklopedisi 3 (1961-1980)**, YKY Yayınları, İstanbul, 2005, s. 262

¹⁶⁶ **Cumhuriyet**, 13 Mart 1971.

¹⁶⁷ Ahmad, **a.g.e.**, s. 354.

¹⁶⁸ Zafer Yıldırım, “*Türk Siyasi Hayatında 12 Mart Muhtırası ve Sonuçları*”, **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 97, Ankara, 2009, s.157.

belirterek Cumhurbaşkanı Sunay'a istifa mektubunu sunmuştur. İsmet İnönü durum karşısında “demokratik mekanizmanın normal işlediğini”¹⁶⁹ ifade etmiştir.

Muhtıradan sonra 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi sonunda ortaya çıkarılan anayasal ortamın ülkenin sosyal, kültürel ve siyasi yapısına uygun olmadığı, sınırsız gibi gösterilen hürriyetlerin ülkeyi 12 Mart müdahalesine sürüklediği ileri sürülmüştür. Aslında ordunun müdahale etmesi ve sivil iktidarın uygulamalarını gözaltında tutması yaklaşımına karşı olan İnönü, partiler üstü bir hükümette hükümet başkanının eski CHP'li olmasının da etkisiyle olsa gerek, yeni duruma destek verme kararı almıştır.¹⁷⁰ CHP'nin Erim'i destekleme kararı almasından sonra ortanın solu akımının önderi ve partinin genel sekreteri olan Bülent Ecevit, görevinden ayrılmıştır.¹⁷¹

2.2. 12 Mart Dönemi Hükümetleri

Muhtıra sonrası Cumhurbaşkanı Sunay tarafından başlatılan hükümet arayışları 27 Mart'ta sonuç vermiş ve Nihat Erim başkanlığında AP, CHP, Güven Partisi(GP) ve partiler dışından 14 bakanla hükümet oluşturulmuştur.¹⁷²

Erim hükümetinin Meclis'te güvenoyu almasının hemen arkasından şiddet eylemleri yeniden başlamıştır. Bu eylemleri durdurmak gerekçesi ile 11 ilde sıkıyönetim ilan edilmiştir. Temel hak ve özgürlükler bakımından 1961 Anayasasını Türkiye için “lüks bir anayasa” olarak nitelendirilen hükümet 11 bakanın kabineden ayrılmasıyla son bulmuştur. Erim tarafından ikinci kabine Aralık 1971'de

¹⁶⁹Demirel Cumhurbaşkanı sunmuştuğu istifa mektubunda “Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanları tarafından Zât-ı Devletlerine, Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına ve Millet Meclisi Başkanlığı'na tevdi edilip radyo haber bültenlerinde Türk kamuoyuna da duyurulan muhtıra ile anayasa ve hukuk devleti anlayışını bağdaştırmak mümkün değildir. Bu durum muvacehesinde hükümetin istifasını arz ederim” demiştir. **Tercüman**, 13 Mart 1971.

¹⁷⁰Eraslan, **a.g.e.**, s. 610-611.

¹⁷¹Emre Kongar, **21. Yüzyılda Türkiye**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999, s. 175.

¹⁷²Partiler dışından gelen bakanların teknokrat özellikleri başbakanın bir beyin takımı oluşturduğu iddialarına yol açmıştır. Beyin takımı grubu içinde sol eğilimli tanınan ekonomistler ve bürokratlar çoğunluktadır. Diğer taraftan bazı kabine üyeleri bu gruba karşı toplumsal ve ekonomik görüş sahibi olan eski siyasetçilerdir. Bu çelişki hem kabine üyelerinin kendi aralarında, hem de Başbakan Nihat Erim'le bakanlar arasında önemli bir güvensizliğe yol açmıştır. **A.g.e.**, s. 175-176.

kurulmuştur.¹⁷³ Reform taraftarı teknokratların bulunmadığı kabine ve program daha az tepki almıştır. Fakat uygulama başarılı olmamış ve Nisan 1972’de Erim Hükümeti yeniden istifa etmiştir. Erim’in kabinesinden Savunma Bakanı Ferit Melen geçici başbakan yapılarak, Suat Hayri Ürgüplü’den yeni hükümeti kurması istenmiştir. Ürgüplü’nün büyük partilerin bir koalisyonu şeklinde düzenlediği listesi Cumhurbaşkanı tarafından sebep gösterilmeksizin reddedilince istifa etmiştir. Geçici Başbakan Melen asil olarak tayin edilmiş ve bir seçim hükümeti oluşturulmuştur.¹⁷⁴

Melen Hükümeti zamanındaki en önemli konulardan biri Cevdet Sunay’ın yerine seçilecek Cumhurbaşkanı meselesidir. Meclis, kontenjan senatörlüğüne atanan Faruk Gürler’e oy vermemiştir. Çünkü Faruk Gürler, 1971 Muhtırasının altına Kara Kuvvetleri Komutanı olarak imza atmıştır.¹⁷⁵

Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde ordunun kendi adayını seçtirmek istemesine karşın iki büyük parti CHP ve AP farklı bir seçimde anlaşmışlardır. 6 Nisan 1973’te emekli Amiral Fahri Korutürk Türkiye’nin altıncı cumhurbaşkanı seçilmiştir. Yeni Cumhurbaşkanı Naim Talu’yu hükümeti kurmakla görevlendirmiştir. AP ve Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP) partilerinin koalisyonundan oluşan yeni hükümet, genel seçimlere 6 ay kalmış olmasına rağmen siyasi reformlardan söz etmektedir. Ancak toplumsal ve ekonomik reformların seçimden sonraya bırakılması düşünülmektedir.¹⁷⁶

Bu günlerde Türk siyasi hayatında önemli bir gelişme daha yaşanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundaki ikinci adam, İsmet İnönü, CHP Başkanlığını eski genel sekreteri Bülent Ecevit’e devretmek zorunda kalmıştır. Ecevit’in eski CHP anlayışında köklü bir değişiklik yapan yaklaşımı parti üst kademesinde kabul

---

¹⁷³Erim Hükümeti zamanında sol eğilimli olduğu söylenen profesörler, yazarlar, öğretmenler ve aydın kesimden binlerce kişi gözaltına alınmıştır. Anayasa değiştirilmiş, temel hak ve özgürlükler kısıtlanmıştır. Anayasa Mahkemesi tarafından Türkiye İşçi Partisi kapatılmıştır. Bütün sol eğilimli örgütler ve pek çok dergi de sıkıyönetim tarafından kapatılmıştır. Haşhaş ekimi yasaklanmıştır. **A.g.e.** s. 176-177.

¹⁷⁴Eraslan, **a.g.e.**, 615-616.

¹⁷⁵Kongar, **a.g.e.**, s. 178-179.

¹⁷⁶Yeni hükümet üniversitelerle ilgili bir düzenleme yapmıştır. Bu düzenlemenin ardındaki iddia “ülkenin akademik topluluğunu gelecekteki öğrenci olaylarının patlak vermesini önleyecek şekilde yeniden yapılandırmaktır.” Çünkü anarşik eylemlerden üniversite ve öğretim kadroları sorumlu tutulmaktadır. Böylece üniversiteler pasifleştirilmiş, anayasa değişiklikleri yapılmış, devlet güvenlik mahkemeleri kurulmuştur. Eraslan, **a.g.e.**, s. 617.

görmese de delegeler arasında büyük destek kazanmıştır. Bundan sonra Ecevit, 14 Mayıs 1972’de CHP’nin V.Olağanüstü Kurultayında genel başkan seçilmiştir. Diğer yandan muhtıradan sonra kapatılan Milli Nizam Partisi(MNP) yerine Ekim 1972’de Milli Selamet Partisi(MSP) kurulmuştur. “Ekonomik sıkıntıların geleneksel toplum yapısını etkilediğini, gelişmeleri yönlendiremeyen geniş halk kitlelerinin dini motiflere daha çok eğilim gösterdiğini” ileri süren Erbakan İslami simgeleri ön plana çıkarmaya başlamıştır.¹⁷⁷

2.2.1. Petrol Krizi ve Türk Ekonomisine Etkileri

Dünyadaki gelişmeler de Türkiye’de muhtıranın derhal beklediği kuvvetli bir hükümet¹⁷⁸’in kurulmasının önündeki önemli engellerden biridir. Bunlardan en önemlisi Türkiye’yi en çok da 1970’li yılların sonuna kadar etkisi altında bırakacak olan Petrol Krizi’nin ilk sinyallerini vermeye başlamasıdır.

1970’lerin dünyası, özellikle 1973 Arap-İsrail Savaşı ve onu izleyen petrol bunalımının sonucunda, iktisadi açıdan karmaşık bir duruma girmiştir. 1973 Savaşında, İsrail karşısında yenilgiye uğramamakla belki askeri zaferi kazanmış sayılabilecek olan Arap ülkeleri, petrol silahını kullanarak, Batı’ya karşı siyasi ve iktisadi zaferler de kazanmak istemişlerdir.¹⁷⁹

Dünya Petrol Krizi, ABD’nin 1971’de doların altına bağlılığına son vermesi ve ardından 1973’te OPEC’in petrol fiyatlarını olağanüstü ölçüde artırması ile patlak vermiştir.¹⁸⁰ OPEC üretimi ve ihracatı kısıtlamadan petrol fiyatlarının artmasının mümkün olmadığı anlayışı ile hareket etmiştir. 1970 yılında Libya lideri Kaddafi’nin girişimleri sonucunda ilk petrol zammı sağlanmıştır. 1971’de Tahran’da petrol

---

¹⁷⁷Ecevit, “her şeyin en iyisini yalnızca aydınların bildiğini ileri sürmekten vazgeçip halkın da kendi çıkarlarının nerede olduğunu sezdiğini, şimdiye kadar halkın devrimcilere oy vermemesinin gericiliğinden değil, devrimcilerin kendisinden kopuk olduğunu görmesinden kaynaklandığının kabul edilmesi gerektiğini” söylemektedir. Eraslan, **a.g.e.**, 616-617.

¹⁷⁸Tercüman, 13 Mart 1971.

¹⁷⁹Gönlübol, **a.g.e.**, s. 545.

¹⁸⁰Alpkaya, **a.g.e.**, s. 233.

şirketleri ile imzalanan anlaşma sonucunda petrole ikinci zam yapılarak fiyatlar %35 oranında artmıştır.¹⁸¹ Petrol üreticisi ülkelerin fiyatları yükseltmek amacıyla üretimi sınırlandırma siyaseti izlemeye başlamaları sonucunda petrol fiyatları, altı-yedi aylık bir dönemde ortalama dört kat yükselmiştir.¹⁸²

Ortadoğu ülkelerinin üye olduğu OPEC'in petrol fiyatlarını aşırı biçimde yükseltmesi, dünya ekonomisinin petrol enerjisine bağımlı olması nedeniyle kısa sürede krize yol açmıştır. OPEC, kararının gerekçesini, "Batılı devletleri İsrail'i desteklemekten vazgeçmeye zorlamak" olarak açıklamaktadır. Ancak bu karar, İsrail'i destekleyen ABD'den çok, Batı Avrupa ve Üçüncü Dünya ülkelerini etkilemiştir. OPEC'in 1973 sonbaharında aldığı %70 kararıyla yetinmeyerek, yıl sonunda %130 artış kararı alması krizin etkilerini artırmıştır.¹⁸³

Petrol Krizi'nin 1973-1974'te Batı'da yaptığı ilk şoktan sonra her altı ayda bir OPEC ülkelerinin ham petrol fiyatlarına zam yapmaları normal bir olay haline gelmiştir. Batı'nın sanayileşmiş ve gelişmiş ülkeleri, fiyat artışlarından doğan sarsıntıyı kısa sürede atlattırlardır.¹⁸⁴ Çünkü petrol ithal eden gelişmiş Batılı devletler, bir yandan OPEC ülkeleriyle bağlantı kurmaya çalışırken bir yandan da kurdukları birliklerle OPEC'e karşı bir toplu hareket çabasına girmişlerdir. Bu devletler petrodollarlarını(petrol ihracatı sonucu elde ettikleri nakit döviz) kendi ülkelerine çekmeye çalışmışlar, yüksek petrol fiyatlarını sattıkları endüstri mallarına yansıtmışlardır. Başka enerji kaynakları geliştirebilecek teknolojik düzeyleri ve bu amaca hizmet edecek sermayeleri olduğu için, petrol bunalımının zararlarını büyük ölçüde yok edebilecek duruma gelmişlerdir. Petrol ithal eden az gelişmiş ülkeler ise ekonomik kalkınmanın ilk aşamalarında enerji ihtiyaçlarının büyük olması ve yanlış enerji politikalarıyla petrole bağımlı olduklarından, yüksek petrol fiyatlarının faturasını çok daha ağır biçimde, ekonomik kalkınmalarını durdurmak ya da yavaşlatmak pahasına ödemek zorunda kalmışlardır. Bu ülkeler ayrıca OPEC'in petrodollarlarını ülkelerine çekemediklerinden ve üstelik Batı'dan aldıkları endüstri

---

¹⁸¹Rıdvan Karluk, **Uluslararası Ekonomik, Mali ve Siyasal Kuruluşlar**, Turhan Kitabevi, Ankara,1998, s.131-132.

¹⁸²A.g.e, s.132.

¹⁸³Alpkaya, a.g.e, s.233-234.

¹⁸⁴Fahir Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)**,Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1988, s. 727-728.

mallarına da yüksek fiyat ödediklerinden, Batılı devletlere göre daha da zor duruma düşmüşlerdir.¹⁸⁵

Bu dönemde ülkeler arasındaki eşitsizlik de kesinleşmiştir. Bretton Woods sisteminin çöküşü, IMF ve Dünya Bankası'nın Batılı ülkeler lehine yeni bir rol üstlenmesine yol açmıştır. Bu kuruluşlar, sosyal devlet uygulamalarını sürdürerek kalkınmak isteyen ama mali desteğe ihtiyaç duyan Üçüncü Dünya ülkelerine, verecekleri borçlar karşılığında yeni liberal politikalar önermeye başlamışlardır. Böylece, 1970'li yıllarda alternatif bir dünya düzeni için etkili bir dayanışma sağlamaya yönelik Üçüncü Dünya Ülkeleri, 1980'lerde bu yönelimlerden vazgeçip IMF ve Dünya Bankası'nın politikalarını süreç içinde birer öneri yerine zorunlu birer program olarak uygulamaya başlayacaklardır.¹⁸⁶

Türkiye, petrol tüketiminin %70'den fazlasını ithalat yoluyla sağlayan bir ülke olduğu için 1973 sonlarında başlayan Dünya Petrol Krizi'nden şiddetli şekilde etkilenmiştir. Geleneksel sanayileşme politikalarında değişiklik yapmak zorunda kalan Türkiye, krizden direkt ve dolaylı olarak iki şekilde etkilenmiştir. Petrol fiyatlarındaki artışın ithalat giderlerini yükseltici etkisi direkt etkidir. Petrol fiyatlarındaki artış sonucu petrol dışı ithalat giderleri de artmıştır. Çünkü petrol, endüstrilerin çok yaygın olarak kullandıkları bir sanayi ham maddesidir. Dolayısıyla petrol fiyatlarındaki artış onu girdi olarak kullanan tüm sanayi ürünlerinin de fiyatlarının yükselmesine neden olmuştur.¹⁸⁷

Petrol şokunun dolaylı etkilerinin direkt etkilerinden çok daha şiddetli olduğu söylenebilir. Türkiye'nin önemli ölçüde kimyasal gübre ve petrole dayalı öteki sanayi ürünlerini ithal etmekte oluşu dış ticaret bilançosu üzerinde ağır bir yükün ortaya çıkmasına yol açmıştır. Petrol şokunun ithalat giderleri üzerinde yarattığı direkt ve dolaylı etkileri birlikte ele alacak olursak toplam yükün ithalat giderlerinin ortalama %50'si dolayına ulaştığı görülür.¹⁸⁸

---

¹⁸⁵Oral Sander, **Siyasi Tarih (1918-1994)** İmge Kitabevi, Ankara, 2007, s. 488-489.

¹⁸⁶Alpkaya, **a.g.e.**, s.237.

¹⁸⁷Halil Seyidoğlu, **Türkiye'de Sanayileşme ve Dış Ticaret Politikası**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1982, s. 147-148.

2.2.2. Ekonomik Gelişmeler

12 Mart Muhtırasının hemen öncesi ve sonrası İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemini kapsamaktadır. Bu plan doğrultusunda Muhtıra öncesi Demirel Hükümeti tarafından özel olarak sınaî yatırımları, genel olarak özel sektör yatırımlarını desteklemeyi kolaylaştıran uygulamalar yürürlüğe girmiştir.¹⁸⁹

Siyasi istikrarsızlıklar ve yarı askeri rejim sonrası koalisyon hükümetlerine rağmen öngörülen ortalama büyüme hızı olan %7'ye ulaşılmıştır. Fakat sanayi sektörü için öngörülen büyüme hızına ulaşılammıştır. İzlenen sabit kur politikası ithalatı özendirici, ihracatı caydırıcı sonuç doğurmuştur. 1970 devalüasyonu ile 1 dolar 15 TL olarak uygulanırken 1971 müdahalesi sonrası kurulan hükümet dolar kurunu enflasyona rağmen 15TL'den 14TL 'ye indirmiştir. Oysa dünyada Ağustos 1971'den itibaren doların altın paritesinden ayrılmasına ve fiilen başlıca ülkelerin paralarında dalgalı kur sisteminin uygulanmasına geçilmiştir.¹⁹⁰

Bu olumsuzlukların yanında TBMM'de 25 Haziran 1973'te "Tarım ve Toprak Reformu Kanunu" çıkarılmıştır. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nu yürürlükten kaldıran bu kanunun uygulanması için Urfa pilot bölge seçilmiştir.¹⁹¹

---

¹⁸⁸ A.g.e, s. 151.

¹⁸⁹ Tokgöz, "Cumhuriyet Döneminde Ekonomik Gelişmeler", s. 338-339.

¹⁹⁰ A.g.e, s. 340-341.

¹⁹¹ DÇM hesaplarıyla dışarıda yerleşmiş gerçek ve tüzel kişilerin getirdiği kısa vadeli dövizler karşılığında, TL kredisi olarak piyasaya para sürülmüştür. 1972 ve 1973 yıllarında döviz bolluğu yaşanınca hesapların işletilmesi durdurulmuştur. 1974'te petrol krizi nedeniyle karşılaşılan döviz dar boğazını aşmak için Hükümet, 1975'ten itibaren tekrar DÇM uygulamasını teşvik etmiştir. Bu amaçla 8 büyük bankaya bu hesapları yürütme yetkisi vermiştir. Hükümet konvertibl dövizlerle açılan DÇM hesap sahiplerine "kur garantisi" tanımıştır. 1975 yılı sonunda ülkenin döviz rezervlerinin %98'i DÇM hesaplarından oluşmaktadır. Plan dönemi sonunda Türkiye'nin toplam dış borçları 11.439 milyon dolar düzeyine çıkmıştır. Bunun %58' kısa, geri kalanı da orta ve uzun vadeli dış borçtur. Vadesi gelen dış borçların ödenememesi nedeniyle dış borç yönetimi çıkmaza girmiştir. Devlet kurum ve kuruluşlarıyla işlemez haldedir. IMF ve dış alacaklıların yardımıyla Türkiye dış borç ödeme planı hazırlamak durumunda kalmıştır. A.g.e, s. 190-196.

2.3. 1973 Seçimleri ve Hükümetleri

Muhtıradan sonraki ara rejimi sona erdirecek 1973 milletvekili seçimlerine gidildiğinde, 1971-1973 sürecinin en etkili aktörü haline gelen AP'nin seçimi kazanması beklenmektedir. İnönü'den sonra CHP'nin ne yapacağı ise merak edilmektedir. Dini söylemleriyle gündemde olan MSP'den ve eski İşçi Partililerin listesinden bağımsız aday olan Türkiye Birlik Partisi'nden seçimlerde başarı elde etmesi beklenmemektedir. Ancak sonuçlar tahminlerden farklı olmuştur.¹⁹² 14 Ekim'de yapılan seçimlerde sağ ve sol merkez siyasi partilerde görülen parçalanma oy oranlarına yansımıştır. Millet Meclisi seçimlerinde CHP 185, AP 149, MSP 48, DP 45, CGP 13 milletvekili çıkarmıştır. Muhtıradan sonraki ara dönemde yapılmayan Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde 50+2 senatör seçilecektir. Senato seçimleri sonucunda CHP 25, AP 22, MSP 3, CGP 1, Bağımsızlar 1 senatör çıkarmışlardır.¹⁹³

2.3.1. Birinci Ecevit Hükümeti

1973 Seçimlerinden sonra hükümetin kurulabilmesi için üç ay geçmiştir. Sağ kanattaki partilerin hiç biri en çok sandalyeye sahip CHP ile ortak hükümet kurmak istemedikleri gibi kendi içlerinde de anlaşamamışlardır. AP ve Demokratik Parti ise başbakanlık konusunda anlaşamamaktadır.¹⁹⁴ Bu günlerde bazı çevreler CHP ile MSP arasındaki bir ortak hükümetin en mantıklı çözüm olduğunu konuşmaya başlamışlardır. Bu görüşe göre CHP ile MSP'ni destekleyen toplumsal ekonomik sınıf ve gruplar hemen hemen aynıdır.¹⁹⁵

---

¹⁹²Eraslan, **a.g.e.**, s. 617-618.

¹⁹³Hasan Buran, **Seçim Sistemleri ve Türkiye İçin Yeni Bir Seçim Sistemi Önerisi**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2005, s. 112,116.

¹⁹⁴Özdemir, **a.g.e.**, s. 270.

¹⁹⁵Kongar, **a.g.e.**, s. 181.

Seçim sonrası bu koalisyon çalışmaları toplumsal beklentilere karşın siyasetin şartlarını da göz önüne alarak şekillenmiştir. İki büyük partinin koalisyonu iş vreleri tarafından istenirken, her ikisi de tamamen kendi kontrollerinde hükümet kurmak istediklerinden koalisyon için temel söylemlerinden vazgeçmek istememektedir. Ecevit ve Demirel arasında el değiştiren hükümeti kurma görevi başarılamamıştır. Nihayet 25 Ocak 1974'te CHP ve MSP arasında hükümet protokolü imzalanmıştır. Hükümetin programında dikkat çekici hususlar yer almıştır. Dini söyleme ağırlık veren MSP ile ortanın solu ve halkçılık söylemi üzerine politikasını oluşturan CHP'nin bir arada olması eleştirilere yol açmıştır.¹⁹⁶

Ecevit liderliğindeki koalisyon hükümetinin 7 şubat 1974'te güvenoyu alarak yönetime gelmesiyle, ülkeye yeni bir siyasi atmosfer hakim olmaya başlamıştır. Hükümetin programını uygulamak için ciddi çaba sarf edeceği düşünülmektedir. Hükümet, Af Kanunu'nu hazırlamaya başlamış, Türkiye'ye yardımların kesilmesine yol açabilecek ABD'nin tehditlerine rağmen haşhaş ekimine izin vermiştir.¹⁹⁷

2.3.1.1. Haşhaş Sorunu

Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri(ABD) arasındaki haşhaş sorunu, iki ülke arasındaki ilişkilerde 1970'lerin ilk yarısında en önemli sorunlardan birisi olmuştur.¹⁹⁸

CHP ve MSP Koalisyon Hükümeti 1974 yılında kurulduktan sonra Türk kamuoyu, özellikle basın, seçim kampanyaları sırasında haşhaş ekimini kanuni hale getirme konusunda verdikleri sözü tutmalarını için Hkmete ağrı yapmaktadırlar. Ecevit Hükümeti, haşhaş ekimini başlatmak niyetinde olduklarını Washington'a bildirip, Amerikan yetkililerinin haşhaş yasağını yeniden gözden geçirmelerini

---

¹⁹⁶Eraslan, **a.g.e.**, s. 618-619.

¹⁹⁷Ahmad, **a.g.e.**, s. 416-417.

¹⁹⁸Bu sorun 1960'lardan başlayarak Amerikan yönetiminin Amerikan gençliği arasında oldukça yaygınlaşan uyuşturucu alışkanlığına karşı kampanya başlatmasının sonucu ortaya çıkmıştır. Nasuh Uslu, **Türk Amerikan İlişkileri**, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara, 2000, s. 223.

istemiştir. 1 Temmuz 1974'te de Türk hükümeti 7 ilde haşhaş ekimine başlanacağını ilan etmiştir.¹⁹⁹

Bu karar Amerikan kamuoyunu çok öfkelenmiştir. Ecevit Hükümeti sıkı devlet kontrolü altında haşhaş ekimine izin verirken illegal haşhaş trafiğini engellemek için çok sıkı tedbirler almıştır. İlerleyen süreçte Amerikalı yetkililer hükümetin aldığı tedbirleri haşhaş kaçakçılığını önlemek konusunda etkili yollar olarak kabul etmişlerdir.²⁰⁰

Amerika ile Türkiye arasındaki bu sorunun hem bir süre haşhaş ihracatı ile elde edilen kazancı, hem de askeri ve ekonomik çıkarlarımızın olduğu Amerika ile gerginleşen ilişkilerin başlangıcı olduğu düşünülmektedir.

2.3.1.2. Ege Uyuşmazlıkları

Ecevit Hükümeti'nin iş başına geçtiği günlerde Yunanistan'la Türkiye arasındaki Ege uyuşmazlıkları bir başka önemli sorundur. Hükümet karasuları, kıta sahanlığı, ulusal hava sahası, FIR Hattı ve Ege Adalarının silahlandırılması gibi konularda sorun yaşamaya başlamıştır.

Yunanistan Taşoz adası yakınlarında petrol bulmuştur. Stratejik önemi olan ve doğal kaynaklar yönünden zengin Ege Denizi artık daha da önemlidir. Yunanistan, karasularının 6 mil olan genişliğini 12 mile çıkarmayı ve Ege adalarına da bunu uygulamayı istemektedir. Böyle bir uygulama Türkiye açısından hem güvenlik sorunları yaratacak, hem de Türkiye'nin Ege Denizi'nden daha az

---

¹⁹⁹Türkiye, uzun yıllardan beri tıbbi açıdan en değerli haşhaş üretmektedir ve dünyanın en büyük legal haşhaş ihracatçısı olmuştur. Türkiye, haşhaş üretimini durdurduğu için dünya piyasalarında gittikçe artan bir tıbbi afyon azlığı ortaya çıkmıştır. Türkiye, kendisi bile tıbbi alanda kullanılacak afyon ihtiyacını karşılamada güçlük çekmekte ve büyük paralar harcamaktadır. Amerika'dakiler de dâhil uluslararası ilaç firmaları durumdan şikâyet etmektedirler. Türkiye'de 1973 seçimleriyle yeniden demokrasiye dönülmesinden önce seçim kampanyalarının en önemli konularından biri haşhaş meselesidir. Haşhaş bölgesindeki halk, haşhaş ekimine yeniden izin verilmesi yönünde yoğun şekilde istekte bulunduğu için hemen hemen bütün siyasi partiler oylarını artırabilmek için 1971 haşhaş yasağını eleştirmekte ve iktidara geldiklerinde sıkı tedbirler alarak yeniden haşhaş ekimine izin vereceklerini söylemektedirler. **A.g.e**, s. 244-245.

²⁰⁰ **A.g.e**, s. 248-249.

ekonomik yarar sağlamasına yol açacaktır. Yalnız askeri ve siyasal değil 1973 sonrasının uluslararası ekonomik ortamı nedeniyle de Türkiye'deki hükümetlerin Ege'deki gelişmelere sessiz kalması söz konusu değildir.²⁰¹

Türkiye ve Yunanistan arasında uluslararası hukuka göre kesin kuralları bulunmayan ve zaman zaman gündeme gelen bu konu Türkiye'nin karşı koymaları ile önlenebilmiştir.²⁰² Bu konuda Türkiye'nin kararlı tutumunun yanında Amerika'nın ve Sovyet Rusya'nın 12 mil prensibine karşı çıkması da Yunanistan'ı durduran bir faktör olmuştur.²⁰³

Kıta Sahanelığı²⁰⁴ sorunuyla ilgili olarak Türk Yunan gerginliğine, hidrokarbon ve petrol yatakları bakımından zengin olduğu kabul edilen Kuzey Ege Denizi'nde yaklaşık 10.000 km karelik bir deniz sahası ile ilgili iki ülkenin karşılıklı hak iddiaları neden olmuştur. Yunan hükümeti, deniz yatağının araştırılması ve keşfedilen madenlerin işletilmesi için yabancı şirketlere izin vermiştir. Türk hükümeti, Kasım 1973'te, Ege Denizi'nde bir bölümü Yunan hükümetinin belirlediği saha ile çakışan bir sahada araştırma yapma imtiyazını devletin petrol şirketine vererek buna karşılık vermiştir.²⁰⁵ İmtiyaz verilen Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığına (TPAO) 27 bölgede arama ruhsatı çıkarılmış, Yunan Hükümeti Türkiye'ye verdiği notada bu ruhsat alanının Yunan kıta sahanlığına girdiğini, dolayısıyla bu arama ruhsatının geçersiz olduğunu bildirmiştir.²⁰⁶

---

²⁰¹Gönlübol, **a.g.e.**, s. 581.

²⁰²Uluslararası kurallara göre karasuları devlet ülkesinin bir parçası olup, genişliği en fazla 12, en az 3 mil olmak üzere her devletin ulusal yasaları tarafından belirlenmektedir. Ancak bu konuda kesin bir kural olmadığını doğrular gelişmeler yaşanmıştır. Bu durumda Türkiye, 27 Şubat 1974 tarihinde Yunanistan'a bir nota vererek şöyle demiştir. "Genel kapsamlı kurallar, Ege gibi kapalı ya da yarı kapalı özellikler taşıyan denizlerde uygulanamaz; kendi karasularının genişliğini belirleyen bir devlet, komşu bir devletin açık denize çıkışını engelleyemez ve engellemek zorundadır. Bu konu daha sonraki yıllarda tekrar gündeme gelecek, Yunanistan'ın karasularını 12 mile çıkarma hakkı olduğuna dair demeçleri Türkiye tarafından sert bir biçimde cevaplanacak, Yunanistan tarafından tekrar dile getirilse de bu yönde bir uygulamaya gidilmeyecektir. Der: Faruk Sönmezoğlu, Haz. Ülke Arıboğan v.d,**Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, Der Yayınları, İstanbul, 1996, s.254- Baskın Oran, **Türk Dış Politikası c.1**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 751-752.

²⁰³Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 841.

²⁰⁴Kıta Sahanelığı, kıyı devletinin kara ülkesinin deniz altında süren doğal uzantısına verilen addır. Hüseyin Pazarıcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri II. Kitap**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1998, s. 392.

²⁰⁵Ahmad, **a.g.e.**, s. 419

²⁰⁶Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 834-835.

İki ülke arasındaki karşılıklı iddialarla sorunun halledilememesi üzerine Yunanistan, uluslararası hukukla uyumlu olmak koşuluyla görüşmelere razı olacağını bildirmiştir. Türkiye bunu olumlu bir gelişme olarak nitelendirmiş, bir yandan da Çandarlı gemisini sismik araştırma yapmak üzere Ege'ye yollamıştır.²⁰⁷

İki ülkenin uzmanlarının Kasım 1976'da Bern Deklarasyonu denilen 10 maddelik bir belge imzalamalarıyla Türkiye ve Yunanistan, kıta sahanlığı meselesine bir çözüm bulununcaya kadar faaliyetlerine bir moratoryum getirmiş olmaktadır. Kıta sahanlığı konusunda Yunan görüşlerinin kabul edilmesi Türkiye ile Yunanistan arasında bir devletin ülkesi üstündeki hava sahasını belirten ulusal hava sahası²⁰⁸ sorununu ortaya çıkacaktır. Yani Yunanistan, Ege'de hava sahasını da fiilen genişletebilir.²⁰⁹

Yunanistan, 1974 bunalımından sonra Ege adalarının karasuları genişliğini 6 milden 12 mile çıkarmak, dolayısıyla, hava sahasını da 12 mile genişletmek istemektedir. Türkiye'ye göre bu bir casus bellidir.²¹⁰ Çünkü yabancı uçaklar Türkiye'nin güvenliğini tehlikeye düşürebilecektir.²¹¹ 1974 yılından başlayarak Türk ve Yunan Hükümetleri arasında FIR Hattı konusunda çeşitli düzeylerde yapılan teklifler karşılıklı reddedilmiştir. Aynı yıl her türlü hava trafiğine kapatılan Ege Denizi, Rogers Planı ile ancak 1980 yılı başında tekrar sivil hava trafiğine açılacaktır.²¹²

---

²⁰⁷Baskın Oran, **Türk Dış Politikası, c.1**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s.753.

²⁰⁸Uygulanan uluslararası hukuka göre, devletlerin hava sahası, bu devletlerin egemenliği altında bulunan kara ülkesi ile buna bitişik olarak yer alan iç suların ve karasularının üstünde bulunan hava sahasıdır. Devletlerin uygulamalarında bu kurala aykırı düşen tek örnek Yunanistan'ın ulusal hava sahasıdır. Pazarıcı, **a.g.e**, s. 442.

²⁰⁹Türkiye ile Yunanistan arasındaki karşılıklı nota teatisi yaz aylarında da devam etmiş, ancak tarafların görüşlerinde hiçbir değişiklik olmamıştır. Hatta Kıbrıs harekâtından iki gün önce Türk hükümeti, TPAO'ya Ege'de yeni bir arama ruhsatı daha vermiştir. Kıta sahanlığı konusunda 1975 yılında ve özellikle 1976 yılında IV. Demirel Hükümeti zamanında yoğunlaşan gerilimler yaşanacaktır. Armaoğlu, **a.g.e**, s. 835-837-838.

²¹⁰Gönlübol, **a.g.e**, s. 583-584.

²¹¹Daha önce Milletlerarası Sivil Havacılık Teşkilatı, Ege üzerinde uçan bütün uçakların uçuş bilgilerini Atina'ya vermesine, ancak Türk karasularına girerken, İstanbul'a bildirmesine karar vermiştir. Bu kararın verildiği (1952) yıllarda Yunanistan'la ilişkilerin dost olması ve Yunanistan'ın NATO üyeliği nedeniyle Türkiye bu karara tepki göstermemiştir. 1974 yılından itibaren ilişkiler gerginleşince Türk Hükümeti durumdan endişe etmiştir. Çünkü 1952 FIR Anlaşmasına göre uçaklar sadece Türk hava sahasına girerken İstanbul'a bilgi vereceklerinden, Türkiye, havadan gelecek sürpriz baskınlara karşı savunmasız kalmaktadır. Armaoğlu, **a.g.e**, s. 838-839.

²¹²Gönlübol, **a.g.e**, s. 583-586.

Bu dönemde Yunanistan ile Türkiye arasında sorun yaratan bir başka konu Ege adalarının silahlandırılması konusudur. Yunanistan, Lozan ve Paris Antlaşmalarına aykırı olarak Ege adalarını silahlandırmaya başlamıştır.²¹³

1974 yılındaki Kıbrıs Harekâtı'ndan sonra Türkiye'nin ciddi bir tehdit oluşturduğunu düşünen Yunanistan, Anadolu'ya yakın adaları silahlandırmayı hızlandıracaktır. Ayrıca, Karamanlis hükümeti ABD'ye tepkisini göstermek üzere NATO'nun askeri kanadından çekilme kararı alacaktır. 1975 yazında Türkiye ise, merkezi İzmir'de olan IV. Ordu'yu(Ege Ordusu) kuracak ve bu orduyu, gerek Ege'den gelecek bir tehdidi karşılamak üzere kurulduğunu belli etmek, gerekse ABD'nin uygulamaya başladığı silah ambargosuna bir tepki olarak, NATO'ya tahsis etmeyecektir. Dolayısıyla, sadece Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkileri değil, NATO'nun ve ABD'nin bölge politikalarını etkileyecek önemli değişiklikler meydana gelecektir.²¹⁴

2.3.1.3. Kıbrıs Bunalımı

Kıbrıs konusu 1974 yılına kadar durgunluk içindedir. 1973 sonrasında Yunanistan'daki askeri rejimin çözülmesi ve Türkiye'deki siyasal gelişmeler Türk ve Yunan hükümetleri arasındaki ilişkiyi bozmuştur.²¹⁵

Türkiye'de 1971-1973 yılları arasında iktidarda bulunan hükümetler döneminde Kıbrıs sorununa çözüm bulabilmek için Yunan tarafıyla görüşmeler yapıldıysa da hiçbir olumlu sonuca varılamamıştır.²¹⁶ Çünkü Kıbrıs konusunda Türk

---

²¹³Türkiye, 1969 yılında Yunanistan'a verdiği notada Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya adasındaki jandarma kuvvetlerinin Lozan Antlaşması'nın 13. Maddesinde öngörülen sınırları aştığını bildirmesi üzerine Yunanistan, bir karşı notayla adalarla ilgili hukuki statünün sürdüğünü, yani Lozan Antlaşması hükümlerine saygı gösterdiğini bildirmiştir. Ancak zamanla, Yunanistan bu konuda kendisini bağlayan hükümlerin ortadan kalktığını ve söz konusu hükümlerden yürürlükte olanların bile, Yunanistan'ın meşru savunma durumunda bulunması nedeniyle adaları askerlendirebileceğini, Oniki Ada'ya ilişkin olarak ise Türkiye'nin itiraz hakkı bile olmadığını iddia etmeye başlamıştır. **A.g.e.**, s. 586-587.

²¹⁴Oran, **a.g.e.**, s. 761-762.

²¹⁵Gönlübol, **a.g.e.**, s. 572.

²¹⁶Uslu, **a.g.e.**, s. 233.

ve Yunan tezleri oldukça farklıdır. Çandarlı araştırma gemisinin Ege'ye açılması ve Kıbrıs'ta Makarios'a karşı askeri rejim tarafından düzenlenen darbe iki ülke arasındaki gerilimi daha da tırmandırmıştır.²¹⁷ Makarios'a karşı düzenlenen bu darbeye karşı Türkiye "Kıbrıs'ı çiğnetmeyeceğiz"²¹⁸ diyerek olaya sessiz kalmayacağını mesajını verirken, Sampson darbesini anayasal düzenin yıkılması, gayri meşru bir düzenin kurulması ve Kıbrıs konusundaki antlaşmaların ihlali saymış ve yeni idareyi tanımadığını bildirmiştir.²¹⁹

Kıbrıs'taki Anayasa rejimi bozulduğuna göre 1960 Garantörlük Anlaşması hükümlerini devreye girme zamanı gelmiştir.²²⁰ Türkiye, Kıbrıs'a müdahalesi konusunda Garanti Anlaşması'nın IV. Maddesinin içeriğini ileri sürmektedir.²²¹

Rumlar, olayların Rum toplumunun bir iç işi olduğu ve Türkler'in can güvenliğine dokunulmayacağı yolunda açıklamada bulunurken bir taraftan da Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ismini "Kıbrıs Elen Cumhuriyeti" olarak değiştirmişlerdir. Bu şartlarda İngiltere'nin birlikte hareket etmek konusunda istekli olmadığını gören Ecevit hükümetinin Kıbrıs Sorununa müdahalesi artık kaçınılmaz hale gelmiştir. CHP- MSP Koalisyon Hükümeti Batı'dan gelecek tepkileri göze alarak Kıbrıs'a müdahale etmeye karar vermiştir. Ecevit'in Londra'dan dönüşünün hemen arkasından 20 Temmuz günü alınan hızlı bir kararla Kıbrıs'ın Girne bölgesinden

---

²¹⁷CHP- MSP Koalisyon Hükümeti toprakların paylaşılmadan tek bir devlet içinde kalması, görev ve yetkilerin iki toplum arasında paylaşılmasını öngören tezi benimsemiştir. Türk görüşleri Rum tarafıyla uyumamaktadır. Türkiye'deki yeni hükümetin Ege Denizi'nde petrol arama faaliyetlerine girişmesi ve bu çerçevede Çandarlı araştırma gemisinin, 1974 Mayıs ayında Ege'ye açılması gerilimi artırmıştır. Makarios Kıbrıs'taki askeri rejimle çatışma halindedir. Yunanistan'daki askeri rejim ise Enosis'i gerçekleştirerek kendi varlığını kurtarmak istemekte, Makarios'u da buna engel olarak görmektedir. Bir süre sonra Yunan askeri rejimi aralarında Nikos Sampson'un da bulunduğu Kıbrıs'taki uzantıları EOKACI'lar aracılığıyla, Makarios'a karşı bir darbe düzenlemişlerdir. Makarios Londra'ya kaçmıştır. EOKA'cılar Nikos Sampson'u Cumhurbaşkanı ilan etmişlerdir. Gönübol, **a.g.e.**, s. 572-573.

²¹⁸**Hürriyet**, 16 Temmuz 1974.

²¹⁹Bu olaya karşı İngiltere sert bir şekilde, yeni hükümeti tanımadığını ilan etmiştir. Amerika yaptığı açıklama ile olayı onaylamadığını bildirmiştir. Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 802.

²²⁰Gönübol, **a.g.e.**, s. 573.

²²¹Maddenin içeriği şöyledir: "Antlaşmanın maddelerinin ihlali durumunda İngiltere, Türkiye ve Yunanistan, bu maddelere uyulmasının sağlanması için gerekli önlemler ve yapılacak görüşmelerle ilgili olarak birbirlerine danışmayı kabullenmektedirler. Ortak ya da birlikte bir hareketin mümkün olmayacağını anlaşılması durumunda da üç garantör gücün her biri, yalnızca Garanti Anlaşması tarafından öngörülen duruma yeniden dönülmesini sağlamak amacıyla harekette bulunma hakkını korumaktadır."Uslu, **a.g.e.**, s.33.

harekât başlamıştır.²²² Harekâtın ertesi günü Türkiye’de gazete manşetleri “Bu bir bayramdır, evlerinize bayrak asın”,²²³ gibi zafer haberleri ile süslenmiştir.

BM Güvenlik Konseyi’nin çağrısı üzerine Türkiye ateşi kesmiştir.²²⁴ Kıbrıs sorununa çözüm bulmak üzere Cenevre’de görüşmeler başladığında Kıbrıs’ta ateşkes ihlallerine yol açan gelişmeler devam etmektedir.²²⁵ Birinci ve İkinci Cenevre görüşmelerinden sonuç alınamaması üzerine Türkiye, 14 Ağustos 1974 sabahı müzakereyi kesmiş ve Kıbrıs’a tekrar bir askeri harekâta girişmiştir. Harekât, Türkiye’nin BM Konseyi’nin ateşkes kararına uyararak durdurulmuştur. Türkiye’nin Kıbrıs’a müdahalesi hem Yunanistan’da, hem Kıbrıs’ta önemli değişikliklere yol açmıştır.²²⁶

İkinci Kıbrıs Harekâtı, birincisinin aksine, dünya kamuoyunda Türkiye’nin aleyhine bir havanın doğmasına sebep olmuştur. Birinci Harekât bir hukuki müdahale mahiyetinde değerlendirilmesine rağmen, İkinci Harekât bir toprak kazanma ve işgal olarak değerlendirilmiştir.²²⁷ Başta Amerika’nın silah ambargosu olmak üzere BM’de 1974 yılındaki Genel Kurul görüşmelerinden başlayarak, zaman zaman Güvenlik Konseyi’nde Kıbrıs konusunun ele alındığı kararlarda Türkiye aleyhine bir tutum sergilenmiştir. Ayrıca İkinci Barış Harekâtı sonrası Yunanistan’ın, NATO’nun askeri kanadından çekilmesi Türkiye’ye karşı tepkileri artırmıştır.²²⁸

Bu sorunun kendi başına bazı ekonomik ve siyasal sonuçlar doğurmasının yanında, Türkiye’nin Batı ülkeleri ve özellikle Amerika ile yaşanan siyasal ve ekonomik diğer sorunlarının tetikleyicisi olduğu düşünülmektedir. Kıbrıs Harekâtı’nın ekonomiye getirdiği yüke ek olarak, ABD tarafından uygulanacak ambargonun, Ege adalarının silahlandırılmasının, Ege ordusu kurulmasının 12 Eylül’ün ekonomik ortamını hazırlamaya etkisi olduğu söylenebilir.

---

²²²Gönlübol, **a.g.e.**, s. 573-575.

²²³**Hürriyet**, 21 Temmuz 1974.

²²⁴Gönlübol, **a.g.e.**, s.575.

²²⁵Ahmad, **a.g.e.**, s.421.

²²⁶İkinci Barış Harekâtı’nın sonunda Türkiye, Magosa-Lefkoşe-Lefke-Kokkina çizgisinin kuzeyinde kalan toprakları kontrol altına almıştır. Gönlübol, **a.g.e.**, s. 575-577.

²²⁷Yunanistan’ın dışında İkinci Kıbrıs Harekâtı’na en şiddetli tepki Sovyet Rusya ve Amerika’dan gelmiştir. Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 806.

²²⁸Harekâttan sonra gerginleşen ortam BM ve diğer uluslararası çevrelerin etkisiyle yapılan görüşmelerle zaman zaman yumuşama havasına girse de ilişkilerdeki tıkanıklık 1980’lerin başına kadar devam edecektir. Gönlübol, **a.g.e.**, s. 577-580.

2.3.2. Birinci Milliyetçi Cephe Hükümeti

Kıbrıs'a müdahale edilmesi kararı, "idealist" olarak nitelenen Ecevit'i bir "eylem adamı"na dönüştürmüştür. Necmettin Erbakan, 1974 Harekâtının iç politikada getireceği kazancın Ecevit'e gideceğini fark etmiştir. Bu yüzden ortağından bağımsız davranmaya başlamış, koalisyon idare edilemez hale gelmiştir.²²⁹

Ecevit harekâtın yarattığı psikolojik ortamı oya dönüştürmek ve tek başına iktidar olmak istemiş, bu nedenle 18 Eylül 1974'te istifa etmiştir. Ancak azınlık hükümeti kuramamıştır. Diğer partilerin de başbakanın kim olacağı konusunda anlaşamamaları Türkiye'yi yeni bir hükümet krizi ile karşı karşıya bırakmıştır.²³⁰

Dolayısıyla Türkiye, Bülent Ecevit ve arkadaşlarının izlediği politikaların sonucu Kuzey Kıbrıs'taki askeri harekâtlardan sonra Milliyetçi Cephe(MC) Hükümetlerine teslim edilmiştir.²³¹

Ecevit'in istifasından sonra Bülent Ecevit ya da Süleyman Demirel'in, bir hükümet kurmaları söz konusu iken hiçbir sonuca ulaşamamıştır. Sonunda 12 Kasım'da Cumhurbaşkanı Korutürk hükümeti kurma görevini Prof. Dr. Sadi Irmak'a vermiştir. Kabine sadece 17 oy almıştır. Fakat Korutürk Sadi Irmak'tan hükümet kuruluncaya kadar görevde kalmasını istemiştir. Böylece Sadi Irmak, 31 Mart 1975'e

---

²²⁹Örneğin, Ecevit, banka tasarruflarını teşvik edip artırmak için yüksek faiz oranlarını teklif ederken, Erbakan faizi yasaklayan İslami ilkelere uygun "faizsiz" bir ekonomik sistem kurmaktan söz etmektedir. Genel af ya da haşhaş ekimi gibi konular yerine Ecevit'le minimum sürtünmeye neden olacak, Selametçilere popülerlik kazandıracak önemsiz yollar tercih etmek zorundadır. Bunun için Erbakan, basında itirazlara, aydınlarda kızgınlığa neden olacak ve geleneksel değerlere vurgu yapacak, kamu ahlakı üzerinde yoğunlaşan sorunlarla ilgilenmiştir. Ecevit'in durumu ise Erbakan'a göre çok daha popülerdir. 17 Ağustos'ta Ecevit'le röportaj yapan Metin Münir, popüler tepkiyi şöyle betimlemektedir: "Ecevit'in sorunu ele alış tarzı Türkiye'de geniş bir kabul gördü ve birçoğu, onu Mustafa Kemal Atatürk'le eşleştirmektedir. Pek çok insanın gözünde, neredeyse bir gecede, zayıf bir koalisyonun iyi niyetli, idealist bir liderinden, ülkenin önüne yeni ufuklar açan bir otorite adamına dönüştü." Ahmad, **a.g.e.**, s. 417-422.

²³⁰Eraslan, **a.g.e.**, s. 619-620.

²³¹1974 yazında Kuzey Kıbrıs'ta gerçekleştirdikleri askeri harekâtlar ile Ada'ya ve Yunanistan'a barış ve demokrasi götürdüklerini söyleyenler, kendi ülkelerinde belirsizliklere yol açan başarısız politikalar izlemişlerdir. Özdemir, **a.g.e.**, s. 239-240.

kadar Başbakan olarak kalmıştır. ²³² Korutürk'ün, Sadi Irmak'tan görevde kalmasını istemek yerine ikinci büyük parti lideri Demirel'e, Ecevit istifa ettikten sonra hükümeti kurma görevi vermesi uygundur. ²³³ Bu şartlarda MC hükümetinin iktidara gelişi, Kongar tarafından solun ciddi biçimde ilk kez iktidar seçeneği durumuna gelişine karşı, sağın verdiği yanıt olarak değerlendirilmektedir. ²³⁴

Yeni hükümetin programında “huzur, kalkınma ve hamle yılı” olacağı öngörülen dönem, asayişin, öğrenci olaylarının, sağ-sol çatışmalarının daha da hızlandığı bir dönem haline gelmiştir. Cephe Hükümetlerinin her parçası kendi bakanlıklarında kadrolaşma çalışmalarına başlayınca Genelkurmay Başkanı “milletin birliğine ve Atatürk ilkelerine uzanan ellerin kırılacağına” ilişkin uyarı demeci vermiştir. ²³⁵ Çünkü Hükümet kendi siyasi görüşleri doğrultusundaki insanları devlet kadrolarına alabildiğince yerleştirmiştir. ²³⁶

CHP'de parti içi muhalefet Ecevit'i tek başına iktidar hesapları yaparak hükümetten ayrılmakla suçlarken, Ecevit'in mitinglerine sağ grupların saldırıları yoğunlaşmıştır. Ecevit gezi ve mitinglerden vazgeçmek yerine MC Hükümetlerinin politikalarını eleştirmek üzere İstanbul'da daha büyük bir toplantı yapmıştır. Toplumdan olumlu tepki alan bu tavırdan sonra cephe hükümeti içindeki anlaşmazlıklar dışarıya da yansımaya başlamıştır. Bu sırada hükümetin koalisyon olmasından kaynaklanan zayıf yönleri anarşi ve ekonomik sıkıntıları aşmada etkili adımlar atmasını engellemektedir. Bu durumda toplumsal sıkıntılar artmakta, hükümetin halkın gözündeki itibarı düşmektedir. 12 Ekim seçimleri küçük partilerin

---

²³² Ahmad, **a.g.e.**, s. 424-425.

²³³ CHP'nin koalisyon ortağı bulamaması, parlamento çoğunluğunun erken seçime yanıştırılmaması, AP liderine sağ kanat partilerini toparlama ve ortak hükümet oluşturma imkânı vermiştir. 12 Nisan 1975 günü Demirel başkanlığındaki AP-MSP-CGP-MHP Bağımsızlar ortak hükümetine 218'e karşı 222 güvenoyu ile işbaşı yaptırılması Türkiye siyasetinde 1960'larda ortaya çıkan sağ ve sol şeklindeki kutuplaşmanın artık yerleştiğine kanıt olarak gösterilmektedir. Özdemir, **a.g.e.**, s.273.

²³⁴ Kongar, **a.g.e.**, s. 184.

²³⁵ Eraslan, **a.g.e.**, s. 621.

²³⁶ Yalçın Doğan'ın ifadelerine göre “ iktidara geldiği günden itibaren 18 ay içinde Cephe Hükümeti, devlet kadrolarına kendi siyasi görüşü doğrultusundaki kişileri doldururken, 79 085 ek kadro getirmiştir. Ecevit döneminden kalan 69773 boş kadro ise, yine Cephe Hükümeti tarafından doldurulmuştur. Ahmad, **a.g.e.**, s. 442.

önemli oranda oy kaybetmesiyle sonuçlanmıştır. Toplumun her kesiminde bir ayırım yaşanması süreci başlamıştır.²³⁷

Temmuz başlarından itibaren Demirel ile Erbakan arasındaki ayrılıklar açığa çıkmaya başlamıştır. İçinde bulunulan durum kemer sıkmayı gerektirdiği için hükümet uzun vadeli önlemlerden sakınmaya çalışmakta ve seçmenlerin gözüne hitap eden kısa vadeli kararlar almayı tercih etmektedir. Bu nedenle, kontrolsüz enflasyon ve sürekli artan işsizlik oranıyla ekonomik sorunlar yaşamaya devam etmiştir.²³⁸

1977 yılına doğru CHP'nin iktidara gelme umudu artmıştır. Kanlı anarşik hareketler sürerken MC Hükümeti ortakları arasında da görüş ayrılığı ve sürtüşmeler belirginleşmiştir. Birçok ülkeyi etkileyen petrol bunalımı nedeniyle tekrar fiyatlar yükselince TL sı da dolar karşısında yeniden değer kaybetmiştir.²³⁹

2.3.2.1. Silah Ambargosu

1971 yılında alınan haşhaş ekim yasağının 1 Temmuz 1974 tarihinden itibaren kaldırılması ABD'de büyük tepkilere neden olmuştu. Ardından 1974 yılında Türkiye'nin Kıbrıs'a İkinci Müdahalesi Batı'da tepkilere neden olduğu gibi ABD'de de Türkiye'ye karşı olumsuz bir havanın esmesine yol açmıştır.²⁴⁰ Türk Hükümetinin verdiği teminatlara rağmen Amerikan Kongresi Türkiye'nin haşhaş ekimini serbest bırakmasına karşılık, Türkiye'ye silah ambargosunun uygulanmasını istemektedir.²⁴¹ Amerikan Kongresi, Türkiye'ye verilen silahların amaçları dışında

---

²³⁷Bu ortamda mevcut hükümet, küçük partilerin de desteğiyle kadrolaşma çalışmalarını sürdürürken muhalefeti de Türkiye'deki bütün aşırı sol faaliyetlerin sorumlusu pozisyonuna sokmayı hedeflemiştir. Bülent Ecevit'in dağınık solu bir arada tutma politikaları hükümetin bu hedefine ulaşmasını kolaylaştırmıştır. Sol partilerin katılım desteğiyle 18 Nisan 1976'da Ankara'da düzenlenen "özgürlük ve barış" mitinginin ardından DİSK'in İstanbul'da organize ettiği 1 Mayıs toplantısıyla söz konusu birliktelik pekişmiştir. Eraslan, **a.g.e**, s. 622-623.

²³⁸Ahmad, **a.g.e**, s. 433-437.

²³⁹Bu nedenle 1977 Martında Amerikan dolarının Türk lirası karşılığı 14.85'ten 17.50'ye çıkarılmıştır. Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi, 5. Kitap**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2002, s. 354.

²⁴⁰Gönlübol, **a.g.e**, s. 589.

kullanıldığı gerekçesiyle, 5 Şubat 1975 tarihinden itibaren ambargonun uygulanmasına karar vermiştir. Ambargo kararının verilip uygulanmaya başladığı zamanlarda Türkiye’de Sadi Irmak başkanlığında kurulmuş ve güvenoyu alamadığı halde işbaşında bulunan bir hükümet vardır. Bu durum içerde ve dışarıda Türkiye’yi zayıflatmıştır. 1976 başından itibaren, iki ülke arasındaki ilişkiler yumuşama yoluna girecektir. Türkiye’nin Kıbrıs’tan 2000 kişilik bir kuvveti çekeceğini açıklaması, BM gözetiminde toplumlararası görüşmelerin yeniden başlaması ile Türkiye-ABD arasında üsler konusunda girişilen müzakereler de olumlu sonuçlanacaktır. Türk tarafının da acil askeri önlemler alması gerektiği için 1978 yılında Kıbrıs konusunda taviz verme kararı almasıyla ancak 1978 yılında ambargo kalkacaktır.²⁴²

Amerikan Kongresi, ambargo kararıyla Türkiye’nin Kıbrıs’la ilgili politikalarında değişiklik yapmayı ve böylece sorunun çözümünü kolaylaştırmayı hedeflemiştir. Ancak ambargo Amerikalılar’ın ifade ettikleri amaçlarının gerçekleşmesini yani Türkiye’nin Kıbrıs konusunda taviz vermesini sağlamamıştır. Ancak, Türk yöneticiler, ambargo sayesinde savunmalarının ne derece Amerika’ya bağlı olduğunu görmüşlerdir.²⁴³

Bu ambargo, Türkiye’de milli silah sanayinin kurulması yolundaki çalışmaları tetiklemiştir. Nitekim 1978’den itibaren işbaşında olan CHP ağırlıklı hükümet döneminde, “milli savunma konsepti” adı altında yeni düşünceler ortaya çıkacak, yine aynı Hükümet döneminde, Sovyetler Birliği’nin Türkiye’ye karşı tehdit oluşturmadığı düşüncesiyle, bu ülkeyle yakınlaşmaya başlanacaktır.²⁴⁴ Ayrıca ambargonun yaşattığı olumsuz ekonomik tecrübelerden olacak, IV. Beş Yıllık

---

²⁴¹Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 810.

²⁴²ABD Ambargosu, öncelikle Türkiye’nin askeri durumunda önemli sarsıntılar yaratmıştır. Ambargonun uygulanmaya başladığında, Türkiye’ye sevk edilmesi gereken 200 milyon dolarlık askeri malzeme vardır. Bu malzemenin ancak Sadi Irmak Hükümeti’nden sonra göreve başlayan IV. Demirel Hükümeti zamanında Türkiye’deki 20 kadar Amerikan üssünün statüsü öne sürülerek 185 milyon dolarlık kısmının sevkine izin verilecektir. Gönlübol, **a.g.e.**, s.589-592.

²⁴³Amerikalılar Türkiye’nin üsleri NATO dışı amaçlarla kullanımına izin vermemesi ve haşhaş ekimi konusunda ABD’nin isteklerini yerine getirmemesi gibi nedenlerle Türk yöneticilere karşı tepkilidirler. Bunlardan dolayı Kıbrıs çıkarmasından sonra Türkiye’ye ders vermeyi planlamışlardır. Türkiye ise haşhaş ekimine izin vermede kararlı olmasından sonra bu defa ambargo karşısında 1969 ikili anlaşmasını ve diğer anlaşmaları yürürlükten kaldırarak ve üsleri kapatarak ABD’den bağımsız hareket edebileceğini göstermiştir. Ancak kısa vadede tamamen Amerika’ya olan askeri bağımlılıktan kurtulmak mümkün değildir. Uslu, **a.g.e.**, s. 323.

²⁴⁴Gönlübol, **a.g.e.**, s.591.

Kalkınma Planı'nda(1979-1983) yeni sınıflaşmanın, sanayi girdileri bakımından ulusal olanaklara daha çok dayanacağı vurgulanacaktır. Planda genelde ara ve yatırım malları üretimine yönelineceği belirtilmekte, sağlıklı ve hızlı sınıflaşma ile ulusal savunma gücü arasında verimli bir etkileşim, birbirini destekleyici bağlantı oluşturulacağı, öylelikle, IV. Plan döneminde ulusal savunmanın daha da güçleneceği ve sınıflaşmayı hızlandıran bir etki yapacağı²⁴⁵ belirtilecektir.

2.3.2.2. Ekonomik Gelişmeler

İstikrar içinde kalkınma modelinden 1970'lerin ortalarından sonra uzaklaşmaya başlandığı²⁴⁶bu yıllarda serbest sermaye ithali ve finans kapitalin etkilerine açılmanın başladığı söylenebilir.²⁴⁷

1970'lerin başı birinci petrol krizinin patlak verdiği 1973 sonundan 1974 başına kadar geçen yıllarda bütün göstergeler olumludur. 1974 yılına gelindiğinde bu tablo değişmiştir. Petrol fiyatlarının patlamasına, yukarıda özetlediğimiz Kıbrıs Barış Harekâtı'nı izleyen ABD silah ambargosu ve Batı Avrupa'nın örtülü ekonomik ambargosu eklenmiştir. Bütün dünya petrol tasarruf etmeye çalışırken, Türkiye ilginç bir şekilde petrole sübvansiyon vererek tüketimi yüksek seviyelere çıkarmıştır. İçerde petrole dayalı enerji üretimi ve yabancı sermayeye dayalı otomobil üretimine

---

²⁴⁵**Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı**, T.C Başbakanlık DPT, Yay. No: DPT. 164, Ankara, 1979, s.3.

²⁴⁶Karlık, **Cumhuriyet'in İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisinde Yapısal Dönüşümler**, s. 404

²⁴⁷Fakat bu yıllarda serbest piyasa ekonomisi diye vizyonsuz bir ekonomi politikası izlenmiş, petrol krizini izleyerek mali serbestleşme gündeme gelmiş, enflasyon hızı dönemin sonuna doğru tarihsel rekorlara çıkmış, kayıt-dışı ekonomi çok yüksek seviyelere varmıştır. İktisat politikalarında bu yıllarda devlet müdahalesi ağırlıklı ve birbirini tamamlayan başlıca iki özellik vardır. Bunlardan birincisi, sanayileşmeyi amaçlayan ithal ikamecilik, ikincisi ise iç piyasayı korumak amaçlı dış ticaret kısıtlamalarıdır. Bazı malların ithalinin kısıtlanması yoluyla o malların içerde üretimi teşvik edilmektedir. Başka bir deyişle ithalat yerli üretimle ikame edilecektir. Beş yıllık kalkınma planları, bu çerçevede yatırım kararlarının eşgüdümlü gerçekleştirilmesi yönünde tasarlanmıştır. Planlar kamu sektörü için bağlayıcı, özel sektör için ise yönlendirici niteliktedir. Öte yandan devlet, eskiden olduğu gibi özel sektörü desteklemek amacıyla düşük faizli kredi, vergi muafiyeti, ithalat imtiyazları gibi politikaları da uygulamaya devam etmektedir. KİT'ler, daha büyük kapsamlı yatırım gerektiren ara malları üretilip daha ucuz fiyata özel sektöre satmakta, özel sektör ise tüketim mallarını üretmektedir. Kuyuş-Akarçay vd. **a.g.e**, s. 348.

geçiş, petrol tüketimini 10,8 milyon tondan 17,7 milyon tona fırlatırken, petrolün enerji tüketimindeki payı % 50 civarına çıkmıştır. Türkiye ekonomisinde görülmedik boyutta bir savurganlık ortaya çıkmış, başlarda pozitif bakiye veren turizm bilançosu bile negatif bakiye vermiştir. Batının stagflasyon içine girdiği bu dönemde uluslararası bankalar düşük faizli kredi vermek için ülkelere teklif götürmeye başlamışlar, henüz IMF-bankalar işbirliği kurulmadığından Türkiye de kısa vadeli borca girmeye başlamıştır. Bu ortamda alınan bütün politika önlemleri içeride büyümeyi teşvik ederken sermaye ve mal ithalini kolaylaştırmıştır. Denetimli ekonomide serbestleşme girişimleri böylece kendini göstermeye başlamıştır.²⁴⁸

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planının iki genel seçim arası bu dönemde uygulanması planlanmıştır. Üçüncü Plan karma ekonomi düzeni içinde ve yol gösterici planlama yaklaşımıyla, istikrar içinde büyüme modelini öngörmektedir. Ancak bu plan dönemin sonunda işlemez hale gelmiştir. Çünkü ilk kez enflasyonun çift rakamlı olması süreklilik kazanmıştır.²⁴⁹

Üçüncü Plan döneminde Petrol Krizi yanında Kıbrıs Barış Harekâtı da dış açığın yaklaşık üç katı büyümesine neden olmuştur. Bu eğilimin sonucu dış ticaret açığının GSMH'ya oranı 1975 yılında planlı dönemin en yüksek oranına %8,7'ye çıkmıştır. Bu Türk ekonomi tarihinde bir ilktir.²⁵⁰

1973 yılında işçi dövizlerindeki girişin % 50 civarında artmasıyla dış ticaret açığı karşılanabilmişti. 1974 yılında işçi dövizleri ilk üç plan döneminin en yüksek seviyesine çıkararak yaklaşık 1,5 milyar dolara çıkmıştır. 1971 yılından itibaren izlenen yanlış kur politikası sonucu TL'sinin değeri yüksek tutulmuş ihracat ve turizm gelirlerinin artması mümkün olmamıştır. Bu durum işçi dövizleri girişini de etkilemiş ve son üç yılda azalma göstermiştir. Türkiye 1975 yılının başından itibaren toplam döviz gelirleri azalırken giderleri hızla artan bir ülke durumuna gelmiştir. Bu sonuç ülkeyi yönetenleri her türlü dış kaynağın kolayca girişini sağlayacak bir mevzuat hazırlamaya, dolayısıyla dış borçlanmaya götürmüştür. Bu tür dış borçların

---

²⁴⁸Kazgan, **a.g.e**, s. 102-109.

²⁴⁹Emisyon hacmindeki artış, 1977 yılında %50 düzeyine varmıştır. Ayrıca 1970'li yıllarda ilginç bir şekilde, vadeli mevduat hesaplarına negatif reel faiz verilmiştir. Tokgöz, **a.g.e**, s. 194.

²⁵⁰Tokgöz, "*Cumhuriyet Döneminde Ekonomik Gelişmeler*", s. 343

en önemlisi Döviz Çevrilebilir Mevduat (DÇM) hesapları olmuştur. 1970'in ikinci yarısından sonra kamu gelir ve giderleri arasındaki açık, borçlanmayla karşılanmaya başlamıştır. 1970'lerin ikinci yarısından sonra ortaya çıkan enerji ve döviz darboğazı sanayi kesiminde de üretim düşmesine yol açmıştır.²⁵¹

Ülkenin sanayileşmesine ve mülkiyetin tabana yayılmasına katkıda bulunması ve özellikle yurt dışında çalışan işçilerin tasarruflarını Türkiye'ye aktarmalarını sağlamak amacıyla, 1975 yılında Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası kurulmuştur. Banka işçi şirketlerine ve halka açık şirketlere orta ve uzun vadeli kredi vermek ve danışmanlık yapmakla görevlendirilmiştir.²⁵²

2.4. 1977 Seçimleri ve Müdahaleye Giden Yol

2.4.1. İkinci Milliyetçi Cephe Hükümeti

1977 yılında Birinci MC Hükümeti içindeki sürtüşmeler artmıştır. Batıya yönelmeyi taklitçilik sayan Başbakan Yardımcısı Necmettin Erbakan AET ile ilişkilerde Başbakan Demirel'e muhalefet olmuştur. Kabinedeki uyumsuzluk giderilemeyince iktidar kanadı erken seçim kararı almayı tercih etmiştir. Ana muhalefetteki CHP de seçimlerin yenilenmesini istediğinden TBMM'nin 5 Nisan 1977 günkü oturumunda seçimlerin öne alınarak 5 Haziranda yapılması kararlaştırılmıştır.²⁵³

Zamanından yaklaşık olarak 5 ay önce yapılan 5 Haziran 1977 seçimlerine katılma oranı %72,4'tür. Sosyal, ekonomik, bürokratik ve siyasi sistemdeki bozulma ve kaos ortamında yapılan seçimlerde CHP 213 milletvekili, AP 189

---

²⁵¹Karlık, **a.g.e.**, s. 405.

²⁵²Tokgöz, **Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi**, s. 193.

²⁵³Sonbaharda her iki partinin de kongreleri yapılmış ve liderleri Genel Başkanlık koltuklarını korumuştur. 24 Ekim'de toplanan MSP Kongresi'nde ise günah diye salona resim asılmamış ve Atatürk için saygı duruşunda bulunulmamıştır. Laiklik karşıtı bu davranış basında ve kamuoyunda tepkiler doğurmuş, hükümete yönelik eleştiriler de artmıştır. Turan, **a.g.e.**, s. 354.

milletvekili, MSP 24 milletvekili, MHP 16 milletvekili, CGP 3 milletvekili çıkarmışlardır. 50 senatörlük için seçimlerin yapıldığı Cumhuriyet Senatosu 1/3 yenileme seçimlerinde ise CHP 28 senatör, AP 21 senatör, MSP 1 senatör çıkarmıştır.²⁵⁴1977 seçimlerinden sonra kurdurulan hükümete güvenoyu verilmeyerek sosyal demokrat iktidar yolunun kapatılması ülkeyi gittikçe artan rejim bunalımına sokmuştur.²⁵⁵

Bu durumda Demirel, 21 Temmuz'da ikinci MC hükümetini kurmuştur. Kabinenin yarısı AP, diğer yarısı MSP ve Milliyetçi Hareket Partisi(MHP) milletvekillerinden oluşturulmuştur.²⁵⁶ İkinci Cephe Hükümeti göreve başladığında ülkede iç çatışmalar sürmekte ve hayat pahalılığı giderek artmaktadır. Üçlü ortaklığın üçüncü ayı dolduktan birkaç gün sonra yerel seçimler yapılmıştır. Seçimlerden CHP birinci parti olarak çıkmıştır. AP'nin bu seçimlerde umduğunu bulamaması parti içinde huzursuzluk yaratmış ve genel yönetimi suçlayan bazı milletvekilleri istifaya yönelmişlerdir. Bu ortamda AP milletvekilleri partilerinden koparken, CHP lideri Ecevit de Demirel'in azınlık hükümetini düşürebilmek için kendi ifadesiyle "kumar borcu olmayan" birkaç milletvekiline ihtiyaç duyduğu yolunda bir çağrıda bulunmuştur. AP'den istifa edip bağımsız kalan 12 milletvekili ile Demirel Hükümeti'nin düşürülmesi konusunda anlaşmaya varılarak Meclis Başkanlığına hükümet hakkında gensoru önergesi verilmiştir. 31 Aralık 1977'de görüşmeler sonunda Meclise güvensizlik belirtilmiş ve Demirel hemen o gün istifasını vermiştir.²⁵⁷

---

²⁵⁴Buran, **a.g.e**, s. 113,117.

²⁵⁵Ecevit'in en çok sandalyeye sahip parti başkanı sıfatıyla oluşturduğu azınlık hükümetinin programı parlamentoda okunurken bile AP ve MHP'liler genel kurulu terk etmişler, MSP'liler genel kurula bile katılmamışlardır. Özdemir, **a.g.e**, s. 276-277.

²⁵⁶Eraslan, **a.g.e**, s. 624.

²⁵⁷Turan, **a.g.e**, s. 364-365.

2.4.2. Üçüncü Ecevit Hükümeti

Demirel liderliğindeki II. Milliyetçi Cephe Hükümeti Cumhuriyetin gensoru ile düşürülen ilk hükümeti olmuştur. 5 Ocak 1978’de III. Ecevit Hükümeti 229 güvenoyu alarak görevine başlamıştır. Çoğu CHP milletvekillerinden oluşan hükümetin politikaları çeşitli iç ve dış çevrelerin tepkisine yol açmaktadır. ABD’nin Ankara büyükelçisi Başbakan Ecevit’in “akılsız bir milliyetçiliğe saplandığı” görüşündedir. 1978 yaz başında Moskova’ya giden Ecevit, SSCB ile siyasi ve ekonomik belgeler imzalamıştır. “Bizi zorlamasınlar, dünyanın dengesini değiştiririz, onlar da pişman olurlar” gibi açıklamalar yapmaktadır.²⁵⁸

Ecevit Başkanlığındaki 4’lü ortaklık içinde önceden CHP politikası karşısında yer almış olan Başbakan Yardımcıları ve bazı bakanlar vardır. Bunların hükümetin alacağı kararlarda uyum sağlayıp sağlamayacakları merak edilmektedir. Bunun yanında, içinde bulunulan toplumsal ve ekonomik koşullar altında hükümetin öngördüğü programını tam anlamıyla uygulaması mümkün görünmemektedir. Dünya Petrol Krizi’nin de etkisiyle akaryakıt sıkıntısı giderek artmaya başlamıştır. Para darlığı ve döviz kıtlığı nedeniyle ithalatın yapılamaması fiyatları artırırken bazı mallarda darlığın başlamasına neden olmuştur. ABD silah ambargosunu kaldırmadığı için Silahlı Kuvvetlerin gereksinimlerinin başka kaynaklardan ve daha pahalı olarak karşılanması zorunluluğu doğmuştur. İçte huzur ve güven ortamı da yeniden bozulmuştur. 12 Mart Muhtırasından sonra ortadan kaldırıldığı düşünülen anarşik olaylar yaygınlık kazanarak devam etmektedir. Halk otobüslerine, dernek binalarına saldırılar düzenlediği gibi üniversite öğretim görevlileri, gazeteciler, hatta yabancı görevliler de öldürülmeye başlanmıştır.²⁵⁹

Bu olaylar arasında sonun başlangıcı olduğunu söyleyebileceğimiz katliam yılsonunda gerçekleşmiştir. 22-26 Aralık 1978 tarihlerinde Kahramanmaraş’ta bir katliam yaşanmıştır. Resmi rakamlara göre 105 ölü ve 176 yaralının olduğu, fakat görgü tanıklarına göre daha fazla sayıda insanın öldüğü katliama alevi-sünni

---

²⁵⁸Özdemir, **a.g.e.**, s. 244-245.

²⁵⁹Turan, **a.g.e.**, s. 369-373.

ayrılığının körüklenmesi sonucunda çıkan olaylar sebep olmuştur. 19 Aralık gecesi bir sinemanın bombalanması ile başlayan olaylar ancak çevre illerden gelen takviye askeri birlikler ve itfaiyenin yardımlarıyla durdurulabilmiştir.²⁶⁰

Kahramanmaraş olayları Ecevit Hükümetini o zamana kadar istemediği sıkıyönetim ilanına sürüklemiştir. “Türkiye koşullarında, özellikle bunalım dönemlerinde sıkıyönetim, Türkiye’yi kaygan zemine sokabilir ve rejimin nereye gideceği belli olmaz!”kanısında bulunan Başbakan Ecevit, Maraş Katliamından sonra 13 ilde sıkıyönetim ilan etmek zorunda kalmıştır. Nitekim yıl sonunda, anarşik eylemlerin 5 il dışında (Bilecik, Kütahya, Muğla, İçel, Hakkâri) tüm yurda yayıldığı görülmektedir. Bu olayların ardından İçişleri Bakanı ile Milli Savunma Bakanı istifa etmişlerdir.²⁶¹Ecevit Hükümeti toplum polisiyle şiddet olaylarının önünü alamayacağı düşüncesiyle kanun ve düzeni sağlamak için mavi bereli özel kuvvetleri bile devreye sokmak zorunda kalmıştır. Ancak çoğu diğer örgütlü güç gibi polis teşkilatı da kendi içinde ikiye ayrılmıştır. Maraş Olaylarından sonra alınan sıkıyönetim de asayişin sağlanmasına, sağ-sol çatışmasından insanların ölmesine engel olamamıştır. Muhalefet, hükümetin askerin rahat hareket etmesini önlediğini iddia ederken, askerler de aynı gerekçeyi daha sonra ileri sürecektir. Hükümetin zorunlu uygulamaları aydın desteğini, bağımsız bakanların isteklerinin karşılanması ise halkın desteğini azaltmaktadır. Bir süre sonra bozulan ekonomik dengeleri düzeltmek açısından hükümetin IMF’ye başvurmak zorunda kalması hükümete desteğin azalmasına yol açan gelişmelerden biridir.²⁶²

1979 yılının başlarından itibaren saldırılar ve ölüm olayları devam etmiştir. İşçi bayramının kutlanamaması da işçi kesimi ile hükümet arasında ilişkilerin bozulmasına yol açmıştır. 1979 Mayısında toplanacak 24. CHP Kurultayı öncesinde hükümet içinde ve partide olumsuz yönde büyük değişiklikler baş göstermiş, üstelik gerek Türkiye’de işçi ve işveren kesimlerinden gerekse dış ülkelerden ve uluslararası kuruluşlardan Türkiye’nin ekonomik ve siyasal durumuna ilişkin eleştiriler de yoğunlaşmıştır. Ekonomik sıkıntıların giderilememesi, anarşik olayların

---

²⁶⁰Cumhuriyet Ansiklopedisi 3 (1961-1980),YKY Yayınları, İstanbul, 2005, s. 452-453.

²⁶¹Turan, a.g.e, s. 374.

²⁶²Eraslan, a.g.e, s. 625-626.

önlenememesi hükümetin kamuoyunda başarısız bir görüntü almasına neden olmuştur. Bu görünüm hükümet ortakları arasındaki uyumu daha da sarsmıştır. Türkiye'deki son gelişmeleri değerlendiren The Guardian gazetesi daha 3 Temmuz'da Ecevit ve hükümeti için şu değerlendirmeyi yapmıştır: “ Bir zamanlar Türk ulusunun gözdesi ve Kıbrıs kahramanı olan Bülent Ecevit, 18 aylık iktidarının sonunda, ringin iplerine dayanmış, nefes nefese son gongun çalmasını bekleyen yenik bir boksöre benziyor.” Diğer taraftan AP lideri Demirel de senato yenileme ve milletvekili seçimlerinde CHP'ye üstünlük sağlayıp yeniden iktidara gelmeye hazırlanmaktadır. Senato 1/3 yenileme ve boşalan 5 milletvekilliği için ara seçimlerin 14 Ekim 1979'da yapılması kararlaştırılmıştır.²⁶³

1979 ara seçimlerine katılma oranı % 70.57 olmuştur. Bu sonuçlara göre hem senato hem de milletvekili seçimlerinde AP'nin gerisinde kalan CHP, 1977'deki oy oranını koruyamamıştır. AP'nin oy oranı %36,9'dan % 46,3'e yükselirken CHP'ninki % 41,4'den % 29,1'e düşmüştür. Senatör sayısını artıran AP, bundan sonra Cumhuriyet Senatosunda da çoğunluk sağladığından İhsan Sabri Çağlayangil'i başkan seçtirebilecek durumdadır. Bülent Ecevit 16 Ekim 1979'da Cumhurbaşkanı Korutürk'e hükümetin istifasını sunmuştur. Sırada demokratik ortamın son koalisyon hükümeti vardır.²⁶⁴

2.4.3. Altıncı Demirel Hükümeti

Cumhurbaşkanı Korutürk, yeni hükümeti kurma görevini 24 Ekim 1979'da AP lideri Demirel'e tekrar vermiştir. Seçim döneminde iktidar sorumluluğunu üstlenmek istemediğini söyleyen Demirel şimdi “*Ahali isterse başka çare yoktur*” diyerek yeni bir hükümet kurmayı kabul etmiştir. AP lideri Demirel, bu kez sağ partilerin katılımıyla yeni bir milli cephe hükümeti kurma yerine, o partilerin dışarıdan destekleyecekleri bir azınlık hükümeti kurmayı tercih etmiştir. Türkeş ile yaptığı görüşmede MHP hükümeti dışarıdan desteklemeye söz vermiş, MSP lideri

---

²⁶³Turan, **a.g.e.**, s. 374-382.

²⁶⁴**A.g.e.**, s. 383-384.

Erbakan ise hükümeti desteklemeyi kendi deyimiyle kerhen kabul etmiştir. Demirel başkanlığındaki dış destekli AP Hükümeti 25 Kasım 1979'da Millet Meclisi'nde 229 oyla güvenoyu almıştır.²⁶⁵ Başbakan Demirel, “*Yangın var, biz söndürmeye talibiz... Sihar vaat etmiyoruz. Tüm milletin hükümeti olacağız*” diyerek göreve başlamıştır.²⁶⁶

Demirel'in azınlık Hükümetinin güvenoyu almasından 36 gün sonra, 2 Ocak 1980'de Silahlı Kuvvetlerin Cumhurbaşkanı'na bir mektup verdiği haberi yayılmıştır. Cumhurbaşkanı Korutürk kendisine verilen mektubun birer kopyasını Başbakan Demirel ile ana muhalefet lideri Ecevit'e vermiştir. Oldukça sert bir üslupla yazılan mektupta komutanlar sürüp giden anarşiye, terör eylemlerine son verilmesini istemekte, aksi halde gerekenin yapılacağını ima etmektedirler. Söz konusu mektup Başbakan Demirel'e göre sıkıyönetim uygulamalarından umulan sonucun alınmasına artık olanak kalmadığını göstermiştir. Çünkü Silahlı Kuvvetler Çankaya hesabı yapmaktadır. Yani süresi dolan Korutürk'ün yerine ordu içinden bir cumhurbaşkanı getirmeyi amaçlamaktadırlar. 12 Eylül sonrasındaki bir konuşmasında, askeri müdahalenin 1979 Temmuzunda yapılmış olması gerektiğinden söz eden Orgeneral Demirel, niçin harekete geçilmediğini sorduğu zaman arkadaşlarının kendisine “Canım biraz daha kan dökülsün de müdahalenin gerekçesi çıksın” diye yanıt verdiklerini belirtecektir.²⁶⁷

Demirel'in kurduğu 1979 Hükümet Programında Demirel tarafından en az ekonomik sıkıntılar kadar ülkedeki anarşi ve terör ortamına da vurgu yapılmış alınacak önlemlerden bahsedilmiştir.²⁶⁸

---

²⁶⁵ A.g.e, s. 379-388.

²⁶⁶ **Cumhuriyet Ansiklopedisi 3(1961-1980)**, YKY Yayınları, İstanbul, 2005, s. 498.

²⁶⁷ Turan, a.g.e, s. 390-391.

²⁶⁸ Hükümet programında 10 aya yakın bir zamandan beri 19 ilde uygulanan sıkıyönetime rağmen, olayların durmadığı, bölücülük, yıkıcılık, anarşi ve terörün milleti derin endişelere sevk ettiği, vatandaşın devleti arar hale geldiği, militan çetelerin ülkenin çeşitli köşelerinde, büyük şehirler etrafında meydana getirdiği “Kurtarılmış Bölgeler”in terörün boyutlarını gösterdiğinden bahsedilmektedir. Bunlara karşı önlem olarak “Huzur ve sükûn tesis edilinceye kadar, sıkıyönetime devam edileceği, sıkıyönetimin, hiçbir müdahale olmaksızın, Anayasa ve kanunlarla verilen yetkilerin hepsini kullanacağı, Anayasanın 123. Maddesi ile getirilen olağanüstü hallerle ilgili tedbirlere ek olarak, “Fevkalade Haller Kanunu” çıkarılacağı, Anayasanın 136. Maddesi ile kurulması emrolunan Devlet Güvenlik Mahkemeleri Kanunu çıkarılacağı belirtilmiştir. Sendikalar ve Dernekler kanunlarında da değişiklik yapılacaktır. **Hükümetler ve Programları II**, (Haz:Nuran Dağlı- Belma Aktürk), TBMM Basımevi, Ankara, 1998, s. 450-455.

Yeni Hükümet sıkıyönetim uygulamalarının daha da sıkılaştırılması için askerlere yetki vermesine karşın günde ortalama 20 insanın hayatını kaybettiği bir anarşi ortamı devam etmektedir. Ülkenin her yanında kurtarılmış bölgeler oluşturulmuştur.²⁶⁹ Anarşik eylemleri önlemek çabası ile Demirel'in kendi anlatımına göre, ilk aşamada bir durum değerlendirmesi yapabilmek için bütün sıkıyönetim komutanları ile ortak bir toplantı düzenlenmiştir. Toplantıya Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren de katılmıştır. Komutanlar, eylemleri önlemek, suçluları yakalamak için büyük bir çaba gösterdiklerini ancak olayların artık kontrolden çıkmış olduğunu söylemişlerdir. Bunun üzerine Başbakan "bu yangını söndürmek, devleti sokağa mahkûm etmemek" için gerekenin mutlaka yapılması konusunda ısrar etmiştir. Ayrıca bu amaçla Komutanlara istenen yetkilerin verilebileceğini ve gerekli paranın da sağlanacağını söylemiştir. Akaryakıt sıkıntısı giderilemediği için %80'inde üretimin durduğu fabrikalarda işsizlik ve hayat pahalılığı işçileri harekete geçirmiştir. Hükümet Programında öngörüldüğü gibi Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Yasası'nda değişiklik yapılmış ve böylece yasaya aykırı hareketlere verilen cezalar bir kat artırılmıştır.²⁷⁰

Askeri müdahale öncesi Ecevit ve Demirel Hükümeti zamanlarında 1979 yılında dünyada gerçekleşen iki olay da 1980'li yılları büyük oranda biçimlendirecektir. Bunlardan biri, ABD'nin bölgesel güç olarak desteklediği İran'da gerçekleşen İslam Devrimi (1 Nisan), diğeri Demirel Hükümeti döneminde gerçekleşecek olan SSCB'nin Afganistan'ı işgali(24 Aralık). Bu iki olay yumuşama dönemini sona erdirerek İkinci Soğuk Savaş olarak anılan ve 1980'ler boyunca devam edecek olan yeni bir gerilimi başlatacaktır.²⁷¹

---

²⁶⁹Eraslan, **a.g.e.**, s. 626.

²⁷⁰Turan, **a.g.e.**, s. 391-394.

²⁷¹Alpkaya, **a.g.e.**, s. 247.

2.4.4. Ekonomik Gelişmeler

Ecevit Hükümetinin iş başına geçtiği zamanda IV. Kalkınma Planının mevzuat gereği 1 Ocak 1978’de yürürlüğe girmesi gerekmektedir. Ocak ayının ilk günleri hükümet kurma çalışmalarıyla geçtiğinden Hükümet önce 1978 yılı için bir yıllık geçiş programı hazırlayıp yürürlüğe koymuş ve Dördüncü Planın hazırlıklarına başlamıştır.²⁷²

1979-1983 yıllarını kapsayacak IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda geçmiş yılların tecrübelerinden yola çıkılarak “Ekonomide çok unsurlu dengeye dayanarak daha geniş çerçevede planlı biçimde dışa açılma stratejisinden söz edilmektedir. Dış satımlardaki artışlar yanında, turizmin ve dış ticaret filolarının gelişmesi, işçi tasarruflarını daha büyük ölçüde yurda getirme olanaklarının yaratılması”²⁷³ ile ülkenin en büyük sorunlarından biri haline gelen dış açığa çözüm getirmek istenmektedir. Ancak IV. Planı hazırlayan hükümet ve teknik kadronun bir yıl geçmeden görevden ayrılmış olmaları da planın uygulanabilirliğini ortadan kaldıracaktır.²⁷⁴

Türkiye, 1978 yılında yaşanan ekonomik krize daha önce olduğu gibi biriken kısa vadeli borçlarının ödenememesi nedeniyle girmiştir. KKBG (Kamu Kesimi Borçlanma Gereği)nin büyümesi, iç kaynak dengesinin açık vermesi, kısa vadeli borçlanma baskısı birbirini tetiklemiştir.²⁷⁵

Ecevit hükümeti iktidara geldiğinde uluslararası sermaye çevreleri, yeni kredi kanallarının açılmasının ön koşulu olarak IMF ile standart bir istikrar politikası çerçevesinde anlaşmayı ileri sürmekte; hükümet ise Boratav’ın ifadesiyle bunalımın faturasını emekçi sınıflara yıkan böyle bir programı “siyasi intihar” olarak görmekte ve direnmeye çalışmaktadır.²⁷⁶ Bunalım koşullarında uygulanabilecek başka bir

---

²⁷²Tokgöz, **a.g.e**, s.197.

²⁷³**Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı**, T.C Başbakanlık DPT, Yayın No, DPT. 164, Ankara, 1979, s. 3.

²⁷⁴Tokgöz, **a.g.e**, s. 198.

²⁷⁵Kazgan, **a.g.e**, s. 110,111.

²⁷⁶Boratav, **a.g.e**, s. 141.

alternatif politikası da yoktur. Dolayısıyla hükümet bir yandan IMF'nin telkinlerine sınırlı bir şekilde ödünler verirken, ithalat tıkanmalarından ve piyasadaki genel kargaşadan kaynaklanan güçlükleri, fiyat kontrolleri ve polisiye önlemlerle karşılamaya çalışmıştır. Yemeklik yağlardan benzine kadar pek çok malda kuyruklar ve karaborsalar oluşmuştur.²⁷⁷

Ülkenin içinde bulunduğu durumu göz önüne alan hükümet öncelikle ekonomik bunalımı hafifletmeye, döviz sıkıntısını azaltacak iç ve dış kaynaklar bulmaya yönelmiştir. Ham petrol fiyatlarının sürekli yükselmesi ve spot alımlar için gerekli dövizin sağlanamaması yüzünden ATAŞ rafinerisindeki üretim durdurulmak zorunda kalınmıştır. Bu nedenle hem taşıma, hem tarım alanındaki akaryakıt sıkıntısı yokluğa dönüşmüştür. Akaryakıt kullanımında tasarruf sağlamak için alınan önlemler sorunu çözmeye yardımcı olmamış, bir süre sonra İstanbul'da karne ile akaryakıt verilmeye başlanmıştır. Bu arada ABD silah ambargosunu bazı koşullarda kaldırmıştır. Fakat o da ekonomik durumun düzelmesine yetmemiştir.²⁷⁸

Uzun zamandır devam eden siyasi istikrarsızlık ve ekonomik bozukluğun hâkim olduğu bir atmosferi gözlemleyen İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Sir Derek Dodson tarafından İngiltere Dışişleri Bakanı Dr. David Owen'a bir rapor gönderilmiştir. Dodson tarafından gönderilen Türkiye Raporunda, Batılı bir ülkenin Türk ekonomisi ile ilgili endişelerini ifade etmesi ve demokrasiyi korumak adına uyarması ekonomik ve siyasal durumun ciddiyetini göstermektedir.²⁷⁹

Mevcut duruma çare olması için Haziran 1979'da bir başka istikrar programı yürürlüğe girmiştir. OPEC üyeleri petrol fiyatını 1979'da ikinci kez % 150 oranında

---

²⁷⁷Genel fiyat düzeyi 1978'de %53, 1979'da %64 oranlarında artacaktır. 1977 sonunda Demirel hükümeti tarafından 17.50 TL'den 19.25TL'ye çıkarılmış olan doların resmi kuru, Ecevit hükümetince 1978 Şubatında 25 TL'ye, 1979 Haziranında ise 47 TL'ye çıkarılacaktır. **A.g.e**, s. 141.

²⁷⁸Turan, **a.g.e**, s. 370-372.

²⁷⁹4 Ekim 1978 tarihli raporda Ecevit Hükümeti'nin dış ilişkilerdeki başarısından övgü dolu sözlerle bahsedilirken ekonomi konusunda daha az başarılı olduğu söylenmiştir. Ayrıca ekonominin tekrar ayakları üstünde durabilmesi için ihtiyaç duyulan paranın ticari bankaların verebileceğinden çok daha fazla olduğu, bu yüzden Batı dünyasının Türkiye'yi Batılı bir demokrasi olarak korumak için dev bir kurtarma operasyonu yapıp yapmayacağına karar vermesinin zamanı geldiği" bildirilmiştir. Jan Devletlioğlu, **İngiliz Arşivlerinde 12 Eylül'ün Ayak Sesleri**, Doğan Kitap, İstanbul, 2010,s. 98-103.

artırmıştır. Bu kez fiyat artış oranı daha düşüktür ama çok daha yüksek bir fiyat düzeyinden yapıldığı için ithalatçı ülkeleri sarsmıştır.²⁸⁰

Ekonomideki genel gidişin giderek kötüleşmesi sonucunda Nisan 1978 ve Mart 1979 tarihlerinde yürürlüğe konan bu benzer iki istikrar programının temel amacı, dış ödemeler dengesini sağlamaktır. Çünkü 1970'li yılların ikinci yarısından sonra şiddetlenen ekonomik bunalımın en belirgin göstergesi, döviz darboğazı nedeniyle ödemeler dengesi açıklarıdır. Enflasyon ve ödemeler dengesi açıklarının Cumhuriyet tarihinin en yüksek seviyesine çıktığı bu yıllarda her iki karar da o dönemde Türkiye'nin içinde bulunduğu istikrarsızlık nedeniyle uygulanamamıştır.²⁸¹

Kasım 1979'da yaşanan döviz kıtlığı petrol fiyatlarının 24 dolara çıkmasıyla daha da büyümüş yatırımların ertelenmesine, üretimin daralmasına, mal kıtlıklarının ve kuyruklarının yaygınlaşmasına neden olmuştur. Yeraltı ekonomisi aracılığıyla yani kaçak olarak ithalat ve ihracat büyük boyutlara ulaşmıştır. İktisadi faaliyetlerin çoğunda resmi ve karaborsa fiyatı diye iki fiyat vardır. Sanayileşme durmuş işsizlik büyük boyutlara ulaşmıştır. Sanayi ve hizmetler sektöründe büyüme hızı son 20 yılın en düşük düzeyine inmiştir.²⁸²

1979 yılının sonuna yaklaşırken ekonomik bunalım geniş halk kitlelerini ve sermaye sınıflarını etkileyen bir boyut kazanmıştır. Halkın çoğunluğu temel tüketim mallarında sınırlı fiyat denetimleri, kuyruklar ve karaborsa gibi olgularla mücadele ederken, örgütlü işçi sınıfı büyüyen enflasyon karşısında sendikalar aracılığıyla reel gelir düzeyini korumaya çalışmaktadırlar. Köylü ve çiftçi olan emekçiler ise 1979'da hızlanan enflasyonun destekleme fiyatlarını eritmesiyle zor durumda kalmışlardır. Üretimde büyümenin durduğu, enflasyonun hızla arttığı bir ortamda sermaye sınıfları için artığı paylaşmanın kredi, döviz tahsisleri, vergi teşvikleri gibi yollarının kullanılması işe yaramamaktadır. Yasa dışı stokçuluk, karaborsa gibi faaliyetlerle artıktan elde edilen payın artması, sermaye sınıflarının dışında yeni bir iş adamları grubunun güçlenmesine yaramaktadır. Bu koşullarda sanayi burjuvazisi için artı değer oranının yükseltilmesi ön plana çıkmaktadır. Bunun için de sermaye iş-gücü

---

²⁸⁰Kazgan, **a.g.e.**, s. 116,117.

²⁸¹Karlık, **a.g.e.**, s. 403-407.

²⁸²Tokgöz, **a.g.e.**, s. 201.

çelişkisini lehe çevirmekten başka çıkar yol yoktur. Bu doğrultudaki girişimler güçlü bir sendikal direnme karşısında beklenen sonuçları vermemektedir. Yakup Kepenek'in verdiği bilgilere göre grevler yüzünden yitirilen iş günlerinin görece ağırlığı 1977-1980 yıllarında, 1973-76 yıllarıyla karşılaştırılırsa iki buçuk misli artmıştır. Dolayısıyla büyük sermaye çevreleri bu başıboş gidişe dur denilmesinin sendikaların disiplin altına alınmasının sermaye için gerekli güven ortamının yeniden yaratılmasının çağrılarını 1979 yılından itibaren açıkça yapmaya başlamışlardır.²⁸³

Askeri müdahale öncesi son kez 1979'un sonuna doğru hükümeti devralan Başbakan Süleyman Demirel Hükümet Programını okurken ülkenin içinde bulunduğu ekonomik durumu şu sözlerle özetlemektedir. "... *Hayat pahalılığı, fakir, fukarayı dar gelirli vatandaşları ezmiş, 1979'un ilk 9 ayında, yılsonunda %100'ü aşacak bir eğilim içine giren enflasyon, ekonomik hayatı felce uğratmıştır... Vatandaş başta yağ, akaryakıt, kömür, ilaç, ampul olmak üzere günlük ihtiyaç maddelerinin çoğunu bulamaz haldedir. Yokluk milleti canından bezdirmiş, karaborsa dar gelirli vatandaşları ezmiş, ülke adeta bir kuyruklar diyarı haline gelmiştir...15 yıl arka arkaya ortalama yılda %7 kalkınma hızı gerçekleştiren Türkiye, 1978 ve 1979 yıllarında kalkınma hızını sıfıra düşürmüştür... Kasası işlerlik kazanamayan Merkez Bankası enflasyon kaynağı olmuştur. Cumhuriyet'in kurulduğu günden 1977 sonuna kadar geçen 54 senede, emisyon hacmi ancak 77 milyar liraya ulaşmışken, geçen 22 ay zarfında 100 milyar lira daha artarak 177 milyar liraya ulaşmıştır. Merkez Bankası açık finansman için kullanılmıştır. Hazine borç altındadır. 406 milyar liralık 1979 Bütçesi, daha şimdiden 600 milyar liralık ödeme yükünün altındadır. Yıllık açığı 100 milyar lirayı bulan İktisadi Devlet Teşekkülleri, Devlet Hazinesinin en düşündürücü meselesi olarak ortada durmaktadır.*²⁸⁴

Sözü edilen günlük yaşantıdaki bu ekonomik sorunların önemli bir kısmı 1980 öncesi son iki yılda uygulamaya konulmuş bulunan mali ve ekonomik politikadaki tutarsızlıklar ve dengesizliklerden kaynaklanmaktadır.²⁸⁵

---

²⁸³Boratav, a.g.e, s. 145-146

²⁸⁴Hükümetler ve Programları c.II, s. 451-452.

²⁸⁵Millet Meclisi Tutanak Dergisi, c. 14, 16.02.1980, s. 6.

VI. Demirel Hükümeti zamanında dış ekonomik ilişkilerden dolayı dış yardım ve kredi olanaklarının kesilmesi nedeniyle, zaten uzun bir süredir politik beklentilere göre kurgulanan ekonomi Turgut Özal'a bırakılmıştır.²⁸⁶ Özal'ın, Planlama Teşkilatı ve Merkez Bankası yetkilileriyle yaptığı toplantılardan sonra ekonomi için bulduğu çözüm o zamana kadar uygulanan karma ekonomiden serbest ekonomiye yönelmek ve yeni bir devalüasyona gitmektir. Böyle bir siyaset Dünya Bankası'nın yıllardır Türkiye'ye önerdiği reçetenin uygulanmasına geçilmesi demektir. Söz konusu kararlar,1979 yılı sonunda alındığı halde, o günlerde fiyatlarda aşırı bir yükseliş görüldüğünden bu sürecin geçmesi beklenmiştir. Açıklama 24 Ocak 1980'de yapılacaktır.²⁸⁷ Hikmet Özdemir tarafından 24 Ocak'ta açıklanacak olan ekonomik istikrar paketinin ancak muhalefeti olmayan hükümetler tarafından (tercihan askeri rejimlerde) yürürlüğe konulabileceğinin kararları hazırlayanlar ile IMF ve Dünya Bankası çevrelerince bilindiği söylenmektedir.²⁸⁸

1979 yılının son günlerinde Turgut Özal, Başbakan Demirel'e sunduğu hizmete özel raporda “ 24 Ocak Kararları” diye anılacak istikrar programının esaslarını ve gerekçelerini ortaya koymuştur. Bu raporun en ilginç savlarından biri, Türkiye'nin bu derecede yüksek ücretlerle ihracat yapamayacağı dolayısıyla ayakta duramayıp batacağıdır. Bu nedenle ücretleri disiplin altına alacak yöntemler mutlaka bulunmalıdır. Korkut Boratav 24 Ocak Kararlarının baş mimarının bu teşhisinin sermaye çevrelerinin talepleriyle tam bir uyum halinde olmasının rastlantı olmadığını düşünmektedir.²⁸⁹

Demirel Hükümeti zamanında 1980 mali yılı bütçesi üzerindeki görüşmeler ülkenin ekonomik ve sosyal koşullarının değişik ve ciddi boyutlara ulaştığı bir dönemde yapılmıştır.²⁹⁰ Hatta dünya da birçok meselelerle karşı karşıyadır. Değişik ölçülerle her memlekette kendisini hissettiren anarşi ve enflasyon, Türkiye'yi de önemli biçimde etkisi altına almış bulunmaktadır.²⁹¹

---

²⁸⁶Eraslan, **a.g.e.**, s. 626.

²⁸⁷Turan, **a.g.e.**, s. 390-391.

²⁸⁸Özdemir, **a.g.e.**, s. 246.

²⁸⁹Boratav, **a.g.e.**, s. 147

²⁹⁰**Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, c.14, 16.02.1980, s. 5.

²⁹¹**Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi**, c.45, 03.02.1980, s. 4.

Dünya ekonomisi de 1970 ortalarından itibaren girdiği şiddetli durgunluk dönemini aşmak için ciddi güçlüklerle karşı karşıya bulunmaktadır. Sanayileşmiş ülkeler, petrol ihracatçısı ülkeler ve petrol ihraç etmeyen gelişmekte olan ülkelerin ekonomileri genel hatlarıyla şöyledir:

Sanayileşmiş ülkelerde enflasyon yaygın ve yüksek oranlıdır. Ülkeden ülkeye fark etmekle beraber enflasyon oranı bu ülkelerde ortalama %14'e ulaşmıştır. Üretim ve tüketim artış hızları düşmektedir. Özellikle petrol fiyatlarının bir yıl öncesine göre iki kat artışı sanayileşmiş ülkelerin hemen hepsinde ödemeler dengesi açıklarını artırmıştır. Petrol ihracatçısı ülkelerde enflasyon oranı 1975 yılından sonra düşüş göstermiştir. Söz konusu ülkelerin dış ödemeler dengesinde sağladıkları fazla gittikçe artmaktadır. Aralarında Türkiye'nin de bulunduğu petrol ihracatçısı olmayan ve gelişme yolunda ülkelerin durumu ise şöyledir: Bu grupta enflasyon oranı 6 ülke hariç, 1979-1980 yıllarında ortalama %21-22 düzeyindedir. Aralarında Türkiye'nin de bulunduğu söz konusu 6 ülkede ise enflasyon oranı ortalama %50'lerin üzerinde seyretmiştir. Bu ülkelerde üretim iç ve dış etkenlere bağlı olarak yavaşlamalar göstermiş, yatırımların GSMH içindeki payları giderek azalmış ve bu yüzden üretim olumsuz yönde etkilenmiştir. Söz konusu ülkelerin dış ödemeler açıkları da hızla artmıştır. Bu ülkelerin ithal kapasitesi hızla artan petrol fiyatları nedeni ile düşerken, gelişmiş ülkelere ihraç imkânları da ülkelerin içinde buldukları şartlar nedeniyle sınırlı kalmıştır. Bunların dışında, gelişme yolundaki ülkeler dış finansman ihtiyaçlarını sanayileşmiş ülkelere karşılayabilme konusunda da güçlükler yaşamaktadırlar.²⁹²

Aşağıdaki tablo yukarıda sözü edilen şartlar paralelinde Türk ekonomisinin 12 Eylül'den önceki son 10 yılı hakkında üç temel ekonomik göstergeye işaret etmektedir.

---

²⁹²Milli Güvenlik Konseyi Tutanak Dergisi, c. 2, 23.02.1981, s. 278-279.

Yıllar	GSMH Büyüme Hızı (Sabit Fiyatlarla)	Enflasyon Oranı(yüzde) (TÜFE)	Dış Ticaret Açığı (GSMH içinde pay-yüzde)
1970	4,4	11,80	1,89
1971	7,0	21,80	2,85
1972	9,2	15,30	3,06
1973	4,9	15,80	2,74
1974	3,3	15,40	5,86
1975	6,1	19,00	7,15
1976	9,0	16,39	5,98
1977	3,0	22,50	6,69
1978	1,2	53,30	3,43
1979	-0,5	62,00	3,48

Kaynak: Doğruel- Doğruel, s. 178.

GSMH ve enflasyon göstergeleri 1977'den itibaren hızla bir değişime girmiştir. Bu yıllar daha önce sözünü ettiğimiz Petrol Krizi, Amerikan silah ambargosu ve Kıbrıs Krizi'nin etkilerinin yaşandığı yıllara rastlamaktadır.

Merkez Bankası eski başkanlarından Cafer Tayyar Sadıklar tarafından T.C Merkez Bankası'nın yasasında yapılan değişikliğin enflasyonun yükselişi ile ilgili olduğu ifade edilmiştir. Sadıklar bu değişiklik ile Merkez Bankasının bütçenin belirli bir oranında hazineye avans vermesi gerektiğini, ortaya çıkan açığı da para basarak finanse ettiğini, Türkiye tarihinde enflasyonun kökeninde bunun yattığını belirtmektedir. 1970'li yıllardaki kanunda hem Hazine'ye, hem de İktisadi Devlet Teşekküllerine avans verme imkânı vardır. Cafer Tayyar Sadıklar, bu iki kaynaktan dolayı, Merkez Bankası'nın sürekli para basarak enflasyonu canavar haline getirdiğini söylemektedir. Kendisine göre Türk ekonomisi tarihinin en olumsuz olayı Merkez Bankası'nın bağımsızlığının kalkmasıdır.²⁹³

Türkiye, 1977 ağustos ayından itibaren bunalımdan çıkmak için bir şeyler yapmaya çalışmıştır. Ekonomiyi yönetmekten sorumlu olanlar günlük sorunlarla boğuşmaktan ekonomiyi bir bütün olarak ele alma fırsatını bulamamışlardır. Sadece

²⁹³Doğruel –Doğruel, a.g.e, s. 177-178.

yağ, benzin gibi sorunlar tüm yetkililerin faaliyet alanlarını kısıtlamıştır. MB döviz kasasının işletilememesi sonucu döviz konusundaki sorumlulukları da, yetkileri de, etkililiği de tartışma konusu olmuştur. Ekonomideki etkenliğini yitiren hükümetler otoritelerini de yitirme tehlikesiyle karşılaşmışlardır. KİT'lerin hastalıklı olması artık normal kabul edilmeye başlanmıştır. 300 milyar liralık üretim yapan kuruluşların Devlet Bütçesine yıllık yükleri 190 milyar liralara ulaşmıştır. Kamu kesiminde ve özel kesimde yatırımlar son birkaç yıldır duraklama ve gerileme eğilimi göstermiştir. Kamu kesiminin yatırım harcamaları olarak görülen rakamlarının yarıdan fazlasını personel ücretlerinin oluşturması nedeniyle fiziki kamu yatırımları gerçekleşmesi düşmüştür. Bu nedenle çok önemli alt yapı yatırımları programlanan tarihlerde tamamlanamamıştır. Özel kesimde yatırımların nitelik ve niceliği değişmiştir. Sermaye malı ve ara malı üretecek ekonomik büyüklükte yatırımlar yerine daha çok tüketime dönük, küçük yatırımlar yapılmaya başlanmıştır. Enflasyon süreci, ciddi yatırım projelerinin hazırlanması ve uygulanması şansını ortadan kaldırmıştır. İstihdam sorununun ciddiyeti unutulmuştur. Azalan üretim, bozulan iş barışı mevcut iş yerlerinde bile istihdam daralmasına neden olmuştur. Böyle bir tablo içinde ise Türk ekonomisinin kurtuluşu dışa açılmaktır. Dışa açılmada ilk hedef ise ihracatı artırmaktır.²⁹⁴

Türkiye'nin içinde bulunduğu durumdan çıkabilmesi için TÜSİAD bu günlerde şu dört tavsiyeyi öne sürmüştür. Türk parası gerçek değeri neyse oraya oturtulmalıdır. Vergi kapsamı dışında kalanlarla, vergi kapsamı dışında kalabilenleri kapsayacak, yeni bir Vergi Yasası çok acele kanunlaştırılmalıdır. KİT'lerin finansman açıklarının azaltılması bir yana hiç olmaz ise dondurulması sağlanmalıdır. Fiyatların ve ücretlerin yeni bir denge düzeyinde eşitlendikten sonra, fiyat artışlarını sınırlayıcı bir bütçe para-kredi uygulaması gerçekleştirilmelidir.²⁹⁵

---

²⁹⁴Demirel Hükümeti 1977 ağustos ayında "Enflasyona Karşı Savaş" paketini hazırlamıştır. 1978 Mart ayında Ecevit Hükümeti "Yapısal Değişim" paketini açıklamıştır. 1978 Eylül ayında Ecevit Hükümeti'nin "Para-Kredi Tedbirleri" paketi uygulamaya konulmuştur. 1979 Mart ayında Ecevit Hükümeti" Ekonomiyi Kurtarma" paketini getirmiştir. Bu dört paketin sıkıntısını yaşayan halk 1980 yılına Demirel Hükümeti'nin "yangını söndürme" paketinin bekleyişi içinde girmiştir. **1980 Yılına Girerken Türk Ekonomisi**, TÜSİAD, İstanbul, 1980, s. 1.

²⁹⁵**1979 Yılına Girerken Türk Ekonomisi**, TÜSİAD, İstanbul, 1979, s. I.

Türkiye'nin bu dönemde dış ekonomik ve siyasal koşulların da etkisi altında kaldığı görülmektedir. İç ekonomik ve politik kararlar ise içinde bulunulan duruma çözüm bulmaktan uzaktır.

3. BÖLÜM

24 OCAK KARARLARI VE 12 EYLÜL ASKERİ MÜDAHALESİ

3.1. 24 Ocak Kararları

3.1.1. 24 Ocak Kararlarına Doğru

24 Ocak Kararları alınmadan önce Türkiye’de petrol şokuna bağlı olarak alınması gereken tedbirler geciktirilerek ekonomik buhranın büyümesinin önü açılmıştır. Dış şokların haricinde ekonominin kendi yapısından kaynaklanan aksaklıklar buhranın etkisini artırmıştır. Ekonomik yapıyı sanayileşme stratejileri ve himaye politikaları şekillendirmiştir.²⁹⁶

Bu dönemde ithal ikameci sanayileşme politikasının tamamlayıcı ögesi olarak uygulanan aşırı değerlenmiş kur politikası ihracatı caydırıcı etki yapmaktadır. Ayrıca yerli sermaye malları yerine yabancı sermaye malları kullanımını da özendirilmektedir. Takip edilen bu sanayileşme politikası Türkiye’de artık tıkanma noktasına gelmiştir ve bu politika ekonominin döviz talebini yükseltmektedir. Buna petrol fiyatlarındaki çok hızlı yükselişin etkisi de eklenince ödemeler bilançosu üzerindeki yük ağırlaşmıştır. Dünya petrol fiyatlarını artırırken Türkiye bu fiyat artışlarını tüketici fiyatlarına yansıtmamış ve hazineden maliyet- satış farkını kapatma yoluna gitmiştir. Petrol krizinden etkilenen ülkelerden Türkiye’nin kolay kredi elde etmesi mümkün olmamış, büyüyen dış açık nedeniyle kısa vadeli kredilere başvurulmuştur. Kamu kesiminde gelir ve gider açıkları büyümüştür. Bu açıklar enflasyonist baskıyı artırmıştır. Kıbrıs Barış Harekâtının savunma harcamalarını olağanüstü boyutlarda artırması ve Amerikan silah ambargosunun dış ekonomik ilişkilerde sorunları artırması da 1980 bunalımını artıran etkenlerdendir. Siyasi istikrarsızlık, anarşi ve terör sosyal barışı bozmuş, grevler nedeniyle üretim düşmüştür.²⁹⁷

Bunların yanında iddia edildiği gibi bunalımı dış güçler ile içerdeki sermaye gruplarının teşvik ettiği, bu arada karaborsadan büyük kazançların sağlandığı düşünüldüğünde krizin boyutları hayli büyümüştür. Ayrıca yine iddia edildiği gibi

---

²⁹⁶Demir Demirgil, “1980’den Önce ve Sonraki Altı Yıl Makro Politikaların Bedelleri”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, İstanbul, Ekim 1985, Sayı: 8, s. 57.

²⁹⁷Şahin, **a.g.e.**, s. 178-183.

IMF'nin temel görevinin tüm kapitalist dünyayı liberal ekonomi temelinde bütünleştirmek gibi bir ideali olabileceği de hesaba katılmalıdır.²⁹⁸

24 Ocak Kararları alınmadan önce yürürlüğe konan istikrar programlarının başarıya ulaşması mutlaka dış kaynağa ihtiyaç gösterdiği için daha önce IMF'nin desteğine başvurulmuştu. Bunun için IMF'ye bir niyet mektubu verilmesi ve Fon ile stand-by (destekleme)düzenlemesi imzalanması gerekmiştir. IMF'nin destekleme düzenlemesi imzalaması için, üye ülkenin niyet mektubu denilen bir takım önlemlerin yer aldığı ekonomik programı içeren taahhütnameyi Fon yönetimine vermesi gerekmektedir.²⁹⁹

24 Ocak Kararları açıklanmadan önce IMF yanında OECD yetkilileri ile de görüşmeler yapılmıştır. Hükümet üyeleri Türkiye'nin NATO üyesi olarak çok kalabalık bir ordu beslemek ve savunmaya çok yüksek ödenek ayırmak zorunda kaldığından, durmadan artan petrol fiyatlarının Türkiye'nin ekonomisini olumsuz hale getirdiğinden bahsetmişlerdir. OECD Genel Sekreteri Von Lennep bu durum karşısında hükümetin borç taksidi ve faiz ödeneklerini erteleme hakkındaki isteklerini haklı bulduğunu belirtmiştir.³⁰⁰

---

²⁹⁸Tevfik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi**, s. 259-260.

²⁹⁹IMF niyet mektubunu onaylarsa ülkeye kredi verilir. IMF'ye niyet mektubu veren hükümetler, bütün mali ve ekonomik politikalarını bu kuruluşun denetimine açmayı kabul etmekte, mektupta belirtilen hedeflerin dışına çıkmayacağı konusunda güvence vermekte ve IMF teknik heyetlerinin belli aralıklarla ekonomiyi denetlemelerini kabul etmektedirler. IMF'nin onayladığı program ülkenin ekonomisini disiplin altına tutar ve ülke bağımsız bir ekonomik politika izleyemez. Ancak ülkede hükümetler, iç baskılar sebebiyle IMF politikalarından saparlar. Bu durumda IMF, derhal anlaşmayı iptal eder. İstikrar programı açıklayıp IMF ile anlaşan ülkelerin başarısı, ülke yönetiminin programı taviz vermeden uygulamasına bağlıdır. J.K.Galbraith, bu konuda şöyle demektedir. "IMF bir yandan borç almasını teşvik eder, bir yandan borcunuzu ödemeniz için baskı yapar. IMF'nin borç verdiği ekonomileri, dünya ekonomisine entegre etmekte başarılı olduğu da söylenemez. Ülkenin iç huzuru ve demokrasisi pahasına..." IMF ile destekleme düzenlemesi imzalamış ülkeler arasında Kosta Rika, Dominik Cumhuriyeti, El Salvador, Guetamala, Panama, Pakistan gibi ekonomisi Türkiye'den daha az gelişmiş ülkeler vardır. Destekleme düzenlemesi, IMF'ye üye bir ülkenin, ağır şartları benimseyerek bu kuruluş ile imzaladığı bir mutabakattır. Düzenleme ile sağlanan kredi, IMF'nin onayladığı 12-18 aylık programa destek için verilir. Ülkenin bu krediyi alabilmesi için, bir ekonomik istikrar programı hazırlaması gerekir. Program genelde şu hususları içerir: Fiyatların serbestleştirilmesi, ücretlerin dondurulması, büyük oranlı devalüasyon, vergi reformu, denk bütçe, kamu harcamalarının kısılması ve KİT'lerin özelleştirilerek çalışanların azaltılması. IMF'nin vereceği kredi ülkenin programının onaylandığını ve Batılı bankaların bu ülkeye güvenle kredi verebileceğini gösterir. IMF üyesi her ülkenin Özel Çekme Hakkı(SDR)olarak tanımlanan bir kotası vardır. Türkiye'nin IMF'teki kotası 964 milyon SDR, en büyük pay sahibi ABD'nin kotası 26.5 milyar SDR'dir. Toplam kota ise 145 milyar SDR'dir. Üye ülkelere bu havuzdan, uyguladığı programın gücü ve kotaları oranında kredi verilir. Rıdvan Karluk, **Cumhuriyet'in İlanı'ndan Günümüze Türkiye Ekonomisinde Yapısal Dönüşüm**, Beta Yayınları, İstanbul, 2005, s. 405-406.

³⁰⁰**Cumhuriyet**, 6 Ocak 1980.

24 Ocak Kararları açıklanmadan önce Hükümet ve IMF yetkilileri karşılıklı bekleyiş içindedirler. Hükümet para beklerken, IMF destek için ekonomik paketi beklemektedir. Karşılıklı bir bekleyiş sürerken, her geçen günün Türk ekonomisine maliyeti artmaktadır.³⁰¹

24 Ocak Kararları açıklanmadan hemen önce Türkiye'deki genel ekonomik durum şöyledir: *“Bu dönemde, milli gelir artış hızı gerilemiştir. Ödemeler dengesi sağlanamamış, dış ticaret açıkları giderilememiş, döviz sorunu çözümlenememiştir. Enflasyon hızı, halkın tahammül hudutlarını aşmıştır. Pahalılığın yanında, karaborsa ve spekülasyonlar(vurgunculuk), yokluklar ve kuyruklar baş göstermiştir. Devlet hizmetlerinde ağırlık, bezginlik ve ilgisizlik belirgin hale gelmiştir. Tasarruflar ve yatırımlar azalmıştır. Üretim ve tüketim arasındaki denge bozulmuştur. İşsizlikle mücadele için hiçbir gayret gösterilememiştir. Dış dünya ile olan ekonomik ilişkilerimizde soğuk dönemler geçirilmiştir. Her kesimde, devlete ve devletin verdiği sözlere güvensizlik görülmüş, hukuk devletine olan güven sarsılmıştır. Ekonomik politikaların tespit ve uygulanmasında dengesizlikler, tutarsızlıklar ve gecikmeler izlenmiş, Anayasada belirlenen karma ekonomik düzenden sapmalar görülmüştür. Enflasyon içinde gelişme politika ve felsefesinin iflas ettiği bir defa daha ispatlanmıştır.1980 yılına girildiği günlerde, hazinenin nakit kullanım imkânları, Merkez Bankası'ndaki 350 milyon lira ile Ziraat Bankası'ndaki 236 milyon liradan ibarettir.*³⁰²

24 Ocak Kararları açıklanmadan önce dönemin Başbakanı Demirel ise uygulanması önerilen önlemleri düşünerek hükümete sorunu açtığında şöyle demiştir. *“...Eğer ekonomik önlemleri cesaretle almazsak her ay % 8 civarında yükselen enflasyon yılsonunda %100'e ulaşacaktır. Bugün az bulunan mallar iki ay sonra tamamen ortadan kalkacak, mazottan fuel-oil e kadar her madde tamamen silinecektir. Türkiye bugün sadece akaryakıtta devlet bütçesinden 100 TL sübvansiyon yapmaktadır. Eğer bu önlemler alınmazsa diğer ana maddelere yapılan sübvansiyonla devletin bütçesine 300 milyar TL yük gelecektir. Bize verilen siyasal görev, vatandaşın önündeki görevimiz, iki ay sonra esasen bugün felç halinde olan ekonomiyi bu durumdan kurtarmaktır. Olayın siyasal yanı bizim için ağır basmaz, vatandaşın yarını ağır basacaktır. Önlemler neyi gerektiriyorsa bunları almak zorundayız. Fabrikalar durdu, ihracat durdu, işçi dövizinin gelişi durdu. Yurt içi nakliyat durdu. Bu böyle süremez...”*³⁰³ Aslında bu önlemlerin alınması bir zaruretse şartların daha önceden olgunlaştığı görülür. Hatta zamanında yapılmayarak ertelenen uygulamaların alınacak önlemlerin boyutunu derinleştirdiği düşünüldüğünde ne olmuştur da Demirel olayın siyasal yönünün ağır basmadığını düşünmüştür?

---

³⁰¹ **Cumhuriyet**, 18 Ocak 1980.

³⁰² **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi**, Cilt:45, 03.02.1980, s. 16-17.

³⁰³ **Hürriyet**, 26 Ocak 1980.

3.1.2. 24 Ocak Kararlarının Açıklanması

Ekonomik çıkmaz, siyasi gruplar arasındaki silahlı çatışmalar, iki büyük parti(AP ve CHP) arasında uzlaşma sağlanamaması gibi sebepler gerilimi yüksek oranda tırmandırmıştır.1979 Kasımında güvenoyu alan Demirel azınlık Hükümeti 1980 başında “24 Ocak Kararları” olarak anılan ekonomik reform paketini açıklamıştır.³⁰⁴

Demirel Hükümeti'nin aldığı bu kararların, IMF'nin ve Başbakanlık Müsteşarlığına getirilen tekeli sermayenin gözde adamlarını önemli yerlere yerleştiren MESS Başkanı Turgut Özal'ın emri ve zoruyla alındığı, Demirel Hükümetinin bu nedenle büyük sıkıntılar çektiği iddia edilmektedir.³⁰⁵

Alınan kararları savunmak ve gerekliliğini izah etmek için Demirel üç gün üst üste basın toplantısı yapmıştır. 20 gündür hasta olduğu için evinde yatan Ecevit, basın toplantısının hemen arkasından yatağından kalkarak alınan kararları eleştirmeye başlamıştır. Bu konuşmalarda o kadar ileriye gitmiştir ki, Demirel'in rejimi değiştirmeye çalıştığını ileri sürerek işçilere haklarını almaları ve bu değişikliğe mücadele etmemeleri çağrısında bulunmuştur. Ecevit, rejimi Güney Amerika ülkelerindeki rejime benzetmiş ve ülkedeki gergin havayı daha da ağırlaştırmıştır. Nitekim bu direniş çağrılarını sonuçlarını vermeye başlamıştır. İstanbul şehir hatları ücretlerini protesto etmek için Ada'dan İstanbul'a gelecek yolcuların hiç biri bilet almadan vapurlara binmişlerdir. Kartal'da dükkânlar açılmamış, ülkenin çeşitli yerlerinde protesto gösterileri yapılmıştır. 24 Ocakta yürürlüğe giren ekonomik kararlar dolayısıyla halkın sıkıntıya düştüğü ve bu durumu bazı terörist örgütlerin istismar ettiği sıkıyönetim komutanları tarafından ifade edilmiştir. Demirel komutanlara zamanın Başbakanlık Müsteşarı Turgut Özal'a bir brifing verdikten sonra kendisi söz almıştır. Daha önce petrol üreten ülkeler petrol fiyatlarına zam yaptıkça “ben petrole zam yapmam” diyen Demirel konuşmasında uygulamaları savunmuştur.³⁰⁶

24 Ocak Kararlarının alınması ile ilgili olarak enflasyonu en büyük tehlike olarak gören Özal “ *Türkiye %150'lik bir enflasyona dayanamazdı. Türkiye, bir Güney Amerika ülkesi değildi. Parçalanabilirdi. Böyle bir durum, parçalanmaya yol açardı* ³⁰⁷ diyerek kararların alınmasının zorunluluğunu belirtmiştir. Demirel'in bu kararları mecbur olduğu için, başka çıkış yolu bulamadığı için, aldığını ileri süren ekonomistler vardır. Ekonomistler göre işçi dövizleri devalüasyon söylentilerinden

³⁰⁴Seyfettin Gürsel, “1980'li Yıllar ve Sonrası”, **Cumhuriyet Ansiklopedisi 4 (1981-2000)**,YKY Yayınları, İstanbul, 2005, s. 2

³⁰⁵**Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, c.14, 18.02.1980, s.186.

³⁰⁶Kenan Evren, **Kenan Evren'in Anıları 1**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1990, s. 354-374.

³⁰⁷**Yankı**, Sayı: 507, s. 16.

adeta durmuştur. Akaryakıt borçları son noktasına varmış, artık Türkiye'nin parasını ödemedi petrol alması olanaksız hale gelmiştir. IMF bu önlemler paketi gerçekleştirilmeden, 90 milyon dolar civarındaki yardımı serbest bırakmayacaktır. Ecevit iktidarı zamanında vaadi alınan 1 milyar 600 milyon dolar civarındaki dış kredinin akışı da durmuştur. Bütün bunların açılması için Demirel'in mutlaka bu kararları alması gerekmektedir.³⁰⁸

3.1.3. 24 Ocak Kararlarının Kapsamı

24 Ocak Kararları olarak adlandırılan yeni ekonomik istikrar programı getirdiği önlemler itibariyle aşağıdaki hususları temel sorun olarak belirlemiştir:

1. Ekonomik politika kararlarının alınmasında ve uygulanmasında hatalar, eksiklikler ve gecikmeler,
2. Enflasyon,
3. Petrol ve enerji yetersizliği, ulaşım darboğazı, ithal girdilerinin yokluğu ve finansman sıkıntısının neden olduğu düşük kapasite kullanımı,
4. İhracatın giderek durgunlaşması,
5. Yurtiçi tasarruflardaki azalma,
6. Dış borçlar ve özellikle kısa vadeli dış borç yükünün ağırlaşması,
7. İşsizliğin artması,
8. Vergi yükünde adaletsizliğin artmasıdır.

24 Ocak Kararlarının oluşturduğu yeni istikrar programının ana ilkeleri ise şöyle sıralanabilir:

1. Ekonominin yönetiminde karar bütünlüğü, tutarlılık ve uyum sağlanmalıdır. Bunun için mikro düzeyde müdahaleler yerine, makro düzeyde tutarlı kararlar alınmalıdır. Bunun yanı sıra, imalat sanayinde ve ihracatta özel sektörün potansiyelinden ve dinamizminden azami ölçüde yararlanılmalıdır.

2. Enflasyonun kontrol altına alınması birinci öncelikli sorundur. Ekonominin tekrar sağlıklı bir şekilde büyümesi, enflasyonun kontrol altına alınmasından sonra düşünülmelidir. Enflasyonun kontrol altına alınabilmesi için para ve kredi politikası titizlikle izlenmeli, kamu sektörünün finansman açığı zamanla tamamen ortadan kaldırılmalı ve Hazine'nin Merkez Bankası'ndan borçlanması yakından izlenmelidir.

3. Mevcut atıl kapasitenin tam olarak kullanılması, yeni yatırımlara göre öncelik taşınmalıdır.

---

³⁰⁸Yankı, Sayı: 461, s. 50.

4. İhracatın hızla artırılması gereklidir. Bunun için diğer önlemler yanında gerçekçi ve esnek bir kur politikası uygulanmalıdır.

5. Tasarrufların artırılması ve mali kurumlar aracılığıyla yönlendirilmesi önem taşımaktadır. Bunun için de gerçekçi bir faiz politikası uygulanmalıdır.

6. Finansman açığının kapatılması ve yatırımların istihdam artırıcı şekilde yeniden hızlandırılması bakımından özel yabancı sermayenin teşvik edilmesi gerekir.³⁰⁹

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde yeni bir döneme başlangıç olduğu söylenen kararlar 24 Ocak'ta Bakanlar Kurulu'nda görüşülerek kamuoyuna açıklanmıştır. Bakanlar Kurulu daha sonra ekonomiye yön vermek amacıyla 30 kararname hazırlamıştır.³¹⁰

3.1.3.1. Devalüasyon Kararı

Devalüasyon, dış ticaretin serbestleştirilmesi ve yabancı sermaye yatırımlarının artırılmasına yönelik bir uygulamadır. Böylece ekonomide döviz arzının artacağı, ekonominin dışa açık hale geleceği umulmuştur. Bu konuyla ilgili alınan en önemli tedbir, döviz alım satımının serbestleştirilmesi ve döviz piyasası üzerindeki kontrollerin ve yasakların giderek gevşetilmesidir. Bu anlamda Türk Parasının Değerini Koruma Mevzuatı liberalleştirilmiştir.³¹¹

24 Ocak Kararları ile Bakanlar Kurulu'nun aldığı kararların en önemlilerinden biri TL'sinin değerinin iki yıl içinde üçüncü kez düşürülerek 1 doların 25 Ocak 1980 tarihinden itibaren 70 TL'den işlem görmesidir. İthalden alınan damga resmi de yeniden düzenlenmiştir. Gübre ve gübre üreticileri tarafından kullanılan hammadde ithalinde, zirai ilaç hammaddesi ithalinde, ithalatçıya satılacak dövizde ise bir doların 55 TL'ye satılacağı belirtilmiştir. Ayrıca işçilerin yurda gönderecekleri efektif dövizlerde alış fiyatlarına ek olarak 3 yıllık peşin faiz ödemeleri dâhil, bu çeşit döviz ve efektif döviz alışında 1 ABD doları 70 TL'dir.

Desteklemeye tabi tarım ürünleri ihracında iç ve dış fiyatlardaki gelişmeler göz önünde tutularak Merkez Bankası'nda bir "Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu" kurulmuş, böylece tarım ürünlerinin korunması amaçlanmıştır.³¹²

---

³⁰⁹T.C Merkez Bankası A.Ş Raporu 1980, Ankara, 1981, s. 30-31.

³¹⁰Hürriyet, 25 Ocak 1980.

³¹¹Şahin, a.g.e, s. 192.

Kontenjan Senatörü ve Maliye Bakanlığı Gelirler Eski Genel Müdürü Adnan Başer Kafaoğlu, gerçekleştirilen devalüasyonun, zaman itibariyle şanssız bir döneme rastladığını, ancak gerekli bir operasyon olduğunu söylemiştir.³¹³

İhracatı artırarak dış ticaret dengesini sağlamak amacıyla hizmet eden devalüasyon uygulaması yerine 01.05.1981'den sonra, günlük kur uygulamasına geçilecektir.³¹⁴ 24 Ocak Kararlarının alınmasıyla doların gerçek değerinin üstünde tespit edilen yeni kur savunulurken karaborsanın kısa zamanda kar etmesinin engellenmesi, karaborsadaki dövizlerin(kaynak sorulmadığı için) Merkez Bankası'na dönüşlerinin sağlanması amaçlanmıştır. Bu savunmaların hiçbir anlamının olmadığı kısa sürede öğrenilmiştir. Çünkü aradan üç yıl geçtikten sonra 1 dolar, 200TL'yi aşacaktır.³¹⁵

Döviz kurunun serbestleştirilmesi sürecinin 1989 yılında 32 sayılı KHK ile TL'sinin konvertibilitesi ilan edilmesi ve serbest dalgalı döviz kuru rejimine geçilmesi ile tamamlandığı söylenebilir.³¹⁶

3.1.3.2. Yüksek Oranlı Zam

Bu programın kısa vadeli ilk amacı enflasyonu kontrol altına almak ve ekonomide kalıcı istikrarı sağlamaktır. Bu bağlamda iç talebi kontrol etmeye yönelik önlemler alınmıştır. Kamu kesiminde üretilen malların fiyatlarına yüksek oranlı zamlar yapılmıştır. Para arzı kontrol altına alınmış, böylece reel para arzı kısıtlanmıştır. İstikrar programının esası reel para arzı kısıtlamasıdır. İç talep kısıtlamasına paralel olarak, temin edilen dış krediler ile bekleyen hammadde ve ara malları ithalatının önü açılmış ve kapasite kullanım oranı yükseltmek istenmiştir. Kıtlığı çekilen tüketim mallarının ithalatı ile piyasalarda mal yokluğuna, kuyruklara ve karaborsaya son verilmiştir.³¹⁷

440 sayılı kanuna göre tespit edilen temel mal ve hizmetler listesi daraltılmıştır. Temel mallar olarak yalnız, elektrik, kömür, suni gübre, temel hizmetler olarak da, Devlet Denizyolları, Denizcilik Bankası ve Denizcilik Bankası

---

³¹²Hürriyet, 25 Ocak 1980.

³¹³Kafaoğlu'nun ifadesine göre “ Devalüasyon ayları genellikle ağustos ve eylülüdür. 24 Ocak operasyonu o aylarda yapılmamış olmasının maliyetini taşımaktadır. Devalüasyon ihracat aleyhine bozulan dengeyi sağladığı için, ağustos ve eylül aylarında yapılan devalüasyon, birikmiş ihraç ürünlerinin satışı yoluyla dengeyi kurar. Hürriyet, 26 Ocak 1980.

³¹⁴ Karluk, a.g.e, s.408.

³¹⁵ Çavdar, **Yüz Yıllık Pahallık**, s. 132.

³¹⁶ Şahin, a.g.e, s. 193.

³¹⁷ A.g.e, s. 191-192.

Nakliyatı yük taşımacılığı belirlenmiştir. Bu arada, sıvılaştırılmış petrol gazı, süper ve normal benzin, gazyağı, motorin, fuel-oil, taşkömürü, linyit, asfaltit kömürler, biriket, kok ve kok tozları, amonyum nitrat, süper fosfat ve benzeri gübreler, demir-çelik, çimento, alüminyum, bakır, teneke, saç, kâğıt, karton, demiryolları, elektrik, denizyolları, Türk Havayolları, şeker, Tekel malları, PTT hizmetleri fiyatları artırılmıştır. KİT'lerin ürettikleri mal ve hizmetlerde sübvansiyonlar kaldırılmış, gerçek maliyet ve fiyat uygulamalarına geçilmiş ve kuruluşların enflasyon vergisiyle finansmanına ve doğmuş bulunan ikili fiyat uygulamalarına son verilmiştir.³¹⁸

Bakanlar Kurulu, 24 Ocak Kararlarının açıklanmasıyla ülkedeki bütün temel maddelerin satışını durdurmuştur. Çünkü normal benzinin litresi 32 TL, süper benzinin litresi 36 TL'ya çıkmıştır. Fueloilin litresi 12 TL, mazotun litresi 20 TL, gazyağının litresi 20 TL olmuştur. Bakanlar Kurulu diğer ana maddelere yapılacak zamlar için de yeni bir yöntemi kararname haline getirmiştir. Yeni yöntem göre kamu kuruluşlarının yönetim kurulları gerekli gördükleri zamları hükümete danışmaksızın gerçekleştirebilecektir. Bu uygulama ile zarar eden KİT'lerin zararlarının Merkez Bankası'nda para basılarak karşılanması sonucu ortaya çıkan yüksek enflasyon önlenmek istenmiştir.³¹⁹

Yeni yöntem göre Tekel Genel Müdürlüğü bir iktisadi kamu kuruluşu olması nedeniyle kendi başına zam yapabilecektir. Fakat filtreli sigara sıkıntısı giderek yoğunlaşırken karaborsadan satılan yerli filtreli sigaraların fiyatları da olağanüstü yükselmiştir. Halk filtreli sigara bulmak için Tekel bayileri önünde kuyruk beklerken, bütün cadde ve sokaklarda karaborsa yerli filtreli sigara satanlar vardır. Bir paket filtreli yerli sigara 35-40 TL'ye satılmaktadır. Bu günlerde karaborsacıların filtreli sigaralara Tekelden önce zam yapmaları da karaborsadan sigara alanları şaşkına çevirmiştir. Halk "35-40 liraya sigara olur mu?" diye karaborsacılarla tartışırken, sigara satanlar ise "Biz bu sigaraları ne zahmetler çekerek buluyoruz. İster alın, ister almayın." demektedirler.³²⁰

Nitekim bu kuruluşların yetkili organları 24 Ocak gecesi başlayıp sabaha kadar süren toplantılarında, bu temel maddelere yapılacak zamları saptamak için çalışmışlardır. Türk Hava Yolları da yeni dolar değeri ve benzin fiyatları karşısında fiyatlarını hemen ayarlayacaktır. Gazete kâğıdının tonu 35-40 bin TL arasında değişip%100 zam anlamına gelmektedir. Devalüasyonla birlikte akaryakıtta yapılan zamlarla İstanbul'da Renault otomobili olan bir kişi deposunu normal benzinle kararların açıklanmasından önceki gün 868 TL ye doldururken, kararlar açıklandıktan sonra 1256 TL ye doldurabilir. Süper benzin kullanan ise 1000 TL yerine 1416 TL ödeyecektir. Normal olarak bir aile, bir ayda kullandığı büyük tüp

---

³¹⁸ **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi**, c.45, 03.02.1980, s. 18.

³¹⁹ **Hürriyet**, 25 Ocak 1980.

³²⁰ Aynı yer.

likit gaza bir önceki gün 125 TL öderken, ertesi gün alanlar 182 TL ödemek zorunda kalmışlardır.³²¹

Hemen her şeye zammın yapıldığı, çoğu malda fiyatların serbest bırakıldığı istikrar önlemlerine muhtemel tepkiler için Başbakan Demirel “Milletimiz fedakârdır” demektedir. Büyük zamlar dönemine girildiği söylenen Türkiye’de o güne kadar fiyat tespiti yapmakla görevli “Fiyat Saptama ve Koordinasyon Kurulu” kaldırılmıştır.³²²

Zarar eden KİT’lerin tümünün mamulleri ve hizmetlerine zam gelmiştir. Zarar eden ve zam görmekte olan kuruluşlar şunlardır: Makine Kimya Endüstrisi Kurumu, Çimento Sanayi, Türkiye Demir Çelik İşletmeleri, SEKA, Etibank, Petrol Ofisi, TPAO, TKİ, Karadeniz Bakır İşletmeleri, Azot Sanayi, Et ve Balık Kurumu, Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu, Türkiye Ziraî Donatım Kurumu, ÇAY-KUR, Denizcilik Bankası, Deniz Nakliyatı, PTT, TCDD, Türk Hava Yolları. Bu kuruluşlardan sadece kömür, suni gübre, demiryolları, Denizcilik Bankası ve Deniz Nakliyatı’nın hizmet ve malları hazineden desteklenebilecektir.³²³

Zamlarla ilgili olarak pakette üzerinde durulan şudur: “Eğer KİT’ler gelen hükümetlere bağlı kalmasalar ve hükümetler türlü nedenlerle KİT’lere yapılması gerekli zamları önlemeselerdi, belki de bugün zam miktarları daha da düşük olacaktı. Önceki yıl 50 TL ile kurtarılacak bir temel madde zammı, bu kararın hükümetlerce alınmaması sonucu sonraki yıl beş katına yükselmişti. Ara ara yapılacak zamlar daha sağlıklı işleyiş sağlanabilirdi. İşte bu nedenle KİT’lerde sübvansiyon kaldırılmış ve Hükümete göre her KİT kuruluşunun yönetim kurulu kararı ile zamları gerektiği gün yapılması olanağı sağlanmıştır.”³²⁴

Kısaca 24 Ocak Kararları ile devletin ekonomideki yerini küçülten önlemler alınmış, sigara tekeli kaldırılmış, KİT’lerin özelleştirilmesi çalışmalarına başlanmış, madenlerin kamulaştırılmasına ilişkin kararlar yürürlükten kaldırılmıştır. KİT’lerdeki uygulamaya paralel olarak tarım ürünleri destekleme alımları sınırlandırılmıştır. Tarımsal ürün taban fiyatları enflasyonist baskıyı hafifletmek amacıyla düşük tutulmuştur. Bunun sonucunda iç ticaret hadleri tarım sektörünün aleyhine gelişecek, çiftçilerin ulusal gelirden aldıkları pay azalacaktır. Gübre, enerji ve ulaştırma dışında sübvansiyonlar da kaldırılmıştır.³²⁵

---

³²¹ **Hürriyet**, 26 Ocak 1980.

³²² **Aynı yer.**

³²³ **Aynı yer.**

³²⁴ **Aynı yer.**

³²⁵ Karluk, **a.g.e.**, s. 408.

3.1.3.3. Dış Ticaret Dengesi

24 Ocak'tan itibaren alınan tedbirlerin bir kısmı dış ticaretin serbestleştirilmesine yöneliktir. Böylece ekonominin dışa açılması ve iç piyasada rekabetin genişlemesi mümkün olacaktır.³²⁶

Yeni duruma göre yatırımları ve ihracatı teşvik hizmetlerinin bir merkezden yürütülmesi, gerekli koordinasyon ve çabukluğun sağlanması amacı ile Ticaret Bakanlığı ve Sanayi ve Teknoloji Bakanlıkları bünyesinde bulunan müdürlüklerin görev ve yetkileri, "Başbakanlık Teşvik ve Uygulama Dairesi" ne verilmiştir. İhracatı teşvik kararı yürürlüğe konmuştur. Başbakanlığa bağlı Teşvik Ve Uygulama Dairesi tarafından yürütülecek olan bu karara göre, ihracatçıya vergi, resim, harç istisnası, transfer kolaylıkları, döviz tahsisi, teşvik fonu gibi özendirici yöntemler uygulanacak, ihracat büyük ölçüde teşvik edilecektir. Ülkede ekonomik hayata ilişkin, birden fazla bakanlığı ilgilendiren konularda üst düzeyde koordinasyon sağlamak, ithalat-ihracat rejimleri ve bunlara ilişkin kotalar gibi önemli konularda uygulanacak esasları belirlemek üzere Başbakanlığa bağlı "Koordinasyon Kurulu" kurulmuştur.³²⁷

İhracatı özendirmek için o güne kadar yürütülen bütün formaliteler kaldırılmıştır. Buna göre mal ihraç etmek isteyenler ilgili bakanlıklara ya da bankalara müracaat etmeden doğrudan hareket edebilirler. Yeni kararname ile ihracat yapan bir kimse, 50 bin dolara kadar yaptığı ihracatın % 5'ini Türkiye'ye getirmeden dışarıda istediği gibi kullanabilir. İthalat konusunda ise bütün mevcut koşullar geçerlidir.³²⁸

Dövizleri gelmiş veya gelecek ihracat dövizinden, ihracatçının kullanımına bırakılan oranlardaki döviz tutarı ile sınırlı olmak kaydı ile ihraç edilen sanayi mamulleri ve yatırım malları bünyesine giren hammadde ve ara malları ithalatında sıfır gümrük vergisi nispet ve hadleri uygulanmaya geçilmiştir. İthalde alınacak damga resmi oranının %25'ten %1'e indirilmesi kabul edilmiştir. Bu suretle dolar kurunun 47 TL'den 70 TL'ye yükseltilmesinin yatırım malları ve sanayi girdileri üzerinde yaratacağı olumsuz etkiler kısmen hafifletilmeye çalışılmıştır.³²⁹

Devalüasyondan sonra en önemli tedbir olarak pamuk, fındık, üzüm ve tütün gibi geleneksel ihraç ürünleri dışında, özellikle sanayi ürünlerinin dış satımının hızlandırılması için Bakanlar Kurulu'nca tüm engelleyici tedbirler kaldırılmıştır. Bu arada sanayicilere ihraç ettikleri miktarın %90'ı oranında girdi hakkı tanınmıştır.

---

³²⁶ Şahin, a.g.e, s. 193.

³²⁷ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, c. 45, 03.02.1980, s. 17-18.

³²⁸ Hürriyet, 25 Ocak 1980.

³²⁹ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, c. 45, 03.02.1980, s. 18.

Buna göre sanayiciler yaptıkları ihracattan elde ettikleri dövizin %90'ını yine döviz olarak hammadde ihtiyaçlarını karşılamakta kullanabilecektir.³³⁰

Bakanlar Kurulu ihracatçıların yurda döviz getirmelerini teşvik etmek amacıyla bir başka karar daha almıştır. Buna göre, eğer bir ihracatçı kendi kazandığı dövizle ithalat yapmak isterse ithal edeceği mal için herhangi bir gümrük vergisi ödemeyecektir. Bu hükmün uygulanması için Başbakanlık Teşvik Uygulama Dairesi, daha sonra bazı tebliğler çıkaracaktır.³³¹

Bakanlar Kurulu son günlerde ekonomik hayatla ilgili tedbirler sırasında son günlerde sıkıntısı yoğunlaşan gazete kâğıdı ile ilgili bir tedbire de yer vermiştir. Bu konudaki karara göre gazete kâğıdı Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın izniyle ithali yapılmak kaydıyla gümrük vergisinden muaf olarak ithal edilebilecektir. Kararda daha önce gümrüklere gelmiş, tescilli yapılmış, fakat fiili ithalat işleri tamamlanamamış olan gazete kâğıtlarının da gümrük muafiyetinden yararlanabileceği bildirilmektedir.³³²

Bu tedbirlere rağmen eylül ayı geldiğinde ülkede hala kâğıt sıkıntısı yaşanmaya devam edecektir. Eklerini veremeyen gazetelere sıkça rastlamak mümkündür. Gazeteler bazı nedenler yüzünden kâğıt bulamadıkları için eklerini veremediklerini söylemektedirler.³³³

3.1.3.4. Yabancı Sermayeye Serbestlik

Hükümetin yabancı sermaye konusundaki görüşleri şöyledir: Ekonomik kaynaklar yalnız yurt içinde değil, tüm dünya esas alındığında da kıttır. Günümüzde kıt kaynaklardan ayırım yapmadan faydalanma, onlardan azami faydayı sağlama ve bunu ülkeler arası rekabet içinde gerçekleştirme kalkınmanın, gelişmenin, refaha kavuşmanın başlıca şartı haline gelmiştir. Alınan bu tedbirlerle yabancı sermayeden azami surette yararlanma imkânları yaratılmaya çalışılmıştır.

Yabancı sermayenin yeni teknoloji, ek dış finansman, verimli üretim ve pazarlama metotlarından yararlanılarak ülkenin üretim potansiyeli daha büyük ölçüde kullanıma açılacak, uluslararası rekabeti sağlayabilecek verimliliğe ve dolayısıyla döviz girdilerinin artırılması amacına ulaşılacaktır.³³⁴

---

³³⁰ Hürriyet, 26 Ocak 1980.

³³¹ Aynı yer.

³³² Aynı yer.

³³³ Aynı yer.

³³⁴ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, c. 45, 03.02.1980, s. 18-19.

24 Ocak Kararları ile başlatılan dışa açılma politikası çerçevesinde yabancı sermaye yatırımlarında formaliteleri azaltmak amacıyla yabancı sermaye ile ilgili tüm görev ve yetkiler Yabancı Sermaye Dairesi'ne devredilmiştir.³³⁵

Bunun sonucu, Maliye, Ticaret, Sanayi ve Teknoloji Bakanlıkları ile Devlet Planlama Teşkilatına verilmiş olan görev ve yetkiler bu daireye devredilmiş ve bu suretle hizmetlerin daha rasyonel bir şekilde yürütülmesi ve işlemlere çabukluk kazandırılması sağlanmış olacaktır.³³⁶

6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanununa göre, yatırım yapacak teşebbüslerin değerlendirilmesi ve teşviki için, Başbakanlığa bağlı olarak kurulan, "Yabancı Sermaye Dairesi" yabancı sermaye, tarım, madencilik, gıda, dokuma, giyim, demir-çelik, taşıt araçları, madeni eşya gibi sanayi dallarında ve turizm alanında iştirak izinleri de verecektir. Ayrıca İslam Kalkınma Bankası ile Arap ve Ortadoğu ülkelerine özel imkânlar tanınmıştır.³³⁷

Petrol Arama ve Petrolle İlgili Faaliyetleri Düzenleme Fonu ile ilgili 20 sayılı kararın 4. maddesi değiştirilerek, kuyularda üretilen ham petrol ve bu petrolden üretilen ürünlerden sağlanan ek hâsılataın hesaplanması yeni esaslara bağlanmıştır.³³⁸ Yapılan değişikliğe göre petrolün üretim aşamasında kuyu başı cari fiyatının %25'i petrol fonuna yatırılacak ve bu ek hâsılat kabul edilecektir.³³⁹

Türkiye'nin petrol ihtiyacının süratle karşılanabilmesi amacıyla petrol aramalarında yerli ve yabancı her türlü imkânın seferber edilmesi milli bir politika olarak tespit edilmiştir. Arama sahalarının iç ve dış arayıcılara açılması ilkesi benimsenmiş, Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'nın yerli ve yabancı ortaklarla ortak aramalar yapması kabul edilmiştir. 1.1.1980 tarihinden sonra bulunup, üretilen petrolün %65'inin ülkenin ihtiyacında, %35'inin ise ihraç için kullanılabilmesi hakkı üreticiye tanınmıştır.³⁴⁰

Yeni kararlara göre yabancı sermaye Türkiye'de % 49'a kadar ortak olabileceği şirketler kurabilecektir. Petrolde bu oran % 100'e kadar çıkarılmaktadır. Yabancı sermaye akımının sağlanabilmesi amacıyla petrolün yanı sıra otelcilik gibi sahalarda da yabancı sermayeye %100 oranında katılım imkânı vermektedir. Bir yabancı firma Türkiye'ye 2 milyon dolardan 50 milyon dolara kadar sermaye getirirse, burada yatırım yapmak için o güne kadarki uygulamanın aksine Bakanlar

---

³³⁵Şahin, a.g.e, s.193.

³³⁶Hürriyet, 26 Ocak 1980.

³³⁷Aynı yer.

³³⁸Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, c. 45, 03.02.1980, s. 17.

³³⁹Hürriyet, 26 Ocak 1980.

³⁴⁰Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, c. 45, 03.02.1980, s. 17.

Kurulu'nun iznine tabi olmayacaktır. Ancak bu yabancı sermaye ve firma burada kuracağı tesisin % 60 oranında üretimini mutlak surette ihraç etmek zorundadır.³⁴¹

Türk işçileriyle ortaklık kurarak Türkiye'de yatırım yapmak isteyen yabancılar için de bazı kolaylıklar getirilmiştir. Yabancı sermaye, Türk işçisinin %25 katıldığı bir kuruluş olarak çalışabilecektir. Bu oran Türk işçi sermayesinin katılma oranının derecelere göre yükselmesiyle %100'e kadar gidebilecektir. Yeni kararnamelere göre kredi oranları daha da kısıtlamakta ve faiz hadleri %22'ye çıkarılmaktadır.³⁴²

Yabancı sermayeye ekonominin tüm alanlarının açıldığını söyleyebileceğimiz bu dönemde Ortadoğu ülkeleri(Suudi Arabistan, Arap Emirlikleri gibi ülkeler) tarım alanında bile yatırım yapabileceklerdir. Böylece yabancı sermaye Osmanlı İmparatorluğunun son döneminde dahi erişemediği bir kolaylığa erişecektir.³⁴³

Kısaca yabancı sermayeye sağlanan kolaylıkla ihracatı artırmak petrole yatırılan dövizden kaynaklanan açıkları kapatmak, yatırımları artırmak planlanmıştır. Burda dikkat edilmesi gereken Cumhuriyet'in kuruluşundan hatta Osmanlı'nın son dönemlerinden itibaren başlatılan milli bir burjuvazi yaratarak kalkınmak düşüncesinin devam ettirilmesi yerine sermaye hareketliliği uğruna yabancı sermayenin serbest hareket edebileceği bir ortamın yaratılmasına hizmet edildiği düşünülmektedir.

3.1.3.5. Vergi Düzenlemeleri

Devlet gelirleri içinde en önemli yeri vergiler kaplamaktadır. Bütçe finansmanında en sağlam kaynak vergilerdir. Vergilemenin yetersizliği halinde ortaya çıkan bütçe açıklarının kapatılmasında borçlanma ve emisyon iki finansman tekniğidir. Emisyon ise, borçlanmaya göre daha fazla risk taşır.³⁴⁴

Türkiye'nin özellikle 70'li yılların sonunda artan bütçe açıklarının kapatılmasında yeri önemli olan vergi gelirlerinin 24 Ocak öncesi dönemde toplanması ise önemli bir sorundur. 24 Ocak Kararlarının vergi ile ilgili düzenlemeler yapmasını gerektiren durum bütçe görüşmeleri sırasında Selahattin Öcal tarafından şöyle ifade edilmiştir. “ *Vergi denetimi yetersizdir, vergi yargısı ağır işlemektedir. Beyannameli mükelleflerin ancak %3-7'si denetlenebilmekte, vergi*

³⁴¹Hürriyet, 25 Ocak 1980.

³⁴²Aynı yer.

³⁴³Çavdar, *Yüz Yıllık Pahalık*, s. 132.

³⁴⁴Faruk Yılmaz, *Devlet Borçlanması ve Osmanlı'dan Cumhuriyete Dış Borçlar*, Birleşik Yayınevi, İstanbul, 1996, s. 17.

*uyuşmazlıkları 5-12 yıl arasında ancak çözümlenebilmektedir. Türk vergi sistemi iflas etmiştir ve düzeltilememektedir. Gelir dağılımı ile vergi yükü arasındaki adaletsizlik, her geçen gün artmaktadır. Yıllık vergi kaçağı 160 milyon TL'yi aşarken, ücretliler gelir vergisinin %70'ini ödemektedir. Yılda 85 milyon TL'yi bulan teşvik tedbirleri bütçeyi kemirmektedir. Memur ve işçinin dışında kimseden vergi alınmamaktadır.*³⁴⁵

Yine vergi politikaları ile ilgili olarak son yıllarda ekonominin içinde bulunduğu bunalımın başta gelen nedenlerinden birisinin vergi politikaları bakımından ekonomiye yön verme ve yasal düzenlemeler yerine, yalnızca idari önlemlere başvurulmuş olmasından kaynaklandığı ifade edilmiştir.³⁴⁶

Bu nedenle ekonomik önlem paketi içinde hazırlanan yeni vergi tasarısı üzerinde de çalışmalar yapılmıştır. Asgari ücretin vergi dışı bırakılmasını amaçlayan, maktu vergileri 10 kat arttıran, istisna ve muafiyetlerde bazı değişiklikler yapan yeni vergi tasarısında gelir vergisine esas olan matrahlar ve bu matrahlara uygulanacak vergi oranları da değiştirilmiştir. Daha önce dış kredi konusunda güvence sağlanamadığı için açıklanması birkaç kere ertelenen ekonomik önlemler paketi içinde yer alan vergi tasarısı 1980 bütçesinde yaklaşık 90 milyar dolarlık bir ek gelir yaratmayı öngörmektedir. Yeni tasarıda özellikle sabit gelirliler üzerinde yoğunlaşan vergi yükünü hafifletmek için verginin üzerinde hesaplandığı gelir dilimleriyle bu dilimlere uygulanan vergi oranları değişmektedir.³⁴⁷

Yeni vergi dilimleri uygulamaları konusunda çeşitli yollar üzerinde durulmuştur. Bu arada gelir kaybını asgariye indirmek için bazı uzmanlar asgari ücretin vergi dışı bırakılmasında vergiye esas olan matrahın 10'a bölünmesi suretiyle vergilendirilmesi ve bulunacak verginin 10'la çarpılması suretiyle ödenecek verginin bulunmasını önermişlerdir. Ancak hükümet programında verginin asgari ücret sınırından başlayacağı vaat edilmiş olduğu için bizzat başbakan Demirel bu öneriye karşı çıkmış ve programda vaat edilenin yapılması talimatını vermiştir. Yeni vergi dilimlerine göre yıllık geliri 25 000 TL olan bir vergi mükellefi bu geliri için %10 oranında bir vergi ödeyerek yılda 2 500 TL vergi verecektir. Aynı mükellef o günlerde indirimsiz 5 375 TL vergi ödemektedir.³⁴⁸

---

³⁴⁵ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, c. 14, 17.02. 1980, s. 155-156.

³⁴⁶ Köklü tedbirler yerine şimdiye kadar geçici tedbirler alınmış, vergi yükü gelir grupları arasındaki adaletsizliği önlemekten uzak kalmıştır. Bu durum hızla yükselen enflasyon nedeniyle dar ve sabit gelirli kesimi daha da ağır sıkıntı ve adaletsizliğe mahkûm etmiştir. Enflasyonist baskılar sonucu, Gelir Vergisi'nin müterakki (ileri) niteliği de kaybolmuştur. Gelirlerde reel artış olmadığı halde düşük gelir grupları daha büyük oranlarda vergi öder hale gelmişlerdir. Halen yürürlükteki vergi kanunları etkinliğini yitirmiş, vergi kayıpları ise büyük boyutlara ulaşmıştır. Ayrıca vergi yönetim ve denetim mekanizmaları ve vergi yargısı işlevini kısmen kaybetmiştir. **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, c. 14, 16.02.1980, s. 46.

³⁴⁷ **Hürriyet**, 25 Ocak 1980.

³⁴⁸ Aynı yer.

Çalışmaların başladığı sırada sadece işçi ve memurlara uygulanması düşünülen asgari ücretin vergi dışı bırakılması daha sonra tüm gelir vergisi mükellefleri için kabul edilmiştir. Tasarıya göre asgari geçim indirimini sosyal indirim haline dönüştürülecek ve bu gelir vergisi mükellefleri gelirlerinin halen 5 400 TL olan asgari ücret bölümü için vergi vermeyeceklerdir.³⁴⁹

Vergi ile ilgili yapılan düzenlemelere rağmen 24 Ocak Kararlarının açıklanması ile tüm sorunların halledilemeyeceği yönetici kadro tarafından bilinmektedir. Vergi kanunları çıkarılmadan bütçe açıklarının giderilemeyeceği, buna bağlı olarak enflasyonun düşürülemeyeceği, başlamış yatırımların bitirilemeyeceği açıktır. Fakat Demirel'in vergi kanununu meclisten geçirmesi mümkün değildir. Çünkü CHP ve MSP engeli vardır.³⁵⁰

Kaldı ki, daha sonra 1963 yılındaki Vergi Yasası'na göre vergi yükünü daha da artıran yeni vergi tasarısını³⁵¹ Demirel sert bularak yumuşatılmasını isteyecektir.³⁵²

3.1.3.6. Faiz Oranları ve Ücretlerde Değişiklik

24 Ocak Kararlarının stratejik amaçlarından birisi de faiz hadlerinin serbest piyasada oluşması ve negatif faiz uygulamasına son verilmesidir. Uygulanan sıkı para politikası faiz hadlerinin yükselmesinde ve pozitif reel faize geçişte etkili olmuştur. Bu doğrultuda 1 Temmuz 1980'den itibaren faiz haddi bir süre serbest bırakılmıştır. Bankaların vadeli mevduat ve kredi faizlerini müşterilerle serbest pazarlıkla belirlemelerine izin verilmiştir.³⁵³

Para ve kredi politikasının uygulanmasında işbirliği sağlamak ve kredilerin dağılımı, finansman güçlüklerinin giderilmesi, destekleme fiyatları konularında tavsiyelerde bulunmak amacı ile "Para ve Kredi Kurulu" oluşturulmuştur. Türk Parasının Kıymetini Koruma(TPKK) Hakkındaki 1567 sayılı Kanun ve değişikliklerinin verdiği yetkiye dayanılarak 25 sayılı karar çıkarılmıştır. Bu kararlar, Türk TL'sinin paritesi(değeri) 1 ABD doları 70 TL olarak tespit edilmiştir.³⁵⁴

---

³⁴⁹ Aynı yer.

³⁵⁰ Evren, a.g.e, s. 388-389.

³⁵¹ Milliyet, 1 Mart 1980.

³⁵² Milliyet, 6 Mart 1980.

³⁵³ Şahin, a.g.e, s. 193.

³⁵⁴ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, c. 45, 03.02.1980, s. 17

T.C Merkez Bankası nezdinde “Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu” kurulmuştur. Bu fon, tarımsal girdilerin sübvansiyonunu, üreticinin fiyat hareketlerinden korunmasını, ihracatın geliştirilmesini, ihracata dönük yatırımların finansmanını sağlayacaktır. Fiyat Tespit Kontrol-Koordinasyon Komitesi ile 1567 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkındaki Kanuna dayanılarak kurulan, Fiyat Kontrol Komitesi kaldırılmıştır. Faiz oranları ve faiz farkı ödeme oranları ile ilgili kararnamede yatırım ve ihracatı teşvik edici yönde değişiklikler yapılmıştır.³⁵⁵

Hükümete göre kurulan yeni mekanizmanın işlemesiyle olumlu sonuçlar bir haftadan başlayarak iki ay sonunda ortaya çıkabilecektir. Hükümet elindeki olanaklarla 15 gün içinde mazot, fuel- oil, kısmen çözülen yağ, ilaç ve nakliye düzensizliğinin tamamen ortadan kalkacağını hesaplamaktadır. Hükümetin hedefi her ayki % 8 fiyat artışlarını düşürmek, hatta %50 seviyesinin altında tutabilmektir. Vergi Kanunu’nun çıkmaması nedeniyle az gelirlilerin, memurların ezilmesinin önüne geçmek için hükümet eşel mobil sisteminin uygulanmasına geçecektir.³⁵⁶ Eşel mobil, değişmeli aylık sistemi hareketli merdiven esasına dayanan sistem demektir. Bu sistem, aylıkların fiyat artışlarına uygun olarak değişmesini öngörmektedir.³⁵⁷ Fiyat dalgalanmalarına göre her ay ya da gerektiğinde memurların, az gelirli zümrelerin gelirlerine artışlar koyacaktır. Eğer piyasada gerekli oranda mal olursa fiyat dalgalanmalarının olmayacağı varsayımıdadır.³⁵⁸

Kısaca alınan kararlarla faiz oranları serbestleştirilmiş ve reel faiz politikası izlenmiştir. 01.07.1980 tarihinde faiz oranlarının tamamen serbest bırakılması uygulamasından vazgeçilerek, Temmuz 1983’te sistem yeniden düzenlenerek bankalar denetim altına alınacaktır. Aralık 1983’ten sonra mevduat faiz oranlarının denetimi ve uygulanacak taban faiz oranları konusunda T.C Merkez Bankası yetkili kılınacaktır.³⁵⁹

3.1.3.7. Dış Yardımlar ve Transfer Harcamaları

Hükümet tarafından alınan kararların planlanan hedeflerine ulaşabilmesi büyük oranda dış yardımlara bağlıdır. Daha önce bu konuda geri duran Batılı ülkeler Türkiye’ye yardıma karar vermişlerdir.

---

³⁵⁵ Aynı yer.

³⁵⁶ **Hürriyet**, 26 Ocak 1980.

³⁵⁷ **Milliyet**, 13 Şubat 1980.

³⁵⁸ **Hürriyet**, 26 Ocak 1980.

³⁵⁹ Karluk, a.g.e, s. 409.

Batı ittifakı ülkeleri Türkiye'ye yeni bir acil yardım kampanyası düzenlemişlerdir. ABD, Batı Almanya, Fransa ve İngiltere devlet ve hükümet başkanlarının bir yıl önce yaptıkları Guadelope zirvesinden sonra bu ikinci yardım kampanyasında askeri yardımı ABD, ekonomik yardım paketini ise Batı Almanya yönetecektir. Türk -ABD Savunma İş Birliği anlaşmasının imzalanmasını takiben Türkiye, ABD' den ilk sene 500 milyon dolar askeri ve ekonomik yardım alacaktır.³⁶⁰

Türkiye'yi de içine alan Ortadoğu ülkeleri baş danışmanı Matthew Nimetz Türkiye'ye yapılacak yardımın ilk sene 500 milyon dolar civarında olacağını ve gelecek yıllarda bu miktarın artacağını ifade etmiştir. Son haftalar içinde başta Almanya ve İngiltere olmak üzere Batılı ülkeler liderleriyle Türkiye'ye yapılacak yardımları görüştiklerini ve son ekonomik yardımlar konusunda mutabakata vardıklarını söylemektedir. Matthew Nimetz, bölgede en büyük ve güçlü ordusu olan, en sağlam demokratik ilkeler üzerine kurulu hükümete sahip Türkiye'nin, Ortadoğu da barış, güvenlik ve istikrarın devamı için rol oynayacak bir devlet olduğuna işaret ettikten sonra: "İran da dâhil olmak üzere bölgedeki bütün ülkelerle Türkiye'nin siyasi ilişkileri çok iyi. Bu nedenle barış ve güvenliğin sağlanmasında Türkiye diplomatik alanda önemli rol oynayabilir"³⁶¹ demiştir. Böylece Nimetz Türkiye'ye yapılacak yardımların sebebini bölgede barış ve güvenliğin sağlanması şeklinde ortaya koymuştur. Bu durumda Batılı ülkelerin Türkiye'de meydana gelen ekonomik ve toplumsal olaylar sonrası sosyalist ülkelerle işbirliği yapma olasılığından endişelendikleri düşünülebilir.

Alınan önlemleri destekleyebilecek ve 1980 yılında tümüyle kullanılacak nitelikteki program kredilerinin değeri, 1 milyar 345 milyon ABD dolarıdır. Bu miktarın 710 milyon dolarlık dilimi 16 ülkenin katkıları, 150 milyon dolarlık dilimini Dünya Bankası'nın program kredisi, 203 milyon dolarlık dilimini ticari bankalardan sağlanan krediler ve 327 milyon liralık dilimini IMF'den alınan krediler oluşturmaktadır.³⁶²

ABD, ticari bankalar ve IMF'den sağlanan kredilerin 364 milyon dolarlık kısmı hesaplara geçmiştir. 1 milyar 345 milyon dolarlık program kredileri toplamı, en az 2,5 milyar dolara yükselecektir. Ayrıca tüm aşamalardan geçerek yürürlüğe girmiş proje kredilerinden henüz kullanılmamış bakiyelerin toplamı 3 milyar 200 milyon dolardır. Bunların da sonraki haftalarda kullanılması mümkün olacaktır.³⁶³

Suudi Arabistan da Türkiye'ye 500 milyon dolar kredi vermeye karar vermiştir. Maliye Bakanlığı yetkilileri "Kraliyet Konseyi'nin onayından çıkan

---

³⁶⁰Hürriyet, 25 Ocak 1980.

³⁶¹Aynı yer.

³⁶²Aynı yer.

³⁶³Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, c. 45, 03.02.1980, s. 18.

kredinin hemen kullanılabilir şekilde Türkiye'ye intikal ettirileceğini açıklamıştır. Maliye Bakanlığı yetkilileri, Suudi Arabistan'ın Türkiye'ye daha sonraki günlerde yeni krediler açacağını da kaydetmiştir. Kraliyet Konseyi, 1980 yılı içinde Türkiye'ye kredili olarak 6 milyon ton petrol verilmesini öngören anlaşmayı da onaylamıştır.³⁶⁴

Karşılıksız devlet harcamaları diyebileceğimiz transfer harcamaları ekonomik ya da sosyal amaçlarla gerçekleştirilmektedir. Transfer harcamaları satın alma gücünün bireyler ya da sosyal gruplar arasında el değiştirmesine yol açarken, ekonomide gelirin yeniden dağılımı üzerinde de etkili olmaktadır.³⁶⁵

24 Ocak devalüasyonundan önce Türkiye'de, Ecevit zamanında da iki devalüasyon yapıldığını söylemiştik. Ancak MB'nda para bulunmadığı için transferler yapılmamış, Tahtakale borsasında dolar yeni devalüasyonun ertesi günü yine büyük yükseliş göstermiştir.³⁶⁶ Son yılların olağan gelişmelerinden biri gibi görülen Merkez Bankası kasası ile ilgili bir gelişmeyi Ecevit o günlerde şöyle aktarmıştır: *"Hükümet kurduk. 48 bin dolarlık röntgen filmine ihtiyacımız oldu - milyon değil, 48 bin dolarlık ve bunu Merkez Bankası veremedi. Onun da yarısı kadar 24 bin dolarlık tetanoz serumuna ihtiyacımız oldu, Merkez Bankası veremedi. Kilitli değildi, açtı kapıları Merkez Bankasının, çünkü içinde kilitlenecek bir şey yoktu."*³⁶⁷ 24 Ocak Kararları'nın alındığı günlerde de Türkiye'nin MB'nda yine para yoktur. Hükümet iki ay içinde Türkiye'yi son derece rahatlatmak için 1 milyar dolar program kredisi denilen ve istenildiği yerde kullanılan krediyi bulmuştur. Hükümetin açıklamalarına göre, 1 milyar doların ilk partisi hemen IMF'den 200 milyon dolar, ABD'den 100 milyon dolar, bir İsviçre Bankası'ndan 100 milyon dolar olmak üzere gelecektir. Şubat ortasında geleceği bildirilen ikinci 500 milyon doları yine IMF sağlayacak, Witteven Fonu'ndan bu parayı gönderecektir. Eğer bu gelecekler gerçekten gelirse, yapılan büyük operasyonun piyasaya yansımada o kadar büyük etkiler olmaması olasılığı vardır.³⁶⁸

Garantisiz ticari borçların tasfiyesi ile ilgili bir kararname çıkarılmıştır. Bu suretle yurt dışına transferleri yapılamamış garantisiz ticari döviz borçları için tasfiye ve ödeme kolaylıkları getirilmiştir. 25 Ocak 1980 tarihinden önce veya sonra yurda ithal edilen yabancı sermaye ve kredilerin değerlendirilmesi yöntemini belirleyen bir kararname çıkarılmıştır.³⁶⁹

---

³⁶⁴ **Hürriyet**, 26 Ocak 1980.

³⁶⁵ **Ansiklopedik Ekonomi Sözlüğü**, s. 413.

³⁶⁶ **Hürriyet**, 26 Ocak 1980.

³⁶⁷ Ecevit'in sözünü ettiği gelişme durum 1977 yılı yaz ortalarında bir aylığına geçici hükümet kurduklarında yaşanmıştır. **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, c. 14, 16.02.1980, s. 74.

³⁶⁸ **Hürriyet**, 26 Ocak 1980.

³⁶⁹ **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi**, c.45, 03.02.1980, s. 18.

Bakanlar Kurulu bekleyen transferlere işlerlik kazandırmak için de bazı önlemler almıştır. MB’nda mal karşılığı ithal nedeniyle 1 milyar 900 milyon dolarlık transfer beklemektedir. Bu transferlerin tasfiye edilebilmesi için Türk parası olarak ödeme hakkı verildiği gibi, transfer yapılabilmesi için MB’nda bloke edilen paraların da çekilebilmesi olanağı sağlamıştır. Eğer borç dışarıda ödenmemişse dört yıl sonra transfer edilmesine ve bundan sonraki altı yıl içinde %7 faizle transferlerin yapılmasına imkân verilecektir. Diğer yandan transfer yapılmayan paraların tümü Türkiye’de turistik tesis yapımında kullanılacaktır.³⁷⁰

Bakanlar Kurulu transferlerin açılmaması halinde yeni döviz dalgalanmaları ve ekonomik sıkışmalar olabileceği konusu üzerinde de durmuştur. Yetkili bir kaynak “Nerden olduğunu şimdi sormayınız, fakat bu pazartesiye kadar program kredisi olacak 500 milyon dolar gelecek ve şubat ortalarına kadar ikinci bir 500 milyon dolar daha buna eklenecek” demiştir. Böylece Merkez Bankası’ndaki transferler için hemen hiç para olmaması nedeniyle alınan tedbirlerin geçen yıllarda olduğu gibi daha ilk günlerden etkisiz hale gelmesinin önüne geçilebilmesi amaçlanmıştır.³⁷¹

Böylece alınan kararlarla birlikte Merkez Bankasına işlerlik kazandırılmış ve transferler yapılmaya başlanmıştır.³⁷²

3.1.4. 24 Ocak Kararları ile Değişim

1980 yılı Demirel Hükümetinin Maliye Bakanı İsmet Sezgin 24 Ocak Kararlarını ekonomiyi tekrar sıhate kavuşturmanın ilk adımı olarak görmektedir.³⁷³

24 Ocak Kararları Cumhuriyet Tarihinin en kapsamlı istikrar politika paketi dir. IMF ile yapılan stand-by anlaşması çerçevesinde uygulamaya giren bu ekonomik program iki ana eksen üzerinde tasarlanmıştır. Bunlardan birincisi kısa dönemli makroekonomik istikrar programları, ikincisi ise sonuçları daha uzun sürede görülecek olan yapısal uyum reformlarıdır. 1970’li yılların sonlarına kadar değişik ülkelerde uygulamaya koyulan IMF programları daha çok birinci ana eksen etrafında tanımlanmıştır. Ancak özellikle sanayileşmemiş ülkelerin makro politikaların uygulanmasını ya da uygulamaları bile beklenen sonuçların alınmasını engelleyen yapısı nedeniyle uluslararası tikanlıkları aşmak amacıyla, kısa dönemli makroekonomik politikaları desteklemek üzere 1970’lerin sonuna doğru klasik IMF

---

³⁷⁰ **Hürriyet**, 26 Ocak 1980.

³⁷¹ Aynı yer.

³⁷² **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi**, c. 45, 03.02.1980, s. 18.

³⁷³ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, c. 14, 16.02.1980, s. 13.

programlarına yapısal reform eksenini de eklenmiştir. Buna bağlı olarak bu yeni yaklaşım dünyada kapsamlı olarak uygulanan ilk örnek Türkiye'dir. Nitekim uygulanan programları desteklemek amacıyla standby anlaşmasına bağlı olarak Türkiye'ye kullandırılan IMF kredisinin hacmi o yıllara kadar görülmemiş bir düzeye çıkarılmıştır. 24 Ocak Kararlarının dayandığı IMF programlarının ikinci eksenini oluşturan yapısal uyum reformları üç temel alanda yoğunlaşmaktadır: Para piyasalarında serbestleşme, dış ticarete serbestleşme ve bütçe disiplini. Para piyasaları ve dış ticarete serbestleşme yönünde ilk uygulamalar hemen devreye sokulmuştur. Böylece 1980 sonrası dönemin en çok tartışılan kararlarından biri olan 32 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı(1989) ile tamamlanan serbestleşme süreci başlamıştır. Ancak askeri yönetim altında geçen ilk iki-üç yıl hariç, bütçe disiplininin sağlanması konusunda kalıcı bir başarı elde edilememiştir.³⁷⁴

24 Ocak Kararları ile alınan önlemlerin başlıca amacı enflasyonu denetim altına almak ve dış ödeme açıkları sorununa bir çözüm bulmaktır. Günün koşulları altında Hükümet için IMF'nin desteğini sağlamak ve Dünya Bankası, OECD gibi uluslararası kuruluşlar nezdinde kredi itibarını yükseltmek, çok büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle de IMF'nin az gelişmiş ülkelere genellikle tavsiye ettiği politikalara benzer bir programın kabulü gerekmektedir.³⁷⁵

24 Ocak Kararları ile öteki az gelişmiş ülkelerin ithal ikamesinden alternatif politikalara geçişte uyguladıkları önlemler arasında büyük bir benzerlik vardır. Kiel Dünya Bankası Araştırma Enstitüsü tarafından 1-15 az gelişmiş ülke üzerinde yapılan bir çalışmada yeni sanayileşme stratejilerine geçişte, şu gibi yolların izlendiği görülmektedir: Önce, yüksek oranlı bir devalüasyonla ulusal paranın aşırı değerlendirilmesi önlenmeye çalışılmaktadır. Bunun yanında çoklu kur uygulamaları da terk edilerek tek bir kur benimsenmektedir. Kur ayarlamalarının arkasından daha esnek bir kambiyo politikası izlenerek ihracatın özendirilmesi amaçlanır.³⁷⁶

İkinci olarak ekonomik istikrarın sağlanması için geniş kapsamlı bir para ve maliye politikası izlenmeye başlanmıştır. Bu araçlar kullanılarak bir yandan enflasyon hızı düşürülmeye çalışılırken diğer yandan da faiz oranları en az enflasyon hızı ölçüsünde yükseltilmiştir. Bu uygulamalar ekonomik yapıyı dışa dönük bir yönde değiştirebilmek için zorunlu politikalarlardır. Geniş kapsamlı bir ihracatın teşviki için bu önlemlerle birlikte, ithal ikamesi sonucunda ihracat aleyhine yıllarca birikmiş olan teşviklerdeki dengesizliklerin de giderilmesi gerekir. Nitekim söz konusu çalışmada, dışa açılmayı amaçlayan ülkelerin üçüncü aşamada, dış ticaret

---

³⁷⁴ Doğruel-Doğruel, **a.g.e.**, s. 194-196.

³⁷⁵ Seyidoğlu, **a.g.e.**, s. 161.

³⁷⁶ Aynı yer.

politikalarında da liberasyona gittikleri, kotaları kaldırdıkları ve gümrük tarifelerini indirdikleri görülmüştür.³⁷⁷

Türkiye’de 24 Ocak 1980 tarihinden itibaren uygulanmaya başlanan “serbest piyasa ekonomisi” görüşü altında “yeni liberal formüllere başvurulmuştur. Yeni liberal formül, “daha az devlet, daha çok özel girişim” şeklinde formüle edilir. Bu görüşe göre devlet piyasaya müdahale etmeyecek, monopollerle mücadelede uluslararası ticaret önündeki engelleri en aza indirmek için rekabetin ortaya çıkmasını sağlayacak, elindeki tüm işletmeleri özel sektöre devredecek, sıkı para politikası izleyecek ve gelir dağılımına düşük gelirliler lehine müdahale etmeyecektir. Yeni liberallere göre devletin küçülmesi, devletin güçsüzleşmesi anlamına gelmemektedir. Devlet piyasa mekanizmasının düzgün işleyişini sağlayabilmek için güçlü olacaktır.³⁷⁸ Buna göre devletin tamamen piyasadan çekilmesi söz konusu değildir. Devletin müdahalesi ve sorumluluğu devam etmektedir. Ancak sınırlı ve özel sektörü güçlendirecek yöndedir.

24 Ocak Kararları kısa vadede gerçekleştirilmesi öngörülen amaçlar yanında uzun vadeli amaçlara da sahip bir programdır. Program, ekonominin yapısında önemli değişiklikler yapılmasını ve piyasada “fiyat mekanizması”nın tek yol gösterici olmasını temel ilke olarak benimsemiştir. Öncekilerden farkı, kısa vadeli amaçları gerçekleştirmekten çok, kalıcı ve ekonomide yapısal değişimi sağlamaya yönelik bir ekonomik gelişme programı olmasıdır.³⁷⁹

Uzun dönemde gerçekleştirilmesi istenen iki yapısal amaç vardır. Bunlar, kamu kesiminin daraltılması ve piyasalara müdahalenin kaldırılmasıdır. Temel felsefe, ekonomide devlet müdahalesini asgari seviyeye indirmek, piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmak ve ekonomide fiyat mekanizmasını geçerli kılmaktır. Bu nokta, 24 Ocak Kararları’nın en belirgin özelliğidir. Programa göre mal ve hizmet ile üretim faktörleri(işgücü ve sermaye) piyasalarında fiyatlar, piyasa şartlarına göre arz ve talep tarafından serbestçe belirlenecektir. Bu çerçevede TL’nin yabancı paralar karşısındaki fiyatının oluşumunda piyasa şartları esas alınacaktır.³⁸⁰

TOBB 24 Ocak 1980 tarihinde uygulamaya konan ekonomik istikrar programının daha önceki yıllarda uygulanmaya konan istikrar tedbirlerinden çok önemli farklılıkları olduğunu ifade etmiştir. Daha önceki yıllarda uygulanan ekonomik politikalar kısa sürede ekonomik istikrarın sağlanmasına yönelik olmuş ve temel ekonomik tercihlerde köklü ve uzun vadeli değişiklikler amaçlanmamıştır. Ekonomik istikrarın sağlanmasından sonra ekonomik büyümenin hızlandırılmasına önem verilmiş, ancak yatırımlar sağlıklı finansman kaynaklarına dayandırılmadığı

---

³⁷⁷Seyidoğlu, **a.g.e.**, s. 162.

³⁷⁸Dinler, **a.g.e.**, s. 39.

³⁷⁹Karlık, **a.g.e.**, s. 408.

³⁸⁰Aynı yer.

için belli bir süre sonra ekonomik istikrar tekrar bozulmuş ve ekonomide önemli darboğazlar ortaya çıkmıştır.³⁸¹

24 Ocak 1980 yılında uygulanmaya konan istikrar programı ise ekonomik istikrarın sağlanması yanında temel ekonomik model ve tercihlerde uzun vadeli ve köklü değişiklikleri de amaçlamıştır.³⁸²

Yeni ekonomik programın temel felsefesi giderek gerçek bir piyasa ekonomisinin kurulması olarak belirtilebilir. Bunun için devletin ekonomiye olan doğrudan müdahalelerinin azaltılarak, kaynak dağılımında fiyat ve piyasa mekanizmasının kullanılmasına ağırlık verilmesi esası getirilmiştir.³⁸³

Yeni ekonomik program sanayileşme stratejisinde de değişiklikler öngörmüştür. Ucuz döviz, ucuz kredi ve hızla genişletilen iç talebe dayanan ithal ikamesi yönündeki sanayileşme stratejisinden, dışa açık ihracata dönük sanayileşme stratejisine geçilmiştir. Özellikle, emek-yoğun, yerli hammaddelere dayalı ve dünya pazarlarında rekabet gücü olan sanayi dallarına öncelik verilmiştir. Bu nedenle yeni sanayileşme stratejisine uygun olarak sanayide orta ve uzun vadede bünyesel değişimin piyasa mekanizması içinde sağlanmasına yönelik politika ve tedbirlere ağırlık verilmiştir.³⁸⁴

Yukarıdaki açıklamalar göstermektedir ki, 24 Ocak 1980 ekonomik programı kısa dönemde istikrarı sağlayacak hedefler ve tedbirler yanında uzun sürede uygulamaya devam edilmesi gerekli bir kalkınma stratejisini de açıkça belirlemiştir.³⁸⁵

Seyidoğlu da 24 Ocak Kararları ile Türkiye’de dışa dönük sanayileşme yolunda birbirini izleyen önlemler demeti şeklinde adımlar atıldığını ifade etmiştir.³⁸⁶ Kısa vadede program, acil dış ödeme güçlüklerini çözümlenmeyi, enflasyon hızını düşürmeyi, atıl kapasiteleri harekete geçirerek büyüme hızını artırmayı amaçlamıştır. Bu nitelikleriyle 24 Ocak Kararları, neo- liberal yaklaşımla hazırlanmış bir programdır.³⁸⁷ Neo- liberal yaklaşım güdümlü bir liberalizm olarak tanımlanabilir. Piyasa mekanizmasının işleyebilmesi için liberal bir müdahalecilik gerekmektedir. Devlet, klasik liberalizmin yol açtığı ahenksizlikleri giderecek veya hafifletecektir.³⁸⁸ Bu yaklaşıma göre ekonomide enflasyonu önlemenin tek çaresi, para arzını kontrol etmektir. Devletin ekonomiye müdahalesini asgari seviyeye

---

³⁸¹ **İktisadi Rapor**, TOBB, Ankara, 1983, s. 1

³⁸² Aynı yer.

³⁸³ **İktisadi Rapor**, s. 1-2.

³⁸⁴ **A.g.e**, s. 2.

³⁸⁵ Aynı yer.

³⁸⁶ Seyidoğlu, **a.g.e**, s. 162

³⁸⁷ Karluk, **a.g.e**, s. 408.

³⁸⁸ Özgüven, **a.g.e**, s. 226.

indirmek, arz- talep dengesine müdahale etmeyerek piyasa ekonomisinin işleyişini sağlamak ile vergilerin azaltılarak özel kesimin elinde daha fazla fon bırakmak, zorunlu olarak yapılması gereken uygulamalardır.³⁸⁹

Boratav “alternatifi yoktur” şeklinde ve çok yoğun bir ideolojik kampanyayla halk kitlelerine ve kamuoyuna sunulan bu ekonomik modelin, Türkiye için de, dünya için de orijinal önlemler paketi olmadığını düşünmektedir. Bu kararlar, 1970’li yıllarda IMF’nin dış tıkanma koşulları altında bunalan pek çok az gelişmiş ülkeye dayattığı standart istikrar politikası paketi ile daha çok Dünya Bankası tarafından geliştirilen tipik bir yapısal uyum programının unsurlarını içermektedir.³⁹⁰

Özellikle Latin Amerika’nın askeri rejimlerinin iktisadi deneyimleri dikkate alınırca bu politika paketinin yenilik taşımadığı görülecektir. Sadece standart öğeler arasındaki ağırlıklar bakımından Türkiye’nin bir özellik taşıdığı, bunun da iç talebin kısılmasında daraltıcı para ve maliye politikalarından çok, emek aleyhtarı gelir politikalarının esas alınması olduğu ifade edilmiştir. Modelin “sermayenin karşı saldırısı” olarak nitelendirilmesinin sebeplerinden biri de budur. Bu yılların iktisat politikaları, burjuvazinin alt kesimleri arasında da tarafsız kalmamıştır ve bu bakımdan sermayenin yeniden yapılanması anlamına da gelmektedir. Fakat bu modelin bölüşüm ilişkileri bakımından belirleyici özelliği genel olarak sermaye ile emek arasındaki temel çelişkiyi sistemli olarak emek aleyhinde denetlemeye ve düzenlemeye kalkışmasıdır.³⁹¹

24 Ocak Kararları ile ilgili genel bir çerçeve içinde üç gözlem yapmak mümkündür. İlk olarak 24 Ocak programında yer alan boyutlarıyla devalüasyon, KİT zamları ve fiyat denetimlerinin kaldırılması gibi şok tedavisi öğeleri, IMF’nin üç yıldır Türkiye Cumhuriyeti hükümetlerinden istediği nicel boyutları fazlasıyla aşmış, yani istenenden fazlası verilmiştir. İkincisi bu kararlar sadece bir istikrar programı niteliği taşımamaktadır. Uluslararası sermayenin özellikle Dünya Bankası aracılığıyla pazarladığı ve içte ve dışa karşı piyasa serbestliği ile uluslararası ve yerli sermayenin emeğe karşı güçlendirilmesi gibi iki yönü de vardır. Programın bu boyutu zaman içinde daha da ön plana çıkmaktadır. Bir diğeri Demirel Hükümeti bu programı, Özal’ın ve sermaye çevrelerinin istekleri doğrultusunda yani sistemli ve sürekli olarak emek aleyhtarı bir doğrultuda uygulayabilmenin ve geliştirebilmenin araçlarından yoksundur. İşte 12 Eylül 1980’de gerçekleşen rejim değişikliği, 24 Ocak programının önündeki bu önemli engeli ortadan kaldıracaktır.³⁹²

24 Ocak Programı, 12 Eylül tarihine kadar bir azınlık Hükümeti, Aralık 1983’e kadar da demokrasinin olmadığı askeri yönetim döneminde uygulanmıştır.

---

³⁸⁹ Karluk, **a.g.e.**, s. 408.

³⁹⁰ Boratav, **a.g.e.**, s. 148-149.

³⁹¹ **A.g.e.**, s. 149-150.

³⁹² **A.g.e.**, s. -148.

Aralık 1983 tarihinde ekonomide daha fazla liberalleşmeyi savunan ve dışı açılmayı amaçlayan Anavatan Partisi iktidara gelince, 24 Ocak Kararlarının teknisyen olarak mimarı olan Turgut Özal, bu defa siyasi gücü de olan bir kişi olarak 24 Ocak Programını, ek önlemler ile uygulamaya devam edecektir.³⁹³

Yukarda anlatılan görüşlerin ortak yanı 24 Ocak Kararlarının diğer istikrar tedbirlerinden daha kapsamlı ve kalıcı bir değişiklik yarattığı yönündedir. Görüş farklılıklarının kararların siyasi yönü ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Ya da kararların Türk ekonomisine etkileri ve katkıları konusundadır. Uzun vadede düşünüldüğünde serbest piyasa ekonomisine geçilmesi ve devlet müdahalesinin azaltılarak özel girişimin güçlenmesi konularında bir başlangıç olduğu konusunda hemfikirdirler.

Türkiye’de ekonominin yönlendirilmesi ile ilgili 24 Ocak Kararlarının sağladığı başarılar konusunda 12 Eylül’ün getirdiği ortamın çok büyük payı bulunduğu da ortak kanılardan biridir. Daha kesin bir ifade kullanarak, “12 Eylül Harekâtı olmasaydı 24 Ocak Kararları asla başarıya ulaşamazdı” diyenlere de hemen her kesimde rastlamak mümkündür.³⁹⁴

24 Ocak türü ekonomik istikrar ya da bunalımı aşma modellerinin başarı şansının, özellikle demokratik ülkelerde sınırlayan başlıca unsurlardan birinin bu modellerin popüler olmaması, yani halkın desteğini sağlayamaması olduğu düşünülmektedir. Çünkü bu modellerin başarısı halkın yaygın bir kesiminin gerçek ücretlerinin ve hayat standardının düşmesine, işsizliğin yeni rekorlara ulaşmasına, iş sahibi ve çiftçinin zor günler yaşamasına bağlıdır. Bu konuyla ilgili olarak 24 Ocak Kararlarının ancak 12 Eylül den sonra bütün gerekleriyle uygulanabildiğini³⁹⁵ ifade edenler olmuştur.

12 Eylül gerçekleşmeden önce 24 Ocak kararlarının bir rejim değişikliğine yol açabileceği bütçe görüşmeleri sırasında dile getirilen konulardan biridir.

24 Ocak Kararlarının açıklanmasının ardından mecliste Bütçe görüşmeleri yapılırken Ecevit’in Sosyalist Enternasyonalde birtakım tereddütler uyandıracak bir kelam etmekten kendini alamadığı, “*Bir rejim değişikliği öngörülüyor. Modası geçmiş bir Güney Amerika modeli, üstelik daha da sakıncalı ölçülerle Türkiye’ye uygulanmak isteniyor*” demesi eleştirmiştir. Ardından “*Yoksa Sayın Ecevit, Hükümetin almış olduğu ekonomik tedbirlerin Türk Silahlı Kuvvetlerince verilmiş uyarı mektubunu müteakiben uygulanmaya konulmuş olmasını, bu tedbirlerin ordu tarafından dikte ettirildiği şeklinde mi tefsir etmektedir?*” sorusu sorulmuştur. Bütçenin aleyhinde söz alan bir milletvekili de Demirel tarafından Ecevit’in sürekli Güney Amerika modelini ileri sürdüğü ve 1967 yılında İkinci Plan müzakerelerinde

---

³⁹³Karlık, a.g.e, s. 408-409.

³⁹⁴Osman Ulugay, **24 Ocak Deneyimi Üzerine**, Hil Yayın, İstanbul, 1984, s. 23-24.

³⁹⁵**Cumhuriyet**, 15 Şubat 1982.

de bu konuya değindiğini hatırlatarak, “ *Evet, Ecevit o zaman da doğru tahmin etmiş; çünkü o yılların Demirelinin politikası Türkiye’yi bir Güney Amerika modeli denemesi olan 12 Mart’a götürmüştür. Biz, Türk halkının ikinci bir 12 Mart’a uğramamasını diliyoruz*” demiştir.³⁹⁶

1980 yılı bütçe görüşmeleri sırasında söz alan milletvekillerinden biri de “ *Bir memleketin eğer bütün ihracat gelirinden daha fazla yalnız petrole ödeme durumu varsa, o ekonomik bunalımı ancak sevimsiz kararlar ile halledebilir. Tek başına bir parti sevimsiz kararlar alamaz. Çünkü önümüzde seçim var. Ancak rakibi olan partiyle birlikte bir Hükümet kurarsa, o zaman uzun vadeli ve sevimsiz; ama memleket için zorunlu kararları alabilir*” demiştir.³⁹⁷ Bu durum 12 Eylül askeri yönetiminin müdahaleden önceki ekonomik kararların uygulanması konusundaki endişelerini haklı çıkarmaktadır.

Türkiye, 24 Ocak Kararlarından sonra 18.06.1980 tarihinde üç yıllık ve 1.250 SDR’lik yeni bir destekleme düzenlemesi imzalamıştır. IMF’nin 24 Ocak Kararları’na desteğini belirten bu anlaşma, 1983 yılına kadar devam edecektir. 1985 yılında zamanın başbakanı Turgut Özal, IMF Direktörü Jacques de Larosiere ile görüşmüş ve Türkiye’nin artık destekleme düzenlemelerine ihtiyacı kalmadığını açıklamıştır. Böylece Türkiye, IMF’ye bağlı olmaktan yaklaşık 10 yıllık bir süre içinde kurtulacak ve kendi istikrarını kendisi sağlamaya başlayacaktır.³⁹⁸

24 Ocak Kararları aslında sadece ekonomide yeni bir düzeni başlatmamıştır. Türkiye’nin Anayasası dahil tüm kurum ve kurallarını değiştirecek bir sürecin önü açılmıştır. Bu süreçte yeni bir ekonomik kalkınma modelinin sosyal ve siyasi yapılarını oluşturmanın ötesine geçilerek, ulus devlete ait yetkiler ve devletin siyasi araçları içinde bürokrasinin diğer aktörlerle eşdeğer konumda oldukları piyasa güçlerinden oluşan bir tür konsorsiyuma devredilmiştir.³⁹⁹

---

³⁹⁶ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, c. 14, 16.02.1980, s. 52,102.

³⁹⁷ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, c. 14, 17.02.1980, s. 135.

³⁹⁸ Karluk, **a.g.e.**, s. 407.

³⁹⁹ Şükran Gölbaşı, **Tüsiad’ın Söylemleri Aracılığıyla Toplumun İnşa Girişimlerinin 24 Ocak Kararları ve İzleyen Süreç Bağlamında Eleştirel Bir İncelemesi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Antalya, 2007, s. 127-128.

3.2. 12 Eylül Askeri Müdahalesi

3.2.1. 12 Eylül Askeri Müdahalesine Doğru

12 Eylül askeri müdahalesinin nedenleri askerler, gazeteciler ve akademisyenler ile siyasetçiler açısından benzerlik göstermesine rağmen bazı ayrılıklar da bulunmaktadır.⁴⁰⁰

Asker kökenli kişiler 1970'li yıllarda yaşanan anarşi, terör ve bölücülüğün milli birlik ve beraberliği yok edecek duruma gelmesini, siyasi partiler arasındaki uzlaşmazlığı, devlet otoritesinin bozulmasını ve demokratik sistemin işlemez hale gelmesini, ülke ekonomisinde yaşanan ciddi sorunları müdahale nedenleri arasında görmektedirler.⁴⁰¹

Gazeteci ve akademisyenler ülkedeki siyasi, sosyal, ekonomik sorunların ülkeyi bir iç savaşın eşiğine getirdiğini, ordunun sıkıyönetim süresince anarşiye etkili bir şekilde müdahale etmediğini, siyasilerin ülke yönetiminde öngörüsüz olduğunu ve toplumda siyasi gerginlik yarattıklarını düşünmektedirler. Ayrıca 1980 askeri müdahalesinde dış ülkelerin telkinlerinin Türkiye'yi müdahale noktasına getirdiği ifade edilmektedir.⁴⁰²

Siyasetçiler ise ülkedeki siyasi, sosyal, ekonomik sorunların bir çıkmazda olduğunu dile getirmekle beraber, özellikle sağ görüşlü siyasetçiler anarşi ve terörün artmasında 1961 Anayasası'nın ülkeye fazla özgürlük tanımmasının etkisi olduğunu düşünmektedirler. Bununla beraber, ordunun sıkıyönetim süresince anarşiyi durdurmak için kasıtlı olarak tedbir almadığı ve bu suretle artan anarşinin müdahalenin meşru zeminini hazırladığı ifade edilmektedir. Ayrıca yaşanan dış gelişmelerin, özellikle ABD'nin Ortadoğu'daki çıkarlarının, Türkiye'yi müdahale noktasına getirdiği belirtilmektedir.⁴⁰³

Bu siyasi sebeplere bir de partilerin özelliklerini katmak mümkündür. 1980 askeri müdahalesi öncesi Türkiye'de partilerin üç özelliği vardır. Birisi bir seçimden diğerine parti oylarında görülen ani ve önemli değişikliklerdir. Diğer Parlamento'da temsil edilen partilerin sayısındaki artış, yani partilerin parçalanmışlığıdır. Bir diğeri ise ideolojik kutuplaşmadır. Bu yapıya sahip partilerin kurdukları kısa ömürlü ve

---

⁴⁰⁰ Muslih İpekler, **Anılarda 12 Eylül Dönemi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, A.Ü Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2010, s. 31.

⁴⁰¹ **A.g.t.**, s. 31.

⁴⁰² **A.g.t.**, s. 32.

⁴⁰³ **A.g.t.**, s. 32.

ideolojik olarak birbirine zıt partilerle kurulan koalisyon hükümetleri artan siyasi şiddet ve terörü kontrol etmek için uygun politikalar üretememişlerdir.⁴⁰⁴

Böyle yapılara sahip partilerle oluşturulan hükümetler kriz önleyici politikalar uygulayamamışlardır. Ekonominin dengelerini kalıcı olarak kurmak için alınan 24 Ocak Kararları yeterli değildir. Üstelik seçimlere doğru AP azınlık hükümeti bu önlemlerden geri dönüş yapabilir. Ama daha önemlisi, ihracatın radikal bir şekilde artırılması ve talep baskısının giderilmesi gerçek ücretlerin düşürülmesini ve üretim kesiminde “barışın” sağlanmasını gerektirmektedir. Ordunun amacı sadece ekonomik istikrarın ve ekonomik düzen değişikliğinin yapılabilir hale gelmesinden ibaret değildir. Ordu aynı zamanda siyasi sistemin de iflas ettiğini düşünmekte ve bu iflastan “fazla özgürlükçü bulunan 1961 Anayasasını sorumlu tutmaktadır.”⁴⁰⁵

Daha Demirel Hükümeti’nin güvenoyu aldığı 13 Aralık 1979’un ertesi günü generaller gelecekte yapacakları darbenin niteliği ve zamanlamasını tartışmak üzere İstanbul’da toplanmışlardır. Aslında komutanlara müdahaleyi düşündüren siyasi şiddet ve kandan çok İran Devrimi’nden sonra Batı için aniden stratejik önemi artan Türkiye’nin istikrarı ile ilgili kaygılarıdır. Nisan 1979’da The Guardian’ın Brüksel muhabiri şöyle yazmaktadır: “ NATO’nun sadece güney kanadı değil, bir bütün olarak Batı için Türkiye’nin önemli bir stratejik bölge olarak görülmesi şaşırtıcı değil...”⁴⁰⁶

Bu günlerde Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren de zamanın Cumhurbaşkanı Korutürk’ü ziyaretinde kendisine iki ayrı mektup vermiştir. Mektuplardan biri Evren’in imzasını taşımakta ve Cumhurbaşkanı’na sunulmaktadır. Diğeri hem Evren’in hem de diğer kuvvet komutanlarının imzasını taşımakta hükümetle siyasi partilere yöneltilmektedir. Uyarı mektubu adını taşıyan bu mektuplar Cumhurbaşkanı’nın aşağıdaki açıklaması ile kamuoyuna duyurulmuştur.

“27 Aralık 1979 Perşembe günü haftalık ziyaretlerinde Genelkurmay Başkanı Sayın Orgeneral Kenan Evren, yanlarında kuvvet komutanları ve Jandarma Genel Komutanı olmak üzere 1979 yılında yurt içinde yapmış oldukları askeri teftiş ve geziler sonunda edinmiş oldukları intiba ve görüşleri bildiren bir mektubu Milli Güvenlik Kurulu Başkanı olarak tarafıma tevdi etmiştir. Durumu ilgilenenlerin dikkatine ve kamuoyuna sunarım.”⁴⁰⁷ Bu şekilde Korutürk, mektubu ucu açık bir şekilde ilgilenenlerin dikkatine sunmaktadır, konuyla ilgili sorumluluk hissetmeyenler bu mektubu üzerlerine alınmayacaklardır.

---

⁴⁰⁴Ergun Özbudun, “Civil Society and Democratic Consolidation in Turkey”, (ed. Elisabeth Özdalga and Sune Persson) **Civil Society Democracy and The Muslim World**, Swedish Research Enstitute, İstanbul, 1997, s. 87.

⁴⁰⁵Gürsel, **a.g.e.**, s. 3.

⁴⁰⁶Ahmad, **a.g.e.**, s. 454.

⁴⁰⁷**Hürriyet**, 13 Eylül 1980.

İş adamları da bu günlerde siyasi partileri suçlayan mesajlar vermektedirler. Vehbi Koç'un mesajı şöyledir. “ İktidara gelen partiler, ekonomik güçlüklerle meşgul olacakları yerde, birbirleriyle mücadeleden vakit bulamadıkları için banknot matbaasını çalıştırmayı, en kolay yol olarak seçmişlerdir.”⁴⁰⁸

Terör yüzünden nüfusu yarıya inmiş Siverek'ten komutanların emriyle askerlerin geri çekildiğini, birliğin geri gönderilmesi için hükümetin emir ve çabalarının boşa çıktığını söyleyen o zamanın Başbakanı Demirel⁴⁰⁹ 16 Nisan günü kendisinin açılış konuşmasıyla başlayan sıkıyönetim koordinasyon toplantısında sıkıyönetimden beklenen sonuçlar elde edilmiş gibi sıkıyönetim komutanlarına teşekkür etmiştir. Demirel konuşmasında şöyle demiştir. “ *Huzurunuzda bu mücadeleyi canla başla yürüten değerli sıkıyönetim komutanlarımıza, onların emirlerindeki devletin bütün kuvvetlerine şükranlarımı sunmayı bir görev sayıyorum.*”⁴¹⁰

Fakat Ulusal Egemenlik Bayramı geldiğinde komutanların çözümü yeni bir darbeye gördüğü artık kesinlik kazanmıştır. Genelkurmay Başkanı Kenan Evren 24 Nisan 1980'de not defterine şunları yazmıştır. “ *Durum hiç de iyi değil! Hiçbir şeyin halledildiği yok. Galiba sonunda bu işe müdahale etmek zorunda kalacağız. Kuvvet komutanları ile yaptığımız görüşmelerde, önümüzdeki haftayı da beklemenin uygun olacağı neticesine vardık. Eğer durum böyle devam eder de, partiler bu anlayışsızlık içinde olurlarsa, müdahaleden başka çıkar yol kalmıyor.*”⁴¹¹

Bu durumda hükümetten, siyasal partilerden ve TBMM'den ümidini kesen Genelkurmay Başkanı ile Kuvvet Komutanlarının artık harekete geçmeye karar verdikleri anlaşılmaktadır. Bu amaçla “Bayrak” kod adıyla hazırlanan harekât planı bütün Sıkıyönetim Komutanlarına dağıtılmıştır. Müdahale için de 11 Temmuz 1980 günü saptanmıştır. Ancak bunun için iki önemli girişimin sonucunun alınması gerekmektedir. Birincisi; Ecevit'in MSP ile anlaşarak Demirel Hükümeti'ni düşürmek için Meclis Başkanlığına verdikleri gensoru önergesi ikincisi; 10 Temmuzda Paris'te toplanacak Dünya Bankası toplantısında Türkiye'nin borçlarının ertelenip ertelenmeyeceğinin açıklık kazanmasıdır. MSP Hükümetten desteklerini çekmek, fakat onu düşürmemek kararı almıştır. Türkiye'nin borçlarının ertelenmesine ilişkin toplantı da Ağustos ayına kaldığı için yeni bir uygun zaman

---

⁴⁰⁸Yankı, Sayı: 459, 14-20 Ocak 1980, s. 30.

⁴⁰⁹Ece Cihan Ertem, **Romanlarda 12 Eylül Askeri Müdahalesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi Ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, İstanbul, 2006, s. 42.

⁴¹⁰Nitekim Evren daha sonra Demirel'in bu sebeple “ *12 Eylül'den evvel de sıkıyönetim vardı. O zaman neden bu anarşik olaylara mani olmadılar da 12 Eylül'den sonra mani oldular. Demek isteselerdi olabileceklermiş. Bilerek mani olmamışlar*” şeklindeki beyanatını eleştirecektir. Evren, **a.g.e**, s. 416.

⁴¹¹Turan, **a.g.e**, s. 399.

beklenmeye başlanmıştır. Evren bu ertelemeyi “*Hükümet güvenoyu aldı. Bu sefer dedik ki, güvenoyu almış bir hükümete karşı bir darbe yapıyoruz. Bunu kimseye anlatamayız*” gerekçesiyle ertelemeye karar verdiklerini ifade etmiştir.⁴¹²

23 Temmuz 1980 tarihinde ise Millet Meclisi’nde anarşi ve terör eylemleri konusunda genel görüşme açılmıştır. Bunun arkasından 3 Ağustosta Sıkıyönetim Koordinasyon Toplantısındaki komutanlar Başbakanlığa 5 Ağustosta 18 madde halinde önerilerini göndermişlerdir. Bundan sonra Evren, Haydar Saltık’a müdahale için gereken bütün hazırlıkların tamamlanması, yönetime el konulduğunda radyolarda okunacak bildiri metninin bile hazırlanması talimatını vermiştir. Söz konusu metnin hazırlanması için Büyükelçi Coşkun Kırca ile maliye ve ekonomi uzmanı Adnan Başer Kafaoğlu ikilisi Genelkurmayla ilişki içinde söz konusu ilk önlemler paketini hazırlamaya başlamışlardır.⁴¹³

Bu arada müdahale için yapılan hazırlıklar da tamamlanmak üzeredir. Askeri Müdahale sonrası yapılacak uygulamalar belirlenmiş, 30 Ağustosta yapılacak komutanların atamaları ile ilgili gerekli düzenlemeler de yapılmıştır. Askeri Şura toplantılarında yapılan düzenlemeleri Demirel hiç itiraz etmeden kabul etmiştir.⁴¹⁴

Kenan Evren 30 Ağustos Zafer Bayramı nedeniyle orduya yayımladığı mesajda yeni bir uyarıda daha bulunmuştur. Süregelen anarşik eylemlere ve terör olaylarına değinen Evren şunları vurgulamıştır: “*Aziz arkadaşlarım, sizler de bu olayları görüp duydukça eminim ki en az benim kadar üzüntü duymaktasınız. Ancak şuna inanınız ki, bu satılmış zavallılar bir avuç azınlıktır... Siz onların hepsini bir anda yok edebilecek güçtesiniz. Asıl, sessizliğinizi ve sabrınızı güçlerinin kanıtıymış gibi göstermek isteyenler, nasıl yandıklarını bir zaman gelecek acı bir şekilde göreceklerdir.*”⁴¹⁵

O günlerde ortamı daha da gerginleştiren birtakım olaylarla da karşılaşmıştır. Kendilerine gereken ilginin gösterilmediğinden, günlerdir evlerine gidemediklerinden şikâyet eden Ankara’daki toplum polisi bile direnişe geçmiştir. Bunun üzerine Sıkıyönetim Komutanı Korg. Recep Ergun polislerin bulunduğu kışlayı askeri birlikler ve tanklarla çevirme gereği duymuştur. İki silahlı güç arasındaki çatışma güçlkle önlenebilmiştir.⁴¹⁶

---

⁴¹² A.g.e, s. 400.

⁴¹³ A.g.e, s. 400-401.

⁴¹⁴ A.g.e, s. 403.

⁴¹⁵ A.g.e, s. 404.

⁴¹⁶ Aynı yer.

1980 yılı başlarında “Ülkeyi Vietnam’a çevirmek isteyenlerin burnunu sürtmezsek namerdiz” diyen Demirel’e rağmen anarşi ve terör olaylarının önü alınamamıştır.⁴¹⁷

12 Eylül öncesi son iki yıllık süre içinde terör ve anarşi Sakarya Savaşı’ndaki şehit sayısına yakın miktarda ölüme sebep olmuş, anarşik olaylardaki ölü sayısı günde ortalama 20 civarına yükselmiştir.⁴¹⁸

1971 yılında terör olaylarında ölenlerin sayısı 22 iken 1980 yılına gelindiğinde artarak 2206’ya ulaşmıştır.⁴¹⁹

Tüm yurttaki Türkiye Komünist Partisi gösterileri ilk defa silahlı mücadele şeklinde ortaya çıkarken, polis İzmir’de Kadifekale’ye Türk bayrağı yerine orak-çekiçli komünist bayrağını çekmek isteyen iki Türkiye Komünist Partisi(TKP) militanını yakalamıştır.⁴²⁰

Kıbrıs Sorunu’ndan sonra Türkiye ile Yunanistan arasında verilen karşılıklı notamdan kaynaklanan sorunları çözmek üzere Evren, NATO Kumandanı Rogers’le görüşmüştür. Dışişleri bürokratları Yunanistan’ın 1974 öncesi durumdan vazgeçmeleri karşılığında NATO’ya dönmelerine razı olunmasını istemiştir. Fakat Evren bu düşüncede değildir. ABD ile ilişkilerin bozulmasını istememektedir.⁴²¹

Amerikan Kongresi’ne sunulan bir raporda Türk Silahlı Kuvvetlerinin zayıfladığı, gelinen noktada artık ordunun NATO sorumluluklarını yerine getirmesinin güç olduğu, tüm askeri araç ve gerecin yarısının bozuk olduğu için çalışmadığı, yedek parça olmadığından tamir edilemediği yazmaktadır. Raporda Türkiye’de askeri darbe tehlikesinin çok yakın olduğu da ileri sürülmüştür.⁴²²

Demirel’in böyle bir dönemde Amerikalılar’a “Türkiye’deki üsleri bizim izniniz olmadan kullanmazsınız” demesi üzerine görüşmeler Genelkurmay’da yani Kenan Evren’le yapılmaya başlamıştır. Kenan Evren Amerika ile ilişkilerin bozulmasını istemediğinden bu değişiklik isabetli de olmuştur. Karavelioğlu tarafından ayrıca 12 Eylül müdahalesinden hemen önce 11 Eylülde yurda dönmek üzere Amerikalılarla yapılacak müdahale öncesi mutabık kalmak için Hava Kuvvetleri Komutanı Tahsin Şahinkaya’nın ABD’ye gittiği ifade edilmiştir.⁴²³

---

⁴¹⁷ **Milliyet**, 12 Şubat 1980.

⁴¹⁸ **Hükümetler ve Programları III**, (Haz. Nuran Dağlı- Belma Aktürk), TBMM Basımevi, Ankara, 1988, s. 7

⁴¹⁹ Kuyaş- Akarçay, **a.g.e.**, s. 316.

⁴²⁰ **Yankı**, Sayı: 494, 15-21 Eylül 1980, s. 4

⁴²¹ Kamil Karavelioğlu, **Bir Devrim İki Darbe**, Güner Yayınları, İstanbul, 2007, s. 304.

⁴²² **Yankı**, Sayı:469, 24 Mart-30 Mart 1980, s. 14.

⁴²³ Karavelioğlu, **a.g.e.**, s. 305.

Meclisteki olaylar da anlaşılması güç hale gelmiştir. Meclis'te hakkında gensoru önergesi verilen Bakanlardan en ilginç Demirel Hükümetini desteklemekten vazgeçen MSP'nin Dışişleri Bakanı Hayrettin Erkmek hakkında olanıdır. Gensoru CHP- MSP işbirliği sonucu kabul edilmiştir. Böylece Hayrettin Erkmek 5 Eylül 1980'de Cumhuriyet tarihinde gensoru önergesiyle düşürülen ilk Bakan olmuştur. MSP lideri Necmettin Erbakan ise Ankara'da yapılan 30 Ağustos törenlerine katılmamıştır. ⁴²⁴ Daha da ötesi MSP'nin 6 Eylül'de Konya'da düzenlediği "Kudüs'ü kurtarma yürüyüş ve mitingi" şeriat sisteminin dile getirildiği bir gösteriye dönüşmüştür. Yeşil bayrakların yanı sıra cübbe, takke ve fes giymiş kişilerin de göze çarptığı mitingde "Dinsiz devlet, yıkılacak elbet" ve "Şeriat gelecek, vahşet bitecek" gibi sloganlar sıkça atılmıştır. İstiklal Marşı'nın okunması sırasında bir grup yere oturarak marşı protesto etmiştir. Konya Savcılığının soruşturmasına konu olan miting, daha sonra 12 Eylül darbesinin gerekçelerinden biri olarak gösterilecektir. ⁴²⁵

"Gidişatı ümit verici"⁴²⁶ olarak niteleyen Demirel'e karşı 24 Ocak Kararları ile gelen değişimler ise başlangıçta toplumun çoğunluğu tarafından doğru olarak algılanmamakta ve benimsenmemektedir. Bu nedenle, seçimle gelen demokratik bir hükümetin kısa dönemde acil istikrar önlemlerini alması ve kararlı bir şekilde sürdürebilmesine yönetici kesim tarafından, özellikle de askeri kesim tarafından şüpheyle bakılmaktadır. Mecliste istikrarlı bir çoğunluk imkânı yoktur. MC seçeneği toplumsal gerilimi kopma noktasına getireceğinden siyasal açıdan mümkün görünmemektedir. İki büyük parti erken seçim konusunda uzlaşmamaktadır ve seçimlerin normal süresine 2 yıla yakın bir zaman vardır. Silahlı çatışmalar gün geçtikçe daha çok can alır hale gelmiştir. Grevler sanayici kesimi kaygılandırmaktadır. Ayrıca döviz dar boğazı hammadde karaborsasına yol açmakta, üretim hızla düşmektedir. ⁴²⁷

Süleyman Demirel'in başkanlığındaki azınlık hükümetinin ekonomik istikrar ve yapısal değişim amacıyla 24 Ocak'ta aldığı kararlar 1980 yılındaki işçi işveren ilişkilerini büyük oranda etkilemiştir. Kararlar ithal ikameci sanayileşme stratejisinin yerine daha çok döviz kazanmaya ve ihracatı ön plana çıkarmaya yönelik bir dışa açılma stratejisini öngörmektedir. Dışa açılabilmenin yolu da başta işçi ücretleri olmak üzere üretim maliyetlerinin düşürülmesinden geçmektedir. Kararların uygulanmasını izleyen günlerde sadece kamu kesiminde değil, özel kesimdeki iş uyuşmazlıklarında da, başta Turgut Özal olmak üzere hükümet yetkililerinin işveren tarafında yer almaları bu uyuşmazlıkların artmasına ve uzun süreli grevlere dönüşmesine yol açmıştır. 12 Eylül'e yaklaşıldığında büyük çoğunluğu DİSK üyesi

---

⁴²⁴Turan, a.g.e, s. 395-404.

⁴²⁵Cumhuriyet Ansiklopedisi 3 (1961-1980), s. 504.

⁴²⁶Milliyet, 1 Haziran 1980.

⁴²⁷Gürsel, a.g.e, s. 2.

olan 57 bin işçi grevdedir.⁴²⁸Necmettin Erbakan “anarşik olayların 1957-1958 senelerinde olduğu gibi yani ekonomik krizlerin ortaya çıkmasıyla gözükmeye başladığını” söylemektedir. Benzer bir yaklaşımla Bülent Ecevit de ekonomi ve anarşi arasındaki ilişkiyi şöyle ifade etmiştir. “*Dünyanın hangi ülkesinde enflasyon %100’ ü bulursa, yatırımlar büyük ölçüde durursa, gelişme düşme noktasına varır, üretim büyük ölçüde düşerse, bu nedenle işsizlik oranı %15’i, %20’yi bulursa, aşırı pahalılığa temel maddelerden birçoğunun da yokluğu eklenirse, o ülkede ciddi toplumsal ve siyasal sorunlar ortaya çıkar. Türkiye’deki kargaşanın ve terörün başka nedenleri de olsa özellikle son ekonomik politikanın büsbütün ağırlaştırdığı ve maalesef giderek daha da çok ağırlaştıracağı ekonomik sorunlar, ekonomik bunalım, toplumsal bunalım Türkiye’deki kargaşanın terörün de etkenleri arasındadır.*”⁴²⁹

Bu günlerin en önemli olaylarından biri de cumhurbaşkanlığı seçimi meselesidir. TBMM’de yeni Cumhurbaşkanı seçimi dönemine girildiğinde büyük bir kilitlenme başlamış ve aylarca sürmüştür. Fahri Korutürk’ün 7 yıllık görev süresi 6 Nisan 1980 günü sona ermiş, ancak o tarihten önce yapılan oylamalarda yeni bir cumhurbaşkanı seçilememiştir. Görev süresi dolan Korutürk hemen Çankaya’dan ayrılmıştır. Anayasa’nın 100.maddesi uyarınca da Cumhuriyet Senatosu Başkanı AP’li İhsan Sabri Çağlayangil, cumhurbaşkanı vekilliği görevini üstlenmiştir. Ancak siyasal partilerin Cumhurbaşkanlığı seçiminde anlaşamamaları yüzünden 5 ayı aşkın sürede bir Devlet Başkanı belirlenememiştir. 7 Haziranla 11 Eylül arasında 17 tur seçim öngörülmüş, bunun 14’ünde ise gerekli çoğunluk sağlanamadığından oylamaya geçilememiştir. 11 Eylül günü 115. si yapılacak seçime geçildiğinde, salonda yine çoğunluğun bulunmadığı görülmüştür. Millet Meclisi Başkanı CHP’li Cahit Karakaş bu durum üzerine bileşimi şu sözlerle kapatmıştır. “*Yapılan oylama sonunda salonda çoğunluğumuz yoktur. Bu sebeple Cumhurbaşkanlığı seçim turuna devam etmek için, 12 Eylül 1980 Cuma günü saat 15.00’te toplanmak üzere bileşimi kapatıyorum.*”⁴³⁰

Karakaş’ın 12 Eylül 1980 günü randevusu Meclis’te milletvekilleriyle gerçekleştiremeyecektir.

3.2.2. 12 Eylül Askeri Müdahalesi

Cumhurbaşkanlığı seçim turları sürerken yapılacak müdahaleyi daha geniş bir kadroya duyurmak için bütün ordu ve kolordu komutanları Genelkurmay’da bir

---

⁴²⁸Cumhuriyet Ansiklopedisi 3 (1961-1980), s. 505.

⁴²⁹Millet Meclisi Tutanak Dergisi, c.14, 16.02.1980, s. 21-68.

⁴³⁰Turan, a.g.e, s. 396-398.

toplantıya çağrılmışlardır. Toplantıda 12 Eylül 1980 günü saat 04.00'te harekete geçilmesi uygun görülmüştür. 11 Eylül 1980 Perşembe günü Bakanlar Kurulu toplantısı sürerken öğleden sonra Silahlı Kuvvetlerin darbe yapacağına ilişkin haberler alınmaya başlamıştır. Evren'in siyasi parti liderlerine gönderilmek üzere Genelkurmay ve Milli Güvenlik Konseyi Başkanı sıfatıyla imzaladığı mektupta Türk Silahlı Kuvvetlerinin İç Hizmet Yasası'ndan kaynaklanan yetkiyi kullandığı söylenmiştir.⁴³¹ Türk Silahlı Kuvvetleri, 12 Eylül 1980 tarihinde İç Hizmet Kanununun verdiği Türkiye Cumhuriyetini koruma ve kollama görevini Yüce Türk Milleti adına emir ve komuta zinciri içinde ve emirle yerine getirme kararını almış ve ülke yönetimine bütünü ile el koymuştur.⁴³²

Genelkurmay Başkanı Kenan Evren başkanlığında, Kara, Deniz, Hava ve Jandarma Genel Komutanı'ndan oluşan beş kişilik "Milli Güvenlik Konseyi" (MGK) ülkede yönetimi ele almıştır.⁴³³ Milli Güvenlik Konseyi şu üyelerden oluşmaktadır: Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren, Kara Kuvvetleri Komutanı Nurettin Ersin, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Tahsin Şahinkaya, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Nejat Tümer ve Jandarma Genel Komutanı Sedat Celasun'dur. Devlet Başkanlığı ve MGK Başkanlığı görev ve yetkileri Kenan Evren'e aittir. Diğerleri askeri görevlerini sürdürmenin yanı sıra MGK üyesi sıfatı sahibidirler. MGK Genel Sekreterliğine de Orgeneral Haydar Saltık atanmıştır.⁴³⁴ Kurulan MGK Başkanı ve Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren'in yönetimi devraldığı sabaha karşı 04.00'te Türkiye radyolarından halka duyurulmuştur.⁴³⁵

Sabaha karşı 04.00'te milli marşlarla yayına başlayan Türkiye radyoları her beş dakikada bir Milli Güvenlik Konseyi'nin bildirimlerini yayınlayarak, durumu bütün yurttaşlara açıklamıştır. Milli Güvenlik Konseyi bildirisinde tüm yurttan sıkıyönetim ilan edildiği ve 05.00'ten itibaren ikinci bir emre kadar sokağa çıkma yasağı konulduğu açıklanmıştır. Milli Güvenlik Konseyi Başkanı ve Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren tarafından radyo ve televizyonda geniş açıklama yapılmıştır. Milli Güvenlik Konseyi'nin açıklamasında halkın huzur ve sükûn içinde olması söylenerek, radyoların başında yapılacak açıklamaları beklemeleri istenmiştir.⁴³⁶

Türk Silahlı Kuvvetlerinin tüm ülke yönetimine el koymasından sonra, askeri birliklerle şehirlerde sıkı güvenlik önlemleri alarak, önemli merkezlerde cadde ve sokaklarda barikatlar kurulmuştur. İllerde valiler sıkıyönetim karargâhlarına

---

⁴³¹Turan, **a.g.e.**, s. 396-407.

⁴³²Evren, **a.g.e.**, s. 547.

⁴³³Eraslan, **a.g.e.**, s. 626-627.

⁴³⁴Bülent Tanör, "*Siyasal Tarih (1980-1995)*", **Türkiye Tarihi 5 Bugünkü Türkiye 1980-1995**, (Yay.Yön. Sina Akşin) Cem Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 26-27.

⁴³⁵**Hürriyet**, 12 Eylül 1980.

⁴³⁶**Aynı yer.**

çağrılmıştır. Vilayet merkezleri askeri birlikler tarafından çevrilerek güvenlik önlemleri alınmıştır. MGK bildirisinde, bütün parlamenterlerin dokunulmazlıklarının kaldırıldığı, yurt dışına çıkışların yasaklandığı, halkın can güvenliği için sokağa çıkma yasağı ilan edildiği bildirilmiştir.⁴³⁷

DİSK ve MİSK Federasyonları ile bunlara bağlı sendikaların bütün faaliyetleri durdurulmuştur. Öte yandan yeni bir bildiri ile bütün grev, lokavt ve diğer sendikal faaliyetlerin ikinci bir emre kadar durdurulduğu haberi alınmıştır. Bunun yanı sıra Türk Hava Kurumu, Çocuk Esirgeme Kurumu ve Kızılay'ın dışındaki bütün derneklerin her türlü faaliyetinin durdurulduğu açıklanmıştır. Milli Güvenlik Konseyi kararı ile sınır kapıları kapatılmıştır. Yurt dışına çıkışlar yasaklanmıştır. Sadece yurt dışında çalışan işçiler ve yabancı turistlerin yurt dışına çıkabilecekleri bildirilmiştir. Hafta içinde yapılacak bütün spor faaliyetleri durdurulmuştur. Bankaların çalışması ikinci bir emre kadar yasaklanmıştır.⁴³⁸

Önemli hiçbir olayın gerçekleşmediği ve halkın memnun olduğunun anlaşıldığı harekât sırasında hudut bölgelerinde de herhangi bir olay yaşanmamıştır. Ülkenin diğer bir silahlı gücü emniyet teşkilatından da bir karşı koymayla karşılaşılmamıştır. Bayrak Harekâtı başlamadan hemen evvel 4. Kolordu ve Sıkıyönetim Komutanı tarafından Emniyet Genel Müdürünün, Ankara Emniyet Müdürü ve Yardımcılarının tüm kadrosu ile Silahlı Kuvvetlerle birlikte oldukları Genelkurmay'a bildirilmiştir.⁴³⁹

Orgeneral Kenan Evren'in imzasıyla yayınlanan ilk bildiriden sonra yaptığı konuşmada icra ve yasa görevlerini Konsey'in üstlendiğini, ama icrayı yüklenecek hükümetin kurulacağını söylemiş, bunun asker mi sivil mi olduğunu belirtmemiştir. İşçi hakları tabi ki korunacaktır. Ama "işçi ağalarının" etkisi yok edilecektir. İşveren çevrelerinin de ihracata dönük üretimi sağlanacaktır.⁴⁴⁰

Demirel, Ecevit ve Erbakan gözaltına alınmıştır, Türkeş bulunamadığı için gözaltına alınamamıştır.⁴⁴¹

Çağlayangil Çankaya'daki evinde emniyet altındadır. Emniyet altına alınanlar içinde parti genel sekreterleri ile bazı milletvekilleri de vardır.

Genelkurmay Başkanlığında ekonomik konularla ilgili bir toplantı yapılmış ve toplantıya Turgut Özal da katılmıştır.⁴⁴²

---

⁴³⁷ Aynı yer.

⁴³⁸ Aynı yer.

⁴³⁹ Evren, a.g.e, s.546-547.

⁴⁴⁰ Yankı, Sayı:494, s. 5

⁴⁴¹ Hürriyet, 13 Eylül 1980.

⁴⁴² Tercüman, 13 Eylül 1980.

Genelkurmay'da ekonomi ile ilgili görüşülen ilk konu bankaların hesaplarına el koyulması ile ilgilidir. Özal'ın ekibi askeri yönetimi ikna etmiş ve bankaların pazartesi (15.09.1980) günü açılmasına karar verilmiştir.⁴⁴³

12 Eylül askeri yönetiminin 24 Ocak ekonomik istikrar paketini hazırlayan teknik heyetin başında bulunan dönemin Başbakanlık Müsteşarı Turgut Özal'a ekonominin sorumluluğunu vermesinin 12 Eylül'ün 24 Ocak Kararlarının uygulanması için yapıldığı yorumlarına yol açmıştır.⁴⁴⁴ Tefvik Çavdar, Turgut Özal'ın ekonomiden sorumlu başbakan olmasını 12 Eylül askeri müdahalesinin 24 Ocak Kararlarının doğal bir türevi olduğu şeklinde açıklamaktadır. Ona göre 12 Eylül askeri müdahalesi, Türkiye'ye vahşi acımasız bir kapitalist düzeni yerleştirmek amacıyla yönelik faşist bir eylemdir. Nitekim MHP'nin önde gelen yöneticilerinden⁴⁴⁵ Ağâh Oktay Güner, “ biz içerdeyiz(cezaevi kastediliyor) ama düşüncemiz iktidarda” diyerek durumu ortaya koymuştur.

12 Eylül'ün hemen ertesi günü eski Bütçe Genel Müdürü Ertuğrul Kumcuoğlu tarafından vergi yasalarının çıkarılması gerektiği Turgut Özal'a hatırlatılmıştır.⁴⁴⁶ 1970 yılından sonra Meclislerden hiçbir biçimde gider ve gelir yasalarına ilişkin herhangi bir yasa çıkmaması, buna ek olarak 24 Ocak Kararlarının vergi yasaları ile desteklenmek zorunda olması, ancak bunun gerçekleşmemesi olgusu müsteşarlar tarafından MGK üyelerine anlatılmıştır. Bunun üzerine Maliye Bakanlığına gelir vergisi ile gider yasalarında yeni düzenlemelere gidilmesi talimatı 12 Eylül Harekâtından sonra verilmiştir.⁴⁴⁷

Evren, “Demokrasiyi kaldırmadık... Kurmak için harekât yaptık. Bu harekât tarih kitaplarındaki bir darbe değildir” demektedir ve harekâtın amaçlarını şöyle özetlemektedir:

Milli birliği korumak,

Terörü önleyerek can ve mal güvenliğini tesis etmek,

Devlet otoritesini hâkim kılmak,

Sosyal barışı, milli anlayış ve beraberliği sağlamak,

Sosyal adalete, ferdi hak ve hürriyete ve insan haklarına dayalı laik ve Cumhuriyet rejimini işlerli kılmak,

---

⁴⁴³Emin Çölaşan, **12 Eylül, Özal Ekonomisinin Perde Arkası**, Milliyet Yayınları, 1984, s. 43-44.

⁴⁴⁴Gürsel, **a.g.e**, s. 3

⁴⁴⁵Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi**, s. 264.

⁴⁴⁶Çölaşan, **a.g.e**, s. 54.

⁴⁴⁷**Cumhuriyet**, 18 Eylül 1980.

Makul bir sürede yasal düzenlemeleri tamamladıktan sonra sivil idareyi yeniden tesis etmektedir.⁴⁴⁸

3.2.3. İç ve Dış Kamuoyunun Tepkileri

Gerçekleştirilen askeri müdahale özellikle can güvenliğinin kalmadığı bir ortamda hemen herkes tarafından olumlu tepki almıştır.

Eski Cumhurbaşkanı Korutürk, Anayasa Mahkemesi Başkanı, Danıştay ve Uyuşmazlık Mahkemesi Başkanları Evren'e başarı mesajı göndermişlerdir.⁴⁴⁹ Atatürk Üniversitesi Yönetim Kurulu Orgeneral Evren'e kutlama telgrafı göndermiştir.⁴⁵⁰

Ücretlere %70 zamlarla tüm grevlere son verilmesi ve işçilerin işbaşı yapmalarının⁴⁵¹ ardından Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu(TİSK) Başkanı Halit Narin," Grevlerin kaldırılmasıyla Türk ekonomisinin kalkınmasında ileriye dönük büyük bir gelişme sağlanacağı kanısında olduğunu söylemiştir. Grevdeki 55 000 den fazla işçinin yeniden çalışmaya başlaması ekonomik kalkınmaya büyük bir huzur sağlayacaktır. Narin, üretimi ve ihracatı artırıp geliri adil dağıtmak suretiyle herkes gibi yeni yönetime yardımcı olacaklarını kaydetmiştir.⁴⁵²

TOBB Başkanı Mehmet Yazar, Devlet Başkanı, Genelkurmay ve MGK Başkanı Orgeneral Kenan Evren'e bir telgraf göndererek başarı dilemiştir. Ayrıca TOBB'un Türk Silahlı Kuvvetlerinin başarılı olması için her türlü destek ve çabayı göstereceğini bildirmiştir. Yazar, telgrafında ayrıca Devlet Başkanı Evren'in TRT Radyo ve Televizyonundan yaptığı ilk konuşmada yeralan tüm görüşlerine katıldıklarını belirtmiştir.⁴⁵³

Görüldüğü gibi resmi çevrelerden ve özellikle iş adamları çevresinden gelen tepkiler olumludur. Zaten askeri rejimin hâkim olduğu bir ortamda aksi düşüncüyü ifade etmenin de ortamı yoktur. Mevcut ortam askeri müdahale hakkında dış kamuoyunun daha çok yorum yapmasına sebep olmuştur.

Brüksel Radyosu 07.30'daki yayınında TSK'nin harekâtını ilk haber olarak duyurmuştur. Ankara'daki Belçika Büyükelçisi ile temas kuran radyo, Türk ordusunun devletin bölünmesini önlemek için müdahalede bulunduğunu, TSK'nin

---

⁴⁴⁸Hürriyet,17 Eylül 1980.

⁴⁴⁹Cumhuriyet,16 Eylül 1980.

⁴⁵⁰Cumhuriyet,14 Eylül 1980.

⁴⁵¹Cumhuriyet,15 Eylül 1980.

⁴⁵²Cumhuriyet,16 Eylül 1980.

⁴⁵³Cumhuriyet,15 Eylül 1980.

yönetime el koymasının NATO’da ferahlık verici olarak karşılandığını belirtmiştir. Özellikle Orgeneral Evren’in yaptığı açıklamada NATO taahhütlerine bağlılığın bildirilmesini sevinçle karşılamışlardır.⁴⁵⁴

Bu sevince katılanlardan biri de ABD’dir. Ankara’daki Amerikan Büyükelçisi Spain, “Ben bu darbeden sorumlu değilim!” derken CIA örgütünün Türkiye’deki istasyon şefi Paul Henze, Washington yönetiminin böyle bir girişimi beklemekte olduğunu, hatta kendi yararına gördüğü için olayların bu biçimde gelişmesini desteklediğini söylemiştir.⁴⁵⁵ Nitekim askeri müdahaleden 5 gün sonra 17 Eylülde ABD Kongresi’nden bir grup parlamenter askeri müdahaleyi incelemek için Türkiye’ye gelecektir.⁴⁵⁶ Haberi dünyaya ilk duyuran ülkenin ABD olması olaydan daha önce haberi olduğu yolundaki iddialara yol açmıştır ve ABD Dışişleri Bakanlığı sözcülüğü tarafından yalanlanmıştır.⁴⁵⁷ ABD Dışişleri Bakanlığı yetkilileri, Türkiye’deki durumun çok yakından takip edildiğini, Carter yönetiminin askerlerin yönetime el koymasını olumlu olarak karşıladıklarını bildirmişlerdir. Türkiye’nin bir Arjantin veya bir İran olamayacağı belirtilen yorumda Türkiye’de yeni yönetimden daha etkili bir seçim ve politika sistemi getirmesini istemenin yanı sıra, Yunanistan ile olan anlaşmazlıkları gidermek, Kıbrıs meselesine bir çözüm bulmak konularında daha esnek bir politika beklendiği⁴⁵⁸ ifade edilmiştir.

12 Eylülün hemen arkasından ABD Büyükelçisi ve Rogers Türkiye’ye gelerek Yunanistan’ın NATO’ya dönmesine onay verilmesini istemektedir. Türkiye, olayın çözülmesini istemekte, fakat Yunanistan NATO’ya dönerken önce sorunların çözülmesini, sonra onay verilmesini planlamaktadır. ABD’nin ısrarları sonucu Evren büyükelçiye “NATO başkumandanı asker sözü versin sorunu çözelim” demiştir. NATO başkumandanının gelip Evren’e asker sözü vermesi ile Yunanistan NATO’ya dönmüştür.⁴⁵⁹

12 Eylül öncesinde ve sonrasındaki tüm askeri müdahalelerde ABD’nin sivil iktidarlara zorlayıp da yaptırmadığı birçok konunun, hemen bu ara rejim dönemlerinde gerçekleştiği Yaşar Okuyan tarafından ifade edilmiştir. 12 Eylül müdahalesinden sonra da durum değişmemiştir. Uzun bir süredir Amerika ve NATO Yunanistan’ın NATO’nun askeri kanadına dönmesi için Türkiye’nin onay vermesini talep etmektedir. Fakat müdahaleden önceki siyasi iktidarlar bu talebi yerine getirememişlerdir. Ancak askeri müdahaleyi gerçekleştirenler hemen 23 Ekim 1980’de Yunanistan’ın NATO’nun askeri kanadına dönmesine vetosunu kullanmayarak onay verecek ve Yunanistan’la arasındaki sorunlarda en önemli

---

⁴⁵⁴Tercüman, 13 Eylül 1980.

⁴⁵⁵Turan, a.g.e, s. 411.

⁴⁵⁶Erbil Tuşalp, Eylül İmparatorluğu, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1998, s. 47.

⁴⁵⁷Tercüman, 13 Eylül 1980.

⁴⁵⁸Tercüman, 14 Eylül 1980.

⁴⁵⁹Karavelioğlu, a.g.e, s. 306-309.

kozunu kaybedecektir. Hatta Genelkurmay'da hazırlanan bir raporda daha da ileri gidilerek Türkiye ile Yunanistan'ın bir federasyon çatısında birleşebilecekleri dile getirilebilecektir.⁴⁶⁰

İngiltere'nin de müdahaleye yaklaşımı olumlu görünmektedir. The Times gazetesi askeri müdahale olacağını önceden gören bir başmakaleyi daha müdahaleden önceki günkü sayısında yayınlamıştır.⁴⁶¹ BBC Radyosu yayınladığı bir yorumda Türkiye'de Silahlı Kuvvetlerin yönetime el koymasının bu ülkeye milletlerarası kuruluşlar tarafından yapılan ekonomik yardımları engellemeyeceğini bildirmiştir. İngiltere'nin ticari bir yayın kuruluşu olan LBC ise, Türkiye'de anarşi kurbanlarının sayısının 2500'ü aştığını kaydederek "Ordunun yapacak bir şeyi kalmamıştı. Ya daha fazla insan ölecek, ya da rejim yaralanacaktı" demiştir. The Times, Dışişleri Bakanı Hayrettin Erkmek'in düşürülmesinin Batı'nın çıkarlarına büyük darbe olduğunu da ifade ederek, Türkiye'nin NATO'nun kilit ülkesi olduğunu kaydetmiştir.⁴⁶² The Daily Telegraph gazetesi, Türkiye'nin daima problemlerle karşı karşıya bulunan bir ülke olduğunu, yıllardan beri siyasi, sosyal ve ekonomik meselelerle boğuştuğunu belirterek " Hiç şüphesiz ordunun yönetime el koyması Batıyı rahatlattı" demiştir.

Ekonomik ve siyasi ilişkilerimiz olan Yunanistan da konuyla yakından ilgilenmiştir. Yunanistan ana muhalefet lideri Türkiye'de Silahlı Kuvvetlerin yönetime el koymasına olumsuz tepki göstermiştir. Papandreou, Türkiye'deki olayın NATO tarafından düzenlendiğini iddia etmiştir. Ana muhalefet lideri, bu durumun Yunanistan, Ortadoğu ve Kıbrıs için büyük tehlike olduğunu da bildirmiştir.⁴⁶³

TASS Resmi Sovyet Ajansı, Türk Silahlı Kuvvetlerinin yönetime el koymasını, yorumsuz kısa bir haber olarak bildirmiştir. Washington kaynaklı haberde "Dikkat çekici bir nokta, Türkiye'deki olaylar ile ilgili ilk haber, ABD Dışişleri Bakanlığı'ndan geldi" denmektedir.⁴⁶⁴

Almanya Türkiye'deki ordunun yönetime el koyması ile ilgili açıklamalar yapmış, ekonomik gelişmelerle ilgili pek fazla yorum yapmamıştır. Frankfurter

---

⁴⁶⁰Yaşar Okuyan, **O Yıllar 12 Eylül'den Anılar, Mektuplar ve Belgeler**, Doğan Kitap, İstanbul, 2010, s. 163.

⁴⁶¹Gazete bu durumu askeri bakımdan "ordunun sırada olduğunu, sorunun devam eden iğrenç terör dalgasına karşı, ordunun müdahale isteğinin doğup doğmayacağıdır" diyerek belirtmiştir. **Hürriyet**, 13 Eylül 1980.

⁴⁶²**Tercüman**, 13 Eylül 1980.

⁴⁶³Yunan gazeteleri Türk ordusunun iktidara el koymasını heyecan verici başlıklar altında duyurmuştur. Komünist basın Yunanistan'ın Türkiye'deki durumu protesto etmemesini kınarken ToVima "NATO'da sessizlik" başlığını kullanmıştır. Hükümet yanlısı Akropolis ise "NATO'da sessizlik, Moskova'da huzursuzluk" **Tercüman**, 14 Eylül 1980.

⁴⁶⁴**Aynı yer.**

Allgemeine gazetesi Türkiye'deki asıl büyük tehlikenin soldan geldiğini belirterek bunun Almanya'da çalışan Türkler'i de tehdit ettiğini belirtmiştir.⁴⁶⁵

Macaristan'da komünist partisinin organı Nepsazabadsag, Türkiye'de devrilen yönetimin kapitalist dünyanın ekonomik krizinden kötü şekilde etkilendiğini bildirmiştir.⁴⁶⁶

Fransız Radyoları ordunun müdahaleden önceki aylarda siyasi kuruluş ve liderleri ikaz ettiğini, ancak netice alamadıklarını belirtirken⁴⁶⁷ France Inter Radyosu "Ordunun ihtilali Türkiye'nin iç savaşın eşliğinde olması nedeniyle yaptığını" ifade etmiştir.⁴⁶⁸

Ortadoğu ülkelerinin tepkileri de genellikle olumlu olup Türkiye'deki anarşik ortama güvenlik tehdit edici bir durum olarak bakmışlardır. Mısır'da Dışişlerinden sorumlu Devlet Bakanı Butros Gali, Ekim dergisine verdiği demeçte Türkiye'nin stratejik önemi üzerinde durarak " *Gelişmeleri dikkatle takip ediyoruz. Bu ilgi iki ülke arasındaki tarihi bağlardan kaynaklanıyor. Türkiye'nin bunalım içinde olması Akdeniz'in güvenliğini tehlikeye düşürecektir*"⁴⁶⁹ ifadelerini kullanmıştır. Pakistan Devlet Başkanı Ziya Ül-Hak ise Evren'e kutlama mesajı göndermiştir.⁴⁷⁰

Beyrut'ta çıkan solcu gazeteler ise Türkiye'de ordunun hareketinin arkasında Amerika'nın bulunduğunu iddia etmişlerdir. Kuveyt'te yayınlanan El Kabas gazetesi de ABD'yi suçlamıştır. El Rail Elam gazetesi ise Silahlı Kuvvetlerinin Dışişleri Bakanı'nın düşürülmesinden sonra harekete geçmesine dikkat çekmiştir.⁴⁷¹

AET Komisyonu da Türkiye'de gerçekleştirilen askeri müdahale ile ilgili olarak bir açıklama yapmıştır: " AET Komisyonu Türkiye'deki olayların gelişmesini büyük bir ilgiyle takip etmektedir. AET, Türkiye ile yalnız imzalanmış olan ortaklık anlaşması ile bağlı değildir. Türkiye ve AET aynı zamanda çıkar birliği, tarih ve dostluk bağlarıyla bağlıdır"dendikten sonra "Türkiye AET arasındaki ilişkiler

---

⁴⁶⁵ Aynı yer.

⁴⁶⁶ Federal Alman radyosu WDR, Türkiye uzmanı olarak takdim ettiği Aşağı Saksonya Maliye Bakanı Dr. Walter Leisler Kiep ile yaptığı bir görüşmeyi yayınlamıştır. Önceki yıl Türkiye'ye yapılacak yardımlar konusunda koordinasyon görevini yürüten Kiep, Türkiye'de ordunun yönetime el koymasının ekonomik güçlüklerden doğmadığını bu hareketin demokrasiyi engelleyen mânialardan doğduğunu, önemli olanın bu yeni durumda müttefik Türkiye'nin yalnız bırakılmaması olduğunu söylemiştir. Yeni durum karşısında Türkiye'ye yapılan yardımlar ve ülkedeki ekonomik faaliyetler konusunda bir yorum yapmanın henüz erken olduğunu belirterek, "Önümüzdeki günlerde bu konu sadece bizi değil, özellikle IMF'yi de yakından ilgilendirecektir" demiştir. Kiep ayrıca, ayrıca Türk ordusunun daima politika dışında kalmaya çalıştığını, sonunda müdahaleye mecbur kaldığını kaydederek "NATO'ya daima bağlı olan Türk Silahlı Kuvvetlerinin bu politikasında bir değişiklik olacağını sanmıyorum" demiştir. **Tercüman**, 14 Eylül 1980.

⁴⁶⁷ **Tercüman**, 13 Eylül 1980.

⁴⁶⁸ **Hürriyet**, 13 Eylül 1980.

⁴⁶⁹ **Tercüman**, 14 Eylül 1980.

⁴⁷⁰ **Cumhuriyet**, 16 Eylül 1980.

⁴⁷¹ **Tercüman**, 14 Eylül 1980.

dondurulacak mı?”sorusunu ise cevaplamaktan kaçınan AET sözcüsü “Bu soruya şimdilik cevap vermek için zaman erken”şeklinde görüşünü belirtmiştir.⁴⁷²

Bu durumda hem Avrupa’da, hem Ortadoğu’da sosyalizmin ağır bastığı ülkelerde müdahalenin daha az sempati aldığı, diğer ülkelerde daha olumlu karşılandığı değerlendirilmektedir. Güven içinde ve istikrarlı bir Türkiye, Hem Batılı ülkeler hem Ortadoğu ülkeleri için önemlidir. Bu nedenle sosyalist olmayan dış güçler Türkiye’de gerçekleşen askeri müdahaleyi komünizme karşı bir kazanç olarak düşünülebilir.

---

⁴⁷²Tercüman, 13 Eylül 1980.

4. BÖLÜM

12 EYLÜL DÖNEMİ TÜRK EKONOMİSİ

4.1. Ulusu Hükümeti ve İlk Uygulamalar

4.1.1 Askeri Müdahalenin Hemen Sonrasında Siyasal Durum

Askeri Müdahalenin arkasından 21 Eylül 1980 günü Türkiye Cumhuriyeti'nin 44. Hükümeti Başbakan Bülend Ulusu tarafından kurulmuştur. Bülend Ulusu kabinesinde görev alacak Bakanlar da Milli Güvenlik Konseyi'nce seçilmişlerdir. 5 emekli generalin de görev aldığı kabine listesinde 12 Mart Muhtırası'ndan sonraki ara rejim hükümetlerinde görev almış olan 12 kişi bu kez de Bakanlıklara getirilmiştir.⁴⁷³ Turgut Özal'a dış ilişkilerle görevli devlet bakanlığı teklif edilmiş ve kendisi bunu kabul etmemiştir. İsteddiği şey Başbakan yardımcılığıdır. Artık arkasında başbakan da olmadığı için yetkili olması gerektiğini bu nedenle Maliye ve Ticaret Bakanlıklarının da uhdesine verilmesini istemiştir.⁴⁷⁴ Diğer Başbakan Yardımcısı Zeyyat Baykara'dır.⁴⁷⁵ Böylece 12 Eylül yönetiminin ekonomiyi 1977 seçimlerinde MSP'den milletvekili adayı olduğunu bildiği halde Turgut Özal'a teslim etmesi 12 Eylül'ün tercihinin uluslararası ekonomiyle bağlanmak olduğunu göstermiştir.⁴⁷⁶ Bu durumda Özal'ın ekonomi ile ilgili 12 Eylül öncesi yetkileri devam etmektedir. Economist, Özal'ın ekonomi ile ilgili yetkilerinin devam etmesini "iyi haber" olarak nitelmiştir.⁴⁷⁷ 12 Eylül sabahı Başbakanlığa getirilen Özal, bazı çalışma arkadaşlarının da Başbakanlığa getirilmesini istemiştir. Albaya verilen listede Başbakanlık Müsteşar yardımcıları Hasan Celal Güzel ve Kazım Oksay, Danışman Tefik Ertürk, Özel Kalem Müdürü Mehmet Perçin, Devlet Planlama Teşkilatı İktisadi Planlama Daire Başkanı Yıldırım Aktürk, Hüsnü Doğan, bazı memur ve daktilolar vardır.⁴⁷⁸ Turgut Özal'ın şartlarının içinde Maliye Bakanlığının kendisine ya da kendisinin istediği birine verilmesi de vardır. Londra Maliye ve

---

⁴⁷³Turan, **a.g.e.**, s. 413-414.

⁴⁷⁴Mehmet Barlas, Turgut Özal'ın Anıları, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2010, s. 18.

⁴⁷⁵**Hürriyet**, 22 Eylül 1980.

⁴⁷⁶Oran, **Türk Dış Politikası c. II**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008. s. 16.

⁴⁷⁷**Cumhuriyet**, 21 Eylül 1980.

⁴⁷⁸Özal ayrıca Özel Kalem Müdürü Kemal Güçyener'e de telefon etmiştir. Başbakan Demirel'e son derece bağlı olan Güçyener, telefonda Özal'a son derece üzgün olduğunu bildirmiştir. Çölaşan, **a.g.e.**, s.39.

Ekonomi Başmüsaviri Kaya Erdem askerler tarafından Özal'ın ısrarları sonucu Maliye Bakanı olarak kabul ettirilmiştir.⁴⁷⁹

Parti liderlerinin, milletvekillerinin sendika temsilcilerinin tutuklandığı bir ortamda, askeri müdahale öncesi hükümetin ekonomik işlerden sorumlu bir numaralı ismi ve onun istediği tüm isimler gelişmelerin dışında tutularak askeri yönetimin ekonomi sorumluluğu kendilerine verilmiştir.

Ekonomik kadronun da böylece tamamlanmasından sonra Bülend Ulusu Hükümeti programı açıklanmıştır. Programda “Ocak 1980’den itibaren uygulamaya konulan istikrar tedbirlerinden kısa sürede olumlu sonuçlar alındığından, bu tedbirlerin tamamlanması için gerekli vergi kanunları ve çalışma hayatını düzenleyen mevzuat yeniliklerinin, yasama organının işlememesi ve siyasi istikrarsızlık sebebiyle kanunlaşamadığından söz edilmiştir. Ulusu 1961 Anayasasının memleket gerçeklerini nazarı itibara almayan hukuk anlayışından bahsettikten sonra Türkiye Cumhuriyetinin temel mevzuatının süratle yeniden gözden geçirileceği, siyasi istikrarı sağlayıcı, sosyal dengeleri teessüs ettirici, çalışma barışını geliştirici, vergi adaletini sağlayıcı ve ekonomik istikrar programının uygulanmasını kolaylaştırıcı yasal düzenlemelerin yapılacağını” söylemiştir.⁴⁸⁰Bu uygulamanın 12 Eylül yönetiminin 1961 Anayasasını lüks sayan yaklaşımı ile örtüştüğü düşünülebilir.

12 Eylülün ardından yeni anayasayı hazırlayacak Kurucu Meclis’in bir kanadını oluşturan Danışma Meclisi(DM) 23 Ekimde ilk toplantısını yapmıştır. Milli Güvenlik Konseyi’nin anayasa yapımı ve normal rejime dönüş programı 1 Kasım 1980’de açıklanmıştır. Buna göre yeni anayasayı hazırlayacak bir kurucu meclis oluşturularak halkoyuna sunulacak ve yeni seçimlerle MGK ve Kurucu Meclis’in görevleri sona erecektir.⁴⁸¹

Ekonomik kararların hayata geçirilmesi için çalışmalar devam ederken Güneydoğu sorunu ön plana çıkmıştır ve Hükümet hala ülkedeki asayiş sağlayamamıştır. Yine suikastlar, sağ sol çatışmaları ve ölümler söz konusudur. Nitekim müdahaleden Ocak 1981’e kadar çıkan olaylarda 230 kişi ölmüş, 395 kişi de yaralanmıştır. Ancak bu dönemde hem sağ hem de sol kesimden yakalanan ve mahkûm edilenlerin sayısında önemli artışlar olmuştur.⁴⁸²

---

⁴⁷⁹Çölaşan, **a.g.e**, s. 77.

⁴⁸⁰**Hükümetler ve Programları III**, s. 4-5.

⁴⁸¹**Cumhuriyet Ansiklopedisi 4(1981-2000)**, s. 8.

⁴⁸²Eraslan, **a.g.e**, s. 628- 629.

4.1.2. 1980 Yılı Ekonomik Gelişmelerine Bakış

Ulus Başkanlığında kurulan Hükümette “ekonomik programın uygulanması için gereksiz formalitelerin, kamu hizmetlerinin yürütülmesindeki aksaklıkların giderileceği söylenmiş, Dernekler Kanununun tadil edileceği, derneklerin amaçları dışında faaliyet göstermeleri ve siyasete karışmalarının önleneceği, toplantı ve gösteri yürüyüşleri mevzuatındaki boşlukların doldurulacağı” belirtilmiştir. Ulusu Hükümeti programında ekonomi ile ilgili enflasyonun kontrol altına alınması, piyasa ekonomisine işlerlik kazandırılması, kamu harcamalarının sağlam kaynaklardan finanse edilmesi, vergi düzenlemeleri yapılması, ithalat ve ihracat rejimi uygulamaları gibi konuların 24 Ocak Kararları ile örtüştüğü görülmektedir.⁴⁸³

---

⁴⁸³ Ulusu Hükümeti programında ekonomi ile ilgili hususlar şöyle belirtilmiştir: Enflasyon tam kontrol altına alınarak fiyat artışları makul bir düzeyde tutulacaktır. İstikrar içinde kalkınma amacıyla kamu harcamaları sağlam kaynaklardan finanse edilecek, tutarlı ekonomik ve mali politikaları içeren mevcut istikrar programının uygulanmasına devam edilecek, bu programı tamamlayıcı vergi değişiklikleri ve çalışma barışını sağlayıcı düzenlemeler süratle gerçekleştirilecektir. Piyasa ekonomisi kurallarının işlediği bir ortam içinde ekonomik sorunların halledilmesine çalışılacak, bu düzen içinde fiyat mekanizmasına göre çalışan teşebbüs gücünü geliştiren bir anlayış ile vatandaşın çalışma ve dilediği işi tutma hürriyetine sahip bulunması esas olacaktır. Uygulanmakta olan kur politikası titizlikle takip edilecek, ihracatımız ve yurt dışında çalışan işçilerimiz için istikrarlı ve güven verici bir şekilde esnek kur politikası uygulamasına devam edilecektir. Fiyat mekanizmasının arz ve talep arasında denge sağlayıcı rolüne ve etkinliğine yaygın işlerlik kazandırılacaktır. Ekonomide gelişme ve istikrarı sağlayacak ve koruyacak olan para-kredi politikası uygulanmasına devam edilecektir. KİT ürünlerinin fiyatları ile maliyetleri arasında enflasyonu önleyecek dengesizliklerin meydana gelmesi önlenecektir. KİT’lerin daha verimli çalışmalarını sağlayacak pratik düzenlemeler yapılacak ve ekonomik istikrar programına uygun olarak piyasa ekonomisi şartlarına göre çalışmaları sağlanacaktır. Kamu sektörünün finansman ihtiyaçları sağlıklı kaynaklardan karşılanacaktır. Açık finansman yollarından kaçınılacaktır. Vergi kaybının önlenmesi ve vergi yönetiminin verimliliğinin sağlanması amacı ile vergi kaçakçılığını önleyecek temel yasal düzenlemelere gidilecektir. Vergi politikası ekonomide israfa yönelik tüketim ve harcamaları önleyici, buna karşılık, yatırım, üretim ve ihracatın artırılmasını teşvik edici yönde olacaktır. Vergileme ile ilgili etkin bir otokontrol ve denetim sistemi kurulacaktır. İhracatın gelişmesi için ve diğer döviz gelirlerimizin ödemeler dengesine istenen ölçüde katkıda bulunabilmesini sağlamak üzere her türlü tedbir eksiksiz ve zamanında alınacaktır. İthalat rejiminde ve gümrük hadlerinde sağlıklı ve dış dünya ile rekabet edebilecek bir sanayileşmeyi destekleyecek düzenlemeler gerçekleştirilecektir. Ekonomimizi ve ulusal güvenliğimizi dışa bağımlılıktan kurtaracak sanayilere ve özellikle savunma sanayine önem verilecektir. Yabancı sermaye yatırımları için basitleştirilmiş olan müracaat ve değerlendirme uygulamasına devam edilecek yabancı sermayeden kaynak, teknoloji ve pazarlama alanlarında ulusal imkânları takviye edici unsur olarak azami ölçüde yararlanılacaktır. Dış ekonomik ilişkilerimizde OECD ülkeleri ve milletlerarası ekonomik ve finans kuruluşlarının desteklediği ekonomik istikrar programının uygulanmasında mevcut anlaşmalar çerçevesinde bu kuruluşlarla yakın işbirliği sürdürülmeye devam edilecektir. **Hükümetler ve Programları III**, s. 9-12.

Ulus Hükümeti programını açıkladığında uzun yılların bozuk politikasının bir ürünü olan dışa bağımlı ekonomi mekanizması sağlanan dövizleri çabucak yutmuş, ama sanayi istenen düzeye ulaşamamıştı. Yeni yönetimin karşısındaki sorunlardan birisi de buydu. Bu tecrübelerden yola çıkılarak Devlet ve MGK Başkanı Orgeneral Kenan Evren, üretimin hızlandırılması ve istenilen düzeye ulaşması için gerekli uyarıyı yapmış, çeşitli önlemler de alınmıştır. Grevlerle lokavtlar kaldırılmış, çoğu sendikanın faaliyeti durdurulmuş, işçiler her kesimde işbaşı yapmışlardır. Böylece çalışma yaşamı harekete geçirilmiştir. Ancak dışa bağımlı sanayinin çarklarını döndürmek için gerekli dış kredi mekanizmalarının da işlerliğini artırmak gerekmektedir.⁴⁸⁴

Türkiye ekonomisindeki yavaşlama 1980 yılında da devam etmiş ve planlı dönemde ilk defa sıfıra yakın bir gelişme hızı kaydedilmiştir. Tarım sektöründeki gelişme, tahminlerin gerisinde kalmış ve sadece %2,1'lik artış kaydedilmiştir. İmalat sanayinde programlanan %9 artış gerçekleşmemiştir. İnşaat sektöründe 1979 yılındaki %4,8'lik artışa karşılık 1980 yılında % 1,5'te kalmıştır. Ticaret ve hizmetler sektöründe 1979'da başlayan gerileme önemli ölçüde hızlanmıştır. Kamu kesimi, vergi yasalarının 1980 yılı başlarında çıkarılamaması nedeniyle önemli finansman güçlükleriyle karşılaşmıştır. Bunun yanında 24 Ocak Kararları sayesinde para politikasında olumlu gelişmeler olmuştur. Örneğin iç talep kısılması sonucu sınaî mallar ihracatında artışlar sağlanmıştır. Tarım malları ihracatında üretime dönük bir gerileme olmasına karşılık, iç sınaî üretim arzı gerilerken, dışa dönük sanayi malları satışlarının değer olarak artması sanayinin içerde satamadığı için tedricen dış pazarlara dönmekte olduğunu açıkça göstermektedir. Bu sonuç, 24 Ocak Kararlarının açıkça planladığı ve uzun yıllardan beri bir türlü gerçekleştirilemeyen hedeflerden bir tanesidir. İhracat özellikle yılın son aylarında sıçrama göstermiştir.⁴⁸⁵

Hükümetin ekonomiden sorumlu Başbakan Yardımcısı DPT Müsteşar Vekili Turgut Özal'ın ekonomik gelişmelerle ilgili "Türkiye köşeyi dönmek üzere" beyanatına karşılık DPT raporlarında yılbaşındaki öngörülerin yanlış çıktığı ve döviz giderlerimiz ile gelirlerimiz arasındaki farkın 3 milyar 600 milyon doları bulduğundan söz edilmektedir.⁴⁸⁶

---

⁴⁸⁴24 Ocak Kararları ile gündeme gelen ekonomik programın uygulanabilmesi için belirli düzeyde bir kredi akımının Batının kredi olanaklarından ülkeye kesintisiz akması öngörülmüş; gerek yeni krediler sağlamak, gerek süresi dolan büyük borçları ertelemek amacıyla OECD çerçevesinde ve IMF kesiminde anlaşmalar yapılmıştı. OECD çerçevesinde oluşturulan yardım fonundan (bir bölümü bağlı olmak üzere) 1.6 milyar dolarlık kredi sağlanmış ve bu borçlanmanın desteğini oluşturan 3 yıl süreli bir stand-by anlaşmasıyla da 1.1 milyar dolarlık bir yaygın kredi olanağı IMF kapsamında sağlanmıştı. Ne var ki, 24 Ocaktan sonra da enflasyon %60'ı aşmış, piyasada durgunluk başlamış, üretim düşmüştü. Sağlanan kredilerin büyük bir bölümü, iç pazarda eksikliği duyulan ampul, yağ ve benzeri maddelerin bulundurulması ve yakıt harcamaları için kullanılmıştı. Ekonominin asıl büyük sorunu olan üretimi artırma yolundaki çabalar sonuç vermemişti. **Cumhuriyet**, 22 Eylül 1980.

⁴⁸⁵1981 Yılına Girerken Türk Ekonomisi, TÜSİAD, İstanbul, 1981, s. II.

TÜSİAD 1980 yılı için 24 Ocak Kararları ve hükümetin uygulamalarını genel olarak olumlu değerlendirmiştir. Yeni vergi kanunlarının çıkarılması ve var olan vergi kanunlarında zorunlu değişikliklerin gerçekleştirilmesi, paralel piyasa durumunun hem pazar hem döviz ihtiyaçlarının karşılanması açısından tamamen ortadan kaldırılması, petrol ürünleri ihtiyacının karşılanmasında dünya piyasalarındaki sürekli fiyat artışlarına rağmen gösterilen olumlu çaba ve alınan sonuçlar hükümetin ekonomik politikayı uygulamada gösterdiği başarının işaretleridir.⁴⁸⁷

Emisyon ve para arzı 1979 ve 1980 yıllarında aşağı yukarı aynı oranlarda artmıştır.⁴⁸⁸Uygulanmakta olan sıkı para politikasına karşılık bir yandan piyasaya sürülen para tutarında, öte yandan da toplam para sunumunda önemli artışlar olmuştur. Nitekim ekim ayının sonlarında genellikle kasım ayı maaş ve ücretlerinin ödenebilmesi kaygısıyla piyasaya yeniden 17 milyar sürüldüğü ve böylece dolaşıma çıkan para tutarının 300 milyar lirayı aştığı belirtilmiştir. Bu durumda 1980 yılı başından 10. Ay sonuna kadar piyasaya sürülen para tutarı %65'lik bir artış göstermiştir.⁴⁸⁹

GSMH'nın 1980'de 1979'un gerisinde kalması, özellikle tarım sektöründe üretimin düşük olması iç piyasada sanayi mallarına olan talebi düşürmüştü ve bu durum sanayicileri dışarıda yeni pazarlar aramaya sevk etmiştir. TÜSİAD para ve kredi politikasında etken bir selektif kredi politikasının uygulanamamış olmasının birçok sektörlerde üretimi olumsuz olarak etkilediğini düşünmektedir. Örneğin tarım kredilerinde Ocak-Kasım sonu itibariyle kaydedilen artış sadece %38'dir. Ayrıca, orta vadeli kredilerde de önemli bir artış olmamıştır.⁴⁹⁰

24 Ocak Kararlarını izleyen 7 ay içinde aylık fiyat artış hızlarında genellikle bir düşüş kaydedilmiş Şubat 1979-1980 yıllık enflasyon hızı %133,3 iken, Kasım 1979-1980 itibariyle bu hız %96,6'ya düşmüştür. Fakat enflasyonun zarara uğrattığı tasarrufları canlandırma amacıyla alınan tedbirler geç kalmıştır. Ayrıca Temmuz kararnamesiyle faizlerin tamamen serbest hale geldiğini de söylemek güçtür. Özel sektör tahvil faizleri serbest olmayıp resmi düzenlemeler söz konusudur. Banka

---

⁴⁸⁶Cumhuriyet,29 Temmuz 1980.

⁴⁸⁷Ayrıca 1980 sonuçlarına bakarak 24 Ocak Kararlarının başarılı olup olmadığını tartışmak bu kararlarla getirilmek istenen düzene karşı olunmadıkça doğru bir yaklaşım sayılmaz. 1980 yılının Türk ekonomisini eleştirirken veya rakamlar itibariyle karşılaştırırken 24 Ocak Kararlarının değerlendirilmesi şeklinde ele alınmaması, bir politikadan yoksun ekonomik gidişin istikrara kavuşturulması ve yeniden düzene sokulması için yapılan düzenlemelere uygun ve realist sonuçlar olarak ele alınması gerekir. **1981 Yılına Girerken Türk Ekonomisi**, s. I-II.

⁴⁸⁸Aynı yer.

⁴⁸⁹Cumhuriyet, 4 Kasım 1980.

⁴⁹⁰**1981 Yılına Girerken Türk Ekonomisi**, s. II.

faizleri bankalar arası özel anlaşmalarla saptanmaktadır. Bankaların uyguladıkları faizler uygulanan blokajlar dolayısıyla gerçek faizi yansıtmamaktadır.⁴⁹¹

KİT mamullerine yapılan zamlar bütçenin finansman açıklarını azaltması bakımından yararlı olmuştur. Fakat 1980 yılında büyük işletme açıkları ile çalışan KİT yönetimlerine 24.000'ni memur ve 37 bini işçi toplam 61.000 civarında yeni personel alınmıştır. Destekleme ödemeleri 1979'da 87 milyar TL iken 1980'de 177 milyara çıkmıştır. Bu uygulamalar anti-enflasyonist karakterli 24 Ocak 1980 Kararları ile çelişkilidir.⁴⁹²

1980 yılında Türkiye'nin dış ekonomik ilişkileri 1979 yılına göre genellikle daha olumlu yönde gelişmiştir. Alınan önlemlere rağmen yavaş gelişen ihracatın GSMH içindeki payı 1979 yılındaki %3,7 olan düzeyinden %4,7 düzeyine çıkmıştır. Ayrıca dünya ihracatı içinde Türkiye ihracatının payı biraz yükselerek %0.16 düzeyine varmıştır. İhracatın ithalatı karşılama oranı 1979 yılında %44,6 iken bu oran 1980 yılında %40,0 düzeyine düşmüştür.⁴⁹³

1980 yılında ithalat ve ihracatın mal ve ülke gruplarına göre bölünüşünde ilgi çeken değişimler olmuştur. Örneğin ihracat içinde tarım ve hayvancılık kesiminin payı azalmış, madencilik ve sanayi kesimi paylarında ise artışlar meydana gelmiştir. İthalatta ise hammadde ve makine-teçhizat gruplarının payları azalmıştır. Hem ihracatın hem de ithalatın ülke gruplarına göre dağılımında en ilgi çeken nokta OECD ülkeleri payının azalıp, serbest dövizli anlaşmalı ülkelerin payının yükselmesidir.⁴⁹⁴

Devamlı düzeltilen kurlar ile gerçekçi para politikasının olumlu etkileri özellikle işçi dövizleri üzerinde olmuştur. Yılsonu itibariyle işçi dövizleri girişleri 1979 yılını %30 aşarak 2,1 milyar dolarlık bir düzeye ulaşmıştır.⁴⁹⁵

Sermaye hareketleri, kullanılan kredilerle cari işlemler açığını kapatabilmişlerdir. Türkiye'nin dövizle ödenecek dış borçları, bunların faiz ve taksitleri toplamının ihracat ve işçi dövizlerinden sağlanan döviz gelirlerine oranı ise büyümektedir.⁴⁹⁶

1980 yılı başında 24 Ocak Kararları alınmış, yılın 9. Ayında askeri müdahale gerçekleşmiş olmasına rağmen gelişmelerin planlanan düzeyde olmadığı, hatta bazı alanlarda 1979 yılını arattığı görülmüştür. Bazı alanlarda ise başarı elde edilmiştir.

---

⁴⁹¹ A.g.e, s. III.

⁴⁹² Aynı yer.

⁴⁹³ A.g.e, s.V.

⁴⁹⁴ Aynı yer.

⁴⁹⁵ Aynı yer.

⁴⁹⁶ Aynı yer.

4.2. 1981 Yılı Gelişmeleri

4.2.1. Askeri Müdahalenin Başında Siyasal Gelişmeler

12 Eylül askeri müdahalesi üç ay önce gerçekleşmiş, yaklaşık bir yıl önce uygulanmaya konan istikrar tedbirleri 12 Eylülün getirdiği antidemokratik ortamın yardımıyla hemen hiçbir karşı koymayla karşılaşılmadan hızlı bir şekilde kararların alınmasına ve uygulanmasına başlanmıştır.

12 Eylül sonrası siyasi partilerin yasakları devam ediyor olmasına rağmen siyasi parti mensupları bazı konularda görüşlerini açıklama olanağı bulmuşlardır.⁴⁹⁷ Örneğin Bülent Ecevit, çıkardığı Arayış dergisinde Batı ülkelerinde Türkiye'nin rejiminden çok, ortak savunmaya katkısıyla ilgilenen çevreler olduğunu, Avrupa Konseyi'nin uzamamak koşuluyla askeri yönetim süresince Türkiye'yi tam üye olarak Konsey'de tutabilmek istediğini, siyasi faaliyetlerin yasak olduğunu, siyasi faaliyet göstermeden yeni oluşturulacak rejimin niteliği üzerinde konuşulmadığını söylemiştir.⁴⁹⁸ Bu gibi yazılardan rahatsız olunmuş olacak ki MGK 2 Haziran 1981'de, "11 Eylül 1980 tarihinde, parlamento üyesi bulunan siyasi parti mensupları ile her kademedeki siyasi parti yöneticisi ve mensuplarının Türkiye'nin geçmiş veya gelecek siyasi ve hukuki yapısıyla ilgili olarak kendi anlayışları doğrultusunda sözlü veya yazılı beyanda bulunmaları veya makale ve bu amaçlarla toplantı yapmaları yasaklanmıştır."⁴⁹⁹ 16 Ekim 1981'de MGK bu kez partilerin tamamen kapatılmasına ilişkin yasayı kabul etmiştir. MGK Vatandaşlık Kanunu'nun 25. Maddesinde 13 Şubat 1981 tarihinde bir değişiklik yaparak on birlerce kişinin yurttaşlık haklarından yoksun kalmasına sebep olmuştur.⁵⁰⁰

Askeri müdahalenin ardından sıkıyönetim mahkemelerinde adli çalışmaların hızlandırılmasından başka, Atatürk'ün şahsına ve ilkelerine yönelik saldırılara karşı daha yoğun bir tepki, dinin istismarının engelleneceği, ekonomik, siyasi ve sosyal reformların gerçekleştirileceğine dair vaatler gündeme getirilmiştir. Din eğitimi, kılık kıyafet, laiklik gibi konular 1980'li yıllardan başlayarak Türkiye'de gündem olmaya başlamıştır. Doğumunun 100. Yılı dolayısıyla Atatürk adına çeşitli etkinlikler gerçekleştirilmiştir. Yeni dönemde 1 Mayıs ve 27 Mayıs resmi bayram olmaktan çıkarılmıştır. 19 Mayıs Atatürk'ü Anma Gençlik ve Spor Bayramı olarak kabul

---

⁴⁹⁷ **Cumhuriyet Ansiklopedisi 4 (1981-2000)**, s. 10.

⁴⁹⁸ Bülent Ecevit, "Türkiye'de Rejimin Geleceği" **Arayış Dergisi**, Sayı:6, Ankara, 1981, s. 4-6.

⁴⁹⁹ Emre Gök, **1980 Sonrası Yönetimde Neo- Liberal Uygulamalar (Anavatan Partisi'nin Turgut Özal Dönemi)** Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Konya, 2008, s. 57-58.

⁵⁰⁰ **Cumhuriyet Ansiklopedisi 4 (1981-2000)**, s. 10.

edilmiştir.⁵⁰¹ Ulusal Bayram ve Tatil günleri Kanununun gerekçesinde Türkiye'deki tatil günlerinin toplamının yabancı ülkelerdeki tatil günlerine göre daha uzun olduğu, ülkenin ekonomik durumu göz önünde bulundurulursa çalışma günlerinin artırılması gerektiği belirtilmiştir.⁵⁰²

Bu arada Avrupa Türkiye'deki rejimle ilgili düşüncelerini dile getirmeye başlamıştır. Federal Almanya Dışişleri Bakanı Genscher Türkiye'den ayrılmadan önce "Türkiye'nin bir an önce demokrasiye dönüşüne önem veriyoruz"⁵⁰³ diyerek demokrasiye geçişi beklediklerini vurgulamıştır.

Ermeni tedhiş örgütleri 1981 yılı içinde Avrupa'daki Türkiye temsilciliklerine ve görevlilerine saldırılarını sürdürmüştür. Bu saldırıların diğer saldırılardan farkı artık Türkiye'nin yanı sıra başka ülkelere de yönelmesidir.⁵⁰⁴

İngiltere'de yayınlanan Euromoney dergisi Başbakan Yardımcısı Turgut Özal'ı "Yılın Ekonomi Bakanı" seçmiştir.⁵⁰⁵

Kenan Evren,12 Eylül'ün birinci yılında "Demokrasiye geçiş takvimini Kurucu Meclis'in belirleyeceğini" açıklamıştır.⁵⁰⁶ The Economist sivil yönetime geçiş için ilk adımların atılmaya başlandığını kaydetmekte, Türkiye'de kurulacak yeni demokrasinin eskisinden hayli farklı olacağını ve daha otoriter bir anayasanın yeni düzenin temelini oluşturacağını vurgulamaktadır.⁵⁰⁷

1981 yılı Ocak ayında Yunanistan AET'ye girmiştir. Şubat ayında İspanya parlamentosunu basan Yarbay Tejero Parlamenterleri 18 saat süreyle rehin almış, darbe girişimi Kral'ın müdahalesiyle önlenmiştir. Mayıs ayında Papa II. Johannes Paulus Mehmet Ali Ağca tarafından Roma'da vurularak yaralanmıştır. Aralık ayında Polonya'da General Jaruzelski sıkıyönetim ilan etmiş, 14 bin sendikalı işçi tutuklanmıştır.⁵⁰⁸

Görüldüğü gibi Türkiye dışında iki ülkede daha yakın zamanlarda askeri müdahale girişimi olmuştur. Bu durumun dünya kapitalist sisteminin işleyişi ile ilgisi olduğu düşünülebilir.

---

⁵⁰¹Eraslan, a.g.e, s.629-631.

⁵⁰²Cumhuriyet Ansiklopedisi 4 (1981-2000), s. 9.

⁵⁰³A.g.e, s. 38.

⁵⁰⁴A.g.e, s. 19.

⁵⁰⁵A.g.e, s. 35.

⁵⁰⁶A.g.e, s. 36.

⁵⁰⁷Cumhuriyet,12 Eylül 1981.

⁵⁰⁸Cumhuriyet Ansiklopedisi 4 (1981-2000), s. 29.

4.2.2. Askeri Müdahalenin Başında Ekonomik Gelişmeler

Sadece Milli Güvenlik Konseyi'nde görüşülen 1981 yılı bütçe görüşmeleri Başbakan Bülend Ulusu'nun kısa denebilecek bir konuşmasıyla başlamıştır. Ulusu 1981 yılı bütçesi ile ilgili olarak konuşmasında şöyle demektedir. “...1981 yılı bütçesi izlenen genel ekonomi ve maliye politikalarına uygun biçimde hazırlanmıştır. Bunların başında enflasyon gelmektedir. 1981 yılı her bakımdan özellik taşıyan bir sene olacaktır. Hükümet kamu geliri, kamu harcamaları, destekleme politikaları, ödeme dengesi ve para-kredi politikalarında; özetle tüm ekonomik mali politikalarda sorumlu, tutarlı ve etkin tutumunu sürdürmeye kararlıdır.”⁵⁰⁹ 1981 yılı görüşmeleri Ulusu'nun konuşmasından sonra, askeri yönetimin ruhuna uygun olarak bütçenin tümü üzerinde söz almak isteyen olmaması üzerine maddeler Milli Güvenlik Konseyi'nde oylamaya geçilmiş ve kabul edilmiştir.

Ekonomi politikalarını bu şekilde açıklayan Bülent Ulusu Hükümeti 1981 yılı başından itibaren çalışma barışını, can ve mal güvenliğini sağlayınca, yeraltı ekonomisini engelleyince ulusal ekonominin makro göstergeleri de hızla ve büyük ölçüde olumlu gelişme göstermiştir.⁵¹⁰ Bu günlerde Ulusu, “Türk ekonomisinin doğru yolda”⁵¹¹ olduğunu söylerken, Turgut Özal, “Her çeşit insanın artık memnun görüldüğünü”⁵¹² düşünmektedir.

1981 yılının Ocak ayında Milli Güvenlik Kurulu tarafından kabul edilen vergi paketi yürürlüğe girmiştir. Vergi gelirlerinin artırılabilmesi amacıyla vergi cezalarında indirim yapılmıştır. Milli Güvenlik Kurulu işletme vergisiyle ilgili yasayı da değiştirmiştir. Vergi oranı %3'e düşürülürken kapsamı genişletilmiştir.⁵¹³

Kaçakçılık nedeniyle uğranılan kayıplara önlem alınmıştır. Kaçakçılığın önlenmesi için doğu ve güney sınırında 10 km güvenlik bölgesi kurulmasını içeren kararname Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.⁵¹⁴ Silah ve her türlü mal kaçakçılığı yapan bir şebeke çöktürülmüştür.⁵¹⁵

---

⁵⁰⁹ 1980 yılı başında uygulamaya konan istikrar programı ile ekonomiyi tekrar sıhhatine kavuşturma çalışmaları başlamıştır. Ancak bu çalışmalar, vergi kanunlarında değişiklik yapılamaması nedeniyle beklenen olumlu sonucu maalesef verememiştir. Bu eksikliği gidermek ve ekonomiyi tam anlamıyla sağlığa kavuşturmak için vergi kanunlarında gerekli değişiklikler yapılarak, bunlardan önemli bir kısmı yürürlüğe girmiştir. Para ve kredi politikası istikrar programının hedeflerine uygun biçimde yürütülmüş, böylece yıl boyunca para arzı göstergelerindeki büyümelerin daha düşük oranda oluşması sağlanmıştır. Dış ödemeler dengesi konusunda güçlüklerin bir kısmı hala devam etmektedir... **Milli Güvenlik Konseyi Tutanak Dergisi**, c. 2, 23.02.1981, s. 278-281.

⁵¹⁰ Tokgöz, a.g.e, s. 202.

⁵¹¹ **Cumhuriyet**, 15 Mart 1981.

⁵¹² **Cumhuriyet**, 24 Nisan 1981.

⁵¹³ **Cumhuriyet Ansiklopedisi 4 (1981-2000)** s. 27-32.

Güneydoğu Anadolu Projesi içinde yer alan Atatürk Barajı'nın il yatak değiştirme tüneli inşaatının temeli 21 Ekim 1981 yılında Kenan Evren tarafından atılmıştır.⁵¹⁶

2. Türkiye İktisat Kongresi Kasım ayında toplanmıştır.⁵¹⁷ Başkanlığını Bülend Ulusu'nun yaptığı kongrede yedi ayrı komisyon oluşturularak, 200 tebliğ sunulmuştur.⁵¹⁸ Ülkedeki olumlu gelişmeleri değerlendiren Evren açılış konuşmasında şöyle demiştir. “*Güzel gelişmeler bizi rehavete düşürmemelidir. Çünkü bütün bu güzel neticelere rağmen meselelerimizin çözümlendiği söylenemez. Bu gelişmelerin kalıcı olabilmesi ve arzulanana hedeflere varılabilmesi gayret ve fedakârlılara önümüzdeki üç yıl daha devam edilmesi ile mümkün olacaktır.* Evren konuşmasında ayrıca “*Serbest rekabetin mahzurları olduğunu*” söylemiştir. Özal ise yaptığı konuşmada 24 Ocak 1980 günü alınan ekonomik kararların 12 Eylül Harekâtıyla başarılı bir şekilde uygulandığını savunmuştur.⁵¹⁹ Kongrede geçmişte yapılan hatalar, 24 Ocak Kararları ve sonrasında uygulanan politikalar tartışılmıştır.⁵²⁰ Üç yıl daha bu fedakârlıklara katlanılacak olması askeri rejimin ekonomik uygulamaların sonuçlarının alınması ile bir öngörüsü olduğuna işaret etmektedir. Özal'ın 24 Ocak Kararlarının 12 Eylül harekâtıyla başarılı bir şekilde uygulandığını söylemesi ise bu görüşü desteklemektedir.

Ekonomik programın gerçekleşmesi için kredi alınmaya devam edilmiştir. Dünya Bankası tarafından yayınlanan yıllık raporda Türkiye'nin 1981 yılı içinde bankadan en çok kredi alan 3. ülke durumunda olduğu bildirilmiştir. Dünya Bankasının 1981 mali yılı içinde Türkiye'ye 722 milyon dolar kredi verdiği belirtilen raporda Türkiye ile ilgili değerlendirmede “... Türkiye'nin gelişme yoluna yeniden dönebilmesi ödemeler dengesinde istikrar sağlayabilmesi için iç çabaların sürdürülmesinin yanı sıra uluslararası toplumun desteğini devam ettirmesi gerektiğinden” bahsedilmektedir. Raporun enerji ile ilgili bölümünde Türk Hükümetinin petrol ve doğalgaz araştırmalarını yoğunlaştırdığı kaydedilmiştir. Rapora göre Dünya Bankasının 1981 mali yılında Türkiye'ye sağladığı kredilerin başında hükümetin uzun vadeli ekonomik reform programını uygulaması için verilen 300 milyon dolarlık yapısal uyum kredisi gelmektedir.⁵²¹

TÜSİAD'ın 1981 yılı ekonomi politikaları hakkındaki çıkarımları olumludur. Dünya ekonomi tarihinde başarıya ulaşan istikrar programlarında genellikle fiyat düşüşleri ekonomik kalkınma hızında önemli gerilemeleri de beraberinde getirmiştir.

---

⁵¹⁴ A.g.e, s. 32.

⁵¹⁵ A.g.e, s. 18.

⁵¹⁶ Tokgöz, a.g.e, s.202.

⁵¹⁷ **Cumhuriyet Ansiklopedisi 4(1981-2000)**, s. 38.

⁵¹⁸ Mehmet Erdül, “*Neler Oldu, Kim Ne Dedi?*”, **Arayış Dergisi**, Sayı:39, Ankara, 1981, s. 20-21.

⁵¹⁹ **Cumhuriyet**, 3 Kasım 1981.

⁵²⁰ Tokgöz, a.g.e, s. 205.

⁵²¹ **Cumhuriyet**, 22 Eylül 1981.

Oysa Türkiye’de fiyat düşüşlerine rağmen kalkınma hızı 1980 yılındaki küçük bir gerilemeden sonra 1981 yılında %4,4 gibi önemli bir hız kaydetmiştir. Bu başarının sağlanmasında sadece iç tüketimin kısılması yeterli olmayıp içerde tüketilmeyen mal fazlaları için gerekli dış pazarların bulunması rol oynamıştır. Böyle bir ekonomik gelişme sanayileşmiş ülkelerde bile uzun vadede gerçekleştirebildiği halde Türkiye’de bir iki sene içinde sonuç vermeye başlamıştır.⁵²²

Bu başarıda 1980 başlarından uygulanmaya başlanan istikrar politikasının payı büyüktür. Gerçekten, 1981 yılı içinde uygulanan para politikası ile on aylık para arzı %17 civarında bir artışta tutulabilmiştir. İkinci faktör Türkiye’de o güne kadar denenmemiş yapısal bir tedbirin, yani faizlerin serbest bırakılmasının 24 Ocak kararlarından 5 ay sonra 1 Temmuz 1980’de uygulamaya konulması ve devam ettirilmesidir. Bu başarıda üçüncü faktör 12 Eylül’den sonra sistematik olarak uygulanan vergi reformları aracılığıyla 1981 yılında 333 milyara varan ek bir kaynağın hazine lehine çevrilmesi ve bu ölçüde Merkez Bankası kaynaklarının son yıllarda yapıldığı gibi zorlanmamış olmasıdır. Gerçekten, 1980 vergi gelirlerinin GSMH’deki oranı %16,9 iken ilk defa 1981’de %20,1’e yükselmiştir.⁵²³

TL’sinin değerinin belli başlı paralar karşısında günlük ayarlanması dış konvertibiliteye geçişi kolaylaştırmıştır. 1 Temmuz 1980 tarihinde vadeli mevduatlara uygulanan faiz oranları serbest bırakıldıktan sonra vadeli mevduatlarda %70 artış kaydedilmiştir. Bu da enflasyon oranının düşmesinde büyük rol oynamıştır.⁵²⁴

Dış ticaret açığı ihracatta sağlanan önemli artışla küçülmüştür. 1981 yılında %100’e yakın bir ayarlama ile 1 dolar 142 TL olmuştur. Bu ayarlama ihracatın, işçi dövizleri girişinin ve net turizm gelirlerinin önemli ölçüde artmasında etkili

---

⁵²²1982 Yılına Girerken Türk Ekonomisi, TÜSİAD, İstanbul, 1982, s. II.

⁵²³Faizlerin serbest bırakılması, yıllardır hemen hemen hareketsiz duran tasarruf yatırım sürecini olumlu olarak etkilemiş ve para verimsiz veya verimi düşük bulunan kullanma yerlerinden verimi daha yüksek olan yerlere süratle kaymaya başlamıştır. Bu hareket, kısa ve orta vadede sermayenin daha verimli kullanılmasını sağlamaya başlamıştır. Serbest faiz uygulaması tüketim harcamalarında caydırıcı olmuş, düşük faize güvenerek yapılan yerli ve ithal malı stok spekülasyonuna, dolayısıyla enflasyonist beklentilere engel olmuştur. Ekonomideki fazla likidite eskiden mal stoklarına, arsalarla, kıymetli madenlere, dayanıklı tüketim mallarına, otomobillere ve dövizlere yatırılırken artık banka veya mali aracı kuruluşlara gitmeye başlamıştır. Mali aracı kuruluşlara giden fonların büyük kısmının enflasyonun hızı düştüğü sürece üretim ve yatırıma yönlendirildiğini, eskiden olduğu gibi spekülasyona gitmediğini söylemek mümkündür. Böylece, uygulanan sınırlayıcı para ve maliye politikası sonuçlarını vermiş ve ülkede ihraç edilebilir büyük bir mal ve hizmet stoku yaratılabilmiş ve bu stokun önemli bir kısmı dış piyasalara çevrilebilmiştir. Bu başarı Batı ülkelerinin daralan ithalat talepleri ve artan himayeci dış ticaret politikalarına rağmen gerçekleştirilmiştir. **1982 Yılına Girerken Türk Ekonomisi**, s. I-II.

⁵²⁴Geçmiş senelerde uygulanan düşük faiz politikası yurt içi tasarrufların düşmesinde önemli faktör olmuş, ikincil bir para piyasasının doğmasına yol açmıştır. **1981 Ortalarında Türk Ekonomisi**, TÜSİAD, İstanbul, 1981, s. 180-181.

olmuştur. İran-İrak arasında 1980 yılı Eylül ayında başlayan savaş, Türkiye'nin bu iki sınır komşusuna yönelik ihracatının hızla artmasına neden olmuştur. Ayrıca petrol ihracatıyla birden bire zengin olan Körfez ülkelerinden de büyük mal ve hizmet talebi gelmiştir. Ülke döviz darboğazını aşmaya çalışırken dış borç da aranmıştır. 1979'da 9,2 milyar dolar iken 1980'de 15,2 milyar dolara çıkan dış borçlar 1981'de 15,6 milyar düzeyinde kalmıştır. Net yabancı sermaye girişi, plan döneminde ortalama 50 milyon dolar gibi düşük bir düzeyde gerçekleşmiştir.⁵²⁵

Merkez Bankası Başkanı 1981 yılı ortasında yaptığı bir açıklamada 1980 yılının ilk altı ayındaki işçi döviz girişiyle göre 1981 yılındaki işçi döviz girişlerinin yükseldiğini açıklamıştır.⁵²⁶

İşçi dövizleri de faizlerin serbest bırakıldığı 1980 Temmuz ayından sonraki dönemde geçen yıllara göre önemli bir artış göstermektedir. İşçilerin paralarını yabancı bankalarda tutacak yerde Türkiye'ye getirerek mali piyasada değerlendirmeleri veya durgunluğa giren gayrimenkul alımlarında değerlendirmeyi tercih etmeleri bu artışın esas nedenleri arasındadır. 24 Ocak 1980 kararlarının alındığı tarihte 685 milyon dolar dolayında olan döviz rezervleri Eylül 1981'de üç katına yakın bir artışla 1.845 milyon dolara çıkmıştır. Daha geniş ve daha liberal bir ithalat programı izlenmesine rağmen döviz rezervlerindeki bu artış dış ekonomik ilişkilerin de önemli ölçülerde düzeldiğinin kanıtlarından biridir.⁵²⁷

İhracatın artırılmasında Merkez Bankası Meclisi'nin aldığı kararların da etkisi vardır. Alınan kararlar arasında o güne kadar önce Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'na bağlı bir ünite olarak çalışan Teşvik ve Uygulama Dairesi'nin işlevleri elinden alınmıştır. Teşvik ve Uygulama Dairesi'nin yaptığı görev ortadan kalkınca, ihracat yapacak vatandaş belgelerini ve aracı bankayı Merkez Bankası'na bildirdiği takdirde, Merkez Bankası'ndan reeskont kredisi alabilecektir. Merkez Bankası kredinin %65'ini verecektir.⁵²⁸

Sanayi üretimi 1980'de %5,5 gerilemişken 1981'de % 7,2 oranında artmış, tarım ise beklenen gelişmenin altında kalarak sadece 0,4'lük bir artış kaydetmiştir. 1980 yılına göre 1981'de 10 ayda 899 milyon dolarlık daha fazla mamul mal dış pazarlara satıldığına göre ihracat artık gelişmiş ülkelerde olduğu gibi sınaî üretimin motorları arasına girmiş bulunmaktadır.⁵²⁹ 1980 yılının son üç ayında artmaya

---

⁵²⁵Tokgöz, a.g.e, s. 202-203.

⁵²⁶Şahin Mengü, "Merkez Bankası Konuşunca", *Arayış Dergisi*, Sayı: 25, Ankara, 1981, s. 20.

⁵²⁷1982 Yılına Girerken Türk Ekonomisi, TÜSİAD, İstanbul, 1982, s. III-IV.

⁵²⁸Bankacılık çevreleri uzun yıllardan beri görev yapan ancak adı çeşitli tartışmalara karışan Teşvik ve Uygulama Dairesi'nin işlevlerinin elinden alınmasıyla ihracatın daha da kolaylaşacağını ileri sürmüşlerdir. Merkez Bankası Meclisi'nin aldığı kararlar arasında taksitli satışların serbest bırakılması da vardır. Buna göre satıcılar çeşitli dayanıklı tüketim mallarında serbestçe faiz uygulayabileceklerdir. *Cumhuriyet*, 23 Mart 1981.

⁵²⁹1982 Yılına Girerken Türk Ekonomisi, s. II-III.

başlayan sınaî üretim 1981 yılında üretimin artmasını etkilemiştir. İhraç amacı ile yapılan üretimin, bu gelişmede önemli bir yer tuttuğuna şüphe yoktur. Bununla beraber dokumacılık, inşaat ve otomotiv sanayileri uygulanan sıkı para ve kredi politikasından en çok olumsuz etkilenen sanayi dalları olmuştur.⁵³⁰ Nitekim Vehbi Koç, “12 Eylül’den sonraki dönemin bir değerlendirmesini yaparak 1981 yılının sanayi için çetin bir yıl olacağı” yorumunu yapmıştır.⁵³¹ Düşük tarımsal üretime rağmen önceki yıla nazaran 10 ayda 455 milyon dolar daha fazla tarım ihracatı gerçekleştirilmiştir. Bu rakam, serbest faiz uygulamasının tarım sektöründeki enflasyonist beklentiyi dolayısıyla spekülasyonu da önemli ölçüde ortadan kaldırdığını göstermektedir.⁵³² 1979 yılında %5,6,1980 yılında %5,5 oranında gerilemiş olan sınaî üretim 1981’de %9,1 oranında gerilemiştir. 1981 yılında %0,4 oranında düşük bir gelişme göstermiş olan tarım kesimi genel büyüme hızını olumsuz etkilemiş, buna rağmen GSYİH %4,4,GSMH ise %4,2 oranında artmıştır. Tarımın 1981 yılındaki düşük performansına rağmen tarımsal ürün ihracatı 548 milyon dolar artmıştır. Finansman maliyetinin yüksekliği iç piyasada spekülasyonu azaltmış tarımsal ürün ihracatının artmasına katkıda bulunmuştur. İç talep yetersizliği ve finansman maliyetinin yüksekliğine rağmen imalat sanayi üretiminin 1981’de %9,4 oranında artması sınaî ürün ihracatının 1.243 milyon dolar artması sayesinde mümkün olmuştur.⁵³³

TÜSİAD resesyonun bazı sektörlerde kendini daha çok belli etmesinin sadece mali güçlüklerin sonucu olmayıp, halk ve iş çevrelerinin yaygın hale gelen ve uzun süren enflasyonist talebe göre kendilerini ayarlamaları ile ilgili olduğunu düşünmektedir.⁵³⁴

1981’de GSMH içinde kamu yatırımlarının payı cari fiyatlarla % 12,8’den %13,1’e, özel sektörün payı ise %8,5’ten %9,9’a yükselmiştir. Tarım sektörüne yapılan yatırımların genel içindeki payı 1979-1980 yılında %7-7,5 düzeyinde iken 1981’de %10’a çıkarılmıştır. Buna karşılık imalat sanayi yatırımlarının payı 1979-1980 yıllarındaki %26-29 düzeyinden 1981’de %23,5’e düşürülmüştür.⁵³⁵

Uygulanan para ve maliye politikaları sonucu olarak yurt içi tasarrufların GSMH’ya oranı 1980’de %14,9 iken, 1981’de %19,8’e çıkmıştır. Bir senede tasarruflarda %5 bir artış Türkiye ekonomi tarihinde önemli bir artışı işaret etmektedir.⁵³⁶ Fakat Bülent Tanla’nın ifadesiyle bankaların 27 Mart 1981 tarihindeki

---

⁵³⁰1981 Ortalarında Türk Ekonomisi, s. 179

⁵³¹Cumhuriyet, 29 Temmuz 1981.

⁵³²1982 Yılına Girerken Türk Ekonomisi, s. II.

⁵³³1982 Ortalarında Türk Ekonomisi, TÜSİAD, İstanbul, 1982, s. III.

⁵³⁴1981 Ortalarında Türk Ekonomisi, s. 179-180.

⁵³⁵1982 Yılına Girerken Türk Ekonomisi, s. III.

⁵³⁶Aynı yer.

toplam mevduatı incelendiğinde, reel mevduatın 1979 yılının 31 Aralık düzeyine çıkmadığı anlaşılmaktadır.⁵³⁷

1981 yılı programının en zayıf tarafı mali yönetimi bozuk ve acele ıslah edilmesi gereken KİT sektörüne önemli bir reform teklifi getirilmeden yeni yatırım görevleri verilmesidir. Diğer önemli bir eksiklik ise zarar etmekte olan KİT kuruluşlarının zararlarının yine bütçeden finansmanına devam edilmesidir.⁵³⁸

Vergi kanunlarında yıllardır beklenen reformların gerçekleştirilmiş olması 1981 mali yılının en önemli başarısıdır. Vergi reformu ile enflasyon nedeniyle esas niteliğini kaybetmiş vergi yasalarının hükümleri günün koşullarına uygun hale getirilmiş, vergi kaybını önlemek amacıyla kontrolü kolaylaştıran yeni hükümler kabul edilmiş, kurumlar vergisinde kesintiler kaldırılarak daha çağdaş bir usul olan vergi alacağı müessesesi kabul edilmiştir.⁵³⁹

İstihdam, 1979 ve 1980 yıllarında geriledikten sonra⁵⁴⁰ 1981 yılında yapılan çalışmalarla KİT'lerdeki istihdam % 0.03 büyüklükleri küçük bir azalma ile devam ettirilmiştir. İstihdam hacmi 12 Eylül kararları ile işçi çıkarılmalarının dondurulmuş olmasına rağmen 1981'de 115.000 kişilik bir artış kaydetmiştir.⁵⁴¹ Tarım dışı sektörleri ayrı olarak incelediğimizde 1980 yılında bir gerilemeden sonra istihdam 1981'de 122.900 artmıştır.⁵⁴²

24 Ocak Kararları Türk ve yabancı girişimcilerin tam desteğini de almaya başlamıştır. Ancak, Türkiye, özellikle Batı ülkelerine ihracatı açısından birçok güçlüklerle karşı karşıyadır. Bu güçlükler batıdaki resesyondan ve bunun sonucunda endüstrileşmiş ülkelerin kendilerini korumak için uyguladıkları koruyucu gümrük uygulamalarından kaynaklanmaktadır.⁵⁴³

Görüldüğü gibi 1981 yılı içinde Türk ekonomisinde olumlu birtakım gelişmeler yaşanırken çözüme kavuşturulamayan bir dizi sorun hala mevcuttur.

Nitekim Türk-İş Yönetim Kurulu toplantısına sunulan İcra Kurulu Raporu'nda Türk ekonomisinde olumlu gelişmeler olduğu, ancak bunların ekonomide hiçbir tıkanıklığın olmadığı anlamına gelmediği belirtilmiştir. İcra Kurulu Raporu'nda 1981 yılında fiyat artışlarının %40'ın üstüne çıkacağı belirtilirken,

---

⁵³⁷ Bülent Tanla, "24 Ocak'tan Bugüne", *Arayış Dergisi*, Sayı: 32, Ankara, 1981, s. 13.

⁵³⁸ 1981 Yılına Girerken Türk Ekonomisi, s. IV.

⁵³⁹ 1981 Yılına Girerken Türk Ekonomisi, s. IV- V.

⁵⁴⁰ 1982 Ortalarında Türk Ekonomisi, s. III.

⁵⁴¹ 1982 Yılına Girerken Türk Ekonomisi, s. II-IV.

⁵⁴² 1982 Ortalarında Türk Ekonomisi, TÜSİAD, İstanbul, 1982, s. III.

⁵⁴³ A.g.e, s. 182.

ihracatta artışın değer cinsinden olduğu miktar bakımından artış olduğunu söylemenin mümkün olmadığı belirtilmiştir.⁵⁴⁴

1981 yılında mevcut ekonomik durumla ilgili akademi ve iş çevreleri de durumun değerlendirmesini yapmakta ve gidişatla ilgili reçeteler sunmaktadırlar. Öncelikle Özal'ın uyguladığı politikanın modeli hakkında da farklı yorumlar yapılmıştır. Fuat Süren tarafından "Friedman modelinin takipçisi olduğu iddiasıyla bazı çevrelerce tenkit edilen durumun olmadığı ve Türkiye'de Friedman modelinin uygulanmadığı" ileri sürülmüştür.⁵⁴⁵ Daha Önce Friedman politikasını uyguladığı söylendiğinde Özal da "*Friedman ile alakamız yok. Uygulamamız içinde Friedman'ın görüşlerine uygun olanı da var, olmayanı da var. Her sistem uygulandığı memleket için caridir. Bizde her şey serbest değil ki... Döviz sıkıntımız var. Türk Parasını Koruma Kanunu var...*"⁵⁴⁶ diyerek bu durumun olmadığını ifade etmiştir. Transtürk Holding Yönetim Kurulu Başkanı Türk ekonomisinin hastalığının da tedavi yolunun da para olduğunu düşünmektedir. Ali Koçman'a göre ise "Türkiye anti-enflasyonist tedbirleri sıkı bir şekilde uygulamak zorundadır. Tekfen A.Ş Yönetim Kurulu Başkanı'na göre "Enflasyonu önlemek ve tasarrufu teşvik etmek için şok tedavisine ihtiyaç vardır. Ama yüksek faizle üretim yapmanın sonucu, gerçek maliyetlerin fiyatlara yansıtacağı gün gene gelecektir." Feyyaz Berker "Aksayan yönlerin kısa sürede düzeltilmek istenmesinin başka sancılar getirdiğini" ifade etmiştir. İstanbul Ticaret Odası Yönetim Kurulu Başkanı Nuh Kuşçulu'ya göre "Dışa dönüş ağır ama ümit verici şekilde gelişmektedir. Türkiye'yi dış sermayeye cazip hale getirmek gerekir. Ayrıca KİT'lerin rasyonalizasyonu meselesi bir an önce halledilmelidir. Firmalar arası anlaşmaları önleyecek bir kartel kanunu çıkarılmalı, ihracat sigortası ve serbest bölge tesisi kısa zamanda sağlanmalıdır."⁵⁴⁷ Yılmaz Adıgüzel "Sanayi kesiminin işletme sermayesi darlığı içinde kıvrandığını" ifade etmiştir. Ege Sanayi Odası Başkanı "Mevcut üretim kapasitesini ancak %50 düzeyinde kullanabilen ve yıllık sabit sermaye yatırımları reel olarak gerilemeye devam eden bir ekonomi uzun süre ayakta kalamaz. Hisse senedi piyasasını canlandırmak için menkul sermaye sahiplerine vergi kolaylıkları getirilmeli, sermaye piyasasına işlerlik" kazandıracak yasal ve esnek bir düzenlemeye gidilmelidir" demektedir. Prof.Dr. Erdoğan Alkin "Türk ekonomisinin en önemli meselesinin ihracat yetersizliği olduğunu düşünmektedir. Sabit kur ve gümrük tarifeleri ihracatı engellemektedir."⁵⁴⁸ Türk ekonomisi ile ilgili yorumlar yabancı ülkelerde de yapılmaktadır. The Economist 12 Eylül sayısını Türkiye'ye ayırmış ve şöyle demiştir. "Artık lotarya ekonomisi bitmiştir. 24 Ocak önlemleriyle,

---

⁵⁴⁴ **Cumhuriyet**, 13 Ağustos 1981.

⁵⁴⁵ **Tercüman**, 29 Haziran 1981.

⁵⁴⁶ **Yankı**, Sayı: 507, 15-21 Aralık, s. 17.

⁵⁴⁷ **Tercüman**, 29 Haziran 1981.

⁵⁴⁸ **Tercüman**, 30 Haziran 1981.

eski politikaların üstüne sünger çekilmiştir.⁵⁴⁹The Economist'in serbest piyasa ekonomisine geçiş süreci ile ilgili oldukça erken yorum yaptığı söylenebilir.

Görüldüğü gibi Türkiye'de ekonomi ile ilgili çevrelerin de tespit ettikleri problemler ve çözüm önerileri ya da öncelikleri konusunda bir birlik olduğu söylenemez. Bu durumun ekonomi ile ilgili çevrelerin kendi politikaları doğrultusunda uygulamalar beklediklerinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

4.3. 1982 Yılı Gelişmeleri

4.3.1. Yeni Anayasanın Kabulü ve Siyasal Gelişmeler

Milli Güvenlik Konseyi, Anayasa Düzeni Hakkındaki yasayı 27.10.1980 tarihinde yayımlayarak 12 Eylül Harekâtını anayasal bir temele oturtmuştur. Buna göre 1961 Anayasası, Anayasa Düzeni Hakkındaki Yasada belirtilen istisnalar dışında, yeni bir Anayasa yapılıp yürürlüğe girinceye kadar uygulamada kalacaktır. Milli Güvenlik Konseyi 29.06.1981'de çıkardığı bir yasa ile kendisinin de içinde yer alacağı bir Kurucu Meclis kurulmasını öngörmüştür. Kurucu Meclis, Milli Güvenlik Konseyi ile Danışma Meclisi'nden oluşmaktadır. Yasama yetkisi Kurucu Meclis'e bırakılmıştır. Kurucu Meclis içinde Milli Güvenlik Konseyi'nin yetkisi, Danışma Meclisi'ne göre daha geniş tutulmuştur. Kurucu işlemleri üzerinde son sözü söyleme yetkisi Milli Güvenlik Konseyi'nde olduğu gibi, gerekli görülen hallerde Milli Güvenlik Konseyi yasama yetkisini, Danışma Meclisi'nin katkısı olmadan da tek başına kullanabilecektir.⁵⁵⁰

12 Eylül Harekâtını gerçekleştirenler, ülkeyi 12 Eylül öncesine götüren koşulların 1961 Anayasası'nın ruhundan ve uygulamasından kaynaklandığı görüşündedirler. Bu nedenle de yeni Anayasa ve öteki yasalar 1961 Anayasası'nın kurduğu mekanizmaları yeniden düzenlemeye yöneliktir. Amaç daha merkeziyetçi bir yapı yaratmaktır. Siyasal partiler, seçim yasaları ve diğer yasalarda yapılan değişiklikler siyasal iktidar açısından da güçlü hükümet formülünü gerçekleştirmeye yönelik olacaktır.⁵⁵¹

Bu anlayış doğrultusunda hareket edecek Prof. Dr. Orhan Aldıkaçtı başkanlığındaki⁵⁵²Danışma Meclisi kendi üyeleri arasından Anayasa tasarısını

---

⁵⁴⁹Milliyet, 11 Eylül 1981.

⁵⁵⁰Faruk Yılmaz, **Türk Anayasa Tarihi(1808-2007)**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2010, s.202-203.

⁵⁵¹Kongar, **a.g.e.**, s. 198.

⁵⁵²Eraslan, **a.g.e.**, s. 631.

hazırlamak üzere 15 kişiden oluşan bir komisyon seçmiştir. Seçilen bu komisyon hazırladığı Anayasa tasarısını 17 Temmuz 1982’ de Danışma Meclisi’ne sunmuştur. Anayasa tasarısı Danışma Meclisi’nde görüşülmüştür. Anayasa tasarısının tartışılabilmesi için MGK bazı yasakları kaldırmıştır.⁵⁵³

Anayasanın hazırlanması sürecinde tartışmaların yoğunlaşması üzerine hükümet, eleştirilerin önünü kesmek için kapatılan siyasi partilerin önderlerinin tartışmalara katılmalarını yasaklayan bir kanun çıkarmıştır.⁵⁵⁴

Devlet Başkanı Orgeneral Kenan Evren, yeni anayasayı tanıtmak üzere radyo ve televizyonda yaptığı ilk konuşmada, 12 Eylül öncesi yaşananların ışığında “ 1961 Anayasası’nın ortadan kaldırılarak yeni bir anayasanın meydana getirilmesine kesin ihtiyaç hissedildiğini bildirmiştir. Silahlı Kuvvetlerin ülkenin dördüncü bir müdahaleye ihtiyaç göstermemesini garanti altına aldıktan sonra kışlasına döneceğini belirten Devlet Başkanı Kenan Evren, “Ben sizlerin vatan ve millet sevginize güvenerek, devlete bağlılığınıza, cumhuriyete sadakatinize bu anayasaya kefil oluyorum” demiştir. Anayasa için konuşan Evren, “bu anayasaya bir miktar red oyu çıkmasının sürpriz olmayacağını, önemli olanın millet çoğunluğunun evet demesi olduğunu”⁵⁵⁵ söylemiştir.

Anayasa tasarısını milletin oyuna sunma işini düzenleyen metin, Anayasanın Halkoyuna Sunulması Hakkında Kanundur. Burada iki hüküm özellikle dikkat çekicidir. Birincisi, 70 sayılı karar çerçevesinde Anayasa tasarısının açıklanması ve tanıtılmasının serbest olması, eleştirilmesine izin verilmemesidir. İkincisi, oy kullanmayanların beş yıl süreyle seçme ve seçilme haklarından yoksun bırakılmalarıdır. Bu sonuncu düzenleme, sandık başına gitmeyerek sessiz direniş ya da protesto eylemlerinin önünü kesmek içindir. Anayasa tasarısının tartışılmasını kısıtlayan ve eleştirileri yasaklayan bir başka düzenleme 71 sayılı kararla getirilmiştir. Kararda “Anayasa tasarısı(...)çok geniş ölçüde serbest ve demokratik biçimde eleştirilmiştir” dindikten sonra şu kayıt getirilmektedir: “Parlamenter demokratik rejime sağlıklı ve güvenli bir biçimde süratle geçebilmeyi sağlamak amacı ile düzenlenmiş olan Anayasanın geçici maddeleri ile Devlet Başkanının radyo televizyonda ve yurt gezilerinde yapacakları Anayasayı tanıtmaya konuşmaları hiçbir suretle eleştirilemez ve bunlara karşı yazılı veya sözlü herhangi bir beyanda bulunulamaz”⁵⁵⁶ denmiştir.

---

⁵⁵³Yılmaz, **a.g.e.**, s. 204-205.

⁵⁵⁴ Emre Gök, **a.g.t.**, s. 58.

⁵⁵⁵**Milliyet**, 25 Ekim 1982.

⁵⁵⁶Kuyaş-Akarçay, **a.g.e.**, s. 311

7 Kasım'da yeni anayasa için halk oylaması yapılmıştır. Yeni anayasanın halkoylamasına katılanların % 91,3'ünün verdiği "evet" oyuyla kabul edildiği açıklanmıştır.⁵⁵⁷

Hakkında düşünce beyan edilemeyen anayasanın yüksek orandaki "evet" oyuyla kabul edilmesi anayasanın mükemmelliğinden değil içinde bulunan durumun elverişsizliğinden kaynaklanmış olsa gerektir.

Halkoyuna sunulan ve Danışma Meclisi'nde kabul edilen Anayasa tasarısı Milli Güvenlik Konseyi'nde de görüşülerek 18 Kasım 1982 gün 2709 sayılı Kanun olarak kabul edilmiştir.⁵⁵⁸

Yüksek Seçim Kurulu'nun Anayasa'nın kesin olarak kabul edildiğini Resmî Gazetenin mükerrer sayısında ilan etmesi üzerine, Devlet Başkanı Kenan Evren "Cumhurbaşkanı" sıfatını kazanmıştır. Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğinden yapılan açıklamada Başbakan Bülend Ulusu'nun görevinden istifasını gerektirecek bir durumun olmadığı açıklanmıştır.⁵⁵⁹

Hazırlanan yeni Anayasanın 166. Maddesine göre devlet, ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmayı, özellikle sanayinin ve tarımın ülke çapında dengeli ve uyumlu biçimde hızla gelişmesini, ülke kaynaklarının döküm ve değerlendirmesini yaparak verimli şekilde kullanılmasını planlamak, bu amaçla gerekli teşkilatı kurmakla görevlidir. Devlet ayrıca milli tasarrufu ve üretimi artırıcı yatırım ve istihdamı geliştirici adil bölüşümü sağlayıcı düzenlemeler yapacaktır. Bölüşümde adaleti sağlayabilmek için devlet topraksız olan veya yeterince toprağı bulunmayan çiftçilere toprak sağlayacak özel teşebbüslerin milli ekonominin gereklerine ve sosyal amaçlara uygun yürütülmesini, güvenlik ve kararlılık içinde çalışmasını sağlayacaktır. Sosyal devletin en önemli özelliklerinden birisi de çalışma hayatının düzenlenmesi, ücret adaletinin sağlanması ve sosyal güvenlik önlemlerinin alınmasıdır.⁵⁶⁰

1982 Anayasasında düzenlenmiş bulunan sosyal ve ekonomik hakların çoğu tavsiye niteliğindedir ve yerine getirilmemesi halinde devletin bir sorumluluğı yoktur. 65. Maddeye göre "devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda anayasa ile belirlenen görevlerini, ekonomik istikrarın korunmasını gözeterek, mali kaynakların yeterliliğı ölçüsünde yerine getirir."⁵⁶¹

---

⁵⁵⁷ Ardından hemen kasımın sonuna doğru petrol ürünleriyle kömüre % 10-20 arası zam yapılmış, izleyen günlerde başka ürünler de zamlanmıştır. **Cumhuriyet Ansiklopedisi 4(1981-2000)**, s. 63.

⁵⁵⁸ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 205.

⁵⁵⁹ **Cumhuriyet**, 10 Kasım 1982.

⁵⁶⁰ Şükrü Karatepe, **Darbeler, Anayasalar ve Modernleşme**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1997, s. 266.

⁵⁶¹ **A.g.e.**, s. 286.

Yeni anayasanın 12 Eylül öncesi ortamına yönelik bir takım tedbirler üzerinde hassasiyetle durduğu dikkati çekmektedir. Bunlardan üretim maliyetini düşürüp, ihracatı artırma politikalarının önündeki engellerden birinin işçiler ve sendikalar ile ilgili olduğu düşünülmektedir. 12 Eylül öncesi çalışanların grev yapmaları nedeniyle üretimde düşüşler yaşandığı bilinmektedir. Nitekim 12 Eylül yönetimi müdahaleden hemen sonraki günlerde “üretimi yavaşlatanın tutuklanacağını”⁵⁶² açıklamıştır.

Sendika Kurma Hakkı ile ilgili olarak 1961 Anayasası’nın sağladığı hak ve özgürlükler ilk defa 1971 yılında yapılan değişiklikle sınırlandırılmıştı. 1982 Anayasasında ise diğerlerinden farklı olarak ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir.⁵⁶³

---

⁵⁶²Milliyet, 26 Eylül 1980.

⁵⁶³1961 Anayasası’nda Sendika Kurma Hakkı ile ilgili maddenin özgün hali şöyledir:

“Md. 46’da Sendika ve sendika birliklerinin tüzükleri, yönetim ve işleyişleri demokratik esaslara aykırı olamaz” demekle yetinilmişken aynı anayasada Eylül 1971’de yapılan değişiklikle “ Kanun, Devletin ülkesi ve milleti ile bütünlüğünün, milli güvenliğinin, kamu düzeninin ve genel ahlakın korunması maksadıyla sınırlar koyabilir” hükmü eklenerek sendikalara müdahale yolu açılmıştır.

Sendika Kurma Hakkı 1982 Anayasasında ise şöyle ele alınmıştır:

Md. 51’de “İşçiler ve işverenler, üyelerinin çalışma ilişkilerinde, ekonomik ve sosyal hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmek için önceden izin almaksızın sendikalar ve üst kuruluşlar kurma hakkına sahiptirler.

Sendikalar veya üst kuruluşlarını kurabilmek için kanunun gösterdiği bilgi ve belgelerin, kanunda belirtilen yetkili mercie verilmesi yeterlidir. Bu bilgi ve belgelerin kanuna aykırılığının tespiti halinde yetkili merci, sendika veya üst kuruluşun faaliyetinin durdurulması veya kapatılması için mahkemeye başvurur.

Sendikalara üye olmak ve üyelikten ayrılmak serbesttir.

Hiç kimse sendikaya üye olmaya, üye kalmaya, üyelikten ayrılmaya zorlanamaz.

İşçiler ve işverenler aynı zamanda birden fazla sendikaya üye olamazlar.

Herhangi bir iş yerinde çalışabilmek, işçi sendikasına üye olmak veya olmamak şartına bağlanamaz.

İşçi sendika ve üst kuruluşlarında yönetici olabilmek için, en az on yıl bilfiil işçi olarak çalışmış olma şartı aranır.

Sendika ve üst kuruluşların tüzükleri, yönetim ve işleyişleri Anayasa’da belirlenen Cumhuriyetin niteliklerine ve demokratik esaslara aykırı olamaz” denmiş, böylelikle sendikalarla ilgili tüm faaliyetler önceki düzenlemelerden oldukça farklı olarak ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir.

Aynı konu 2001 yılında yapılan değişiklikle biraz daha törpülenerek şu hali almıştır.

“Md. 51- Çalışanlar ve işverenler, üyelerinin çalışma ilişkilerinde, ekonomik ve sosyal hak ve menfaatlerini korumak, geliştirmek için önceden izin almaksızın sendikalar ve üst kuruluşlar kurma, bunlara serbestçe üye olma ve üyelikten çekilme haklarına sahiptir. Hiç kimse bir sendikaya üye olmaya ya da üyelikten ayrılmaya zorlanamaz.

Sendika kurma hakkı ancak, milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlak ile başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması sebepleriyle ve kanunla sınırlanabilir.

Sendika kurma hakkının kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunda gösterilir.

Aynı zamanda ve aynı işkolunda birden fazla sendikaya üye olunamaz.

1961 Anayasasındaki Toplu Sözleşme, Grev ve Lokavt konularındaki demokratik düşünüş ortadan kalkmıştır. 1982 Anayasası'nda 12 Eylül öncesi ortamında yaşanan grev ve lokavtlarla ilgili hemen her konuya önlem alınması düşünülmüş ve hemen her türlü olası üretimi düşürme durumuna karşı tedbir alma yoluna gidilmiştir.⁵⁶⁴

İşçi niteliği taşımayan kamu görevlilerinin bu alandaki haklarını kapsam, istisna ve sınırları gördükleri hizmetin niteliğine uygun olarak kanunla düzenlenir.

Sendika ve üst kuruluşların tüzükleri, yönetim ve işleyişleri, cumhuriyetin temel niteliklerine ve demokrasi esaslarına aykırı olamaz.

1982 Anayasası'nın Sendikal Faaliyet konusu ise şöyle ifade edilmiştir:

“Md 52- Sendikalar,13. Maddede sayılan genel sınırlamalara aykırı hareket etmeyecekleri gibi; siyasi amaç güdemezler, siyasi faaliyette bulunamazlar, siyasi partilerden destek göremezler ve onlara destek olamazlar; derneklerle, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve vakıflarla bu amaçlarla ortak hareket edemezler.

İş yerinde sendikal faaliyette bulunma, o iş yerinde çalışmamayı haklı göstermez.

Sendikalar üzerindeki Devletin idari ve mali denetimi ile gelir ve giderleri, üye aidatının sendikaya ödenme şekli kanunla düzenlenir.

Sendikalar gelirlerini amaçları dışında kullanamazlar; tüm gelirlerini Devlet bankalarında muhafaza ederler.”Bu madde daha sonra 1995 yılında mülga olmuştur. Emine Aydoğdu (Der.ve Yay.Haz.), **Teşkilatı Esasiye'den Günümüze Anayasalar**, Palme Yayıncılık, Ankara, 2005, s. 91-92,339-344.- T.C Anayasası, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2006, s. 60.

⁵⁶⁴Toplu Sözleşme ve Grev Hakkı 1961 Anayasasında şöyledir:

“Md. 47.- İşçiler, işverenlerle olan münasebetlerinde, iktisadi ve sosyal durumlarını korumak veya düzeltmek amacıyla toplu sözleşme ve grev haklarına sahiptirler.

Grev hakkının kullanılması ve istisnaları ve işverenlerin hakları kanunla düzenlenir.”

Bu konunun 1982 Anayasası'ndaki özgün hali şöyledir:

“Md. 53- İşçiler ve işverenler, karşılıklı olarak ekonomik ve sosyal durumlarını ve çalışma şartlarını düzenlemek amacıyla toplu iş sözleşmesi yapma hakkına sahiptirler.

Toplu iş sözleşmesinin nasıl yapılacağı kanunla düzenlenir.

Aynı iş yerinde, aynı dönem için, birden fazla toplu iş sözleşmesi yapılamaz ve uygulanamaz.”

Bu maddenin 1995 yılında fıkra eklenmiş hali ise şöyledir:

Md. 53- İşçiler ve işverenler karşılıklı olarak ekonomik ve sosyal durumlarını ve çalışma şartlarını düzenlemek amacıyla toplu iş sözleşmesi yapma hakkına sahiptirler.

Toplu iş sözleşmesinin nasıl yapılacağı kanunla düzenlenir.”

Grev ve Lokavt ise 1982 Anayasası'nda şöyle düzenlenmiştir:

“ Toplu iş sözleşmesinin yapılması sırasında, uyuşmazlık çıkması halinde işçiler grev hakkına sahiptirler. Bu hakkın kullanılmasının ve işverenin lokavta başvurmasının usul ve şartları ile kapsam ve istisnaları kanunla düzenlenir.

Grev hakkı ve lokavt iyi niyet kurallarına aykırı tarzda, toplum zararına ve milli serveti tahrip edecek şekilde kullanılamaz.

Grev esnasında greve katılan işçilerin ve sendikanın kasıtlı veya kusurlu hareketleri sonucu, grev uygulanan iş yerinde sebep oldukları zarardan sendika sorumludur.

Grev ve lokavtın yasaklanabileceği veya ertelenebileceği haller ve işyerleri kanunla düzenlenir.

Grev ve lokavtın yasaklandığı hallerde veya ertelendiği durumlarda ertelemenin sonunda, uyuşmazlık Yüksek Hakem Kurulunca çözülür. Uyuşmazlığın her safhasında taraflar da anlaşarak

Yeni Anayasada ücretler ile ilgili esnek ifadeler kullanılması ücret muhalefetine önüne geçilmek istenmesiyle ilgili olduğu şeklinde değerlendirilmektedir.⁵⁶⁵

1982 Anayasası'nda ayrıca 12 Eylül öncesinin ekonomik tecrübelerinden yola çıkılarak "Ekonomik Hükümler" bölümünde Planlama konusunda " Planda milli tasarrufu ve üretimi artırıcı, fiyatlarda istikrar ve dış ödemelerde dengeyi sağlayıcı, yatırım ve istihdamı geliştirici tedbirler öngörülür; yatırımlarda toplum yararları ve gerekleri gözetilir; kaynakların verimli şekilde kullanılması hedef alınır. Kalkınma girişimleri, bu plana göre gerçekleştirilir" vurgusu yapılmıştır. Ayrıca 1982 Anayasası'nın 167. Maddesi Piyasaların denetimi ve dış ticaretin düzenlenmesi ile ilgilidir. Bu madde şöyledir:

"Madde 167- Devlet, para, kredi, sermaye, mal ve hizmet piyasalarının sağlıklı ve düzenli işlemlerini sağlayıcı ve geliştirici tedbirleri alır; piyasalarda fiili veya anlaşma sonucu doğacak tekelleşme ve kartelleşmeyi önler.

Dış ticaretin ülke ekonomisinin yararına olmak üzere düzenlenmesi amacıyla ithalat, ihracat ve diğer dış ticaret işlemleri üzerine vergi ve benzeri yükümlülükler dışında ek mali yükümlülükler koymaya ve bunları kaldırmaya kanunla Bakanlar Kuruluna yetki verilebilir."⁵⁶⁶

Sendikal her türlü çalışmanın 12 Eylül öncesi ortamda yaşanan ekonomik ve sosyal olumsuzluklara karşı bir önlem olduğu değerlendirilmektedir. 1982 Anayasasında en çok üzerinde durulan konulardan biri olan sendikal faaliyetler

---

Yüksek Hakem Kurulu'na başvurabilir. Yüksek Hakem Kurulu'nun kararları kesindir ve toplu iş sözleşmesi hükmündedir.

Yüksek Hakem Kurulu'nun kuruluş ve görevleri kanunla düzenlenir.

Siyasi amaçlı grev ve lokavt, dayanışma grev ve lokavtı, genel grev ve lokavt, işyeri işgali, işi yavaşlatma, verim düşürme ve diğer direnişler yapılamaz.

Greve katılmayanların işyerinde çalışmalarını, greve katılanlar tarafından hiçbir şekilde engellenemez." **A.g.e.**, s.93, 344- 350.

⁵⁶⁵ 1961 Anayasası'nın ücretler ile ilgili maddesi şöyle düzenlenmiştir:

"Md. 45- Devlet çalışanların, yaptıkları işe uygun ve insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşayış seviyesi sağlamalarına elverişli adaletli bir ücret elde etmeleri için gerekli tedbirleri alır."

Aynı konunun 1982 Anayasası'ndaki özgün hali şöyledir:

" Ücret emeğin karşılığıdır.

Devlet, çalışanların yaptıkları işe uygun adaletli bir ücret elde etmeleri ve diğer sosyal yardımlardan yararlanmaları için gerekli tedbirleri alır.

Asgari ücretin tespitinde ülkenin ekonomik ve sosyal durumu göz önünde bulundurulur" denmişken daha sonra düzenlenerek "Madde 55. Devlet, çalışanların yaptıkları işe uygun adaletli bir ücret elde etmeleri ve diğer sosyal yardımlardan yararlanmaları için gerekli tedbirleri alır." haline gelmiştir.2001 yılında yapılan değişiklikle asgari ücretin tespitinde çalışanların geçim şartları ile ülkenin ekonomik durumu da göz önünde bulundurulur." hükmü eklenmiştir. **A.g.e.**, s.355-357.

⁵⁶⁶ **T.C.Anayasası**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2006, s. 153-154.

ekonomik kayıpların ve anarşinin önüne geçmenin ötesinde, bir ölçüde uluslararası ortamda yer aldığımız konum gereği sosyalizme karşı alınmış bir önlem olarak da düşünülebilir.

1982 yılının diğer siyasal gelişmeleri şöyle özetlenebilir. 1 Eylülde Danışma Meclisi ilk ve ortaöğretim kurumlarında din dersini zorunlu dersler arasına alan yeni anayasa maddesini kabul etmiştir. Daha önce görevlerine son verilen öğretim görevlisi sayısı 15 Kasım'da 19 öğretim görevlisinin daha kadro dışı bırakılmasıyla 148'e ulaşmıştır. YÖK tarafından yenilenen üniversite kadrolarında araştırma ve öğretim görevlisi olarak çalıştırılmaları uygun bulunmayan kimseler kadro dışı bırakılırken akademik çalışmalar yapmak üzere yurt dışında bulunan bazı öğretim görevlileri de geri çağrılarak görevlerine son verilmiştir. 1980 sonrasında 12 Eylül yönetimine yönelik tepkiler yurt dışına yönelmiş ve Avrupa'daki bazı Türk temsilciliklerinin işgali gerçekleşmeye başlamıştır. Dev- Sol tarafından ilki 1981 yılında gerçekleştirilen eylemlerin devamı 1982 yılında 12 Eylül rejimini ve yeni anayasayı protesto etmek için Almanya, Hollanda ve Fransa'da da gerçekleştirilmiştir. ASALA militanları Türkiye'de ve Türkiye'nin yurt dışı temsilciliklerinde silahlı saldırılarına devam etmişlerdir. 1982 yılında ASALA eylemlerinden ölenlerin sayısı 12'ye ulaşmıştır.⁵⁶⁷

1982 yılı boyunca dünyada olup bitenler ise şöyledir: Şubat ayında Fransa'da hükümet, bankaları ve büyük endüstri kuruluşlarını kamulaştırmaya başlamıştır.⁵⁶⁸

Türkiye'de serbest piyasa ekonomisine geçiş için halktan fedakârlık istenirken AET üyesi Avrupa'nın gelişmiş devletlerinden biri olan Fransa'nın kamulaştırma çabaları düşündürücüdür.

Mart ayında Bangladeş'te General Erşad bir darbe yaparak yönetimi ele geçirmiştir. Mart ayında Nikaragua'da olağanüstü hal ilan edilmiştir. Sandinista hükümeti şüphelileri tutuklamış ve basına sansür koymuştur. Nisan ayında Arjantin Falkland Adalarını işgal etmiştir. Nisan ayında İngiliz Donanması Falkland'a harekât etmiş, yine Nisan ayında İngiliz donanması Güney Georgia'yı ele geçirmiştir. Haziran ayında İsrail Lübnan'ı işgal etmiştir.⁵⁶⁹

Gelişmemiş ülkelerde rejimler kargaşa ortamı oluştuğunda değiştirilmek yanlısı olunurken, gelişmiş ülkeler işgallere devam etmektedir. Bu durumun gelişmişlikle ve demokrasi ile bağdaştırılmaz görünmektedir.

---

⁵⁶⁷ Cumhuriyet Ansiklopedisi 4(1981-2000), s. 43-47.

⁵⁶⁸ A.g.e, s. 55.

⁵⁶⁹ Aynı yer.

4.3.2. Ekonomik Duruma Genel Bir Bakış

Ülkede henüz askeri rejim dönemi sona ermemişken yaklaşık iki yıl önce girilen ekonomi modelini değiştirme uygulamaları yerine oturtulmaya çalışılmaktadır. Maliye Bakanı Kaya Erdem de konuyla ilgili olarak 1982 Yılı Bütçe Kanunu Tasarısı için yapılan konuşmada 1981 yılının devamı şeklinde politikalar izleneceğine vurgu yapmıştır. Bunun yanında 1982 Mali Yılı Konsolide Devlet Bütçesi, ekonominin yönlendirilmesi açısından etkinliği artırılmış ve sağlam kaynaklarla finanse edilen, harcamalarında tasarrufa özen gösterilen ve kısa sürede üretim artışı sağlayacak olan yatırımlara öncelik tanınan bir bütçedir. 10 aylık olarak düzenlenen 1982 yılı bütçesinin programa uyumlu %25 düzeyine çekilmiş bir enflasyonu hesaba katan ve beklenen %4'lük kalkınma hızını gerçekleştirebilecek olan bir yapıya sahip olduğu söylenmiştir.⁵⁷⁰

1982 yılı bütçe görüşmeleri sırasında 12 Eylül sonrası devletin üst kademesi tarafından 12 Eylül'ün 24 Ocak'a katkılarından açıkça bahsedildiği görülmektedir. Danışma Meclisi'nde bütçe görüşmeleri sırasında Mehmet Aydar 24 Ocak Kararları ile ilgili şöyle demiştir. “ 24 Ocak Kararları ülke idaresinde, bütün olumsuz yanlarına rağmen akliselimin ortaya koyduğu en isabetli tedbir paketidir. 12 Eylül sonrasında, 24 Ocak Kararlarına sınıksız sarılmak ve bu kararlar paketinin tedbirlerini almak yine akliselimin gereğidir, çünkü ekonomik hayat kabul edilmiş ekonomik sistemin kurallarına uygun şekilde yönetilmeyi gerektirir.”⁵⁷¹

Turgut Özal Danışma Meclisi'nde bütçe görüşmelerinde konuşurken kendisine dış basından gelen “ 12 Eylül olmasaydı 24 Ocak Kararları sonuç verir miydi?” sorusuna “*Bu neticeleri alamazdık. Türkiye’de anarşi devamlı yükseliyordu. Anarşinin olduğu bir memlekette ekonomik güven yoktur. İkincisi, bir an için anarşinin olmadığını farzedelim; bu programın önemli bir sütunu vergi kanunlarıydı. Maalesef o zamanki parlamentolardan bu kanunların geçirilmesi mümkün olmamıştır. Bu kanunlar geçirilemediği için de program sanki tek ayaklı, yarım kalmıştır. Çok şayanı şükrandır ki, 12 Eylül’den sonra, 3 ay gibi kısa bir zamanda Türkiye’nin en önemli vergi reformu yapılmıştır. Hatta bu son vergi kanunlarıyla bunun son aşaması da tamamlanmış ve vergi sistemimiz tam yerine oturmuştur. Bunlar olmasaydı biz bütçeyi denkleştiremezdik ilk önce. Bunlar olmasaydı enflasyon hızını bu kadar aşağıya çekemezdik, bu kadar nettir.*”⁵⁷²

Dündar Soyer ise yine bütçe görüşmeleri sırasında şöyle demiştir: “*Ben merakla 24 Ocak Kararlarının ilan edildiği tarihten 12 Eylül’e kadar geçen devre*

⁵⁷⁰ Danışma Meclisi Tutanak Dergisi, c. 2, 14.01.1982, s. 68.

⁵⁷¹ Danışma Meclisi Tutanak Dergisi c. 11, 12.11.1982, s. 392.

⁵⁷² Danışma Meclisi Tutanak Dergisi, c. 2, 17.01.1982, s. 217.

*içersinde nereye gideceğini çok merak ederek izledim. İnanır mısınız, eğer 12 Eylül gelmeseydi, Türkiye’de vergi kanunlarını o dönemin iktidarları çıkarabilecekler miydi? Eğer 12 Eylül gelmeseydi, Türkiye’de denk bir bütçe sağlama imkânı doğabilecek miydi? Eğer 12 Eylül İktidarı ve Hükümet gelmeseydi, Türkiye’de taban fiyatlar milletlerarası rekabet düzeyinde siyasi arzuların hâkim olamayacağı bir düzen içersinde düzenlenebilecek miydi? Eğer 12 Eylül gelmeseydi, üretimde artış var diye ortaya koyduğumuz meseleler, işçi ücretlerinde belli bir tavanla durdurulmasaydı, acaba şimdi aysbergin üstünde gördüğümüz ve hakikaten gerçekte ihracatta artış kaydedilebilir miydi? Hakikaten gerçekte ihracat artırılmış, istikrar tedbirlerinin belli yönleri ümit verici ve iyi bir trend içersinde ileriye doğru gidiyor; ama bunun yanı başında eğer 24 Ocak Kararları bir 12 Eylül ile düğümlenmeseydi, çok merak ediyordum, nasıl bir sonuçla karşı karşıya kalacaktık?*⁵⁷³

1982 yılında DPT’nin 5. Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlıkları başladığında istihdam sorunu ilk defa çok ciddi olarak ele alınmıştır. Başlayan hazırlık çalışmalarında ilk kurulan komisyon “İstihdam- İnsan gücü Özel İhtisas Komisyonu” olmuştur. İstihdam politikasının Türkiye’de ilk defa ciddi bir şekilde ele alınacağını bildiren DPT yetkilileri, çalışmalar sırasında istihdam meselesine, ekonomik istikrar programının tamamlayıcı unsuru olma çerçevesinde bakılacağını söylemişlerdir. 5. Beş Yıllık Kalkınma Planı’na ışık tutacak olan DPT raporlarında dış istihdam imkânlarının Batı ülkelerinde sınırlandığı Ortadoğu’nun ve özellikle Suudi Arabistan ve Libya’nın dış istihdam için büyük önem taşıdığı ifade edilmiştir. Dış İşleri, Çalışma ve Ticaret Bakanlıklarının dış ihalelerin takibinde yetersiz kaldığı ifade edilen DPT raporlarında dışarıda alınan her 100 milyar dolarlık ihalenin 1000 kişiye istihdam imkânı sağladığı belirtilerek ekonomik koordinasyon tavsiye edilmiştir. Çalışma Bakanı Turhan Esener sadece enflasyonla mücadelenin kalkınma için yeterli olmadığını, başarının işsizlikle de mücadele edilebileceği takdirde kazanılacağını söylemiştir. Türkiye Ekonomi Kurumu tarafından düzenlenen “İstihdam ve Ücret Politikası” konulu seminerde konuşan Esener, herkese çalışabileceği işi bulmanın Devletin görevi olduğunu ve hükümetin işçi çıkarma yasağının devam etmesinden yana olduğunu anlatmıştır.⁵⁷⁴

Ülkede askeri rejim devam ederken 1982 yılında çeşitli çevreler ekonomi ile ilgili görüşlerini daha çok ve daha açık dile getirmeye başlamışlardır. Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Turgut Özal ülkenin ekonomik durumunun gittikçe düzeldiğini, “Türkiye’ye dışarıdan hayranlık ve kıskançlıkla bakıldığını” söylemiştir. Özal’a rağmen aynı gün aynı yerde daha gerçekçi bir yaklaşımla Adana Sanayi Odası Başkan Vekili Mustafa Piyale “enflasyonun önlendiği yolundaki iddiaların yanlış olduğunu sadece enflasyonun baskı altına alındığını” öne sürmüştür. “Faiz politikasının üretimi engellediğini güç durumda olan sanayinin güçlükte ayakta

⁵⁷³ **Danışma Meclisi Tutanak Dergisi**, c. 2, 22.01.1982, s. 485.

⁵⁷⁴ **Tercüman**, 8 Mayıs 1982.

kalma mücadelesi verdiğini” de sözlerine eklemiştir.⁵⁷⁵ 24 Ocak Kararlarının önde gelen savunucularından olduğu söylenen İTO Yönetim Kurulu Başkanı Nuh Kuşçulu ise “ 24 Ocak Kararlarının sıkıntısını orta sınıfın çektiğini ifade etmiştir. Gerçekte sıkıntılar ülkedeki bütün kesimler, işçisinden memuruna orta ve küçük büyüklükteki sanayiciden holdinge kadar her kesim çekmektedir”⁵⁷⁶ diyerek içinde bulunulan durumla ilgili başlangıçtaki hoşnut tutumundan vazgeçerek görüşlerini dile getirmiştir.

Danışma Meclisi’nin üyeleri ise o güne kadar olan ekonomik gelişmeleri iyi, fakat yetersiz bulmaktadırlar.⁵⁷⁷

1982 yılı başında yaptığı bir görüşmede Alman ekonomi bilgini Prof. Dr. Fritz Neumark Türkiye’deki ekonomik durum hakkında şöyle demiştir: İki yıldır sadece Türkiye’de değil, hemen hemen bütün dünyada ekonomik durgunluk ve enflasyon vardır. Türkiye’de aşağı yukarı iki yıldır yavaş yavaş, fakat tedricen durum düzelmeye başlamıştır, mevcut hükümet iyi şeyler yapmıştır. Türkiye’de 1-2 sene içinde değil, 3-4 sene içinde istikrarlı bir gelişim, yatırım yapma eğilimi artacaktır. Ayrıca Neumark, liberal görüşü savunmasına rağmen bankacılık dâhil bazı sektörlerde devlet kontrolünün zorunlu olduğunu sözlerine eklemiştir.⁵⁷⁸

1982 yılı program hazırlıkları hakkında yayınlanan genelgede “ 1981 yılında sürdürülen ve olumlu sonuçları görülmekte olan enflasyon hızını yavaşlatıcı, ihracatı ve üretimi artırıcı, yatırımları verimli alanlara sevkedici, istihdam artırıcı politikaların 1982 yılı program çalışmalarında da temel esasları teşkil edeceği”⁵⁷⁹nden söz edilmektedir.

1982 yılında enflasyonla savaş daha önceki yıllara göre hızını biraz kaybetmekle beraber 1982’de devam etmiştir. Toptan eşya fiyatları Kasım-Kasım itibariyle 1981’de %27,3 artmışken, 1982’de %21,1’e düşmüştür. Bu oran enflasyonun 1981’e oranla 1982’de 6,2 puan daha düşürüldüğünü göstermektedir.⁵⁸⁰

---

⁵⁷⁵ **Cumhuriyet**, 6 Ocak 1982.

⁵⁷⁶ **Cumhuriyet**, 15 Şubat 1982.

⁵⁷⁷ Tülay Öney “Üretimi artırmadan fiyat artışının önlenemeyeceğini, 24 Ocak Kararlarının bu sebeple tek yönlü olduğunu ifade etmiştir. İmren Aykut, “Yatırımların hızlanmasının işsizliği önlemek için şart olduğunu, fakat işsizliğin kadermiş gibi görüldüğünü söylemiştir. Nermin Öztuş ise “İhracatta bir yılda iki katına çıkıldığını, bu hızın devam ettirilmesi gerektiğini, hatta daha da artırılması gerektiğini” ifade etmiştir. Danışma Meclisi üyeleri mevcut ekonomik politikanın yatırımların artmasına izin vermediği görüşündedir. Öney, Aykut ve Öztuş işsizliği önlemenin yolu olarak özel sektör yatırımlarına destek olunmasını istemişlerdir. **Tercüman**, 9 Mayıs 1982.

⁵⁷⁸ **Tercüman**, 2 Eylül 1982.

⁵⁷⁹ **T.C Devlet Bakanlığı Başbakan Yardımcılığı Genelgesi**, Ankara, 02.09.1981.

⁵⁸⁰ **1983 Yılına Girerken Türk Ekonomisi**, TÜSİAD, İstanbul, 1983, s. II.

Ağustos 1982'de enflasyon oranı Mart 1980 düzeyinin 1/5'ine inmiş bulunmaktadır. Mart 1980'de %132'ye kadar yükselmiş olan enflasyon Mart 1981'de %40'a ve Ağustos 1982'de %25,5'e inmiştir.⁵⁸¹

1982 yılında TL'nin dolara karşı %30 değer kaybetmesi, ayrıca% 40 oranında yükselen akaryakıt fiyatları, sıkı para politikasının getirdiği yeni finansman yükleri, KİT mamullerine yapılan zamlar enflasyonun oluşmasında talep fazlası faktörünün oynadığı rolü maliyet faktörü yönüne doğru hızla kaydırmaya başlamıştır. Ülkede gelir dağılımı ile ilgili olarak yapılan yeni değerlendirmeler, destekleme fiyatlarının görelî olarak aşağı bir seviyede tutulması, kar paylarında kaydedilen daralmalar, maliyet kaynaklı bir enflasyona doğru kayışın doğruluğunu göstermektedir.⁵⁸²

1982 yılı tarım sektöründe %4,7 gibi önemli bir gelişme olduğunu göstermektedir. Sanayi sektörünün büyüme oranı ise 1981 yılına göre gerilemekle beraber %5,3 artış düzeyini korumaktadır. İnşaat sektöründe durum aynıdır. 1981 yılında %0,4 olan inşaat sektörü büyüme hızı 1982'de yine 0,4 olmuştur.⁵⁸³

1982 yılının ilk yarısında sınaî ürün ihracatında 580 milyon dolarlık ek bir artış olmuş ve ihracat, özellikle sanayi malları ihracatı artık ekonomiyi sürükleyen bir güç haline gelmiştir.⁵⁸⁴

1982 yılını 1981 yılından ayıran en önemli gelişme tarım sektöründeki çok önemli artışlar olmuştur. Gerçekten sanayi kesimi 1981'deki gelişme hızını 1982'de de devam ettirememiştir. Bunun ana nedenleri gerek iç ve gerekse dış talepteki yetersizlik ve iç finansman güçlükleridir.⁵⁸⁵

Sanayi ürünlerinin toplam ihracat içindeki payı devamlı yükselme eğilimindedir. Ekim ayı sonunda toplam ihracat içinde sanayi ürünleri %61,1'lik bir pay almış durumdadır. Bu oran önceki yılın aynı döneminde %47,8'de kalmıştır.⁵⁸⁶

1982 yılının Ocak-Ekim aylarını kapsayan on aylık dönemde OECD ülkelerine 1,9 milyar dolarlık, AT ülkelerine ise 1,3 milyar dolarlık ihracat yapılmıştır. Gerek OECD ve gerekse AT grubunun ihracatımızdaki payları, mutlak rakamlar olarak artmakla beraber, bir önceki yıla göre küçük düşüşler kaydetmiştir.⁵⁸⁷

---

⁵⁸¹Enflasyon oranının bu şekilde düşürülmesi önemli bir başarı sayılmalıdır. Çünkü GSMH artış oranının 1980'de negatif %1,1'den, 1981'de pozitif %4,2 ve 1982'de pozitif %4,3 ' yükseldiği bir zamana rastlamıştır. **1982 Ortalarında Türk Ekonomisi**, s. I.

⁵⁸²**1983 Yılına Girerken Türk Ekonomisi**, s. IV.

⁵⁸³**1982 Ortalarında Türk Ekonomisi**, s. II.

⁵⁸⁴**A.g.e**, s. III.

⁵⁸⁵**1983 Yılına Girerken Türk Ekonomisi**, TÜSİAD, İstanbul, 1983, s. I.

⁵⁸⁶**A.g.e**, s. II.

⁵⁸⁷**Aynı yer**.

Ortadoğu ve Arap ülkeleri ile karşılıklı ilişkilerin geliştirilmesi ve bu ülkelere yapılan ihracatın artırılması konusunda sürdürülen çabalar olumlu sonuçlar vermiştir. Türkiye çeşitli koşulların etkisiyle İslam ülkeleri ile ekonomik ilişkilerini geliştirme arayışı içine girmiştir. İslam ülkelerinde iş alan Türk müteahhitler ve iş adamları Türkiye'ye önemli döviz ve istihdam olanakları sağlamışlardır.⁵⁸⁸

Avrupa'daki Türk işçilerinden gelen dövizleri ise kısıtlayıcı gelişmeler olmuştur. Avrupa'da özellikle ikinci petrol krizinden sonra enflasyon içinde işsizlikle mücadele başlatılmıştı. Bu nedenle bu ülkeler belli bir işsizliği göze alarak enflasyonla mücadeleye öncelik vermişlerdir. Özellikle petrol tüketimini azaltan önemli tasarruf tedbirleri yürürlüğe koymuşlar, verimliliği artırmayı ve enflasyonu dizginlemeyi başarmışlardır. Bu gelişmeler Avrupa ülkelerinde özellikle Türk işçilerini kesin dönüşle zorlayan eylemler yaygınlaşınca ilgili hükümetler de yasal yollardan bu girişimi destekleyen tedbirler yürürlüğe koymuşlardır. Avrupa ülkelerinin artık yabancı işçileri kesin dönüşle zorladığı 1980'li yıllarda, Avrupa'da işsiz Türk işçi sayısı artarken kesin dönüşler de başlamıştır. Bu durum 1982 yılından itibaren işçi dövizlerinde hızlı bir düşmeye yol açmıştır.⁵⁸⁹

Bu gelişmeler sonucunda 1980 yılında işçi dövizlerinin ihracat gelirine oranı %71,2 iken, 1981 yılında %52,9, 1982 yılında %37,2 olmuştur. 1983 yılında %26,4 e kadar inecektir.⁵⁹⁰

1982 yılına gelindiğinde toplam mevduatın %90'ı beş büyük bankadadır. Toplam Mevduat sıralamasına göre ilk beş banka Ziraat Bankası, İş Bankası, Akbank, Yapı ve Kredi Bankası, Pamukbank'tır. Bu beş bankanın toplam mevduatı 1127 milyar TL'dir.⁵⁹¹

1982 ortalarında para ve sermaye piyasalarında tasarrufun mali aracı kuruluşlara olan güvenini sarsan kapsamlı olaylar ve kargaşalıklar olmuştur. Bu olaylar mali aracı kuruluşların piyasa ekonomisi içinde kendilerinden beklenen fonksiyonları tam anlamıyla yapabilecek ölçüde henüz gelişmemiş olduklarını göstermiştir.⁵⁹²

Para ve sermaye piyasası henüz durulmamıştır. Faiz oranları konusunda farklı görüşler ve talepler devam etmektedir. Bu günlerde Hükümet tarafından izin verilen ve tasvip edilen faiz yarışının aksine İzmir Ticaret Odası Başkan Vekili faiz oranlarının 5-10 puan düşürülmesini tavsiye etmiştir. Aksi halde karanlık günler yakındır. Tümer faiz oranları bu kadar yüksek devam ederse sanayinin kendini

---

⁵⁸⁸ Aynı yer.

⁵⁸⁹ Tokgöz, a.g.e, s. 203.

⁵⁹⁰ Kongar, a.g.e, s. 502.

⁵⁹¹ Cumhuriyet, 22 Ocak 1982.

⁵⁹² 1982 Ortalarında Türk Ekonomisi, s. III.

yaşatacak krediyi sağlayamayacağını savunmuştur.⁵⁹³ Nihayet dokuz büyük banka faizler konusunda anlaşmıştır. En yüksek faiz, yıllık net %36 olacaktır.⁵⁹⁴ Bankalar tarafından tespit edilen faiz oranları hakkında tebliğe göre bankalarca mevduat kabulünde ve ödünç para verme işlerinde uygulanacak azami faiz oranları belirlenmiştir. Bir yıl vadeli aylık faiz ödemelerinde oran %38 olacaktır. Uzun vadeli kredilerde faiz oranı %41'e kadar olacaktır. Ayrıca bankalar reklam ve ilanlarında mutlaka brüt faiz oranını belirteceklerdir. Mevduat sertifikalarında brüt faiz oranı gösterilecektir. Mevduata peşin faiz verilmeyecektir.⁵⁹⁵

Yabancı sermayeye getirilen yeni kolaylık sayesinde birçok yabancı banka Türkiye'de şube açmak için girişimde bulunmuş ve bu başvuruların önemli bir kısmı hemen olumlu biçimde cevaplandırılmıştır. İmalat sanayisinde de önemli boyutlarda yeni projeler, tevsi projeleri ve sermaye artırımları gerçekleştirilmiştir. Başka bir deyimle Türkiye'nin özel yabancı sermaye konusundaki tutumu daha liberal bir anlayışa doğru önemli mesafeler kat etmiştir.⁵⁹⁶

1981 başında Türkiye'de sadece dört yabancı banka vardır ve hepsi de İstanbul'dadır. En ileri geleni de İngiliz Fransız ortak kuruluşu olan Osmanlı Bankası'dır. Diğerleri ise Banco di Roma, Holanste Bank Uni ve Türk Arap Bankasıdır. 1981 Mayıs ayında Citibank İstanbul'da bir şube açmıştır. Aralık ayında American Express, ardından Bank Mellat, Bank of Commerce ve Credit International'ın başvurularına olumlu cevap verilmiştir. Bunun yanında Türk İhracat Bankası, Garanti Bankası ve Akbank da dışarıya açılmak için girişimde bulunan bankalar arasındadır.⁵⁹⁷ Bu bankalar Türkiye'de kurulmuş ve kurulacak bankalar ile yabancı ülkelerde kurulmuş olup da Türkiye'de şube açmak isteyen bankaların tabi olacakları esasları belirlemek için hazırlanmış kanun hükmünde kararnameye tabi olacaktır.⁵⁹⁸

---

⁵⁹³ **Cumhuriyet**, 21 Kasım 1982.

⁵⁹⁴ **Cumhuriyet**, 15 Aralık 1982.

⁵⁹⁵ **Resmi Gazete**, 15 Aralık 1982.

⁵⁹⁶ **1983 Yılına Girerken Türk Ekonomisi**, s. III.

⁵⁹⁷ **Yankı**, Sayı: 579, 3-9 Mayıs 1982, s. 21-22.

⁵⁹⁸ Bu kanun hükmünde kararnameye veya özel kanunlarına göre yetkili olanlar dışında hiçbir gerçek veya tüzel kişi, aslen veya fer'an meslek edinerek mevduat kabul edemeyeceği ve bankacılık işlemleri yapamayacağı gibi ticaret ünvanları ve her türlü belgeleri ile ilan ve reklamlarında banka kelimesini ya da mevduat kabul ettikleri veya bankacılık işlemleriyle uğraştıkları izlenimini yaratacak hiçbir kelime veya tabiri kullanamazlar. Mevduata verilecek asgari veya azami faiz oranlarının ve temin edilecek diğer menfaatlerin tespitine, mevduat faiz oranlarının kısmen veya tamamen serbest bırakılmasına, bunların yürürlük zamanlarını tespitte Bakanlar Kurulu yetkili olacaktır. Bu bankalar mevduata peşin faiz veremeyecekleri gibi her ne suret ve şekilde olursa olsun mevduat sahiplerine, yukarıdaki fıkra göre Bakanlar Kurulu'nca alınan karar ve tedbirlere aykırı olarak munzam menfaat temin edemezler ve bunlara aykırılığa yol açacak işlem yapamazlar. Ayrıca kanun hükmünde kararname kredi sınırlarını da belirlemiştir. **Resmi Gazete**, 22.07.1983.

1982 yılı başında Özal personel politikasında köklü değişikliğin tehlikeli olduğunu düşünürken, hedefin “memuru bol, iki yakası bir araya gelmeyen devlet değil, memuru az ama güçlü devlet oluşturmak”⁵⁹⁹ olduğunu açıklamıştır.

Reel ortalama sigortalı işçi ücretleri 1978 yılından beri sürekli azalarak 1982 yılında 13.15 TL olmuştur. Ücretlerdeki gerileme 1978-1982 yılları arasında %44,6 olmuştur.⁶⁰⁰

Devlet İstatistik Enstitüsü'nün bilgilerine göre 1982 yılının ilk on ayında toplam ihracat 4 milyar 377 milyon doları bularak bir önceki yılın eş dönemindeki ihracatı % 25,2 geçmiş durumdadır.⁶⁰¹

1982 yılının ilk on ayında sanayi ürünleri ihracatında, dışa açılma çabaları doğrultusunda yine önemli bir artış olduğu gözlenmektedir. Ocak-Ekim döneminde yapılan ihracatın dağılımına ilişkin veriler 2.673.5 milyon dolarlık sanayi ürünü ihraç edildiğini, bu miktarın önceki yıl gerçekleştirilen 1.672.3 milyon dolarlık düzeye göre % 59,9 oranında daha fazla olduğunu ortaya koymaktadır.⁶⁰²

Geçmişte yetersiz vergi gelirlerinin Merkez Bankası kaynakları üzerinde yaratmış olduğu baskı 1981 ve 1982 yıllarında büyük çapta azalmıştır.⁶⁰³ Ancak yine de 12 Eylül 1980'den sonra yapılan vergi reformunun olumlu etkilerine rağmen kamu sektöründe nakit sıkıntısı giderilememiştir ve kamunun peşin yapması gereken ödemelerde büyük ölçüde gecikmeler olmaktadır.⁶⁰⁴

Avrupa'dan Türkiye'deki rejime bir tepki daha gelmiş, Hollanda Türkiye'ye yaptığı askeri ve ekonomik yardımı askıya almıştır.⁶⁰⁵

Yaz aylarında Türkiye ile Dünya Bankası arasında yapılan ve borçlara karşılık Merkez Bankası varlıklarına ipotek konulabilmesini de öngören anlaşma Resmi Gazetede yayımlanmıştır.⁶⁰⁶

Ekonomide orta ve uzun dönemde başarılması amaçlanan yapısal uyumun ve kısa dönemde sağlanması hedeflenen ekonomik istikrarın, dünya ekonomisinde ortaya çıkan gelişme ve değişimlerden etkileneceği açıktır. 1981 ve 1982 yılları boyunca birçok ülke enflasyonla mücadeleye öncelik veren ekonomik politikalar uygulamışlardır. Özellikle OECD ülkelerinde uygulanan sıkı para ve bütçe politikaları enflasyonun büyük ölçüde kontrol altına alınmasına imkân vermiştir.

---

⁵⁹⁹ **Cumhuriyet**, 18 Ocak 1982.

⁶⁰⁰ **1983 Ortalarında Türkiye Ekonomisine Bir Bakış**, İstanbul, 1983, s. 2.

⁶⁰¹ **1983 Yılına Girerken Türk Ekonomisi**, s. III.

⁶⁰² Aynı yer.

⁶⁰³ **1982 Ortalarında Türk Ekonomisi**, s. II.

⁶⁰⁴ **A.g.e**, s. III.

⁶⁰⁵ **Cumhuriyet Ansiklopedisi 4 (1981-2000)**, s. 55.

⁶⁰⁶ **A.g.e**, s. 60.

Buna karşılık gelişmiş ülkelerin ekonomilerinde son yıllarda görülen durgunluk 1982 yılında da kendini hissettirmiş ve bu ülkelerin büyüme hızları negatif olmuştur. Bu durum gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerini de olumsuz olarak etkilemektedir. Sanayileşmiş ülkelerdeki üretim daralması ve yüksek oranlı işsizlik korumacılık eğilimlerinin ve tedbirlerinin artmasına sebep olmuş ve dünya ticareti 1982 yılında % 2 oranında gerilemiştir. Dünya ekonomisinde görülen bu olumsuz gelişmeler diğer gelişmekte olan ülke ekonomileri yanında Türk ekonomisini de olumsuz yönde etkilemekte ve yeni ekonomik politikalarla hedeflere varılmasını güçleştirmektedir. Buna rağmen 1982 yılında Türk ekonomisinde genel olarak müspet gelişmeler olmuştur. Bu durum uygulanan ekonomik politikaların doğruluğunu ve etkinliğini göstermektedir.⁶⁰⁷

4.3.3. Banker Olayları

1970'li yılların ikinci yarısında enflasyonun giderek hızlanması, banka mevduat ve tahvil faizlerini negatif hale getirmiştir. Örneğin 1979 yılı enflasyon oranı %64 iken tahvil faizleri %30 civarındadır. Sermaye piyasası yasası olmadığı için ortaya çıkan Bankerler “ikinci piyasada” tahvil ve mevduat sertifikalarını pozitif faizle halka satmaktadırlar. Böylece Bankerler halkın tasarruflarını çekmeyi ve bankaları aşmayı başarmışlardır.⁶⁰⁸

24 Ocak Kararları ile finansal sistemde serbestleşme, 1980 Temmuzunda vadeli mevduat ve kredi faizlerinin serbest bırakılmasıyla başlamıştır. Küçük bankalar ve çoğalan bankerler arasında bir faiz yarışı başlamıştır. Bankerler mevduat sertifikalarını ve holding tahvillerini kendi borç senetleriyle birlikte pazarlayarak sadece kasaya giren yeni parayla eski taahhütlerini karşılamak zorunda kalmışlardır.(Batıda Ponzi finansmanı denen yöntem)⁶⁰⁹Banka- Banker rekabeti sonucu kısa vadeyle para toplayıp uzun vadeli yatırımlara paraları aktaran bankerler zor durumda kalmıştır. Bu kez riski çok yüksek alanlara para aktarmaya girişmişlerdir.⁶¹⁰

Sistemde aksaklıkların sinyallerini vermeye başlamasına rağmen 12 Eylül askeri müdahalesini izleyen günlerin hemen ardından bile neredeyse bütün bankalar ve bankerler gazetelerde büyük ilanlarla faiz reklamı yapmaya devam etmişlerdir. Akbank'ın “ mevduat sertifikası ve yüksek faiz reklamı ”⁶¹¹ Ekonomik Yatırımlar ve

---

⁶⁰⁷ İktisadi Rapor, s. 2-3.

⁶⁰⁸ Tokgöz, a.g.e, s. 205.

⁶⁰⁹ Boratav, a.g.e, s. 151.

⁶¹⁰ Tokgöz, a.g.e, s. 205-206.

⁶¹¹ Hürriyet, 16 Eylül 1980.

Bankerlik Kuruluşu olan Eko-Yatırımın “Hisarbank garantisiyle vadeli mevduatlara verilecek faiz oranları”⁶¹² bunlardan bir kaçıdır.

Bankerler ve faiz konusunun artık Özal’ın başkanlığındaki Para Kredi Kurulu’nda da gündeme gelmeye başladığı zaman bir toplantıda bankerlerin hiç vergi ödemedikleri söz konusu olmuştur. Bankerler haksız kazanç sağlayıp, kanunlara aykırı davranmaktadırlar. Gelirler Genel Müdürü Ahmet Senvar Doğu tarafından bir inceleme yapılması için Özal’dan izin istendiğinde şöyle demiştir: “*Yahu Ahmet, bu konuda bu kadar katı olma. Bak, tasarruflar hızla artıyor. Şimdi dala konmuş kuşu kaçırmanın sırası mı? Sen vergi incelemeni bir yaptır bakalım...*”⁶¹³

Böylece temmuz bankacılığı denen faizlerin serbest bırakılması kararı ile bir banker dramı ortaya çıkmıştır. Çok sayıda küçük tasarruf sahibinin milyarları aşkın küçük servetleri bankerlerin elinde yok olmuştur.⁶¹⁴

Bu olaylara karşı önlem olarak MGK ilk defa Eylül 1981’de bankerlerin faiz oranlarının Maliye Bakanlığınca denetim altına alınması ihtiyacını hissetmiştir. Aynı günlerde konuyla ilgili başka çevrelerde de hareketlilikler gözlenmiştir. Tasarruf sahiplerini uyarmak ve bankerler arasında meslek dayanışmasını sağlamak amacıyla Ankara’da Bankerler Birliği Derneği kurulmuştur. Bankalar Birliği’nde yapılan toplantıda bütün bankalar bir “centilmenlik anlaşması” imzalayarak, reklam harcamalarını % 50 oranında sınırlamışlardır. Merkez Bankası bankerlerin televizyon ve gazete reklamlarının sınırlarını açıklamıştır.⁶¹⁵

12. Bankalar arası toplantı sonucunda bankaların 1 ay vadeli mevduata % 25 faiz vermesi kararlaştırılmıştır. Maliye Bakanlığı’nın yayımladığı tebliğle bankerlerin mevduat sertifikası satması yasaklanmıştır.⁶¹⁶

Maliye Bakanı Kaya Erdem’in bazı bankerler için halkı uyararak “Paranızı tehlikeye atmayın” demesi üzerine piyasada bir huzursuzluk baş göstermiştir. Bu açıklamadan sonra halkın birikmiş parasını toplayan bankerler ya kaçmışlar, ya da intihar etmişlerdir. Yaşanan bu gelişmelerden sonra nihayet Maliye Bakanlığı banker olmayı koşullara bağlamıştır. Bu günlerde bankerzedelerin dramı devam etmiştir.⁶¹⁷

---

⁶¹² **Hürriyet**, 15 Eylül 1980.

⁶¹³ Çölaşan, **a.g.e.**, s. 219-220.

⁶¹⁴ Çavdar, **Yüz Yıllık Pahalılık**, s.133.

⁶¹⁵ **Cumhuriyet Ansiklopedisi 4 (1981-2000)** s. 36.

⁶¹⁶ **A.g.e.**, s. 38.

⁶¹⁷ Banker Servet Acar’ın arkasında yaklaşık 450 milyon TL borç bırakarak intihar ettiği söylenmiştir. Banker Piyale adıyla bilinen Ekber Tongur 39 milyon lirayla ortadan kaybolmuştur. Banker Ayhan ve Orhan Avşar kardeşler halktan topladıkları yaklaşık 2 milyar lirayla ortadan kaybolmuştur. Tasarruf sahiplerinden topladığı 300 milyon TL ile ortadan kaybolan banker Yalçın Doğan’ın Ankara Kızılay’daki bürosu 22 Aralık akşamı bankerzedeler tarafından ateşe verilmiştir. Kastelli ve Bantaş

Bankerlikle ilgili faaliyetlerin yeniden düzenlenmesi amacıyla MGK “2279 sayılı Ödünç Para Verme Yasası”nda değişiklik öngören bir tasarımı benimseyerek yasalaştırmıştır.⁶¹⁸

Ödünç Para Verme İşleri Yasası’nın nasıl uygulanacağını gösteren Maliye Bakanlığı tebliği, tasarruf sahiplerini korumaya yönelmiş bir önlemdir. Bankerlerin vereceği faizi, banka faiz oranları ile sınırlayan tebliğin amacı devam eden faiz yarışını bir ölçüde yavaşlatmaktır. Enflasyonun %100’ü aştığı dönemlerde mevduat sahibinden düşük faizle para toplayıp, yerine iş çevrelerine düşük faizle kredi verilmesi, kazanç oranlarını akıl almaz ölçülerde artırmış ve “enflasyon zenginleri” yaratmıştır. Faiz oranlarının enflasyon hızı göz önüne alınarak belirlenmesi sonucu” para talebi” durmayıp, arttığına göre yine “kazanç oranları” eskisi gibi olmasa bile, şu ya da bu ölçüde korunmuştur. Banker faizlerinin sınırlandırılması bankerler açısından “serbest rekabeti” önlemektedir. Faizden para kazanmak için ödünç para verme işleriyle uğraşanların bankalara verilmiş görevleri yapmaktan yasaklanmaları, adlarına “piyasa bankerleri” denen para alışverişi ile uğraşan kişi ve kuruluşları, serbest rekabet yarışından alıkoymaktadır. Tebliğ, tasarruf sahibi yurttaşı korumaktadır. Ancak bu zamana kadar uygulanan “istikrar tedbirleri” nin mantığına ters düşmektedir. Dolayısıyla bu tebliğ, “serbest piyasa ekonomisinin” gereği gibi işlemediğinin ilk resmi kabulüdür.⁶¹⁹

1981 yılının son ayında bankaların mevduat sertifikalarını faiz kuponlu olarak düzenleyemeyecekleri ve ihraç edemeyecekleri ile ilgili düzenleme resmi gazetede yayınlanmıştır. Ayrıca bankalar, bankerler veya diğer üçüncü şahıslar aracılığıyla mevduat sertifikası pazarlayamayacaklardır.⁶²⁰

Yaşanan olaylar sonrası tutuklanarak Türkiye’ye getirilen ünlü banker Abidin Cevher Özden’in, dolandırıcılık ve emniyeti suiistimal suçlamalarıyla yapılan ilk duruşmasında, ağlayarak verdiği ifadeyi dinleyen yargıç olayın “ Kastelli ile bankaların değil, hukuku laubalileştiren bir dönemin hesabı” olduğunu söylemiştir. 15 ay hapis cezasına çarptırılan, ancak kararın Yargıtay tarafından bozulması üzerine yargılanmasına yeniden başlanarak Mayıs 1983’te serbest bırakılan Banker Kastelli’nin Ocak 1984’te yapılan duruşmasında beraat kararı verilecektir.⁶²¹

---

adlı bankerlik bürolarının da bulunduğu 10 katlı binanın, Banker Yalçın’ın bürosunun bulunduğu 7. katı yangından büyük zarar görmüştür. **A.g.e.**, s. 18-54.

⁶¹⁸**Cumhuriyet**, 12 Eylül 1981.

⁶¹⁹**Cumhuriyet**, 18 Eylül 1981.

⁶²⁰**Resmi Gazete**, 17 Kasım 1981.

⁶²¹Banker Kastelli diye bilinen ve kendisini “paranın Lüks Nermin’i” olarak tanımlayan Abidin Cevher Özden, halktan topladığı paraların faizini ödeme güçlüğüyle karşılaşınca 22 Haziran’da İsviçre’ye kaçmış, oradan da Tunus’a geçmiştir. 1978’de 500 bin lirayla başlayıp 3 yıl içinde iş hacmini 100 milyar liranın üstüne çıkaran Özden, daha sonra Tunus’ta tutuklanarak Türkiye’ye getirilerek cezaevine konacaktır. **Cumhuriyet Ansiklopedisi 4 (1981-2000)** s. 47.

Banker olayları ile ilgili gelişmeleri pek de üstüne alınmayan Özal, Kastelli'nin batması ile ilgili şöyle söylemiştir. *“Kastelli'nin batmasının sebebi mevduat sertifikası satması değil... Bugün Amerika'da bile yapıyorlar bunu... Bizden öğrendiler hatta... Kastelli'nin hatası, aracılık edeceğine, kredi veriyor, üstelik inşaat gibi uzun vadeli yatırımlara aktarıyor elindeki fonları. Yani geri ödeme gecikirse iş biter kopar...”*⁶²²

Banker Kastelli'nin kasalarına el konulup, 70 banker ve banka yöneticisinin yurt dışına çıkışının yasaklandığı günlerde bir grup alacaklı tarafından kurulan Banker Alacaklıları Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği (BAY-DER) Genel Başkanı Sefa İzgi, Turgut Özal ile Kaya Erdem'in istifasını istemiştir. Ocak 1983'te yayımlanan kanun gücünde kararname ile %51'i batık bankere ait olan şirketlerin tasfiye edileceği açıklanacaktır. 149 000 bankerzedenin toplam 54 milyar alacağı⁶²³ için çözüm aranmaya, batık bankerlerin nakit ve mal varlıklarının 37 milyar olduğu için, aradaki farkın kapatılması amacıyla yöntem aranmaya başlanmıştır. 1982'de ortaya çıkan banker krizinden sonra Maliye Bakanlığınca bankalar kesiminde yoğun ve gizli bir denetim başlatılmıştır. Bankalar Yeminli Murakıplarının hazırladığı raporlar arasında Hisarbank ve İstanbul Bankası ile ilgili raporların her iki bankanın mali bünyelerinin zayıflamakta olduğuna ilişkin bilgiler içermesi üzerine bankaların yöneticileri Ankara'ya çağrılarak uyarılmışlar ve kendilerine çeki düzen vermeleri için süre tanınmıştır. Bu süre içinde faaliyetleri izlenen her iki bankanın da verilen talimatları yerine getirmediği kanısına varan Maliye Bakanlığı, sonunda maliye bakanının yetkisini kullanmasına karar vermiştir. Bankalar Operasyonu, bankacılık ve iş çevrelerinde olumlu, kaçınılmaz ve geç kalınmış bir karar olarak değerlendirilmiştir.⁶²⁴

Alınan kararla geçici yönetim kurulları ile yönetilen İstanbul Bankası T.A.Ş., Hisarbank A.Ş. ve Ortadoğu İktisat Bankası A.Ş.'nin mali bünyelerinin güçlendirilmesine imkân bulunmadığından bütün aktif ve pasifleri ile Ziraat Bankası'na devredilmesine karar verilmiştir.⁶²⁵

Yayımlanan resmi gazetede mevduat sertifikalarının bankalar dışında ve bankerler aracılığıyla pazarlanamayacağı ve satılamayacağı hükme bağlanmıştır. Bankalar müşterilerine hiçbir şekilde hediye veremeyecektir.⁶²⁶

Kontrol edilemeyen yüksek faiz uygulamasının yol açtığı facia ve kamuoyunun baskısı karşısında Milli Güvenlik Konseyi Maliye Bakanı Kaya Erdem'in istifasını isteyince, ani bir kararla Turgut Özal da Temmuz 1982'de

---

⁶²²Barlas, a.g.e, s. 34.

⁶²³15 Ocak 1983 tarihli Cumhuriyet gazetesine göre 150 000 bankerzede 75 000 000 TL lik alacak için beklemektedir.

⁶²⁴Cumhuriyet Ansiklopedisi 4 (1981-2000), s. 59-86.

⁶²⁵Resmi Gazete, 24.11.1983.

⁶²⁶Resmi Gazete, 15.12.1982.

görevinden istifa etmiştir.⁶²⁷ İstifalar çeşitli yorumlara sebep olmuştur. Daha gerçekçi olduğu düşünülen bir yoruma göre Özal ve Erdem'in istifaları için şöyle denmiştir: “ 24 Ocak 1980’de uygulanmaya başlayan ekonomi politikaları giderek kendisinden beklenen ve baştan beri öngörülen sonuçlara ulaşmıştır. 1982 yılı başından itibaren de istikrar programını eleştirenler arasına iş adamı, Bakanlar Kurulu’nun bazı üyeleri ve MGK çevrelerinden de katılmalar olmuştur. Bu arada yaşanan banker iflasları ve bankalarla büyük işletmelerin benzer güçlüklerinin ortaya çıkması eleştirilerin dozunun artmasına sebep olmuştur. İstifalarla ilgili çeşitli yorumlar yapılmış olmasına karşın açık olan 24 Ocak sonrası uygulamaların, baş mimarının istifasını gerektirecek ölçüde tıkanmış olmasıdır.”⁶²⁸ Özal da zaten işin tükenme noktasına geldiğini, daha ileri gitmelerinin mümkün olmadığını, gidilirse kendilerinden kaybedeceklerini düşünmektedir.⁶²⁹ Boratav, skandal boyutlarıyla kamuoyunu çalkantılara sürükleyen ve askeri yönetimi sarsan bu çöküşün, liberal iktisat politikalarının ilk büyük fiyaskosu olduğunu düşünmektedir.⁶³⁰ Turgut Özal’ın yerine Sermet Refik Pasin, Kaya Erdem’in yerine Adnan Başer Kafaoğlu ve Şerif Tüten’in yerine de Ahmet Samsunlu atanmıştır. MGKuru eski Maliye Bakanı Kaya Erdem hakkında soruşturma açılmasını kararlaştırmıştır.⁶³¹ Yeni Maliye Bakanı Adnan Başer Kafaoğlu da esas olarak, eski politikanın dış dünya ile bütünleşmeye yönelik çizgisini izlemeye devam edecektir.⁶³²

Bu krizin getirdiği tek olumlu sonuç 10 yıldan beri engellenen 2499 sayılı Sermaye Piyasası Yasası’nın 28.07.1981’de çıkmasını kolaylaştırmış olmasıdır.⁶³³

Sermaye Piyasası Yasası’nın konusu, amacı ve kapsamı resmi gazetede şöyle belirlenmiştir: “ Bu kanunun konusu, tasarrufların menkul kıymetlere yatırılarak halkın iktisadi kalkınmaya etkin ve yaygın biçimde katılmasını sağlamak amacıyla; sermaye piyasasının güven, açıklık ve kararlılık içinde çalışmasını, tasarruf sahiplerinin hak ve yararlarının korunmasını düzenlemek ve denetlemektir.”⁶³⁴

24 Ocak döneminin kahramanı Banker Kastelli’nin kültürel ve ekonomik izleri ise yaşayacaktır. Bir zamanlar çok önemli olan sanayileşmek artık geçmişe terk edilmiştir. Fabrika bacaları bir simge olmaktan çıkmıştır. “Sanayiciyim, veya sendikacıyım” diyebilmek övünme konusu değildir. Açık göz tacir gözdedir. Bu

---

⁶²⁷Tokgöz, **a.g.e**, s. 206.

⁶²⁸Yankı, Sayı: 590-591, 19 Temmuz-1 Ağustos 1982, s. 10.

⁶²⁹Barlas, **a.g.e**, s. 34.

⁶³⁰Boratav, **a.g.e**, s.151-152.

⁶³¹Cumhuriyet Ansiklopedisi 4 (1981-2000), s. 60.

⁶³²Kongar, **a.g.e**, s. 198.

⁶³³Tokgöz, **a.g.e**, s. 206.

⁶³⁴Kanunun kapsamına göre; Menkul kıymetlerin halka arzı ve bu yolla satışı, bunları çıkararak anonim ortaklıklar ve sermaye piyasasında faaliyet gösteren yardımcı kuruluşlar bu kanun hükümlerine tabidir.” Menkul kıymetlerin halka arzı için Kuruldan bu kanun uyarınca izin alınması gerektiği, kanun hükümlerine aykırı davranılması durumunda cezayı gerektirecek haller de açıkça belirtilmiştir. **Resmi Gazete**, 28.07.1981.

açıkgozlüğün, kurnazlığın simgesi ve kahramanı Kastelli'dir. Yeni dönemin örnek insanı bu yoktan var olabilmiş, kurnazlık ve beceri ile en üste tırmanabilmiş halk çocuğudur. Şimdi herkes birer Kastelli olmaya çalışacak, tasarrufunu doğru değerlendirecek, zahmet çekmeden, faiz sayesinde kazanacaktır.⁶³⁵

Kastelli'nin bu kültürel yansımalarından biri şöyle ifade edilmiştir: “Çocukların oyunlarına sahip olma dürtüsü bulaşmış, çocuklar tüm şehirli arsızlığıyla istemeyi öğrenmiş, bisiklet, Barış Manço kasedi, Reebok ayakkabı, Mikasa top, kumandalı araba, pilli bebek, Amiga bilgisayar istenmiştir. BMX, Commodore, Sony Walkman, Ibanezgitar, Yamaha org, Philips müzik seti, Levi's kot istenmiştir. Yalnız ve doyumsuz bir nesil, kendini markalarla var etmeye çalışırken giderek yok olmuştur.”⁶³⁶

Bu ilk yansımaların toplumda bundan sonra yaşanacak sosyo- kültürel değişimin ilk işaretleri olduğu düşünülmektedir.

4.4. 1983 Yılı Gelişmeleri

Yeni anayasanın halkoyuna sunulup kabul edilmesinden sonra, 22 Nisan 1983'te yeni siyasal partiler yasası MGK'nde onaylanmış ve 1983 Mayısında yeni siyasal partilerin kurulmasına izin verilmiştir. 13 Haziranda da yeni seçim kanunu yürürlüğe girmiş ve ilk genel seçimlerin tarihi 6 Kasım olarak bildirilmiştir. MGK'nın 79 sayılı kararıyla 15 siyasi Çanakkale Sıkıyönetim Komutanlığına teslim olarak Zincirbozan Liman Kontrol Komutanlığı Merkezi'ne götürülmüştür. Kıbrıs Türk Federe Meclisi 15 Kasım'da Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti adı altında bir devlet kurduğunu ilan etmiştir. Basın özgürlüğüne kısıtlamalar getiren yeni Basın Kanunu 10 Kasım'da MGK tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiş ve basın dünyası 1983 yılında da baskı yaşamaya devam etmiştir. ASALA'nın Türkiye'nin dış temsilciliklerine ve diplomatlarına yönelik saldırıları 1983'te de sürmüş, adı ilk kez duyulan Ermeni terör örgütleri de ortaya çıkmıştır. Sıkıyönetim Komutanlıklarının 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu'na dayanarak kamu görevlilerini görevden alma uygulaması 1983'te de sürmüştür. Kanun tüm kamu görevlilerini kapsamına rağmen kamuoyundaki tartışmalardan dolayı “1402'lik” adı daha çok üniversitelerden uzaklaştırılan öğretim üyeleri için kullanılmıştır. Devlet güvenliğine karşı işlenen suçlara ilişkin davalara bakmak üzere Devlet Güvenlik Mahkemeleri Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun, 16 Haziran'da Milli Güvenlik Konseyi'nde onaylanmıştır. Milli Güvenlik Kurulu'nun görev ve yetkilerini ayrıntılı

⁶³⁵İsmail Cem, *Geçiş Dönemi Türkiye'si 1981-1984*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1984, s. 156.

⁶³⁶Kadir Aydemir, *80'lerde Çocuk Olmak*, Yitik Ülke Yayınları, İstanbul, 2010, s. 29.

olarak düzenleyen 2945 sayılı Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Sekreterliği Kanunu, 9 Ekim’de MGK’nde onaylanmıştır. 1982 Anayasasının 118. Maddesinde yer alan kurulun alınmasını zorunlu gördüğü önlemlere ait kararlar bakanlar kurulunca öncelikle dikkate alınır hükmü Milli Güvenlik Kurulu kararlarını danışma ile sınırlı olmaktan çıkarmıştır. Yeni yasa ise Milli Güvenlik Kurulu’nun görev ve yetkilerini ayrıntılı olarak belirleyerek kurulu daha etkin bir konuma getirmiştir.⁶³⁷

1983 yılı başında Türkiye’nin Avrupa Konseyi ile ilişkileri kritik bir şekilde gündemdedir. Konsey Assamblesi’nde Türkiye’ye dönük olumsuz bir hava oluşmuş, bu durum karşısında Ankara bir uyarıda bulunarak, ilişkileri sınırlayacak bir karar alınmasının Konsey tarihinin “ en büyük çelişkisi” olacağını duyurmuştur. Bir önceki yıl şubat ayında Türkiye’yi muhatap kabul etmediğini resmen açıklayan Assamble’nin organlarında yeni bir karar tasarısının ele alındığı öğrenilmiştir. Türkiye’deki siyasal duruma ilişkin görüşlerin yer aldığı tasarıya göre ayrıca bir de değişiklik önergesi yer almaktadır. Bu değişiklik Türkiye’nin Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi’ndeki oy hakkını kendiliğinden çekmesini öngörmektedir.⁶³⁸

4.4.1. Askeri Müdahale Döneminin Sonuna Doğru Ekonomik Gelişmeler

1983 Mali Yılı Konsolide Devlet Bütçesinde enflasyonla mücadeleyi devam ettirmek, ihracat artışına süreklilik kazandırmak ve son yıllarda hem dünyada hem Türkiye’de önem kazanmış olan istihdam sorununa çözüm aramak temel hedef olarak alınmıştır. Bu nedenle bütçe uygulanan istikrar politikalarına yardımcı olacak bir anlayışla hazırlanmıştır. 12 aylık olarak düzenlenmiş olan bu bütçe GSMH’nin dörtte birine yakın büyüklükte olup istikrar içinde kalkınmayı güçleştiren etkenleri ortadan kaldıracak maliye ve para kredi politikalarını da içermektedir. Bu bütçenin ödenek kompozisyonu ile bütçe yılı içinde sağlıklı bir ekonomik ortamın ve altyapının oluşturulması için gerekli tahsislerin yapılmasına da gayret edilmiştir. 1983 Mali Yılı Bütçesi’nin belirlenen hedeflere ulaşmasında etkili bir politika aracı olabilmesi için cari hizmet ödeneklerinin tespitinde bütçe disiplinine ve tasarruf ilkelerine büyük dikkat gösterilmiş, yatırımlarda ise öncelikleri esas olmak üzere zamanında bitirilecek projelere ve hızla üretime geçecek alanlara ödenek ayrılmasına önem verilmiştir. Bu şekliyle 1983 Mali Yılı Bütçesi programla uyumlu,%20

---

⁶³⁷ *Cumhuriyet Ansiklopedisi 4(1981-2000)*, s. 66-79.

⁶³⁸ *Cumhuriyet*, 12 Ocak 1983.

civarında olacak bir enflasyon hızını hesaba katan ve %4,8 oranındaki kalkınma hızını hedef alan bir bütçedir.⁶³⁹

Askeri kadronun iki yılı aşkındır devam eden yönetiminde 24 Ocak Kararlarının ilk yılındaki iyimserlik ve gelecekle ilgili olumlu beklentilerin azalmaya başladığı dikkati çekmektedir.

Ülke grupları itibariyle 1983 yılı dünya ekonomik gelişmelerine bakıldığında sanayileşmiş ülkelerde gözlenen nispi bir ekonomik canlanmaya rağmen, petrol ihraç eden ve diğer gelişmekte olan ülkelerin, 1980-1982 bunalımının etkisinde kalmaya devam ettikleri görülmektedir.⁶⁴⁰

Türkiye’de ise 1983 yılına gelindiğinde son ekonomik önlemlerle genel tablo şöyle özetlenebilir: 1983 yılı başında enflasyon oranı %100’den %30’lara düşürülmüş durumdadır. İhracat yıllık 2,9 milyar dolardan 5,8 milyar dolara çıkmıştır. İhracatın milli gelir içindeki payı %4’ten %10’a yükselmiştir. Dış krediler gelmiş, yabancı bankalar Türkiye’ye kredi teklifine başlamıştır. Ödemeler dengesi açıkları azalmıştır. 2 milyar dolara yakın garantisiz ticari borç tasfiye edilmiştir. İthalat 5 milyar dolardan 87 milyar dolara çıkmıştır. Yokluklar kalmamış, sanayi normal ikmalini yapmıştır. Döviz transferleri günlük hale gelmiştir. Ekonomik büyüme hızı -1,1’den + 4,4’e çıkmıştır. Bütün bunların yanında programın başarısızlıkları da söz konusudur. 1 dolar 48 TL’den 3 yıl içinde 186 TL’ye çıkmıştır. Yatırımlar durmuştur. Yabancı sermaye gelmemiştir, gelen sermaye garantisiz ticari borçların tasfiyesine yöneliktir. Kimse petrol aramamıştır. Yeni istihdam yaratılamamış, artan nüfusa iş bulunamamıştır. Mali işler kötü gitmiş, banka sistemi sarsılmış, düzelmemiştir. Bankerlik Olayı 110 bin vatandaşın 50 milyarına, hazinenin 100 milyarına mal olmuştur. KİT’lerin düzeltilmesi yolunda bir şey yapılamamıştır.⁶⁴¹ Bu tabloya göre istikrar tedbirlerinin ancak %50 oranında bir başarı kazandığı söylenebilir.

---

⁶³⁹ **Danışma Meclisi Tutanak Dergisi**, c.11, 12.11.1982, s. 381.

⁶⁴⁰ 1982 yılında sanayileşmiş ülkelerin gayri safi milli hâsıllarında görülen azalmanın, 1983 yılında %2 dolayında artışa döndüğü düşünülmektedir. Petrol ihraç eden ülkelerde 1980 yılından itibaren, petrolle ilgili sektörlerdeki olumsuz gelişmeler nedeniyle azalmakta olan GSMH, 1983 yılında da %1,1 dolayında bir azalma göstermiştir. Petrol ihraç etmeyen gelişmekte olan ülkelerde ise, 1982 yılında ortalama %1,5 artmış olan GSYİH, 1983 yılında da %1,6 artmıştır. Sanayileşmiş ülkelerde, 1980 yılından itibaren uygulanmakta olan anti- enflasyonist politikalar sonucu giderek azalan enflasyon, 1983 yılında da azalmaya devam etmiştir. Enflasyon oranlarındaki bu belirgin düşüşte, 1980-1982 dönemindeki ekonomik durgunluk sonucunda ortaya çıkan enerji ve hammadde fiyatlarındaki düşüşler etkili olmuştur. Enflasyon ve ekonomik büyüme eğilimlerindeki bu olumlu gelişmelere rağmen, ABD dışındaki sanayileşmiş ülkelerde, işsizlik oranlarındaki artışlar 1983 yılında da sürmüştür. **T.C Merkez Bankası Raporu 1983**, Ankara 1984, s. 14-15.

⁶⁴¹ **Tercüman**, 24 Ocak 1983.

1983 yılı itibariyle programa ve hükümete karşı değişik sesler çıkmaya başlamıştır. Bir kısım iş çevrelerinden olumlu tepkiler gelirken Euromoney Dergisi'nde yayınlanan bir habere göre Türk işadamları ikiye bölünmüştür. Dergi'ye göre ekonomik reform programını savunan bazı iş adamları açık ekonomi ve rekabetin kendilerine zarar verebileceğinden endişe ettiklerinden eski sistemi savunmaktadırlar. Yayınlanan yazıya göre çoğunlukta olan grup yönetimin desteğini sağlarsa, ülke 1970'lerin ithal ikamesi sistemine geri dönebilir.⁶⁴²

1983 Yılı program hazırlıkları hakkında yayınlanan genelgede “ 1982 Yılı Programında esas alınan enflasyon hızını yavaşlatıcı, ihracat ve üretimi artırıcı, yatırımları verimli alanlara yönlendirici politikalarla sektör ve yatırım önceliklerinin 1983 Yılı Programı hazırlıklarında da geçerli olacağı”⁶⁴³ söylenmiştir.

1983 yılında istikrara yönelik politikaların uygulanmasına devam edilmişse de, enflasyon hızında ve cari işlemler dengesinde hedef alınan oran ve dengelere ulaşılamamıştır.⁶⁴⁴

Ekonomide 1983 yılının ilk yarısı beklentiler dönemi olarak, ikinci yarısının başları ise negatif gelişmeler gösteren bir seyir takip etmiştir. İlk altı aylık verilere göre GSMH reel olarak %3,2 oranında artmış, tarım sektöründe ise gerileme görülmüştür. Buna karşılık önceki yıl %6,3 oranında büyüyen sanayi sektöründe gelişme hızı 1983 yılında %7,1'dir. İnşaat ve hizmet sektörlerinde önemli bir değişiklik görülmemiştir. GSMH içinde tarımın payının %19,6'dan %17,7'ye gerilediği, sanayi payının ise 1982'de %28,2'den, 1983'te %30,4'e yükseldiği anlaşılmaktadır.⁶⁴⁵

1983 yılının ilk dokuz aylık sonuçlarına göre, 1982 yılında olduğu gibi sanayide üretim satışların üstünde seyretmiştir. İmalat sanayisinde kapasite kullanımı 1983'ün ilk dokuz aylık dönemi içinde kısmen gerilemiştir. 1983 yılında satışlar üretime kıyasla sağlıklı bir gelişim göstermemektedir. 1983 yılının ilk dokuz aylık döneminde imalat sanayi sektöründe üretimden stoklara ilave 51,9 milyar TL'sidir.⁶⁴⁶

Yerli ve ithal hammadde ve enerji yetersizliği 1983 yılında da gündemdedir. Bu durumda ekonomik yapının %70 kapasite ile darboğazlarla karşılaşmadan üretimi sürdürdüğü, ancak kapasite kullanımının %70'in üstüne çıktığı zaman başta enerji olmak üzere çeşitli ithal malları darboğazları oluşturduğu sonucu çıkarılabilir.⁶⁴⁷

---

⁶⁴²Tercüman, 27 Ocak 1983.

⁶⁴³T.C Devlet Bakanlığı Başbakan Yardımcılığı Genelgesi, 04.06.1982, Ankara.

⁶⁴⁴T.C Merkez Bankası Raporu 1983, s. 17.

⁶⁴⁵1983 Ortalarında Türkiye Ekonomisine Bir Bakış, s. 1.

⁶⁴⁶1984 Yılına Girerken Türk Ekonomisi, TÜSİAD, İstanbul, 1984, s. I.

⁶⁴⁷Aynı yer.

Toplam sabit sermaye yatırımları içinde özel sektörün payı büyük çapta gerileyerek 1973 yılında %53.12'den 1983 yılında %39,7'ye düşmüştür.⁶⁴⁸ Serbest piyasa ekonomisine geçişte özel sektörün payının, devlet müdahalesi olduğu yıllara oranla düşük olması sorgulanması gereken bir gelişme olarak değerlendirilebilir.

1983 yılında 1981 ve 1982 yıllarında üretimde görülen canlanmanın devam etmesine rağmen, 1983 yılı üretim artış hızı 1982 yılının altında kalmıştır. Bu durum tarım sektöründeki olumsuz gelişme ile ilgilidir. Tarım sektörü üretim artış hızı, 1983 yılında program hedeflerinin altında kalmıştır. Bu gelişmenin nedeni, 1983 yılında, olumsuz hava koşulları sonucu, tarımsal üretimde bir düşüşün görülmesidir. Sınai mamuller üretim değeri 1983 yılında bir önceki yıla göre reel olarak %6,9 artış göstermiştir. Sanayi sektöründe, üretimin, program hedefi üstünde gerçekleştiği görülmektedir.⁶⁴⁹

24 Ocak Kararlarının uygulanması sonucunda ülkedeki sanayi kuruluşlarının yapısındaki bozukluklar da ortaya çıkmıştır. Bunlardan en önemlisi öz kaynak-yabancı kaynak dengesinin bozukluğudur.⁶⁵⁰

Başbakan Bülend Ulusu 1983 yılında devletin personel politikasını şöyle açıklamıştır. *“Kamu kesimindeki fazla personel kimseyi işinden etmeden eritilecek. Yeni açılan kamu kuruluşlarının eleman ihtiyaçlarını halen çalışanlar karşılayacaktır.”* Ulusu 1983 yılında 170. 000 yeni iş imkânı yaratılacağı hesaplanıyorsa da, evrensel bir sorun niteliği kazanan işsizliğin izolesi bakımından, ihracatın ve yurt dışı müteahhitlik hizmetlerinin önem taşıdığını söylemiştir. Ulusu ayrıca personel politikasındaki sıkılığa rağmen 1982 yılında KİT'lere 23 000 personel alındığını söylemiştir.⁶⁵¹

İşgücü arz ve talebine ilişkin veriler işsizlik sorununun 1983 yılında ağırlığını artırdığını göstermektedir. DPT ile İş ve İşçi Bulma Kurumunun verileri aynı eğilimi göstermektedir. 1983 yılında, açık işsizler bir önceki yıla göre %17,2 oranında artarak, 549.081 kişiye ulaşmıştır. Aynı yıl, Kurum'dan iş isteyenlerin sayısı bir önceki yıldan devredenlerle birlikte 1.268.386 kişi olmuştur. Toplam açık işlerde, bir önceki yıla göre % 6,9 artış olmakla birlikte, toplam açık iş sayısı, 223.562'dir. Kurumun işe yerleştirmeleri, 1982 yılı sonuna kadar sürekli azalmış, 1983 yılında ise % 4,5 artış göstermiştir.⁶⁵²

---

⁶⁴⁸1984 Yılına Giren Türk Ekonomisi, s. 2.

⁶⁴⁹Bu sektörde en önemli üretim artışların, yatırım ve tüketim mallarında olduğu görülmektedir. İmalat sanayisinde yer alan, tütün ve içki sektörlerinde, üretim artışları görülmektedir. Bu sektörlerin üretim miktarları, son dört yılın ortalamalarının üzerindedir. **T.C Merkez Bankası Raporu 1983**, s. 21.

⁶⁵⁰Tercüman, 26 Ocak 1983.

⁶⁵¹Cumhuriyet, 3 Ocak 1983.

⁶⁵²T.C. Merkez Bankası Raporu, 1983, s. 23.

İş ve İşçi Bulma Kurumu'na kayıtlı açık işsiz sayısı Haziran 1983 itibariyle 535.806 kişi olarak belirlenmiştir. Önceki yılın aynı ayına göre açık işsiz sayısı % 25 civarında artmış ise de, bu oran Haziran 1982'deki artış hızı olan % 75'in çok altındadır. İş ve işçi sayısı ile ilgili olarak imalat sanayinde kapasite kullanımının 1982 yılından beri olumlu bir gelişme içinde olduğu söylenebilir. Yapılan anket sonuçları imalat sanayinde tam kapasite kullanamama nedenlerinin başında 1982 ve 1983 yıllarında talep yetersizliğinin geldiğini göstermiştir.⁶⁵³

İşsizliğin göstergelerinden biri olan açık işsizlik süratli bir şekilde artmış, Eylül 1981'de 278 binden Eylül 1982'de 437 bine ve Eylül 1983'te ise 624 bine yükselmiştir. Günlük ortalama sigortalı ücretleri dört yıl boyunca nominal olarak üç katına yükselmekle beraber fiyatlarında yakın oranlarda artış göstermeleri reel ücretlerin sabit kalmasına neden olmuştur.⁶⁵⁴

Türk vergi sisteminin ve özellikle vergi idaresinin iyileştirilmesi ve geliştirilmesi faaliyetleri çerçevesinde yapılan bu çalışmalar kısaca şöyle özetlenebilir. Gelir Vergisi Kanununda yapılan değişikliklerle, düşük gelir gruplarına giren vergi mükelleflerinin, daha düşük oranda vergilendirilmesi yoluna gidilmiştir. Vergi oranlarını yumuşatmak amacıyla, 1983 yılında 1 milyon liranın altında kalan gelire uygulanan vergi oranı, % 39'dan % 36'ya düşürülmüştür. Gelir vergisi oranında yapılan bu düzenlemeye paralel olarak, Kurumlar Vergisi oranı da % 50'den %40'a indirilmiştir. Ayrıca, Mali Denge Vergisi de yürürlükten kaldırılmıştır. 1983 mali yılı içinde çıkarılan, Yeniden Değerlendirme Kanunu, 350 bini aşan Gelir ve Kurumlar Vergisi mükellefinin bilançolarını yeniden değerlendirmesine olanak sağlamış, şirketlere bu yolla sermaye artırımını ve tahvil ihracı kolaylıkları getirmiştir. 1983 yılı içinde çıkarılan vergi uyumsuzluğuna ilişkin tebliğ ile vergi denetimi dışında kalan gelirin denetim alanı içine sokulması amaçlanmıştır. Vergi konusunda alınan bu önlemler ile toplam vergi yükü 1983 yılında %17,1'e düşmüştür. Vergi yükü 1981 yılında % 18,2, 1982 yılında ise % 15,0 idi.⁶⁵⁵

1983'ün ilk yedi ayında vergi gelirleri 1.005.2 milyar liraya yükselmiştir. Ancak geçen senenin aynı dönemine oranla vergi gelirlerindeki artış hızında bir yavaşlama olmuştur. Diğer yandan % 35,1 oranında artış gösteren destekli bütçe gelirleri 1.332.0 milyar TL'sına ulaşmıştır. Konsolide bütçe harcamalarının dağılımı son yıllarda toplam içinde yatırım harcamalarının payının giderek azaldığını göstermektedir.⁶⁵⁶

Para politikası bazı istisnalarla geçen birkaç yıldaki sınırlayıcı niteliğini devam ettirmiştir. İlk altı ayda tedavüle çıkarılan para miktarı Mart ayındaki sıçrama

---

⁶⁵³1983 Ortalarında Türkiye Ekonomisine Bir Bakış, s. 1-2.

⁶⁵⁴1984 Yılına Girerken Türk Ekonomisi, s. 2.

⁶⁵⁵T.C Merkez Bankası Raporu, Ankara, 1983, s. 62.

⁶⁵⁶1983 Ortalarında Türkiye Ekonomisine Bir Bakış, s. 2.

hariç 1983'ün diğer aylarında 1982 düzeyinin altında kalmıştır. Bu durum ekonomide hüküm süren likidite darlığının 1983'ün ilk yarısında da devam ettiğine işaret etmektedir. Para genişleme ve enflasyon oranları yıllar arası karşılaştırıldığında uygulanan para politikası sıkı para politikasından ziyade cari enflasyon oranını izleyen bir para politikasıdır. Geçmişte olduğu gibi para politikası bütçe finansmanı sorunlarının ağır ve olumsuz etkileri altındadır. Ayrıca, 1980'den sonra azaltılan bütçe açığının GSMH'ya oranı yeniden artmaya başlamıştır. Vergi gelirlerinin yeterince arttırılamaması karşısında, iç istikrazlar para piyasasında faiz oranları üzerinde baskı yapmakta, bütçe açıkları emisyonun sınırlandırılmasını dolayısıyla enflasyon hızının da indirilmesi sürecini güçleştirmektedir. Enflasyon 1982 yılında olduğu gibi giderek artan bir oranda maliyetin ittiği ve azalan bir oranda da talebin yarattığı bir enflasyondur. Sanayi ürünleri fiyatlarının tarım ürünleri fiyatlarının üstünde olmasını kısmen maliyet faktörlerinin enflasyonunun oluşumunda giderek ağırlığını artırması şeklinde yorumlamak mümkündür. Ayrıca dayanıklı tüketim malları satışlarındaki artışlar enflasyon beklentilerinin arttığına işaret etmektedir.⁶⁵⁷

Fiyatlar yılın on bir aylık döneminde ortalama %30 oranında artmıştır. Oysa hedef alınan enflasyon oranı %20'dir. Ocak-Kasım dönemini kapsayan toptan eşya fiyat endeksi yılsonu itibariyle %33,4 artış göstermiştir. Diğer taraftan Ticaret Bakanlığı Ankara ve İstanbul geçinme endeksleri ise 1983 yılı itibariyle toptan eşya fiyatlarının altında seyretmektedir. Ekim ayı sonu itibariyle OECD ülkeleri arasında tüketici fiyatları artışında Türkiye, İzlanda'dan sonra ikinciliği devam ettirmiştir.⁶⁵⁸

1983 ekim ayında yıllık emisyon artış hızı %29.5'e gerilemiştir. 1983'ün ilk on ayında emisyon 125.08 milyar artışla %23.2 artış hızı kaydetmiştir. 25 Kasım 1983 itibariyle ise emisyon 78.3 milyar TL'sine ulaşmış olup, on bir aylık artış hızı yaklaşık %25 civarında gerçekleşmiştir.⁶⁵⁹

1983 yılı sonunda para ve kredi politikasının uygulanmasında koordinasyonu sağlamak, kredilerin plan ve program ilkelerine uygun olarak dağılımını ve finansman güçlüklerinin giderilmesini temin etmek, destekleme fiyatları konusunda tavsiyelerde bulunmak, ödemeler dengesindeki gelişmeleri takip ederek gerekli tedbirleri almak, ihracatta fiyat istikrar fonu ile ithalatta alınacak teminat ve fonları tespit etmek amacıyla Para ve Kredi Kurulu oluşturulmasına ilişkin karar resmi gazetede yayınlanmıştır.⁶⁶⁰

Önceki yıllarla karşılaştırıldığında 1983 yılında dikkati çeken gelişmelerden biri, mevduat bankalarından genel olarak kaynak kullanmış olan parasal yetki kurumlarının, 1983 yılında bu bankalara 74,9 milyar liralık bir kaynak transferinde

---

⁶⁵⁷1983 Ortalarında Türkiye Ekonomisine Bir Bakış, s. 2-3.

⁶⁵⁸1984 Yılına Girerken Türk Ekonomisi, s. 3.

⁶⁵⁹Aynı yer.

⁶⁶⁰Resmi Gazete, 30 Aralık 1983.

bulunmuş olmasıdır. Bir diğer gelişme de, sürekli olarak parasal yetki kurumlarından kaynak transfer eden kamu girişimlerinin 1983 yılında kullanımlarını 15,5 milyar lira azaltmasıdır. Kamu idarelerine aktarılan fonların, toplam kullanımlar içindeki payı 1980 yılından itibaren bir düşme eğilimine girmişken, 1983 yılında önemli bir artış kaydederek % 68,1 olmuştur.⁶⁶¹

1983 yılı şubat ayında Maliye Bakanı Adnan Başer Kafaoğlu ilk olarak bankaları kurtarmak gerektiğini ifade etmiştir. Gazeteye göre uzun bir süreden beri bankaları kurtarmaktan söz eden Maliye Bakanı'nın "bankalar iyi durumda değil, maalesef karlı çalışmıyorlar ama yüksek maliyetle çalışıyorlar" yolundaki sözleri kredi faizlerinin düşmesini bekleyen sanayicilere fazla umut vermezken bankalar konusunda iyimser olmanın güç olduğunu bir kez daha ortaya koymuştur.⁶⁶²

Türkiye'nin ödemeler dengesi yapısı, 1981 ve 1982 yıllarında gösterdiği olumlu gelişmeleri 1983 yılında sürdürememiştir. 1983 yılında cari işlemler açığı, 1982 yılına göre %84,3 artarak 2 milyar 123 milyon dolara yükselmiştir. Cari dengedeki bu olumsuz gelişme, dış ticaret açığındaki % 13,2 artıştan ve özellikle görünmeyen işlemlerden sağlanan gelirlerdeki %34 azalmadan kaynaklanmaktadır.⁶⁶³

1983'ün başka bir ekonomik gelişmesi ihracat artış hızında görülen belirgin yavaşlamadır. Ocak-Temmuz ihracatı bir önceki yılın eş dönemiyle karşılaştırıldığında %2,5 gibi düşük bir artış göstermiştir. Yedi aylık ihracat 3 milyar doları aşmıştır. Ancak 1983 yılının ilk yedi ayında ithalat 5 milyar 79 milyon dolara vararak bir önceki senenin eş dönemine oranla %3,6 oranında artmıştır. İthalatta ihracata oranla daha yüksek olan artışın sonunda dış ticaret açığı ilk yedi aylık dönem zarfında önceki yıla oranla %5,4 artarak 2 milyar doları aşmıştır. Önceki yılın eş döneminde dış ticaret açığı sadece 1 milyar 94,9 milyon dolardır. İhracatın ithalatı karşılama oranı ise önceki yıl %60,2 dolayında iken, 1983 yılında %59,6'ya düşmüştür. İhracattaki azalma yılın ilk yarısında bilhassa tarım ürünleri ihracatındaki gerilemeden kaynaklanırken, Temmuz ayında sanayi ürünlerindeki düşüşler ihracatın azalmasını etkilemeye başlamıştır.⁶⁶⁴

İhracat gelirlerinde ortaya çıkan durgunluğun sebebi özellikle bazı tarım ürünlerinin dünya piyasasındaki fiyatlarının gerilemesinden kaynaklanmaktadır. 1983 yılında, tarım ürünleri ihracatı, miktar olarak %16,4 artarken, bu ürünlerden sağlanan gelir %12,1 azalmıştır. Ayrıca, bazı petrol ihracatçısı ülkelerin, ithalat taleplerinin, içinde buldukları finansman güçlükleri nedeniyle daralması,

⁶⁶¹T.C Merkez Bankası Raporu 1983, s. 45.

⁶⁶²Cumhuriyet, 19 Şubat 1983.

⁶⁶³T.C Merkez Bankası Raporu 1983, s. 25.

⁶⁶⁴Temmuz ayı ihracatı önceki yılın eş ayına göre tarım ürünlerinde %19,1, madencilik %40,1, sanayi ürünlerinde ise %11,6 oranında azalma göstermiştir. 1983 Ortalarında Türkiye Ekonomisine Bir Bakış, s. 3-4.

korumacılığın artması ve ABD dolarının hızla değer kazanması, ihracat gelirleri üzerinde olumsuz etkide bulunmuştur.⁶⁶⁵

1983 yılında ihracatta iyimser beklentilerin yok olması ile beraber ekonomi ile ilgili çevrelerin mevcut ihracat koşullarına ilişkin yorumları da basında yer almaya başlamıştır.⁶⁶⁶ “İhracatta önlem alınmazsa 1983 yılı hedefine varmanın güç olduğu”⁶⁶⁷ uyarıları yapıldığı günlerde Dünya ekonomisinde meydana gelen gelişmelerin Türkiye’yi de etkileyeceği düşünceleri iyimser bir havanın esmesine sebep olmuştur.⁶⁶⁸

1983 yılının son ayında yayınlanan resmi gazetede ihracata ilişkin şu hüküm yer almıştır. “Yurt dışına ticari amaçlarla mal ihraç eden kişiler, ihracat bedeli dövizlerin, en az %80’ini, fiili ihraç tarihinden itibaren 3 ay içerisinde yurda getirmek ve bankalara satmak zorundadırlar. Döviz kurları ve dövize ilişkin hükümlerde “ uluslararası piyasalar ve ülke ekonomisindeki gelişmeler dikkate alınarak, TL’sının yabancı paralar ve altın karşısındaki değeri Merkez Bankası’nca tespit edilecek usullerle belirlenecektir. Ülkeye her türlü yoldan ve cinsten döviz ithali serbesttir. Hiçbir kayda tabi tutulamaz ve menşei araştırılmaz. Türkiye’deki kişilerin de beraberlerinde döviz bulundurmaları hiçbir kayda tabi değildir. Yabancı sermayenin yurda girişi konusunda da belirli sınırlamalar dışında esneklikler getirilmiştir.⁶⁶⁹ Bu kararların 1983 yılında ihracattaki azalmanın etkisini hafifletmek için alındığı söylenebilir.

Dış ticaret göstergelerinin önemli bir kalemi olan işçi dövizlerinde düşüşler artık kronik hale gelmiştir. Yılın ilk yarısında işçi dövizleri girişlerinde önceki yıla oranla %23’lük bir azalma olmuştur. Bir önceki yıl Ocak-Haziran döneminde 905,4 milyar dolara varan işçi dövizleri 1983 yılının ilk altı ayında 691 milyon dolara düşmüştür. Dolayısıyla ihracat ile işçi dövizleri toplamının ithalatı karşılama oranı önceki yılın ilk yarısındaki %81,6’dan 1983 yılında %75,6’ya inmiştir.⁶⁷⁰

---

⁶⁶⁵T.C. Merkez Bankası Raporu 1983, s. 26.

⁶⁶⁶İstanbul Sanayi Odası Meclis Başkan Vekili Murteza Çelikel “İhracat suni bir pazara dayalıdır ve doların kaçta mal olduğunu kimse bilmemektedir. Herkes IMF’den bahsetmekte ve memnun olduklarını söylemektedir. Eğer IMF kısıcından kurtulunmaz, toprak reformu yapılmaz, bankacılığın bugünkü durumu ilan edilmezse ekonomiye yön vermesi mümkün olmayacaktır.” Demektedir. Hacettepe Üniversitesi öğretim üyesi Doç Dr. Taner Berksoy “ İhracat artışının yapay olduğu kalıcı olmadığı ve zorlamalarla ortaya çıktığı” görüşündedir. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Memduh Yaşa “ Dünyada dışa açılan fakat gümrük duvarlarını bu kadar yüksek tutan hiçbir ülke yoktur. Bizde asıl felsefe korumacılıktır. Ancak neyin korunduğu belli değildir.” Demektedir. Okay İç ve Dış Ticaret Murahhas üyesi Aydın Dündar “ Türkiye’de para kredi politikalarının asla liberal olmadığı, 24 Ocak Kararlarının aksayan tarafının da bu olduğu” görüşündedir. **Cumhuriyet**, 19 Şubat 1983.

⁶⁶⁷**Cumhuriyet**, 31 Mart 1983.

⁶⁶⁸**Cumhuriyet**, 4 Nisan 1983.

⁶⁶⁹**Resmi Gazete**, 29 Aralık 1983.

⁶⁷⁰**1983 Ortalarında Türkiye Ekonomisine Bir Bakış**, s. 4.

1983 yılının ilk dokuz aylık döneminde 1 milyar 216,2 milyon dolar tutan işçi dövizleri önceki yılın eş dönemine oranla %26,3'lük bir azalma göstermiştir. İhracat ile işçi dövizleri toplamının ithalata oranı %87.82den %78,5'e inmiştir. Turizm ve dış seyahat gelirleri 1983'ün dokuz aylık döneminde 154,9 milyondan 207,1 milyona yükselirken (%33,7'lik bir artış) dış ekonomik ilişkilere ait göstergelerin tek pozitif kalemini oluşturmaktadır.⁶⁷¹

Kalkınma Planı Yıllık Programları ile teşviki öngörülen sektörlerin faiz yüklerini azaltmak ve dövize bağlı tasarrufları teşvik etmek amacıyla T.C Merkez Bankası nezdinde bir " Faiz Farkı İadesi Fonu" kurulmuştur.⁶⁷²

Teşvik sistemine tabi yatırım talebinin ilk dört ayda zayıf olduğu görülmektedir. 1983 yılının ilk dört ayında verilen 409 adet yatırım teşvik belgesinin toplam yatırım tutarı 182,6 milyar TL'sidir. Önceki iki yılla karşılaştırıldığında, 1981 ve 1982'nin aynı dönemlerindeki toplam yatırım tutarları sırasıyla 275,2 ve 195,3 milyar TL'si olmuştur. 1983'te yatırım talebiyle ilgili diğer ilginç bir gözlem de yatırımların nitelikleriyle ilgilidir. 1981 yılında toplam yatırımların sayısal açıdan %95'inin, toplam yatırım tutarları açısından da %92,5'inin komple yeni yatırımlara ait olduğu görülmüştü. Buna karşın komple yeni yatırımlar 1983'te toplam yatırımların değer olarak %59,8'ini sayısal olarak da %74,8'ini teşkil etmektedir. Yani, komple yeni yatırımlar toplam yatırımlar içindeki ağırlığını giderek kaybetmiştir. Bu nedenlerle 1983'teki yatırımların istihdama katkısı nispeten daha sınırlıdır.⁶⁷³

Emisyondaki ani çıkışlar piyasadaki enflasyonist beklentileri ve paradan kaçış işlemlerini artırmakta, buna karşılık ani emisyon düşüşleri girişimcileri, özellikle dış satım hazırlığı içinde olan kimseleri endişeye düşürmektedir.⁶⁷⁴

1983 yılı konsolide bütçesinin vergi gelirleri sekiz ayda 1.401.9 milyara yükselmiştir. Aynı dönem içinde harcamalar ise 1.418.9 milyar TL'sini bulmuştur. 1983 yılı sonunda, görünmeyen işlemlerden sağlanan gelirlerin, ödemeler dengesine katkısı, önceki yıla göre %34 azalarak, 1 milyar 273 milyon dolar olmuştur. Görünmeyen işlemler içinde önemli bir kalem oluşturan işçi dövizleri 1 milyar 554 milyon dolar olarak gerçekleşirken, önceki yıla göre, % 28,9 oranında azalma göstermiştir. ABD dolarının diğer ülke paralarına göre hızla değer kazanması, yurtdışındaki Türk işçilerinin işsizlik oranının artması işçi dövizini azaltan faktörlerdendir. Ayrıca Kredi Mektuplu Döviz Tevdiat Hesabına uygulanan yüksek faizler, 1983'te de etkili olmuş, işçi dövizlerinin bir kısmı, bu hesaba yönelmiştir.

---

⁶⁷¹1984 Yılına Girerken Türk Ekonomisi, s. 6.

⁶⁷²Resmi Gazete, 19.12.1983.

⁶⁷³1983 Ortalarında Türkiye Ekonomisine Bir Bakış, s. 1.

⁶⁷⁴A.g.e, s. 4-5.

Dresdner Bank ile işbirliği yapılarak uygulanan bu hesaplara, 1983 yılında 433 milyon dolarlık net giriş olmuştur.⁶⁷⁵

Yıl içindeki orta ve uzun vadeli dış kredi kullanımları ile dış borç anapara ödemelerini ve özel yabancı sermaye girişlerini gösteren sermaye hareketleri 1983 yılında, 1982 yılına göre %52 oranında azalarak 559 milyon dolara düşmüştür. Türkiye’de gerçekleştirilecek olan yatırımların dış kaynak ihtiyacını karşılamak üzere alınan proje kredileri 1983 yılında %33 oranında azalarak 508 milyon dolara inmiştir. Öte yandan, daha çok petrol ve yatırım malları gibi Türkiye’nin temel ithalat girdilerini sağlamak amacıyla kullanılan program kredileri 1983 yılında %40 oranında azalarak 609 milyon dolar düzeyinde kalmıştır. 1983 yılında kullanılan proje ve program kredileri genellikle önceki yıllarda imzalanan kredi anlaşmalarının bakiyelerinden oluşmaktadır.⁶⁷⁶

Cumhuriyetin ilk yıllarından beri gerçekleştirilmek istenen toprak reformu konusunda adımlar atılmaya başlanmıştır. Topraksız köylüye, kuru alanda 35-320, sulu alanda 93 dönüm toprak dağıtılması, gerektiğinde miktarın artırılması yetkisini hükümete veren kanun tasarısı 13 Haziran 1983 tarihinde Danışma Meclisi’ne sevk edilmiştir.⁶⁷⁷

IV. Plan dönemi kapanırken ülke yeniden çoğulcu demokrasiye dönmüştür. Enflasyon aşağı çekilmiş, ihracat GSMH’nin %11’i düzeyine çıkmış, ihracat içinde sınıfların payı %64 olmuştur. Fakat temel çarpıklıklar, işsizlik, gelir dağılımında kişi ve bölgelere göre dengesizlikler, sınıflar piyasasında tekelleşme eğilimine bağlı olarak vurgun önlenememiştir.⁶⁷⁸

4.4.2. Türkiye-AET İlişkileri

12 Eylül askeri müdahalesini gerçekleştiren generallerin dış politika konusunda herhangi bir öncelikleri yoktur. Sadece iktidarlarının uluslararası ortamda tanınması, başta ABD olmak üzere, Avrupa Birliği, müttefikleri ve komşuları ile eski ilişkilerin devam etmesi ön plandaki düşüncedir.⁶⁷⁹

12 Eylül 1980 tarihi Türk Dış Politikasına köklü bir değişim getirmemesine rağmen yeni rejimin asker kimliğinden kaynaklanan iç düzenlemeleri özellikle Avrupa ile ilişkilerin şekillenmesine dolaylı olarak etki yapmıştır. Anarşiyi bitirmek yolunda anayasal çerçeve çizilirken, sınırların geniş tutulması ve temel hak ve

---

⁶⁷⁵ T.C Merkez Bankası Raporu 1983, s. 29.

⁶⁷⁶ A.g.e, s. 30.

⁶⁷⁷ Eraslan, a.g.e, s. 632.

⁶⁷⁸ Tokgöz, a.g.e, s. 205.

⁶⁷⁹ Haydar Çakmak, “12 Eylül 1980 Askeri Darbesi ve Türk Dış Politikası”, **Türk Yurdu Dergisi**, Sayı: 277, Ankara, 2010, s. 114.

özgürlüklerin özüne dokunulması gibi uygulamalarla ülke içinde demokrasinin askıya alınması, ilişkileri uzun süre olumsuz etkilemiştir. Avrupa Komisyonu(AK) ve Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile ilişkiler insan hakları ihlalleri çerçevesinde değerlendirilmiştir.⁶⁸⁰

Türkiye'nin 24 Ocak 1980 Kararları ile dışa açılma ve uluslararası ekonomiye uyum sağlama politikası Topluluk⁶⁸¹ ile birleşmesini güçleştiren engelleri ortadan kaldırmıştır. Dört yıllık bir aradan sonra 5 Şubat 1980 tarihinde yapılan Ortaklık Konseyi toplantısı sonucunda, ilk defa Türkiye'nin AET'ne katılmasından söz edilmiştir. 6 Şubat 1980'de, Dışişleri Bakanı Hayrettin Erkmn, Türkiye'nin yılsonuna doğru Topluluğa tam üyelik başvurusunda bulunacağını açıklamıştır. Bu kararın gerekçesi, 1 Ocak 1981'de tam üye olacak olan Yunanistan'ın vetosuna engel olmaktır. 30 Haziran 1980 tarihinde yapılan Ortaklık Konseyi toplantısında Topluluk, Türkiye'ye ek tavizler verilmesini kabul etmiştir. Özellikle tarım ürünleri ithalatına uygulanan gümrük vergileri tavizleri, 1/80 sayılı karar ile takvime bağlanmıştır.⁶⁸²

AET ile ilişkilerin düzelmeye yoluna girmesi, zamanın MSP'ni rahatsız etmiştir. Gelişmelerden hoşnut olmayan bu parti, Hükümet ve Dışişleri Bakanı hakkında Meclise bir gensoru önergesi vermiştir. 5 Eylül 1980'de önerge Meclis tarafından kabul edilince Başbakan Süleyman Demirel, Dışişleri Bakanı Hayrettin Erkmn'den istifa etmesini istemiştir. Ayrıca Başbakan Süleyman Demirel, Türkiye'nin Topluluğa girmesi şimdilik söz konusu değil" şeklinde demeç vermek zorunda kalmıştır. Bunun üzerine Dışişleri Bakanı, 6 Eylül 1980 tarihinde istifa etmek zorunda kalmıştır. 12 Eylül 1980'de Türk Silahlı Kuvvetlerinin yönetime el koyması ve TBMM'ni fesh etmesi sonucunda, Türkiye- Topluluk ilişkileri yeni bir döneme girmiştir.⁶⁸³

12 Eylül askeri müdahalesinin ardından Orgeneral Kenan Evren tarafından yapılan açıklamalarda "Türkiye'nin AT, Avrupa Konseyi ve demokratik ülkelerin üyesi bulunduğu diğer kuruluşlarla mevcut anlaşmalar çerçevesinde ilişkilerin yürütüleceği"⁶⁸⁴ belirtilmiştir. Oramiral Bülent Ulusu'nun Hükümet programında ise "AET ile ilişkilerimiz nihai olarak Türkiye'nin Topluluk içinde Ankara Antlaşması'nda öngörülen yerini alması amacıyla yönelik olacaktır. Avrupa Konseyi

---

⁶⁸⁰ Nesrin Cansever, "12 Eylül 1980 Darbesi ve Avrupa'yla İlişkilere Etkisi", **Uluslararası İlişkilerde Olaylar ve Yorumlar**, Yıl: 12, Sayı: 41, Ankara, 2003, s. 22-23.

⁶⁸¹ AKÇT, EURATOM VE AET'nin asli organları 1 Temmuz 1967'den geçerli olmak üzere birleştirildi. Füzyon adı verilen bu birleştirmeye üç topluluğu birden ifade etmek için Avrupa Toplulukları(AT) kavramı kullanılmaya başlandı. Avrupa Topluluklarından AET, 7 Şubat 1992'de imzalanan Maastricht Anlaşmasıyla Avrupa Topluluğu adını aldı. Çağrı Erhan, "AB İsim Değişiklikleri", **Türk Dış Politikası, c. 2.**(Ed. Baskın Oran), s. 84.

⁶⁸² Karluk, **a.g.e.**, s. 373.

⁶⁸³ Karluk, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, s. 373.

⁶⁸⁴ Oran, **a.g.e.**, s. 83.

ve demokratik ülkelerin üyesi bulunduğu diğer kuruluşlarla ilişkilerimiz ve işbirliğimiz parlamenter düzene dönüş kararlığından esinlenmiş olacaktır”⁶⁸⁵ ifadeleri kullanılmıştır. Böylece Avrupa ülkeleri ile ilişkilerin ülkedeki antidemokratik uygulamalardan etkilenmemesi için güvence verilmek istenmiştir.

12 Eylül yönetimi siyasal ve ekonomik açıdan AET’nin desteğini kazanmak istemektedir. Özellikle yatırımlar ve dış ticaret dengeleri bakımından AET’nin Türkiye için önemi büyüktür. 12 Eylül yönetimi piyasa ekonomisi kurum ve kurallarının işletilmesi ile başta ABD ve AET olmak üzere tüm Batı dünyasıyla sıkı ekonomik ilişkiler kurmak istemektedir. 1979 yılında imzalanan katılım anlaşmasıyla Yunanistan bir kez daha Türkiye’nin önüne geçmiştir. Bu şartlarda Türkiye’nin Yunanistan’ın üyeliğinden doğabilecek sorunları giderecek adımlar atması gerekmektedir.⁶⁸⁶

Askeri müdahalesinin ardından Konsey içinde ve Parlamentoda görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Sonuçta Konsey’de ve Parlamento’da Türkiye’de gecikilmeden demokrasiye dönülmesi yolunda kararlar alınmıştır. Başlangıçta ılımlı olan bu havada eylül sonundan itibaren Türk vatandaşlarına vize uygulanması gibi bazı konularda sıkıntılar ortaya çıkmaya başlamıştır.⁶⁸⁷

Bu arada 1 Ocak 1981 tarihinden itibaren Yunanistan AET’ye tam üye olarak katılmıştır. Yunanistan, Türkiye ile siyasi açıdan olduğu kadar ekonomik açıdan da rekabet içindedir. İki ülkenin ihraç ürünleri büyük ölçüde örtüşmektedir. Yunanistan bu ürünleri AET’ye gümrüksüz ve kotasız sokabileceği için bu durum Türkiye’nin ihracat dengesini bozabilecektir. Üstelik Yunanistan, Türkiye’ye yardım ve kredi gibi mali işbirliğinin çeşitli boyutlarını engelleyebilecektir. AET, Türkiye ile Yunanistan arasındaki siyasal sorunların çözümünde ekonomik yaptırımlar uygulama yoluna gidebilecektir.⁶⁸⁸

21 Ocak 1981’de Bruxelles’te uyum görüşmeleri başlatılmıştır. Uyum görüşmelerinde Türkiye’nin tarım ürünleri ticaretinde ek ayrıcalıklar istenmesi AET tarafından sıcak karşılanmamıştır. Buna karşılık, bazı tekstil ürünlerine konan kotalar genişletilmiştir. Ayrıca, 19 Haziran 1981’de Türkiye’ye 650 milyon ECU yardım yapılmasını öngören 4.mali protokol Türkiye ile AET arasında parafe edilmiştir.⁶⁸⁹

Yunanistan’ın AET’ye tam üyeliği askeri yönetimin Türkiye’nin bir an önce tam üyelik başvurusunda bulunabilmesi için çalışmalar başlatmasına yol açmıştır. 5

---

⁶⁸⁵ **Hükümetler ve Programları, c. III, s. 22.**

⁶⁸⁶ Oran, **a. g.e,** s. 83.

⁶⁸⁷ **A.g.e,** s. 84.

⁶⁸⁸ **A.g.e,** s. 85-86.

⁶⁸⁹ **A.g.e,** s. 86.

Haziran 1981'de Bruxelles'de yapılan Ortaklık Konseyi toplantısında Türkiye, ülkede demokrasiye döndükten sonra tam üyelik başvurusunda bulunacağını AET'ye resmen bildirmiştir. 25 Aralık'ta çıkarılan bir kararnameyle Devlet Başkanının isteğinin aksine Türkiye'nin AET ile ilişkilerinin koordinasyonu görevi DPT başkanlığındaki bir komisyona verilmiştir. Ayrıca DPT bünyesinde bir AET dairesi kurulmuştur.⁶⁹⁰

12 Eylül'den sonra AET'nin tavrı yumuşak olsa da 1981 yılının ikinci yarısından itibaren giderek sertleşmeye başlamıştır. Avrupa Parlamentosu 10 Nisan 1981'de yaptığı toplantıda sosyalist grubun bir karar tasarısını kabul etmiştir. Buna göre, Parlamento Türkiye'deki askeri yönetimi özgürlüklere saygılı olmaya çağırmakta ve demokrasiye geçiş için ayrıntılı bir takvim istemekte, 12 Eylül öncesinde var olan demokratik kurumların iki ay içinde yeniden oluşturulmaması halinde Ankara Antlaşmasıyla kurulan ortaklık rejiminin askıya alınmasını Konsey'den talep etmektedir. ABD, AET başkentlerinden Türkiye karşısındaki tutumlarını iyi ayarlamalarını birkaç kez istemiştir. Buna karşılık Brüksel askeri yönetimin hukuki ve demokratik olmaktan uzak bulduğu uygulamalarına karşı tepkisini güçlendirmiştir. MGK'nin özellikle siyasal alandaki baskı uygulamaları sonucunda 19 Haziran 1981'de parafe edilen 4.mali protokolün askıya alınması yönünde bir karar kabul edilmiştir. Konsey kararı resmen onaylamamıştır. Fakat 1 Kasım 1981'de yürürlüğe girmesi gereken protokol gereği Türkiye'ye verilmesi öngörülen 600 milyon ECU'luk krediyi de aktarmamıştır. Böylece protokol hukuken olmasa da fiilen askıya alınmıştır.⁶⁹¹

Siyasal alandaki çok sayıda olumsuz gelişmeye paralel olarak AET-Türkiye ekonomik ilişkilerinde olumsuzluklar ortaya çıkmıştır. AET 1981 sonundan itibaren, Türkiye'yi dumping uygulamakla itham ederek pamuk ipliği ithalatına kısıtlamalar getirmeye başlamıştır. 1982 boyunca, Türkiye'nin temel ihraç kalemlerinden olan tüm tekstil ürünlerine yeni sınırlamalar getirilmiş ve yeni kotalar konmuştur. Katma Protokol hükümleri gereğince normal koşullarda pek kolay alamayacağı bazı önlemleri AET, Türkiye'deki olumsuz siyasal gelişmeleri ve Avrupa Parlamentosu'nda oluşan Türkiye karşıtı havayı değerlendirerek almaya başlamıştır.⁶⁹²

1982 yılında Dış Ekonomik İlişkilerden Sorumlu Devlet Bakanı Sermet Refik Pasin AET ile ilişkilerde bazı güçlükler bulunduğunu, bunlardan bir bölümünün siyasal nitelikli olduğunu bildirmiştir. Refik Pasin, "Türkiye parlamenter demokrasiye döner dönmez ilişkilerin olumlu bir safhaya gireceğinden emindir."⁶⁹³

---

⁶⁹⁰ Aynı yer.

⁶⁹¹ A.g.e, s. 87-88.

⁶⁹² A.g.e, s. 88.

⁶⁹³ Milliyet, 3 Kasım 1982.

Türkiye, yapılan yoğun baskı sonrasında demokrasiye dönüş takvimini açıklamıştır. Fakat Avrupa’da Türkiye aleyhine çalışan grupların etkisiyle Avrupa Parlamentosu, 22 Ocak 1982 tarihinde insan hakları ve demokratik hürriyetlerin yeniden sağlanmasına kadar, 4. Mali Protokol’ün Türkiye- Topluluk Anlaşmalarının askıya alınmasını Konsey ve Komisyon’dan istemiş ve Karma Parlamento Komisyonu'nun Avrupa Parlamentosu kanadının iptaline karar vermiştir. Parlamento’nun bu tavsiye kararına Konsey de uymuş ve ilişkiler fiilen dondurularak askıya alınmıştır.⁶⁹⁴

17 Kasım 1982 tarihinde yapılan referandum sonrası yeni anayasa büyük çoğunlukla kabul edilmiştir. Avrupa’daki bazı çevreler anayasanın sıkıyönetim devam ederken olağanüstü önlemler altında oylanmasını demokratik bulmamışlardır. 1983 boyunca kurulan siyasi partilerin bazılarının derhal kapatılması, bazılarının ise kurucularının MGK tarafından veto edilmesi de Batı Avrupa’da olumsuz yansımalara neden olmuştur. Avrupa Parlamentosu Türkiye’yi 13 Ekim 1983’te antidemokratik uygulamalar nedeniyle bir kez daha kınayacaktır.⁶⁹⁵

Avrupa Parlamentosu, Topluluk ile ilişkilerde ön plana çıkmış ve devamlı sorunlar yaratan bir kuruluş durumuna gelmiştir. Ancak 13 Ekim 1983’te aldığı bir karar ile Türkiye’de yapılacak olan seçimlerin demokratik olarak kabul edileceğini açıklamıştır. Diğer taraftan da, Karma Parlamento Komisyonu yerine, Ankara Antlaşması’nda olmayan bir “Türkiye ile Temas Grubu” kurmaya kalkmış fakat Grup, Türkiye tarafından kabul edilmemiştir. 6 Kasım 1983’te yapılan genel seçimler sonucunda, Anavatan Partisi seçimleri büyük bir çoğunluk ile kazanmıştır. Yeni Hükümet, ilişkilerin canlandırılması yönünde çaba harcayacaktır.⁶⁹⁶

4.5. 12 Eylül Dönemi Türkiye Ekonomisi Hakkında Bir Değerlendirme

Türkiye için ithal ikamecilik tecrübesinin temel olarak olumsuz yönü, korumacılığın toplumun bazı kesimlerine çıkar sağlaması, bu durumun ise sürdürülebilir büyümenin ön koşulu olan ihracata açılmaya engel olmasıdır. Gerçekten de, ithal ikamecilik üretim için gerekli birçok ürünün ithalatını gerektirdiğinden ve bunların ödemesi dövizle yapıldığından, döviz gelirlerinin çoğunluğunu oluşturacak ihracatın da ivme kazanması, ayrıca ihraç mallarının da tarım sektöründen modern sektöre kayması beklenir. Üstelik ithal ikamecilik geçici bir süreç olarak görülür, yani bir ülkenin üretim yapısının dönüşmesi, modern

---

⁶⁹⁴Oran, **a.g.e**, s. 88.

⁶⁹⁵**A.g.e**, s. 88-89.

⁶⁹⁶Rıdvan Karluk, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, s. 373.

sektörün gelişmesi için uygulanan bir politikadır. Uzun dönemde ekonominin yapısının değişmesi, buna karşılık korumacılığın yerini zamanla serbest ticarete bırakması gerekir. Oysa Türkiye'deki uygulamaların sonucunda bunların hiçbiri gerçekleşmemiştir.⁶⁹⁷

Türkiye'de 1980 yılında uygulanmaya başlanan ve Beşinci Plan döneminde de sürdürülmek istenen bu politikaların başlıca özellikleri şöyle belirlenmiştir:

1. Ekonomik kararlarda fiyatlar göstergedir.
2. Ekonominin büyümesi, dış satıma dayalı olmalıdır.
3. Ekonomide kamu kesimi daraltılmalıdır.
4. Ülkenin sanayileşmesi amaç değildir.⁶⁹⁸

Böylece 24 Ocak Kararlarının asıl hedefi 1930'lu yıllarda temelleri atılan, 1960 sonrası planlı dönemde ise kararlılıkla ve kapsamlı biçimde sürdürülen ithal ikameci sanayileşme modelinin hızla terk edilip dışa açık bir büyüme modelinin yerleştirilmesidir. Bu kalkınma modelini eleştirenler arasında yer alan Yakup Kepenek şöyle bir eleştiri yapmaktadır: *“Türkiye'nin sanayileşme projesi vardı 1980'e kadar. Türkiye 1980'de sanayileşme projesini bir tarafa bıraktı. 12 Eylül'ün ve o dönemin ülkeye yaptığı en büyük kötülük budur ve Türkiye o tarihten sonra dışarıya ürün sattığı ölçüde gelişir mantığı ile yönetilmeye başlandı... Türkiye ticarileşmeye doğru götürüldü, yani ticarileşmeye ağırlık veren bir noktaya geldi. Tabi burada başka bir şey daha oldu; Türkiye'nin ekonomisinin ticarileşmesi, sermayenin üretimden uzaklaşması, ekonomik istikrarı getirmedi; aşırı borçlanmayı ve enflasyonu getirdi”*⁶⁹⁹

1979-1983 yıllarını kapsayacak olan IV. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Ecevit Hükümeti zamanında hazırlanmıştı. Fakat bu hükümet Kasım 1979'da görevden ayrılmak zorunda kalmıştı. Bu hükümetin bir yıl geçmeden görevden ayrılmış olmaları planın uygulanabilirliğini ortadan kaldırmıştır. Sonraki hükümetler yıllık programlarla kendi iktisadi ve sosyal politikalarını belirleme yolunu seçmişlerdir. IV. Plan dönemi için öngörülen %8 oranında bir büyüme gerçekleşmediği gibi Türk insanı yoksullaşmış, ekonomi gerilemiştir.⁷⁰⁰

24 Ocak 1980'de alınan kararlar 12 Eylül'e kadar bir azınlık hükümeti tarafından, bu tarihten Aralık 1983'e kadar da askerlerin yönetimindeki bir hükümet tarafından uygulanmıştır. 12 Eylül'den sonra programın uygulanması bakımından daha elverişli bir ortam oluşturulmuştur. Demokrasinin askıya alınması ile sendikal faaliyetler, grevler yasaklanmıştır. Ücret ve maaş artışları kontrol altına alınmıştır.

⁶⁹⁷Kuyaş- Akarçay, **a.g.e.**, s. 350.

⁶⁹⁸Yakup Kepenek, **12 Eylül'ün Ekonomi Politikası ve Sosyal Demokrasi**, V Yayınları, Ankara, 1987, s. 47-51.

⁶⁹⁹Doğruel-Doğruel, **a.g.e.**, s.198.

⁷⁰⁰Tokgöz, *“Cumhuriyet Döneminde Ekonomik Gelişmeler”*, s. 343-344.

Taban fiyatları ve destekleme alımlarının kapsamı daraltılmıştır. Kamu harcamaları kısılmış, para arzındaki genişleme frenlenmiştir. Bütçe dengesi ve parasal göstergeler titizlikle takip edilmiştir.⁷⁰¹

24 Ocak Kararlarını değerlendirirken özellikle dış ticaret rakamları gibi değişimi kısa sürede diğer sektörlerle de bağlı olan ekonomik göstergelerin asgari 5 yıllık bir süre içinde değerlendirilmesi gerektiğini unutmamak gerekir.⁷⁰²

24 Ocak'ta başlayan yeni iktisat politikalarının uygulanışı 1980-1988 arasında bir bütünlük ve süreklilik gösterir. Bu süreklilik içinde 1981-1983 yılları askeri rejim altında liberal ekonomi diye nitelendirilebilecek dönem, 1984-1988 yılları ise ANAP yıllarıdır. Özal'ı ekonominin başına getiren 12 Eylül rejimi, 1980-1983 yılları arasında iktisat politikalarını sermayenin bir karşı saldırısı biçiminde gerçekleşmesini iş gücü piyasasını askeri bir denetim altında tutarak gerçekleştirmiştir. 24 Ocak programı böylece ana çizgisiyle 1988 yılının sonuna kadar zamanla yeni düzenlemelerin eklenmesiyle bir bütünlük içinde uygulanmıştır.⁷⁰³

Devlet müdahalesinin ekonomik yapıya uygun olmadığı anlaşıldığından alınan 24 Ocak Kararları ile devlet müdahalesinin asgariye indirildiği ve ana hedefleri doğrultusunda başarıya ulaştığı söylenebilir.⁷⁰⁴

Ekonominin makro dengelerindeki bozulmaları gidermek üzere 1980'li yıllarda uygulamaya konulan yapısal değişim programı, radikal uygulamalarla desteklenmiştir. Serbest piyasa ekonomisine ve rekabete dayalı bir yapı içinde ekonominin dışa açılmasını hedefleyen liberal politika uygulamaları, ilk aşamada dış ticaret, ikinci aşamada sermaye hareketliliği aracılığıyla Türkiye ekonomisinin dünya pazarları ile bütünleşmesi yolunda katkılar sağlamıştır.⁷⁰⁵ Ancak 24 Ocak Kararlarının alınmasında en önemli fayda olarak umulan, ülkeye çok hızlı para girişi ve yabancı sermaye akımı olacağı ve ülkede ciddi bir refah artışı sağlanacağı yolundaki beklentiler gerçekleşmemiştir.⁷⁰⁶

Fakat 24 Ocak Kararları günün şartlarında bir şok tedavisi ihtiyacını karşılamak içindir. Kararların alındığı tarihteki maliyetleri ortadan kaybaldığı için devam etmemesi gerekir.⁷⁰⁷

---

⁷⁰¹Şahin, a.g.e, s. 195.

⁷⁰²1981 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi, s. I.

⁷⁰³Boratav, a.g.e, s. 148,150.

⁷⁰⁴Tercüman, 31 Ocak 1983.

⁷⁰⁵1995 Yılına Girerken Türk Ekonomisi, TÜSİAD, İstanbul, 1995, s.13.

⁷⁰⁶Aslan Yaman, "24 Ocak Sonrası: Yeni Bir Model Arayışı mı?" *Finans Dünyası*, Sayı: 220, İstanbul, 2008, s. 94.

⁷⁰⁷Tercüman, 28 Ocak 1983.

Katma değer vergisinin uygulanması; mali sektörün gelişmesini kolaylaştırıcı reformlarla ekonomik büyümeye gerekli finansman kaynaklarının sağlanması; sermaye piyasası kanununun güncelleştirilmesi; menkul kıymetler piyasasına işlerlik kazandırılması; bankalar yasasının uluslararası standartlara göre yeniden düzenlenmesi; para piyasasına yeni kurumlar kazandırılması yapısal değişimin önemli aşamalarını oluşturmuştur. Böylece finansal araçlar çeşitlenmiş, mali sistem büyümüş ve ekonomi politikalarının etki alanı genişlemiştir. Bunların sonucunda, 1981-1987 döneminde istikrarlı büyüme sağlanabilmiş, ekonomik beklentiler olumluya dönüşmüş; özel sektör ağırlıklı teknoloji yatırımlarıyla sanayinin milli gelir içindeki payı artmıştır. Mali sektörde ve reel sektörde meydana gelen bu olumlu değişimler, her ne kadar ekonomik büyümenin ilerideki yıllarda büyümesine yardım eden temel alt yapıyı oluşturmuş ise de, kamu kesimi dengelerinin bozulması nedeniyle, ekonomide istikrar korunamamıştır.⁷⁰⁸

24 Ocak Kararlarının sonuçları bakımından üç ayrı özelliği değerlendirilmiştir: Birincisi 24 Ocak Kararlarının Türkiye ile Türkiye'nin içinde yer aldığı uluslararası ekonomik koşullar arasındaki duvarları indirmek işlevini taşıması; Türkiye'yi kendi ekonomik çerçevesinden giderek daha etkilenen bir ülkeye dönüştürmesidir. Bu yaklaşımın, ekonominin büyümesi yolunda olumlu ve zorunlu bir aşama olduğu savunulabilir.⁷⁰⁹

İkinci özellik devletin ekonomiyi toplumun ortak yararı doğrultusunda yönlendirmesine yarayan mekanizmaların zayıflatılmasıdır. Doğrudan doğruya siyasal bir tercih olan bu uygulamalara Devlet Planlama Teşkilatı'nın sembolik görevlerle sınırlandırılması, kredi piyasasının düzenleyiciliğinde devletin geriletilmesi örnek olarak verilebilir. Bürokratik engelleri zayıflatmak gibi bir gerekçesi olan bu yaklaşımın doğruluğu, bir siyasal tercih olması nedeniyle, tercih sahibine göre değişir, ancak tartışmaya açıktır. Bürokrasiyi sınırlıyoruz diye, kimi durumda toplumun ve ekonominin tümü aleyhine sonuçlara yol açılabilmiş, örneğin bir bankerler olayı yaşanmıştır.⁷¹⁰

24 Ocak Kararlarının, üçüncü özelliği ekonomi politikasına bir tercihler sıralaması getirmesidir. Buna göre, her ne pahasına olursa olsun, enflasyonun önlenmesi ve gene her ne pahasına olursa olsun ihracatın artması ilk sırada yer alan tercihlerdir. Yatırımın ve üretimin hızlanması, ekonomik büyüme, işsizliğin azaltılması, sosyal adaletin sağlanması, tercihler arasında sonda yer alır. Bu son özelliğiyle 24 Ocak ekonomiyeye uygulanmış bir şok tedavi görünümündedir. Enflasyonun% 100'ü bulduğu, dış ödemeler dengesinin bozulduğu bir ekonomide, yapılacak tek uygulamanın böyle bir şok uygulamasına başvurmak olduğu

---

⁷⁰⁸1995 Yılına Girerken Türk Ekonomisi, s. 13.

⁷⁰⁹Cem, a.g.e, s. 73-74.

⁷¹⁰A.g.e, s. 74.

savunulabilir. Sadece bu niteliğiyle ve bu amaca dönük olarak, sosyal olumsuzlukları göz ardı edip sadece teknik bir açıdan değerlendirerek, 24 Ocak'ın başarılı bir şok tedavi olduğu ortadadır.⁷¹¹

24 Ocak Kararlarının kısa vadede başarıya ulaşmasında 12 Eylül askeri müdahalesinin sağladığı ortamın katkıları reddedilemez görünmektedir. Böylece ülkede izlenen ithal ikamecilik modelinden vazgeçilerek serbest piyasaya dayalı yeni bir ekonomi modeline geçişin ilk adımı atılmıştır. Ancak yıllara yayılarak gerçekleştirilen uygulamalarla büyümeye ve kalkınmaya yönelik istenen değişikliklerin gerçekleşmediğini başlıca ekonomik göstergeler işaret etmektedir.

4.5.1. Ödemeler Dengesi

Bütün az gelişmiş ülkelerin ya da gelişmekte olan ülkelerin amacı, kişi başına düşen milli geliri artırarak gelişmiş bir ülke haline gelmektir. Kişi başına düşen milli geliri artırmanın yolu ise sermaye birikimini buna bağlı olarak da tasarrufu artırmaktır. Az gelişmiş ülkeler, kalkınma hamleleri için iç kaynakların yetersiz olması nedeniyle dış kaynaklara başvururlar. Böylelikle ithalat için döviz temin edilir, yabancı sermaye ile birlikte de yeni teknikler denenir, yeni kabiliyet ve tecrübeler elde edilir.⁷¹² Ödemeler dengesi bir ülkenin bu alışverişler sonrası ortaya çıkan döviz durumunu gösterir. Eğer ülkenin kasalarında döviz yoksa, döviz ihtiyacını tamamen borçla karşılıyorsa, o ülkenin ödemeler dengesi bozuk demektir.⁷¹³

Türkiye'de ödemeler dengesi bütün siyasi krizlerin temelini oluşturmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüne sebep olan neden de ödemeler dengesidir. Osmanlı dövizini olmadığı için Avrupa'da borçlanmış, fakat bu borcunu ödeyemediği için sıkıntıya düşmüş, kapitülasyonları tanımak durumunda kalmıştır. Aynı sıkıntılar Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. 1950'de başlayan iktidar değişikliği ile başlayan siyasi krizler 1960, 1971 ve 1980 askeri müdahalesi ile devam etmiştir. Bu siyasi krizler ödemeler dengesi bunalıma düşmüş tüm ülkelerde görülmektedir.⁷¹⁴

---

⁷¹¹Aynı yer.

⁷¹²Yılmaz, a.g. e, s. 20.

⁷¹³Bir ülke döviz ihtiyacını ihracattan, turizmden, navlun dediğimiz taşımacılıktan ve yurt dışındaki müteahhitlerden karşılayabilir. Eğer bu döviz gelirleri artırılabilirse, kurulmak istenen fabrikalara, barajlara, köprülere gerekli malzeme dışarıdan satın alınabilir. Döviz yoksa yatırım da olmaz. Ödemeler dengesi bir evin bütçesine benzer. Eğer bir evde aile reisinin borcu çok artmış ise, o evde huzur,düzen kalmaz. Bu paranın borç değil de, aile reisinin alın teriyle kazanacağı maaşı olması gerekir. Nasıl bir aile borçla uzun süre ayakta kalamazsa, bir devlet de borçla ayakta kalamaz. Onun için kendi dövizini kendi kazanması şarttır. Kuyuş-Akarçay, a.g.e, s.351.

Dış borç yükü 12 Eylülün hemen öncesi ve sonrasında o kadar ağırdır ki, NATO, BM ve ona bağlı organlara, Avrupa Konseyi'ne, OECD'ye, İslam Konferansı Örgütü'ne ve GATT'a katılma paylarımızı ödeyemediğimiz için 1 milyar 600 bin dolar borç vardır. Bu yüzden geçmiş yıllarda BM'de oy hakkımızı kaybetmek noktasına kadar yaklaşmıştır.⁷¹⁵

24 Ocak Kararlarından beklenen temel amaç, dış kaynak açığını kapatmak, enflasyonun etkisini azaltmak, ekonomiyi işler hale getirmektir. Bu kararlar, dış ticaretin liberal hale getirilmesini ve ithalata rakip maliyetteki sektörlerin rekabetçi bir niteliğe kavuşmasını sağlamıştır.⁷¹⁶

Askeri hükümet IMF ile yapılan stand-by anlaşması doğrultusunda kararlı bir ihracatı artırma ve iç talebi kısma politikası uygulamıştır. TL'sinin değeri büyük ölçüde düşürülmüş ve yüksek enflasyon ortamında tekrar aşırı değerlenmesini engellemek için sürekli kur ayarlamalarına başvurulmuştur. İhracata ilk ivmeyi kazandırmak için yoğun biçimde parasal teşvikler verilmiştir. Bu politikalar etkisini göstermekte gecikmemiş; ihracat patlamıştır. Sanayi ürünlerine tam bir rekabet gücü kazandırmak için aynı zamanda emek maliyetinin düşürülmesi ve genel olarak iç talebin kısılması da gerekmektedir. Bu hedefle bağlantılı olarak DİSK kapatılmış ve yöneticileri tutuklanmıştır. Toplu sözleşme düzenine kısıtlamalar getirilmiştir. Bunların yanında iç tüketimin azaltılması ile ortaya çıkacak artıya da ihtiyaç vardır. Bu nedenle talebin genel olarak kısılması için genişleyici bütçe politikalarına son verilmiş ve reel faizler idari bir müdahaleyle önce negatiften pozitifte çevrilmiş, ardından bankalar ve bankerler arasındaki rekabet serbest bırakılarak önemli ölçüde yükselmelerine izin verilmiştir.⁷¹⁷

24 Ocak sonrası uygulamaları ile özellikle ihracatta sanayi mallarının payı yükselmiştir. Gerçekçi döviz kuru, reel faiz ve liberal dış ticaret politikaları sonucunda ihracat 1980'de 2,9 milyar dolardan 1983'te 5,7 milyar dolara sıçramıştır.

Aşağıdaki verilerde ihracatın 1980'den 1983 yılına kadar yaklaşık iki katına çıktığı, ihracatta sanayinin oranının iki katına yaklaşırken, tarım ve madencilikğin yaklaşık yarısı kadar azaldığı görülmektedir.

---

⁷¹⁴ A.g.e, s. 351.

⁷¹⁵ Milli Güvenlik Konseyi Tutanak Dergisi, c. 2, 23.02.1981, s. 293.

⁷¹⁶ Ünsal Ban, "24 Ocak Kararlarından Sonra İhracattaki Yapısal Değişmeler", **Ekonomide Birikim**, Ankara, 1995, s. 28.

⁷¹⁷ Gürsel, a.g.e, s. 3.

İthalat ve İhracat

Yıl	İhracat (Değer/Bin \$)	Dolar Kuru(TL/\$)
1979	2 261 157	33 50
1980	2 910 122	76 11
1981	4 702 934	112 85
1982	5 745 973	163 12
1983	5 727 833	226 78

Kaynak: İstatistik Göstergeler 1923-2007, TÜİK Matbaası, Ankara, 2008, s. 447.

Ekonomik Faaliyetlere Göre İhracat

Yıl	Tarım(%)	Madencilik(%)	Sanayi(%)
1979	57,8	5,9	35,8
1980	56,0	6,6	36,6
1981	46,2	4,1	48,8
1982	36,2	3,0	60,0
1983	32,1	3,3	64,0

Kaynak: İstatistik Göstergeler 1923-2007, TÜİK Matbaası, Ankara, 2008, s. 454.

İncelediğimiz dönemde cari işlemler açığının % 15,9 gibi çok düşük bir düzeyde arttığı görülmektedir. Bu düzelme daha çok görünmeyen kalemler denen işçi dövizleri, turizm gelirleri faiz ve kar transferlerinden kaynaklanmaktadır. Görünmeyen kalemler %49,3 oranında artmıştır. Dış ticaret açığı % 58 oranında büyümüştür. Dış ticaret açığının büyümesine rağmen ihracatta ve ithalatta önemli ve sağlıklı gelişmeler olmuştur. İhracat 1979- 1984 arasında olağanüstü bir hızla %215 oranında artmıştır. Ancak kotalarla ve diğer çeşitli yasaklarla sınırlandırılan ithalat 1979-1984 arasında liberasyon sonucu %112 oranında artmıştır. İhracatın artışıyla beraber bileşiminde de önemli değişiklikler olmuştur. Tarımsal ürün ihracatının payı 1979-1984 döneminde azalarak %59,4'ten %24,5'e gerilemiştir. Madencilik ürünlerinin ihracattaki payı 1979-1984 döneminde %5,8'den %3,4'e gerilemiştir. Sanayi ürünleri ihracatının payı ise 1979-1984 arasında süratle artarak %34,7'den %72,1'e yükselmiştir. İhracat yalnız mutlak olarak değil, nisbi olarak da artmıştır. Dış ticaret hacmi 1980 sonrası önemli bir artış göstermiş, GSMH'ya oranı yükselmiştir. Türkiye'nin dış ticaret hacminin dünyanın dış ticaret hacmine oranı yükselmiştir. Fakat ihracatı artırmak için mallar ucuza satılmak zorunda kalmıştır.⁷¹⁸ İhracat ve diğer döviz gelirlerindeki artış sonucunda ödemeler dengesi açıkları küçülmüş ve döviz darboğazı genişletilmiştir. Yabancı sermaye, işçi dövizleri ve turizm gelirleri artmıştır.⁷¹⁹ 1980 yılında 2 000 milyon dolar olan işçi

⁷¹⁸Demir Demirgil, "24 Ocak Kararları Öncesi ve Sonrası", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Sayı: 7, İstanbul, Eylül 1985, s. 47-48.

⁷¹⁹Karlık, **a.g.e.**, s. 409.

dövizleri 1981 yılında 2 500 milyon dolara kadar çıkmış, 1982 yılında 2 000 dolar düzeyine gerilemiş ve 1983 yılına gelindiğinde 1 500 milyon dolar seviyelerine kadar inmiştir.⁷²⁰

Uluslararası piyasalardan sağlanan taze krediler ile dış finansman ihtiyacı karşılanmış ve ithalat arttırılmıştır.⁷²¹ 5 Nisan 1980’de OECD’den 1162 milyon dolar, 26 Nisan 1980’de IMF’den 350 milyon dolar, 16 Mayıs 1980’de Dünya Bankası’ndan 670 milyon dolar kredi sağlanmıştır. İthal girdi sıkıntısı ve enerji darboğazı aşılmaya kapasite kullanımı genişlemiştir.⁷²²

1981 liberasyonundan sonra ise ithalat hızla geliştiği için dış ticaret açığı büyümüştür.⁷²³

Nitekim Bilsay Kuruç bu durumla ilgili bir değerlendirme yaparak şunları söylemiştir: “ İthalat artışlarına dayalı bir ekonomi kurma çabası eski alışkanlıkların en önemlilerinden birisidir. IMF Türkiye ekonomisi için giderek artan bir oranda bir ithalat hacmi öngörmektedir. Bu artış açık veren bir tabloyu ortaya çıkaracaktır. İthalatı arttırmak yoluyla dış ticaret açığının büyümesi ve yaratacağı güçlükler Türkiye’nin bazı siyasi tavizleri karşılığında kullanılacaktır.”⁷²⁴

Aşağıda ithalat ve ihracat miktarları ile dış ticaret dengesi ve ihracatın ithalatı karşılama oranına ait veriler görülmektedir. Buna göre ithalat ve ihracatın her ikisi de artış göstermiştir. Fakat dış ticaret dengesindeki açığın büyüdüğü, ihracatın ithalatı karşılama oranının 1981 yılından itibaren artışa geçtiği fakat 1983 yılında tekrar düştüğü görülmektedir.

Yıl	İthalat ve İhracat	
	İthalat(Bin\$)	İhracat(Bin\$)
1979	5 069 431	2 261 157
1980	7 909 443	2 910 122
1981	8 933 365	4 702 934
1982	8 842 664	5 745 973
1983	9 235 001	5 727 833

Kaynak: İstatistik Göstergeler 1923-2007, TÜİK Matbaası, Ankara, 2008, s. 447.

⁷²⁰T.C Merkez Bankası Raporu 1983, s. 29.

⁷²¹Karlık, a.g.e, s. 409.

⁷²²Şahin, a.g.e, s. 195.

⁷²³Karlık, a.g.e, s. 409.

⁷²⁴İthalat artışına dayalı bir ekonomi 1975-1977 döneminin politikasıdır. Bugünkü dış borçlar sorunu da o dönemin ithalat faturasının sorunudur. Bugün Türkiye’nin dış borçlar sorunu uluslararası kuruluşlarca organize edilmektedir, finansmanı Batı’nın dış ülkelerde Pazar arayan çevrelerce üstlenilmektedir ve Türkiye’nin borçlanması kamulaştırılmaktadır. Dış borçlar ve krediler, bu haliyle onların ifade ettiği gibi Türkiye’nin kendi kendine yeterliliğini sağlama amacına yönelik değildir. Borçlar sorunu zaman zaman savaş tazminatlarının 20. Yüzyıl iktisat tarihindeki sorunları akla getiren gelişmelere gebe olabilir.” Yankı, Sayı: 483, 30 Haziran- 6 Temmuz 1980, s. 15.

Yıl	Dış Ticaret Dengesi (Milyon\$)	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı(%)
1979	-2 808,3	44,6
1980	-4 999,3	36,8
1981	-4 230,4	52,6
1982	-3 096,7	65,0
1983	-3 507,2	62,0

Kaynak: İstatistik Göstergeler 1923-2007, TÜİK Matbaası, Ankara, 2008, s. 449.

Ülkeler bazında değerlendirildiğinde toplam ihracatımızda AET'nin payı 1980 öncesi dönemde yüksek iken, 1983 yılında %35'e kadar inmiştir. Her ne kadar toplam ihracatımızda AET'nin payı 1980'den sonra bir süre düşüş gösterdi ise de, miktar olarak artmaya devam etmiştir. Türkiye'nin AET'den yaptığı ithalat da benzer eğilimler göstererek 1983'te % 28'e düşmüştür. Bunda Türkiye'nin dış ticaretinin Orta Doğu'ya yönelmesinin payı büyüktür.⁷²⁵

1980 Eylül'ünde başlayan İran-Irak savaşı nedeniyle bu iki ülke Türkiye'nin belli başlı ticaret ortakları arasına girmiştir. Her iki ülke de çok uzun süren yıpratma savaşı nedeniyle birçok ihtiyacını komşuları olan Türkiye'den karşılama yoluna gitmişlerdir. Savaşın ilk yılları, Türkiye'nin ihracatının artmasına neden oldu ise de, uzaması tarafları mali çöküntü içine sokmuş ve Türkiye açısından elverişli ticari durum sona ermiştir. Türkiye, 1980 yılından itibaren bu iki ülkeye ihracatını artırırken, çok hassas bir dış politika izlemek zorunda kalmıştır. Türkiye, her iki ülke ile de artan ticaretinden dolayı ilişkilerinin bozulmasını istememiş, kavgaya taraf olmaktan ve hangi tarafın haklı olduğu konusunda yorum yapmaktan özellikle kaçınmıştır.⁷²⁶

Bunların yanında IMF'den 1972, 1973, 1974 yıllarında hiç borçlanılmazken 1975 yılından sonra borçlanılmaya başlanmış 1980 yılına gelindiğinde IMF'den alınan miktar yaklaşık iki katına çıkmıştır. Bir başka nokta OPEC'ten ilk defa 1980 yılında, İslam Kalkınma Bankası'ndan 1981 yılında borçlanmaya gidilmiştir.⁷²⁷

Bu durumun ülkede izlenen iç politika ile doğrudan bağlantılı olduğu, iktidarın iradesinin borç alınan birimleri belirlediği düşünülebilir.

İhracatın artırılması için getirilen teşvikler hayali ihracatçıların ortaya çıkması gibi bir soruna da sebep olmuştur. Soyer bu konuyla ilgili olarak 1984 yılında Turgut Özal'dan bir talepte bulunmuştur. Soyer "hayali ihracatın durdurulmasını, haksız kazanç ve iktisap yoluyla devletin hazinesinin soyulmasının önüne geçilmesini,

⁷²⁵ Ali Faik Kural, *Ticaret Anlaşmaları ve Dış Politikaya Etkileri*, Ankara, 1990, s. 45-46.

⁷²⁶ *A.g.e.*, s.49.

⁷²⁷ *İstatistik Göstergeler 1923-2007*, TÜİK, s. 646-647.

hayali ihracatçılar ile namuslu ve haysiyetli iş adamlarının bir arada yaşamaları nedeniyle duydukları rahatsızlığı ve bu kaçakçıların küçük para cezaları ile affedilmelerinin yanlışlığını ifade edip yağmanın durdurulmasını” istediğinde Özal’ın verdiği cevap “ *Sayın Soyer, siz de yapınız*”⁷²⁸ şeklinde olmuştur.

4.5.2. Fiyat, Ücret ve Endeksler

1980 sonrası para politikalarının, maliye politikalarına oranla daha fazla ön plan çıktığı bir dönem olmuştur. Bunun temel nedeni ise, 24 Ocak Kararlarıyla birlikte uygulanmaya başlanan istikrar politikalarının bu dönemde, dünyada egemen olan monetarist yaklaşımdan etkilenmiş olmasıdır. Bu etkilenme, kuşkusuz uygulanacak politikaların belirlenmesinde önemli rol oynayan IMF’nin önerileriyle yakından ilgilidir.⁷²⁹

Öncelikle 24 Ocak Kararları ile kısa dönemde yokluklar, kuyruklar ve karaborsa ortadan kalkmıştır.⁷³⁰ Özal kuyrukların kalkmasını şöyle açıklamıştır: “*24 Ocak öncesi kuyrukların büyük kısmı, KİT mallarının bir kısmının tahsislerinden çıkıyordu. Piyasa fiyatı altında satılan bu mallara talep çoktu, çünkü sadece tahsis almak bile büyük kazançlar sağlayabiliyordu. Aynı şey, fiyatları sabit tutulan diğer özel sektörün imal ettiği birçok mal için de geçerliydi. Fiyatları serbest bırakınca, çifte fiyat ortadan kalkınca, tahsis için müracaat edenler de yok oldu, kuyruklar çözüldü.*”⁷³¹

Alınan kısa vadeli ilk önlemlerle enerji sıkıntısı giderilmiş, böylece ekonomide kapasite kullanım oranı yükselmiştir. Bir yandan arz artarken, öte yandan fiyat yükselmesine bağlı olarak iç talep daralması ile arz talep dengesi kısmen sağlanabilmiştir. Ancak 1980 yılında, enflasyon oranı(TÜFE) rekor bir yükselme ile %108’e ulaşmıştır. 1981’den itibaren enflasyon gerilemiş, 1981-1983 döneminde fiyat artış oranı(TÜFE)yılda ortalama %31,1’e düşmüştür.⁷³²

Enflasyon hızının geriletilmesi konusunda 1980 yılı başında uygulanmaya başlanan 24 Ocak Kararları ile başlangıçta olumlu ilerlemeler sağlanmıştır.

---

⁷²⁸Dündar Soyer, **Cumhuriyetle Adım Adım Olaylar, Anılar**, Buke Yayınları, İstanbul, 2001, s.285-286.

⁷²⁹İlkin Şanal, **Türkiye’de 1980 Yılı ve Sonrasında Uygulanan Ekonomi Politikalarının Siyasal Alana Etkisi, Yüksek Lisans Tezi**, Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay, 2006, s. 54-55.

⁷³⁰Karlık, **a.g.e.**, s. 409.

⁷³¹**Yankı**, Sayı: 507, 15-21 Aralık 1980, s. 16.

⁷³²Şahin, **a.g.e.**, s. 195.

Yıllar	Enflasyon Oranı	Enflasyon Oranında Değişme(%)
1979	62,00	16,32
1980	101,40	63,55
1981	34,00	-66,47
1982	28,40	-16,47
1983	31,39	10,53

Kaynak: Fatma-Suut Doğruel, s.189.

Görüldüğü gibi 1981 yılında %66,47'lik büyük bir düşüş vardır. Fakat diğer ülkelerin enflasyon deneyleri göz önüne alındığında, yüksek oranlı enflasyonu düşürmek nispeten daha kolay olduğundan mükemmel bir sonuç olarak değerlendirilmeyebilir.⁷³³

Kaldı ki ekonomik bunalım sadece enflasyon demek değildir. Hatta etkili devlet politikaları ile enflasyonun gelir dağılımını ve kaynak tahsisini bozan sonuçları önlenirse enflasyon bunalımın bir belirtisi olmaktan çıkabilir.⁷³⁴

Enflasyonun aşağıya çekilmesi konusunda 1980 sonrası dönemde başarı sağlandığı söylenemez. Çünkü 1974-1979 döneminde %300 oranında artış gösteren toptan eşya fiyatları endeksi 1979-1984 döneminde %600'e yükselmiştir. 1974-1979 döneminde fiyatları en az artan hububat en hızlı artan yapı malzemeleri fiyatları olmuştur. 1979-1984 döneminde en hızlı artan hububat ve yakacak fiyatları olmuştur. 1980'den sonraki dönemde gıda maddeleri fiyatları sanayi hammadde fiyatları kadar artmıştır. 1980'den önce İstanbul geçinme endeksi Ankara geçinme endeksinden daha hızlı artarken 1980 sonrasında iki şehrin geçinme endeksleri aynı hızda artmıştır. 1980 sonrasında tarım ve sanayi sektörlerinin fiyatları hızla arttığı için iç ticaret hadlerinde bir değişiklik olmamıştır.⁷³⁵

Aşağıda Ankara'daki seçilmiş gıda maddeleri fiyatlarına yapılan zamlar görülmektedir. Bunlar 12 Eylül askeri rejimi yıllarındaki zam oranlarını göstermesi bakımından önemlidir.

---

⁷³³ Doğruel-Doğruel, **a.g.e**, s. 189.

⁷³⁴ Bunalımın gerçek belirtileri, milli gelir artışının durması, işsizlik, gelir dağılımının emekçi sınıfların aleyhine bozulması yatırımların azalması dolayısıyla gelecek yılların büyüme hızının keskinleşmesidir. **Yankı**, Sayı: 479, s. 29.

⁷³⁵ Demir Demirgil, **a.g.m**, s. 48.

Ankara'da Seçilmiş Gıda Maddelerinin Ortalama Perakende Fiyatları(TL/kg)

Yıl	Ekmek	Pirinç	Toz Şeker	Tuz	Koyun Eti
1979	9.54	38.20	15.47	8.50	136,51
1980	22.68	73.12	43.67	19.58	284,08
1981	36.00	133,00	77.00	45.00	368,00
1982	47.00	144,00	85.00	51.00	473,00
1983	58.00	154,00	99.00	65.00	659,00

Ankara'da Seçilmiş Gıda Maddelerinin Ortalama Perakende Fiyatları(TL/kg)(devam)

Yıl	Yumurta	Yemeklik		Beyaz	
		Margarin	Süt	Peynir	Çay
1979	3.62	36.17	23.99	95.11	100,00
1980	6.28	98.72	41.50	177,70	200,00
1981	9.00	137,00	53.00	260,00	250,00
1982	12.00	164,00	60.00	347,00	454,00
1983	13.00	221,00	92.00	428,00	638,00

Kaynak: İstatistik Göstergeler 1923-2007, TÜİK Matbaası, Ankara, 2008, s.508-509.

12 Eylül 1980 askeri müdahalesi ile sendikal faaliyetler yasaklandığı için çalışanların maaş ve ücretleri, fiyat artışlarından daha az artmıştır. Bunda, 24 Ocak ile maaş ve ücret artışlarına getirilen sınırlamanın da etkisi vardır. Bunun sonucunda çiftçi kesiminde olduğu gibi çalışan kesimin ulusal gelirdeki payı azalmıştır.⁷³⁶

1980 sonrasında işsizlik oranının azaltılması için bir politika izlenmemiştir. Emek fazlası %45 oranında artarak 2,3 milyona ulaşmıştır. İşsizliğin %37,5'i İş ve İşçi Bulma Kurumu tarafından tespit edilen açık işsizliktir. Emek fazlası nisbi olarak da artmıştır.⁷³⁷

Aşağıdaki tabloda dikkat edilirse 1980 yılından 1983 yılına kadar ücretle çalışanların yıllık ortalama sayısında küçük bir artış olmuştur. 1980'de 44 439 olan yıl ortası nüfus tahmininin (1 Temmuz tarihindeki nüfus) 1983'te 47 864 olduğu⁷³⁸ düşünüldüğünde nüfus artışı oranında bir istihdam sağlanamadığı görülecektir.

⁷³⁶Karluk, a.g.e, s. 409.

⁷³⁷Demir Demirgil, a.g.m, s. 49.

⁷³⁸İstatistik Göstergeler(1923-2007), s. 7

Yıl	İşyeri Sayısı	Ücretle Çalışanların Yıllık Ortalama Sayısı	Çalışanların Yıllık Ortalama Sayısı	Ücretle Çalışanlara Yapılan Yıllık Ödeme
1979	7 441	786 489	777 926	99 871
1980	8 707	786 995	795 650	254 706
1981	9 191	797 721	806 279	368 177
1982	9 455	828 086	836 967	466 977
1983	9 265	862 308	871 503	612 310

Kaynak: İstatistik Göstergeler 1923-2007, TÜİK Matbaası, Ankara, 2008, s.310.

Ayrıca ortalama ücretlerin artışı zamlar ve gösterge göz önüne alındığında pek de adil olmadığı görülecektir.

Ortalama Günlük Ücretler (1965=100 TL olarak)

Yıl	TL.	Gösterge
1980	426,96	1.976
1981	543,84	2.517
1982	691,03	3.198
1983	944,37	4.370

Kaynak: Emre Kongar, 21 Yüzyılda Türkiye, Remzi Kitabevi, İstanbul,1999, s.633.

Brüt ücretlerden, üç çocuklu aile esasına göre vergiler ve sigorta primi düşülerek hesaplanan günlük net ücretler, 1981 yılında 343,35 TL, iken 1982'de 429,86 TL ve 1983 yılında %32 artışla 567,59 TL olmuştur.⁷³⁹

Askeri rejimin, 24 Ocak Kararları ile başlayan politikaları, 1977-1979 krizine sermayenin talepleri doğrultusunda cevap verecek şekilde sürdürüldüğü Boratav tarafından söylenmektedir. Bu durum esas olarak işgücü piyasasının ekonomi dışı yani askeri ve siyasal yöntemlerin uygulamalarıdır. Sendikal faaliyetlerin askıya alınması, DİSK yöneticilerinin yargılanması, grev yasağı, ücret belirlenmesinin toplu sözleşme düzeninden Yüksek Hakem Kurulu'na (YHK) kaydırılması bu uygulamalara örneklerdir. 1982 Anayasasının sermaye emek ilişkilerinde emek aleyhtarı tavır alan hükümleriyle askeri rejimin çalışma hayatına ilişkin olarak çıkardığı bir dizi yasal düzenleme, iş gücü piyasasının yasal ve kurumsal yöntemlerle disiplin altına alınması çabalarından birkaçıdır. Bu politikalarla ilgili düzenlemelerde askeri yönetim TOBB (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği) ve TİSK (Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu) lobilerinin görüşlerine değer vermiştir. Türk – İş yönetimi ise sendikal aidatların Check-off sistemiyle kesilmesi gibi bazı küçük ödümler karşılığında, sermaye ve askeri yönetimin uygulamalarına sessiz kalmıştır.

⁷³⁹T.C Merkez Bankası Raporu 1983, s. 70.

Bu yıllarda memur maaşlarında, emekli ikramiyeleri ve kıdem tazminatlarında, tarıma dönük destekleme politikalarında da büyük boyutlu gerilemeler emek aleyhine gerçekleşen politikalarlardır. Nominal ücretlerin YHK tarafından belirlendiği bir dönemde, fiyat kontrollerinin tümü 1980’i izleyen yıllarda kaldırılmıştır. 1980 yılındaki büyük çaplı KİT zamlarından sonra kamu kesimi fiyat ayarlamaları genel fiyat hareketlerini başa baş izlemiştir. KİT’lerin finansal durumu, bu nedenle, askeri rejim yıllarında rahatlamıştır.⁷⁴⁰

12 Eylül sonrasında hükümet, KİT ürünlerinin fiyatlarını kısa aralıklarla ayarlamıştır. Böylece KİT’lerin işletme zararları azaltılmış ve bu kuruluşların TCMB kaynaklarına başvurmaları önlenmiştir. Para arzı ve MB kredileri artışı kontrol altına alınmış, reel olarak azaltılmaya çalışılmıştır. Bu uygulamalarla iç talep kısılmıştır. Destekleme fiyatları genellikle enflasyon oranının altında artırılarak destekleme alımlarının kapsamı daraltılmıştır. Temmuz 1980’den itibaren faiz hadlerinin yükseltilmesi, banka mevduatlarının artmasına imkân sağlamıştır. Faiz haddindeki yükselme ile 1980 öncesi dönemin negatif faiz uygulamasına son verilmiş, ülkeye yabancı sermaye girişinin artması amaçlanmıştır. Faiz hadlerinin yükseltilmesi sonucu fon maliyetlerindeki artış kredi maliyetini de aşırı ölçüde yükseltmiştir. Özel sektörde birçok firma nakit sıkıntısına uğramışlar ve batma noktasına gelmişlerdir.⁷⁴¹

1983 yılında bazı şirketlerin ve buna bağlı olarak bankaların içinde bulunduğu darboğazı gidermek için uygulanan politika sonucu, ekonomideki likiditenin genişlemesi fiyatlar üzerinde olumsuz etki yapmıştır. Faizler, mevduat hacmi üzerinde olumsuz etki yapmış ve tüketim harcamalarının artmasına yol açmıştır.⁷⁴²

Aşağıdaki tabloya bakıldığında faiz oranlarının 1980-1983 arasında yüksek seviyelere çıktığı, tasarruf mevduat faiz oranları ve MB reeskont faiz oranlarının % 50’lere ulaştığı görülecektir.

Yıl	Tasarruf Mevduat Faiz Oranı	MB Reeskont Faiz Oranı
1980	33.00	26.00
1981	35.00	31.50
1982	50.00	31.50
1983	45.00	48.50

Kaynak: İstatistik Göstergeler (1923-1927)TÜİK Matbaası, Ankara, 2008, s. 600.

Türk parasının aşırı değerlenmesinin önüne geçmek için döviz kuru düzenlemeleri yapılmıştır. Aşağıda ABD doları ve Alman markı ile ilgili düzenlemeler görülmektedir.

⁷⁴⁰Boratav, a.g.e, s. 150-151.

⁷⁴¹Şahin, a.g.e, s. 196-197.

⁷⁴²T.C Merkez Bankası 1983, s. 64.

Yıl	ABD Doları(Satış)	Alman Markı(Satış)
1980	91.04	46.05
1981	134,95	59.52
1982	188,60	79.82
1983	285,60	103,79

Kaynak: İstatistik Göstergeler (1923-1927)TÜİK Matbaası, Ankara, 2008, s. 598.

Uygulanan ekonomik politikalar sonucunda bankalardaki mevduatlarda artış görülmüştür. Bu artışın yeterli olup olmadığı tartışılabilir. Ancak 1980 öncesinin tüketim eğiliminde değişiklik yaratacak ekonomik politikalar izlendiği söylenebilir.

Yıl	Mevduat Bankalarındaki	Mevduat Bankalarındaki
	Vadesiz Mevduat	Vadeli Mevduat
1979	298 100	83 300
1980	483 400	177 900
1981	687 000	665 100
1982	926 700	1 212 300
1983	1 374 000	1 347 400

Kaynak: İstatistik Göstergeler 1923-2007, TÜİK Matbaası, Ankara, 2008, s. 590.

4.5.3. Ulusal Hesaplar

Ekonomik büyüme ülkelerin GSMH'nın artmasıdır. GSMH yıldan yıla artarsa o ekonomi büyüyor demektir.⁷⁴³ Sanayi sektöründeki büyüme ve gelişme aynı zamanda ekonomideki büyüme ve gelişme olarak kabul edilmektedir.⁷⁴⁴ 24 Ocak Kararlarıyla ithal ikameci sanayileşme modeli yerine, ihracata dayalı sanayileşme sistemi getirilerek büyüme sağlanmak istenmiştir. Böylelikle ülkede üretilen mallar uluslar arasında rekabet edecek, firmalar üretimlerini hem iç, hem de dış talebe göre planlayacaktı. Fakat daha sonradan bu sistemin de zamanlama hatası ve yanlış uygulamalar nedeniyle sanayileşmeyi, dolayısıyla büyümeyi sağlayamadığı görülecektir.⁷⁴⁵

1980 yılında GSMH'da gerileme olmuş(-%1,1), 1981'den sonra ekonomi yeniden büyümeye başlamıştır. 1980-1983 döneminde GSMH sabit fiyatlarla %4 oranında artmıştır.⁷⁴⁶ Bu büyüme oranını 1960'lı yıllarda ve 1970'li yılların ilk

⁷⁴³ Süreyya Yıldırım, " Türkiye'de 24 Ocak Öncesi ve Sonrası Sanayileşme ve Ekonomik Büyümeye Etkileri", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c.7, Sayı-No:1, Eskişehir, 2006, s. 181.

⁷⁴⁴ A.g.m, s.187.

⁷⁴⁵ A.g.m, s. 192.

⁷⁴⁶ Karluk, a.g.e, s. 409.

yarısında gerekleŒen büyüme oranları ile karŒılaŒtırıldıđında yeterli değildir. Ancak 1980 sonrasının bir regülasyon dönemi olduğunu hatırd tutmak gerekir. İstikrar programı çerçevesinde uygulanan yatırımları kısma ve para arzını kontrol altında tutma politikaları büyüme hızının nispeten daha dŒk düzeyde kalması sonucunu dođurmuŒtur.⁷⁴⁷

AŒađıdaki tabloya bakıldığında GSMH oranındaki deđiŒmeler ülkenin kalkınmiŒlık düzeyi ile 1980 öncesi ve sonrasının geliŒmelerini göstermesi açısından dikkate değerdir.

Sabit retici Fiyatlarıyla KiŒi BaŒına GSMH

Yıl	TL	%
1977	1 243 640	0,9
1978	1 233 165	-0,8
1979	1 202 026	-2,5
1980	1 144 739	-4,8
1981	1 170 770	2,3
1982	1 177 245	0,6
1983	1 196 703	1,7

Kaynak: İstatistik Göstergeler 1923-2007, TÜİK Matbaası, Ankara, 2008, s. 683.

1979-1984 döneminde toplam talebi daraltıcı tedbirler, devalüasyonlar, yüksek faizler üretim artıŒını sınırlandırmıŒtır. 1979-1984 döneminde gayri safi yurt içi hâsıla beŒ yılda %19, yılda %3,8 oranında artmıŒtır. Büyüme hızındaki bu gerileme tarım, inŒaat, ulaŒtırma, mali müesseselerden ve bir dereceye kadar devlet hizmetlerinden kaynaklanmaktadır. Buna karŒılık 1980 sonrasında sanayi %6,5'ten %5'e gerilemekle beraber hızını kaybetmemiŒtir. Buna karŒılık inŒaat % 7'lik bir büyüme hızından 50,5'e gerilemiŒtir. Tarımda da ortalama yıllık artıŒ oranı % 4,8'den %2,4'e gerilemiŒtir. Tarım sektöründe 1980 sonrasında bakliyat, arpa, Œeker pancarı, pamuk ve yağlı tohumlar dıŒındaki tarım ürünlerinin artıŒ hızlarında gerileme grlmŒtir.⁷⁴⁸

Konsolide bütçe dengesinin ise askeri rejim döneminde olumlu bir seyir izlediği, ancak daha sonra bozulmaya baŒladıđı görülmektedir.

⁷⁴⁷Œahin, a.g.e, s. 196.

⁷⁴⁸Demir Demirgil, a.g.m, s. 48.

Konsolide Bütçe Dengesi (Cari Fiyatlarla-Milyar TL)

Yıl	Bütçe Dengesi	Bütçe Dengesi/ GSMH
1980	-167	-3,1
1981	-123	-1,5
1982	-157	-1,5
1983	-312	-2,2
1984	-979	-4,4
1985	-786	-2,2
1986	- 1.407	-2,7
1987	-2 598	-3,5

Kaynak: İstatistik Göstergeler 1923-2007, TÜİK Matbaası, Ankara, 2008, s. 621.

Bütçe açıklarının oluşmasının önemli sebeplerinden birisi vergi gelirlerinin artırılmayıdır. Bu sebeple 12 Eylül rejimi ile gelen ortamda vergi yasalarının çıkarılması ilk uygulamalardandır. Uygulamaların vergi gelirlerini artırma konusunda çarpıcı gelişmeler elde edemediği aşağıdaki verilerden anlaşılmaktadır.

Yıl	Vergi Gelirleri Toplamı (Milyar TL)	Gelirler Toplamı (Milyar TL)	Gelirler/ GSMH (%)
1980	750	912	17,2
1981	1 191	1 393	17,4
1982	1 305	1 445	13,6
1983	1 934	2 300	16,5

Kaynak: İstatistik Göstergeler 1923-2007, TÜİK Matbaası, Ankara, 2008, s. 618.

1980 sonrası ekonomiyi giderek serbestleştirmeye dayanan ekonomi politikaları istikrarlı biçimde değil de, deneme yanılma yoluyla uygulanmıştır. Serbestleşmenin en uç noktasındaki bir uygulama faiz hadlerinin 1980 Temmuzunda serbest bırakılıp, aksaklıklar ortaya çıkınca uygulanmasından vazgeçilmesinde olduğu gibi terk edilmiştir.⁷⁴⁹ Bu nedenle 12 Eylül döneminde uygulanan ekonomi politikalarının en zayıf taraflarından birisinin olağan şartlarda değil de bir takım zorlamalarla gerçekleştirilmeye çalışılması olduğu söylenebilir.

⁷⁴⁹Kazgan, a.g.e, s. 128.

4.6. 1983 Seçimleri ve Demokrasiye Dönüş

3 Mart 1983'te Siyasi Partiler Kanununun kabul edilmesinden sonra 24 Nisan'da siyasi partilerin faaliyetlerine izin verilmiştir. Müdahale öncesi dönemin partilerinde genel başkan, yönetim kurulu üyesi ve parlamenter olarak görev yapanlar bu partilere üye olamayacaklardır. Böylece 723 kişi siyasi faaliyetlerden alıkonulmaktadır. Konsey ayrıca yeni parti kurucularını da veto etme hakkına sahiptir.⁷⁵⁰

Askeri yönetim tarafından yeni partilerin kurulmasına izin verilmesiyle iki ay içinde on beş farklı parti başvuru yapmıştır. Yeni partilerin kuruluşunu üç faktör belirlemiştir. Birincisi yeni sosyal ayrılıklara dönüşmüş askeri müdahale öncesi siyasi parti bölgelerinden seçmenlerle ilgisidir. İkincisi oyları toplamak için yeni fikirlerin ortaya çıkmasının aciliyetidir. Üçüncüsü ise seçim sistemidir.⁷⁵¹

Emekli Orgeneral Turgut Sunalp'e Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP) adıyla bir parti kurdurulmuştur. MGK seçimlere katılacak olan partileri ve adayları veto etme yetkisini elinde tutmaktadır. Böylece serbest seçimler sonunda 12 Eylül yönetimi bu kez sivil bir görünüm altında en az bir beş yıl daha sürecektir. MGK tarafından desteklenmeyen bazı partiler kapatılmıştır. Doğru Yol Partisi (DYP) adıyla yeni bir parti kurulmuştur. Necdet Calp'e de Halkçı Parti (HP) adında askerler tarafından bir parti kurdurulmuştur. Askerlerin güdümündeki sol oyları kanalize etmek için kurulmuş bu partiye karşı Erdal İnönü tarafından ise Sosyal Demokrat Parti (SDP) adıyla yeni bir sol parti kurulmuştur. Turgut Özal da Evren'den izin alarak dört eğilimi birleştirdiğini öne sürdüğü Anavatan Partisi(ANAP)'ni kurmuştur.⁷⁵²

20 Mayıs 1983 tarihinde kurulan ANAP ile Özal "yeni sağ"ın Türkiye sahnesindeki başrolünü oynamaya başlamıştır. Aslında Özal ve arkadaşlarının kurduğu parti 1980 öncesi partilerle kişisel ilişkiler kurmuş siyasetçilerden oluşmaktadır. Özal'ın kariyeri 12 Eylül'e kadar DPT Müsteşarlığı, MESS Başkanlığı, 1977 genel seçimlerinde MSP'den milletvekili adaylığı, Başbakanlık Müsteşarlığı gibi siyasal ve sivil bir takım örgütsel deneyimleri de içermekteydi. Süleyman Demirel'e yakın çizgisiyle bürokraside yer alan Özal, merkez sağa yakınlığı kadar muhafazakar eğilimleriyle de bilinen bir siyasal aktördür.⁷⁵³

---

⁷⁵⁰Eraslan, **a.g.e.**, s. 631.

⁷⁵¹Ayşe Ayata, "Ideology, Social Bases and Organizational Structure of the Post-1980 Political Parties", (ed. Atilla Eralp, Muharrem Tünay, Birol Yeşilada) **The Political and Socioeconomic Transformation of Turkey**, Preager Press, USA, 1993, s. 31.

⁷⁵²Kongar, **a.g.e.**, s. 218-219.

⁷⁵³H.Sami Uyar, **Özal Döneminde Sosyal Politika (1983-1989)**,Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli, 2008, s. 11.

Konuşmaları seçim yasaklarına girmeyen Evren, onay almış üç partinin katılabileceği seçimlerden söz ederken “12 Eylül felsefesine ters düşmeyen bir partinin iktidara geleceğine inanıyorum(..)Askeri yönetimi sürdürme niyetimiz olsaydı, referandumla sizlere bu yönetimi tasdik ettiririz” demektedir. Bülent Tanör’e göre bu sözler seçim ve halk oylaması gibi iki demokratik kurumun nasıl güdümlü ve göstermelik olduğunun açık itiraflarıdır.⁷⁵⁴

Kurulan partilere rağmen MGK’nin vetosu nedeniyle 6 Kasım 1983 tarihindeki seçimler MDP ve HP ile ANAP arasında yapılabilmektedir. Evren radyo ve televizyonlardan Özal aleyhine konuşmalar yapmıştır.⁷⁵⁵ Özal, in partisi ANAP yeni sağ olarak bilinen yeni sosyal ayrılıklardan ve yeni ideolojik anlayışın nispeten hareketliliğinden kaynaklanan büyük partilerden sadece bir tanesidir. ANAP seçimler boyunca öncelikli olarak ekonomik problemlere odaklanmıştır. Parti siyasi kargaşa ve anarşi ortamına dönüş anlamına gelmeyen ve askeri rejimle her türlü bağlantıyı reddeden sivil düzene dönüş vurgu yapmıştır. Özal, seçimlerden önce Türk ekonomisinin problemlerinde mükemmel bir idrake sahip, akıllı ve hesaplı bir zihniyetle hareket eden ciddi bir politikacı ve ehil bir yönetici izlenimi vermiştir.⁷⁵⁶

1983 seçimlerinde, 1982 Anayasasının halkoylamasına sunulmasında olduğu gibi seçimlere katılmayanlara para cezası öngörülmüştür. Daha sonraki seçimlerde de devam eden bu uygulamanın seçimlere katılma oranını artırmakla beraber, seçimlerin serbestliği ilkesiyle çeliştiği ve oy hakkının, hak ve göreve dönüştüğü ifade edilmiştir.⁷⁵⁷

ANAP’ı tek başına iktidar yapan seçimlerde HP ikinci, MDP üçüncü olmuştur. HP’nin oy oranı % 30, MDP’nin oy oranı % 24’tür.⁷⁵⁸ ANAP 211 temsilciyi % 45.1 oy oranı ile elde etmesine karşılık 53.0 oranında sandalye elde etmiştir.⁷⁵⁹

İşadamları seçim sonuçlarının tek partiyi iktidar yapmasından memnundur.⁷⁶⁰

Seçimlerin arkasından parlamento oluşturulmuş, Danışma Meclisi’nin ve Milli Güvenlik Konseyi’nin görevleri sona ermiştir.⁷⁶¹ ANAP Genel Başkanı Turgut Özal Hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir. Özal’ın Bakanlar Kurulu listesini

---

⁷⁵⁴Tanör, **a.g.e.**, s. 55.

⁷⁵⁵Kongar’ın ifadesine göre askerler seçimlerin sadece görünüşte serbest olmasını istemektedirler. Esas amaçları kendi görüşlerini uygulayacak bir hükümetin iktidara gelmesidir. Kongar, **a.g.e.**, s. 219.

⁷⁵⁶Ayata, **a.g.e.**, s. 32-34.

⁷⁵⁷Buran, **a.g.e.**, s.120.

⁷⁵⁸**Cumhuriyet**, 7 Kasım 1983.

⁷⁵⁹Buran, **a.g.e.**, s. 120.

⁷⁶⁰Sakıp Sabancı “ milletçe sınıfı geçtik” değerlendirmesini yapmış, Halit Narin “ Ekonomiyi bilen seçildi” derken Ali Koçman seçimleri “ Özal’ın şahsi başarısı” olarak görmüştür. **Cumhuriyet**, 8 Kasım 1983.

⁷⁶¹Kenan Evren, **Kenan Evren’in Anıları 5**, Milliyet Yayınları, 1991, s. 12.

Cumhurbaşkanı Kenan Evren'e sunmasının ardından Özal Hükümetinin ekonomik önlemler paketi açıklanmıştır.⁷⁶²19 Aralık günü Meclis'te okunan hükümet programında serbest piyasa ekonomisi, enflasyonla mücadele, ithalat serbestliği, faiz oranlarının artırılması gibi 24 Ocak Kararlarında yer alan uygulamalar yanında ucuz ve kaliteli mal temini, genel sağlık sigortasının getirilmesi, mesken sorununun çözümü gibi konulara da yer verildiği dikkati çekmektedir.⁷⁶³

12 Eylül rejimi ile üç yıl boyunca sürdürülen ekonomik politikalar bundan sonra yine Turgut Özal'la, fakat bu kez kısmen de olsa halkın seçtiği lider eliyle yürütülecektir.

---

⁷⁶²Cumhuriyet Ansiklopedisi 4 (1981-2000), s. 93-98.

⁷⁶³Evren, a.g.e, s. 12-13.

SONUÇ

Mevcut uluslararası ekonomik ortamın pazar veya hammadde ihtiyaçları doğrultusunda ülkeler birbirleriyle alışverişte bulunmaktadır. Bu alışveriş dünyanın kıt kaynakları ve insanların tüketme eğilimleri göz önüne alındığında nerdeyse kaçınılmazdır.

Bu uluslararası ortamda Türkiye, feodal olmayan bir toplum yapısından Batılı çağdaş kurumları benimseyerek, ekonomik model olarak kapitalizmi seçmiş bir ülkedir. Ancak kapitalizmin gelişmesi için gerekli olan ekonomik yapıyı yıllara yayarak oluşturmaya çalışmıştır.

Göreceli olmakla beraber Türkiye'yi az gelişmiş veya gelişmekte olan bir ülke olarak tanımlarsak dünyanın diğer az gelişmiş ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'de de gelişmiş ülkelerin yaşam seviyesini hedef alarak yaşama arzusu aşırı harcamalara yol açmaktadır. Gün geçtikçe değişen ve çeşitlenen ihtiyaç maddelerini karşılamak için zengin bir altyapıya sahip görünse de bunların üretim maliyetlerini de hesaba katarak hareket etmek durumundadır. Dolayısıyla dünya fiyatlarına göre pahalıya mal ettiği ürünleri dışarıdan alacaktır. Ucuza mal ettiği ürünleri ise dışarıya satarak döviz kazanacaktır. Bu alışveriş sırasında bir denge kurulabildiği ortamda herhangi bir sorun yoktur. Ancak şimdiye kadar üç kere bu alışveriş sırasında dış ticaret dengesi bozulmuş, ekonomik krizi ardından da siyasi krizi getirmiştir.

Türkiye, Osmanlı Devleti dönemindeki dış borç batağının yarattığı sonuçlar nedeniyle Cumhuriyet'in kurulduğu ilk yıllarda dış borçlanma konusunda oldukça dikkatli davranmış, liberal iktisat politikalarının uygulandığı zamanlarda bile yabancı sermayeyi tam reddetmemekle beraber, dış yardımlar konusunda ihtiyatlı politikalar izlemiştir.

Atatürk'ün ölümüyle başlayan süreçte bu dengenin kaybedildiğine şahit olmaktadır ki, daha CHP'nin iktidar olduğu dönemlerde başlayan askeri ve ekonomik yardımlar DP döneminde artmış, takip eden yıllarda artık vazgeçilmez olmuştur. Bunda değişen uluslararası ekonomik ve siyasi ortamın etkisi büyüktür. Türkiye'nin Osmanlı'dan sonra ilk ciddi ekonomik sorununun dış ödemeler dengesinin açık vermeye başladığı 1950'li yılların sonu olduğu söylenebilir. 1958 yılında alınan istikrar tedbirlerinden sonra 27 Mayıs askeri müdahalesi gelmiştir. Aradan geçen yaklaşık on yıllık bir aradan sonra 1970 devalüasyonu sonrası muhtıra şeklinde bir askeri müdahale 1971'de gerçekleşmiştir.

Böylece Türkiye'nin yukarıda sözünü ettiğimiz az gelişmişliği ile ilgili olarak ekonomik anlamdaki sorumluluğunu da ordunun yüklendiğini görmekteyiz. Bu sorumluluğa ayrıca Türk halkının geleneksel olarak orduya yüklediği koruma ve kollama görevi ile orduya duyduğu güveni de eklemek mümkündür.

1973 yılında Dünya Petrol Krizi'nin etkileri ile ülkenin artık uluslararası ekonomik ortamda da işlemez hale gelen ithal ikameci yapısı birleşince diğerlerinde olduğu gibi döviz dar boğazı sonrası ciddi bir ekonomik krize daha girilmiştir. Bu krize girilmesinde ayrıca Türkiye'nin yarı askeri rejim sonrası serbest seçimlerle iş başına gelen on bir ayrı koalisyon hükümetinin kuruluşuna sahne olması da etkili olmuştur. Çünkü bu ortamda politikacılar uzun vadeli ve etkili ekonomik çözüm arayışlarına girerek partilerine oy kaybettirmek istememişlerdir. Ayrıca sağ ve soldaki partilerin ekonomik sorunlara yaklaşımlarının farklı olduğu da dikkate alınırsa kısa vadeli oy kaybettirmeyecek politikalar tercih edilmiştir.

Sonunda içinde bulunulan krizden çıkmak için diğer tedbirlere göre daha kapsamlı ve köklü olan 24 Ocak Kararları açıklanmıştır. Daha önce alınması gerekip de ertelenen bu tedbirlerin alınmasında Batılı ülkelerin Türkiye ile ilgili endişelerinin etkisinin büyük olduğu düşünülmektedir. Çünkü 1979 yılı içinde İran'da İslam Cumhuriyeti ilan edilmiş ve Sovyetler Birliği Afganistan'ı işgal etmiştir. Ortadoğu ile Batı arasında olan laik Türkiye'nin istikrarsız durumu bölgedeki dengeleri etkileyebileceği gibi bölgedeki olası gelişmeler de Türkiye'nin bağlı bulunduğu uluslararası ortamda değişikliğe neden olabilecektir.

Bu ortamda 1980 yılı başında alınan 24 Ocak Kararları IMF desteğiyle uygulanacak standart istikrar politikalarının çok yakın bir örneği şeklindedir. Batılı ülkelerin Türkiye'deki ekonomik duruma çare olması için kendi bünyelerinden yardımda buldukları gibi ve çeşitli uluslararası kuruluşların da yardım etmelerini sağlamaya çalıştıkları görülmektedir.

Demokratik ortam 24 Ocak Kararlarının gerektirdiği bazı uygulamaları engellediği gibi anarşik ortamı da gittikçe şiddetlendirmiştir. Şiddet olaylarının artmasındaki en önemli nedenlerden birinin ucuz iş gücü yaratarak ihracatı artırmak olan 24 Ocak felsefesinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

24 Ocak Kararlarının alınışından yaklaşık dokuz ay sonra Türk Silahlı Kuvvetleri ülkedeki ekonomik ve sosyal ortamdaki bu kargaşaya son vermek gerekçesiyle 12 Eylül 1980 tarihinde Kenen Evren komutasında, emir komuta zinciri içinde ülke yönetimini ele geçirmiştir. Ülkedeki demokratik kurumları ortadan kaldırıp siyasileri uzaklaştırırken, sadece Turgut Özal ve ekibinin görevine devam etmesi kararı alınmıştır. Dolayısıyla Türk Silahlı Kuvvetleri askeri müdahale öncesi uygulanan ekonomi politikalarının uygulanmasından yana tavır koymuştur.

Ülkede can güvenliğinin kalmaması ve ekonomik sorunların artması ülke içinde askeri müdahalenin olumsuz tepki almaması için elverişli bir ortam yaratmıştır. ABD ve sosyalist blokta yer almayan ülkeler de ordunun müdahalesini haklı ve gerekli bulmuşlardır.

Askeri müdahaleden kısa bir süre sonra Amerikalı yetkililerin Türkiye'yi ziyaret etmişler ve NATO yetkilileri ile görüşmeler olmuştur. Bu görüşmeler askeri rejimin Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına dönmesi için Türkiye'nin vetosunu kaldırmaya yönelik uygun ortamı yarattığını düşündürmektedir.

Askeri rejimin birinci yılında 24 Ocak Kararlarının ilk olumlu yansımaları görülmeye başlamıştır. Faizlerin serbest bırakılması ile başlayan mali aracı kuruluşlardan bankerlerin faaliyetleri artık kontrol edilemez hale gelmiştir. Çünkü Türkiye'de mali aracı kuruluşların yapısı henüz gelişmemiştir ve bunlarla ilgili bir düzenleme yoktur. Bu durumun sorumluları olarak görülen ekonomi ekibi soruna çare bularak ekonomik politikaları uygulamaya devam etmek yerine istifa yolunu seçmiştir. Bu istifalar 24 Ocak Kararlarının getirdiği uygulamaların artık tıkandığı, ekonomiye yaptığı ilk etkinin ardından uygulanamaz olduğu yorumları yapılmasına sebep olmuştur.

1981 yılında özellikle ihracatın artırılması, ihracata dönük sanayileşme, enflasyon hızının düşürülmesi ve büyüme hızının pozitifçe çevrilmesi gibi konularda ilerleme kaydedilmiştir. Ancak 1983 yılından önemli bir ekonomik gösterge olan ihracatın azalması başta olmak üzere ekonomik göstergeler olumsuz seyretmeye başlamıştır.

1980-1983 yılları arasındaki ekonomi politikalarını değerlendirirken dönemin ekonomi politikalarını bir kişiye ya da kuruma mal edilerek değerlendirmemekte fayda görülmektedir. Çünkü 24 Ocak Kararlarının alınması ve izleyen süreçte 12 Eylül askeri müdahalesinin ülkenin kendi ekonomik, sosyal ve siyasal şartlarının yanında uluslararası ekonomik ve siyasal gelişmeleri de göz önünde bulundurmamak daha sağlıklı bir sonuca ulaşılmasını sağlayacaktır.

12 Eylül döneminde uygulanan politikaların Türkiye'de liberalleşme sürecini başlatan bir dönüm noktası olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu ekonomik politikayla ithal ikameci kalkınma yerine ihracata dönük kalkınma politikalarına geçiş dönemi başlamıştır. Ekonominin dış rekabete açılması, yabancı sermayenin özendirilmesi, dış satımın artırılması için başlangıçlar yapılmıştır. Özel sektörün özendirilmesi, piyasa mekanizmasının işlemesi için ilk girişimler yapılmıştır. Geçmişteki hükümetler döneminde KİT'lere partililerin alımı ve KİT zararlarının karşılanması için MB kaynakların başvurulması sonucu devlet bütçesine verdiği zararlar yoğun bir şekilde dile getirilmiştir. Vergi düzenlemeleri ile ilgili ilk çalışmalar 12 Eylül sonrasının ilk ekonomik gündemlerinden biri olmuştur. Uygulamalardan bir kısmının sonucunu üç yıl gibi bir sürede görmek mümkün olmasa en azından bir farkındalık yaratıldığı ve ilk adımların atıldığı söylenebilir. Fakat bunun yanında piyasayı serbestleştirilim derken banker olayları ve hayali ihracatçılar gibi kolay ve haksız yoldan para kazanmak isteyen bir kesimin ortaya çıkması, işsizlik sorununun hızından bir şey kaybetmemesi, maaş ve ücretlerdeki

düşüklük, KİT'lerin sorunlarının çözümü için etkili politikalar izlenmemesi, vergi sisteminin düzeltilmemesi en çok göze çarpan olumsuzluklardandır.

Askeri rejim altında geçen üç yıl boyunca 12 Eylülün getirdiği ortamın da yardımıyla ekonominin ilk dengeleri sağlanabilmiştir. Ancak uygulamalara devam edilmesi ve ekonomik yapıya uygun başka tedbirler geliştirilmemesi bedeli demokratik kazanımların kaybedilmesi olan bir anayasa ve halkın ekonomik, sosyal ve siyasal anlamda yaşadığı sıkıntılar olmuştur.

12 Eylül dönemi boyunca siyasal olarak liberalleşme zarar gördüyse de ekonomik olarak liberalleşmenin önündeki engelleri kaldırmıştır. 1982 anayasası ve 1983 seçimleriyle sağlanan siyasal yapı bu ekonomi politikalarının bu kez sözde sivil bir yönetim altında devam ettirilmesini sağlayacak bir ortamı da sağlamıştır.

KAYNAKÇA

RESMİ YAYINLAR

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi

Danışma Meclisi Tutanak Dergisi

Devlet Bakanlığı Başbakan Yardımcılığı Genelgesi, 02.09.1981, Ankara.

Devlet Bakanlığı Başbakan Yardımcılığı Genelgesi, 04.06.1982, Ankara.

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, T.C Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Yayın No, DPT. 164, Ankara, 1979.

Hükümetler ve Programları II, (Haz: Nuran Dağlı, Belma Aktürk), TBMM Basımevi, Ankara, 1998.

Hükümetler ve programları III, (Haz: Nuran Dağlı- Belma Aktürk), TBMM Basımevi, Ankara, 1988.

İstatistik Göstergeler 1923-2007; TÜİK Matbaası, Ankara, 2008.

Milli Güvenlik Konseyi Tutanak Dergisi

Millet Meclisi Tutanak Dergisi

Resmi Gazete

KİTAPLAR

Ahmad, Feroz; **Demokrasi Sürecinde Türkiye(1945-1980)**, İstanbul, 2010.

Aktan, Reşat; **Türkiye İktisadı**, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1978.

Aktan H. Okan, Ataç Kuter v.d; (ed) Bahaeddin Elibol; **Atatürk'ten Günümüze Türkiye Ekonomisi**, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2002.

- Alpkaya, Gökçen- Faruk; **20.Yüzyıl Dünya ve Türkiye Tarihi**, Tarih Vakfı, İstanbul, 2005.
- Altan, Mehmet; **Darbelerin Ekonomisi**, AFA Yayınları, İstanbul, 1990.
- Armaoğlu, Fahir; **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)**, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1988.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, ATAM Yayınları, Ankara, 2006, s.471.
- Atay, Falih Rıfki; **Çankaya**, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2010.
- Avcıoğlu, Doğan; **Türkiye'nin Düzeni Dün- Bugün-Yarın İkinci Kitap**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1998.
- Aydemir, Kadir; **80'lerde Çocuk Olmak**, Yitik Ülke Yayınları, İstanbul, 2010.
- Aydoğdu, Emine(Der. ve Yay. Haz.); **Teşkilatı Esasiye'den Günümüze Anayasalar**, Palme Yayıncılık, Ankara, 2005.
- Barlas, Mehmet; **Turgut Özal'ın Anıları**, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2000.
- Berkes, Niyazi; **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, YKY Yayınları, İstanbul, 2004.
- _____; **Türkiye İktisat Tarihi, cilt: 2**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1970.
- Birand, M. Ali, Yalçın Soner; **The Özal Bir Davanın Öyküsü**, Doğan Kitap, İstanbul, 2007;
- Boratav, Korkut; **Türkiye İktisat Tarihi**, İmge Kitabevi, İmge Kitabevi, Eylül 2009.
- Bulur, Hasan; **Seçim Sistemleri ve Türkiye İçin Yeni Bir Seçim Önerisi**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2005.
- Cem, İsmail; **Geçiş Dönemi Türkiye (1981-1984)**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1984.
- Çavdar, Tevfik; **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi**, İmge Kitabevi, Ankara, 2008.
- _____; **Türkiye Ekonomisinin Tarihi**, İmge Kitabevi, Ankara, 2003.
- _____; **Yüz Yıllık Pahallık**, Ülke Yayınları, Ankara, 1983.

Çölaşan, Emin; **12 Eylül Özal Ekonomisinin Perde Arkası**, Milliyet Yayınları,(y.y) 1984.

Devletlioğlu, Jan; **İngiliz Arşivlerinde 12 Eylül'ün Ayak Sesleri**, Doğan Kitap, İstanbul, 2010.

Dinler, Zeynel; **İktisada Giriş**, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 1997.

Doğruel, Fatma; Doğruel, A.Suut; **Türkiye'de Enflasyonun Tarihi**, Tarih Vakfı ve Merkez Bankası Yayını, Ankara, 2005.

Eğilmez, Mahfi; Kumcu, Ercan; **Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004.

Eldem Vedat; **Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi**, TTK Basımevi, 1994.

Eralp, Atila, Tünay Muharrem v.d; **The Political and Socioeconomic Transformation of Turkey**, Praeger Press, USA, 1993.

Ertan, Temuçin Faik(ed.); **Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Ankara, 2011.

Ertan, Temuçin Faik; **Atatürk Döneminde Devletçilik- Liberalizm Tartışmaları**, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2010.

Evren, Kenan; **Kenan Evren'in Anıları 1**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1990.

_____; **Kenan Evren'in Anıları 5**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1991.

Goloğlu, Mahmut; **Devrimler ve Tepkileri (1924-1930)** Ankara, Başnur Matbaası, 1972.

Gönlübol, Mehmet; **Olaylarla Türk Dış Politikası**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996.

Güvel, Enver Alper; **Türkiye'de Politika- Ekonomi Etkileşimi**, Adana Nobel Kitabevi, Adana, 2004.

İba, Şeref; **Anayasa ve Siyasal Kurumlar**, Ankara, 2006, s. 36.

Huntington, Samuel P; **Political Order in Changing Societies**, Yale University Press, New Haven and London, 1968.

Kabacalı, Alpay; **Geçmişten Günümüze İstanbul**, Denizbank Yayınları, İstanbul, 2003.

Kapani, Münci; **Politika Bilimine Giriş**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1996.

Karal, Enver Ziya; **Osmanlı Tarihi**, c.8, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2007.

Karatepe, Şükrü; **Darbeler, Anayasalar ve Modernleşme**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1997.

Karavelioğlu, Kâmil; **Bir Devrim İki Darbe**, Gürer Yayınları, İstanbul, 2007.

Karluk, Rıdvan; **Cumhuriyet'in İlanı'ndan Günümüze Türkiye Ekonomisi'nde Yapısal Dönüşüm**, Beta Yayınları, İstanbul, 2005.

_____ ; **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Beta Yayınları, İstanbul, 1998.

_____ ; **Uluslararası Ekonomik Mali ve Siyasal Kuruluşlar**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1998.

Kazgan, Gülten; **Tanzimattan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009.

Kepek, Yakup; **12 Eylül'ün Ekonomi Politikası ve Sosyal Demokrasi**, V Yayınları, Ankara, 1987.

Kongar, Emre; **21.Yüzyılda Türkiye**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999.

Kural, Ali Faik; **Ticaret Andlaşmaları ve Dış Politika'ya Etkileri**, Dış Ticaret Araştırma Dizisi No: 1990/1, Ankara, 1990.

Kuruç, Bilsay; **Belgelerle Türkiye İktisat Politikası 1.Cilt(1929-1932)**, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1988.

_____ ; **Belgelerle Türkiye İktisat Politikası 2.Cilt(1933-1935)**, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1993.

Kuyaş, Ahmet; Ayça Akarçay-Gürbüz v.d; **Tarih 2002**, TÜSİAD Yayınları, Ankara, 2002.

Mazıcı, Nurşen; **Türkiye’de Askeri Darbeler ve Sivil Rejime Etkileri**, Gür Yayınları, İstanbul, 1989.

Müderrişoğlu Alptekin; **Kurtuluş Savaşı’nın Mali Kaynakları**, ATAM Yayınları, Ankara, 1990.

Nordlinger, Eric A.; **Soldiers İn Politics: Military Coups and Governments**, Prentice Hall Press, New Jersey, 1977.

Okuyan, Yaşar; **(12 Eylül’den Anılar, Mektuplar ve Belgeler)O Yıllar**, Doğan Kitap, İstanbul, 2010.

Oran, Baskın; **Türk Dış Politikası c.1**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.

_____; **Türk Dış Politikası c.2**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.

Ökçün Gündüz; **Türkiye İktisat Kongresi 1923- İzmir**, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, Ankara, 1997.

Özbudun, Ergun; “ *Civil Society and Democratic Consolidation in Turkey*” , (ed.)Özdalga Elisabeth, Sune Persson, **Civil Society Democracy and The Muslim World**, Swedish Research Enstitute, İstanbul, 1996.

Özgüven, Ali; **İktisadi Düşünceler-Doktrinler ve Teoriler**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1992.

Pazarıcı, Hüseyin; **Uluslararası Hukuk Dersleri II. Kitap**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1998.

Sander, Oral; **Siyasi Tarih(1918-1994)**, İmge Kitabevi, Ankara, 2007.

Savaş, Vural; **Politik İktisat**, Beta Basım Yayım, İstanbul, 1986.

Soyak, Hasan Rıza; **Atatürk’ten Hatıralar**, YKY Yayınları, İstanbul, 2005.

Soyer, Dünder; **Cumhuriyetle Adım Adım Olaylar, Anılar**, Büke Yayınları, İstanbul, 2001.

Seyidoğlu, Halil; **Türkiye’de Sanayileşme ve Dış Ticaret Politikası**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1982.

Şahin, Hüseyin; **Türkiye Ekonomisi**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 2009.

T.C Anayasası; Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2006.

Tekeli, İlhan- İlkin, Selim; **1929 Dünya Buhranında Türkiye’nin İktisadi Politika Arayışları**, ODTÜ Yayınları, Ankara, 1977.

Telatar, Funda; **Politik İktisat Politikası**, İmaj Yayınevi, Ankara, 2004.

Tokgöz; Erdinç; **Türkiye’nin İktisadi Gelişme Tarihi**, İmaj Yayınevi, Ankara, 2009.

Turan, Şerafettin; **Türk Devrim Tarihi, Yeni Türkiye’nin Oluşumu (1923-1938), 3. Kitap**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1995.

_____; **Türk Devrim Tarihi, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (27 Mayıs 1960- 12 Eylül 1980), 5. Kitap**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2002.

Turanlı, Rona; **İktisadi Düşünce Tarihi**, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 2000.

Tuşalp, Erbil; **Eylül İmparatorluğu Doğuşu ve Yükselişi**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1988.

Ulugay, Osman; **24 Ocak Deneyimi Üzerine**, Hil Yayın, İstanbul, 1984.

Uslu, Nasuh; **Türk Amerikan İlişkileri**, 21.Yüzyıl Yayınları, Ankara, 2000.

_____; **Türk Amerikan İlişkilerinde Kıbrıs**, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara, 2000.

Yalçın, Durmuş, Yaşar Akbıyık v.d; **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, ATAM Yayınları, Ankara, 2006.

_____; **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, ATAM Yayınları, Ankara, 2006.

Yılmaz, Faruk; **Türk Anayasa Tarihi (1808-2007)**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2010.

_____; **Devlet Borçlanması ve Osmanlı'dan Cumhuriyete Dış Borçlar**, Birleşik Yayıncılık, İstanbul, 1996.

Zürcher, Erik Jan; **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.

MAKALELER

Aysal, Necdet; “*Yönetmel Alanda Değişimler ve Devrim Hareketlerine Karşı Gerici Tepkiler “Serbest Cumhuriyet Fırkası-Menemen Olayı”*”, **Atatürk Yolu Dergisi**, A.Ü TİTE Yayınları, Sayı:44, Ankara, 2009, s.584.

Ban, Ünsal; “*24 Ocak Kararlarından Sonra İhracattaki Yapısal Değişmeler”*, **Ekonomide Birikim**, Ankara, 1995.

Baytal Yaşar; “*Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları (1950-1957)*”, **Atatürk Yolu Dergisi**, A.Ü TİTE Yayınları, Ankara, 2007.

Boratav, Korkut; “*İktisat Tarihi(1908-1980)*”, **Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1989.

Buchanan, James M; “*Pozitif İktisat, Refah Ekonomisi ve Politik İktisat*”, **İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayınları**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1966.

Cansever, Nesrin; “*12 Eylül 1980 Darbesi ve Avrupa'yla İlişkilere Etkisi*” **Uluslararası İlişkilerde Olaylar ve Yorumlar**, Yıl: 12, Sayı: 41, Ankara, 2003.

Çakmak, Haydar; “*12 Eylül 1980 Askeri Darbesi ve Dış Politikası*”, **Türk Yurdu Dergisi**, Sayı: 277, Ankara, 2010.

Demirgil, Demir; “*Özel Sektörün Yatırım Eğilimindeki Durgunluk*” **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Sayı: 2, İstanbul, Nisan 1985.

Demirgil, Demir; “*24 Ocak Kararları Öncesi ve Sonrası* ”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Sayı: 7, İstanbul, Eylül 1985.

Demirgil, Demir; “*1980'den Önce ve Sonraki Altı yıl* ”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Sayı: 8, İstanbul, Ekim 1985.

Ecevit, Bülent; “*Türkiye’de Rejimin Geleceği*”, **Arayış Dergisi**, Sayı:6, Ankara, 1981.

Erdül, Mehmet; “*Neler Oldu, Kim Ne Dedi?*”, **Arayış Dergisi**, Sayı:39, Ankara, 1981.

Erenberk, Ayyuk; “*27 Mayıs ve Gerçekler*”, **Atatürkçü Düşünce Dergisi**, Yıl: 3, Sayı: 25, Ankara, 1996.

Kaplan, Leyla; “*Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Hükümetin Milli Ekonomi Oluşturma Girişimlerine Bir Örnek*”, **Atatürk Yolu Dergisi**, TİTE Yayınları, Ankara, 1998.

Mengü, Şahin; “*Merkez Bankası Konuşunca*”, **Arayış Dergisi**, Ankara, 1981.

Özdağ, Ümit; “*Türkiye’de Ordu- Demokrasi-Siyaset İlişkisi*”, **Türk Yurdu Dergisi**, Sayı: 61, Ankara, 1992.

Özdemir, Hikmet; “*Siyasal Tarih(1960-1980)*”, **Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1989.

Serin, Necdet; “*Atatürk’ün İktisadi Politika Anlayışı*”, **Atatürk Yolu Dergisi**, TİTE Yayınları, Ankara, 1988.

Tanla, Bülent; “*24 Ocak’tan Bugüne*”, **Arayış Dergisi**, Ankara, 1981.

Tanör, Bülent; “*Siyasal Tarih(1980-1995)*”, **Türkiye Tarihi 5 Bugünkü Türkiye 1980-1995**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1995.

Tunçay, Mete; “*Siyasal Tarih(1950-1960)*”, **Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1989.

Yaman, Aslan; “*24 Ocak Sonrası: Yeni Bir Model Arayışı mı?*” **Finans Dünyası Dergisi**, Sayı: 220, İstanbul, 2008.

Yıldırım, Süreyya; “*Türkiye’de 24 Ocak 1980 Öncesi ve Sonrası Sanayileşme ve Ekonomik Büyümeye Etkileri*”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, c. 7, Sayı-No: 1, Eskişehir, 2006.

Yıldırım, Zafer; “*Türk Siyasi Hayatında 12 Mart Muhtırası ve Sonuçları*”, **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 97, Ankara, 2009.

RAPORLAR- PLANLAR

1979 Yılına Girerken Türk Ekonomisi, TÜSİAD, İstanbul, 1979.

1980 Yılına Girerken Türk Ekonomisi, TÜSİAD, İstanbul, 1980.

1981 Yılına Girerken Türk Ekonomisi, TÜSİAD, İstanbul, 1981.

1981 Ortalarında Türk Ekonomisi, TÜSİAD, İstanbul, 1981.

1982 Yılına Girerken Türk Ekonomisi, TÜSİAD, İstanbul, 1982.

1982 Ortalarında Türk Ekonomisi, TÜSİAD, İstanbul, 1982.

1983 Yılına Girerken Türk Ekonomisi, TÜSİAD, İstanbul, 1983.

1983 Ortalarında Türkiye Ekonomisine Bir Bakış, TÜSİAD, İstanbul, 1983.

1984 Yılına Girerken Türk Ekonomisi, TÜSİAD, İstanbul, 1984.

1995 Yılına Girerken Türk Ekonomisi, TÜSİAD, İstanbul, 1995.

İktisadi Rapor 1983, TOBB, Ankara, 1983.

T.C Merkez Bankası A.Ş Raporu 1980, Ankara, 1981.

T.C Merkez Bankası A.Ş Raporu 1983, Ankara, 1984.

SÜRELİ YAYINLAR

1-Gazeteler

Cumhuriyet

Hürriyet

Milliyet

Tercüman

2- Dergiler

Arayış

Atatürkçü Düşünce

Atatürk Yolu

Belgelerle Türk Tarihi

Ekonomide Birikim

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

Finans Dünyası

Türkiye Günlüğü

Türk Yurdu

Uluslararası İlişkilerde Olaylar ve Yorumlar

Yankı

TEZLER

Ertem Cihan, Ece; **Romanlarda 12 Eylül Askeri Müdahalesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, İstanbul, 2006.

Gök, Emre; **1980 Sonrası Yönetimde Neo- Liberal Politikalar(Anavatan Partisi'nin Turgut Özal'lı Dönemi)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Konya, 2008.

Gölbaşı, Şükran; **Tüsiad'ın Söylemleri Aracılığıyla Toplum İnşa Girişimlerinin 24 Ocak Kararları ve İzleyen Süreç Bağlamında Eleştirel Bir İncelemesi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Antalya, 2007.

İpekler, Muslih; **Anılarda 12 Eylül Dönemi**, A.Ü Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2010.

Şanal, İlkin; **Türkiye’de 1980 Yılı ve Sonrasında Uygulanan Ekonomi Politikalarının Siyasal Alana Etkisi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay, 2006.

Uyar, Sami; **Özal Döneminde Sosyal Politika**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli, 2008.

SÖZLÜK VE ANSİKLOPEDİLER

Ansiklopedik Ekonomi Sözlüğü, Dünya Yayıncılık, İstanbul, 2002.

Arıboğan, Ülke; Ayman, Gülden; Dedeoğlu, Beril; (Der: Sönmezoğlu Faruk), **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, Der Yayınları, İstanbul, 1996.

Cumhuriyet Ansiklopedisi 1 (1923-1940), YKY Yayınları, İstanbul, 2005.

Cumhuriyet Ansiklopedisi 2 (1961-1980), YKY Yayınları, İstanbul, 2005.

Cumhuriyet Ansiklopedisi 3(1961-1980), YKY Yayınları, İstanbul, 2005.

Cumhuriyet Ansiklopedisi 4(1981-2000), YKY Yayınları, İstanbul, 2005.

Türkçe Sözlük, Türk Dil Derneği Yayını, Ankara, 1998.

EKLER

EK-1

(23 Ocak 1981 tarihli TÜSİAD raporundan alınmıştır.)

1980 YILI EKONOMİK KARARLARI

18 Ocak

İsviçre'ye olan 75 milyon SF (47 milyon \$)lık borcun ertelenmesini sağlayan anlaşma imzalandı.

25 Ocak

ABD Doları 70 TL. oldu. (Gübre ve zirai ilaçlar için kur 55 TL.)

İthalatta damga vergisi %25'ten %1'e düşürüldü.

Türk parasının kıymetini koruma ile ilgili 18 sayılı karar yürürlükten kaldırıldı.

Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu kuruldu.

Organizasyon ile ilgili tedbirler:

- Koordinasyon Kurulu
- Para Kredi Kurulu
- Başbakanlık Yabancı Sermaye Dairesi
- Başbakanlık Teşvik ve Uygulama Dairesi (TUD) kuruldu.

İhracatta lisansa tabi maddeler sayısı azaltılmakta, tescil kaldırılmaktadır.

İhracatta ilk defa olarak ihracatın %5'ine ve 40.000 dolarlık ithalat partilerine Türk Parası koruma mevzuatı uygulanmayacaktır.

Fiyat Kontrol Komitesi kaldırılmaktadır.

KİT'lerde temel mal ve hizmetler yeniden tarif edilmiştir. Gübre, kömür, Denizcilik Bankası ve Demiryolları'na devletçe subvansiyon yapılacak, diğer KİT'ler fiyatlarını serbestçe kendileri tespit edeceklerdir.

Gazete kağıdında gümrüklerde alınan bütün vergi ve resimler sığır indirilmekte, subvansiyon büyük ölçüde kaldırılmaktadır.

Garantisiz Ticari Borçlarla ilgili olarak 2 alternatifli yeni bir ödeme şekli getirilmiştir.

Sigarada monopol kaldırılacaktır.

- 29 Ocak Şeker fiyatlarına zam yapıldı.
- Çimento fiyatlarına %52-96 oranında zam yapıldı. Portland çimentosu (dökme) 2.100 TL.dan 3.200 TL.'sına çıkarıldı.
- 30 Ocak Yabancı bankaların Türkiye'de şuba açmaları eskiden 17 sayılı karar çerçevesinde değerlendirilirken 6224 sayılı yasa kapsamına alındı. Böylece 6224 sayılı yasa ile banka şubelerine kârlarını transfer hakkı tanındı.
- 31 Ocak Elektrik fiyatlarına %100 oranında zam yapıldı. Elektrik kws konutlar ve küçük sanayi için 5 TL., ticarethaneler için 6 TL., resmi daireler için 625 kr. olarak belirlendi.
- 6 Şubat İhracatçıların ek süre istemlerinde %60 oranındaki ihracat gerçekleştirilmesi koşulunun aranmayacağı açıklandı.
- 7 Şubat Para ve Kredi Kurulu, tütün ve fındık ihracında destekleme ve fiyat istikrar primini belirledi. Tütünde (10 - 115 TL.), fındıkta ise kesilecek prim (90 - 200 TL.) arasında olacak.
- 8 Şubat Lastik fiyatlarına %47 - %52 oranında zam yapıldı.
- 21 Şubat Pamuk ipliğinden de ihracatta prim alınması kararlaştırıldı.
- Türk Lirasının dış değeri, Norveç Kronu karşısında binde 9, İngiliz Sterlini karşısında binde 5 oranında düşürüldü.
- 22 Şubat Ziraat Bankasının tarımsal kredi limitleri %80-600 arasında artırıldı.
- 26 Şubat Ege tütün baş fiyatı 130 TL. olarak belirlendi. (Artış %86)
- 28 Şubat 1980 Yılı Genel teşvik tablosunda yabancı sermaye yatırım alanlarında gümrük bağımsızlığı geçen yıla göre önemli ölçüde genişletildi.
- 29 Şubat Memur maaş katsayısı 25 olarak belirlendi.
- 3 Mart 1980 Yılı bütçe kanunu yürürlüğe girdi. (756.6 milyar TL)
- Emlak Kredi Bankası, Bağ-Kur ve SSK'nın mesken kredileri artırıldı.
- Ferdi kredi 100 bin TL.dan 200 bin TL.sına
  - Yapı tasarruf kredileri 600 binden 1 milyon TL.sına
  - Bağ-Kur mesken kredisi 275 binden 375 bin TL.sına
  - SSK Mesken kredisi 450 binden 600 bin TL.sına

- 2 Mayıs Tiftik alım fiyatları 600 TL. olarak belirlendi. Maliye Bakanlığının kıdem tazminatının vergilendirilmesi konusunda bir tebliği yayınlandı. Şeker pancarı fiyatı 275 krş. olarak belirlendi.
- 5 Mayıs Haşhaş kapsülü 27-35 TL. olarak tespit edildi. Merinos yapağı ise 187-291 TL. oldu.
- 6 Mayıs Çay fiyatları %66 ile %200 arasında artırıldı.
- 7 Mayıs 17 Sayılı karara ilişkin 4 tebliğ yayınlandı.
- Döviz pozisyonu tutan bankaların döviz ödemelerinde uygulayacakları öncelikler belirlendi.
- Kabul kredili ithalatın kapsamı genişletildi.
- Yurt dışında iş yapan müteahhitler kazandıkları dövizin %10'unu kendi ihtiyaçları için kullanacaklar.
- Bedelsiz kanaldan yapılacak eşya ithalatı en çok 350 DM olacak.
- 9 Mayıs Hollanda'nın OECD çerçevesinde vereceği 21.5 milyon dolarlık kredi anlaşması imzalandı.
- 12 Mayıs İthalat yönetmenliği uyarınca haklarında müeyyide uygulanan sanayici ve ithalatçıların idari takip işlemleri kaldırıldı.
Bitkisel yağ gümrüklerden muaf olarak ithal edilecek.
- 13 Mayıs THY'nın yolcu taşıma ve kargo ücretlerine ortalama %110 zam yapıldı. 1550 TL. olan Ankara-Istanbul 3.250 TL. oldu.
Anonim ve limited şirketlerin kanuni ihtiyatları karşılığı olarak bulundurdukları Devlet iç istikraz tahvillerini 1980 mali yılında rehin etme ve teminat gibi işlemlerde kullanabileceklerine dair tebliğ açıklandı.
- 14 Mayıs Gümrükte bekleyen ve haklarında kovuşturma açıldığı için gümrüklerdeki mallarını çekemeyen sanayici, ithalatçı ve mutemet firmalar aleyhindeki idari müeyyide ve takip işlemleri kaldırıldı.
- 16 Mayıs Yurt dışında müteahhitlik hizmetleri yapan Türk firmalarına yardımcı olmak üzere Bakanlıklar arası Destekleme ve Geliştirme Kurulu oluşturuldu.
Fransa ile 420 milyon franklık yeni kredi anlaşması ile 264 milyon franklık borç erteleme anlaşması imzalandı.

5	Mart	Türk Lirası 10 yabancı para karşısında %0.9 ile %5.8 arasında değer kazanırken, Kanada doları karşısında %1.3 oranında değer kaybetti.
10	Mart	İngiltere'ye olan borçların 17 milyon dolarlık bölümünü erteleyen anlaşma onaylandı.
18	Mart	İlaç fiyatlarına %52 oranında zam yapıldı.
19	Mart	İhracatta prefinansman kredilerinin kullanımını kolaylaştıran hükümlere açıklık getirildi.
20	Mart	25 Mart tarihinden önce kazanılmış ancak yetkili bankalara satılmamış ihraç dövizleri hakkında başlayan yasal işlemler affa uğradı. Tescil ve lisansa bağlı malların ihracatındaki kur farkları özel hesapta toplanacak.
21	Mart	Türk Lirası başlıca paralar karşısında %1.2 ile %5.5 arasında değişen oranlarda değer kazandı.
3	Nisan	Türk Lirası ABD Doları karşısında %5 oranında devalüe edildi. Alman Markı karşısında ise binde 43 oranında değer kazandı. (Alman markı 40 lira 49 krş. iken 37.60 TL, ABD doları ise 70 lira iken 73.70 TL. oldu.)
4	Nisan	İhracatı teşvik belgesi yayınlandı. İhracatçıya, yaptığı ihracatın FOB bedelinin %60'ı kadar döviz tahsis edilecek.
7	Nisan	Petrol ürünlerine %13 ile %33 oranında zam yapıldı. - Norman benzin 33 TL.sından 38 TL.ya - Süper benzin 37 TL.sından 42 TL.ya - Gazyağı-Motorin 20.50 TL.dan 23.50 TL.ya çıktı.
14	Nisan	ABD'den sağlanan 98 milyon dolarlık yardıma ilişkin anlaşma onaylandı. Türk Lirası 14 para karşısında %0.2 ile %4 arasında değer yitirdi. Alman markı 38.80 TL.ya çıktı.
17	Nisan	OECD ülkelerinden 1 milyar 161 milyon dolar kredi sağlandı.
21	Nisan	Türk Lirası 13 para karşısında %1.1 ile %3.7 arasında değer kaybetti. Alman markı 39.82 TL. oldu.
29	Nisan	İspanya'ya olan 3 milyon dolarlık borcun ertelenmesini öngören anlaşma onaylandı.
30	Nisan	Türk Lirası dolar dışında 15 yabancı para karşısında %0.8 ile %23.8 arasında değer kaybetti. Alman markı 41.50 TL. ya yükseldi.

17 Mayıs	Şeker fiyatlarına %47-60 oranında zam yapıldı.
24 Mayıs	NATO ortak fonundan karşılanarak yapılmış olan ithalattan gümrüklere gelmiş olanlardan kur farkı tahsil edilmemesi, Pamuk ve üzüm ihraç edenlerden kg. başına 12-15 TL. daha az prim alınması kararlaştırıldı.
30 Mayıs	Türkiye ile İngiltere arasında 35 milyon dolarlık kredi anlaşması imzalandı. Yabancı Sermaye Kararnemesinin üçüncü maddesinde değişiklik yapılarak, yabancı sermaye sabit yatırımı ile iştirak miktarlarındaki alt sınırlar kaldırılmış, iştirak edebileceği yatırım sahaları genişletilmiştir. Petrol aramaları hakkındaki kararda değişiklik yapılmıştır. Garantisiz ticari borçların tasfiyesine dair 8/176 sayılı karar kaldırılmış ve bu konuda yeni bir düzenleme yapılmıştır. Döviz borçlarının kapsamı 30.6.1979'dan 31.12.1979'a kadar genişletilmiş, dövizle geri ödemelerde ABD doları dışındaki bazı dövizlerin kullanılma imkanı getirilmiş ve %7 olan tek faiz oranı %3 ile %8 arasında değişen oranlarda tespit edilmiştir. Türk parası ile geri ödemelerde bazı kolaylıklar getirilmiştir.
2 Haziran	İhracatın özendirilmesi amacıyla alınan yeni bir kararla, ihracatçılara Doğu Bloku dışına yaptıkları ihracat için hiçbir merciden belge almaksızın banka kredisi kullanabilme yolu açılmıştır. Bu karardan yararlanacak ihracat tescile tabi olmayan serbest döviz karşılığı yapılacak ihracattır. Buğday taban fiyatı ortalama 10.50 TL. olarak belirlendi. (artış %98)
4 Haziran	Faiz oranları serbest bırakıldı. Uygulama 1 Temmuz'dan itibaren yürürlüğe girecektir. Altı ay ile iki yıla kadar vadeli hamiline yazılı mevduat sertifikası çıkarılabileceği açıklandı. KİT'lerin ve Hazine'nin Merkez Bankasından talep ettikleri kredi faiz oranları yükseltildi. (%1-%5'ten %10'a çıkarıldı.)
9 Haziran	Türk Lirası 16 yabancı para karşısında %5.8 ile %9.6 oranında değer kaybetti. 70 TL. olan dolar 78 TL. oldu. Alman markı 41.51 liradan 43.97 TL.ya çıktı

		Devletçe işletilmesi kararlaştırılan maden sahalarının eski hak sahiplerine iadesi kararlaştırıldı.
11	Haziran	İçki ve sigara fiyatlarına %23-40 oranında zam yapıldı.
13	Haziran	Petrol ürünlerine zam yapıldı. Normal benzinin fiyatı %13.1 artarak 38.00 TL'dan 43.00 TL'ya çıktı. Süper benzin %14.2 artarak 42 TL'dan 48 TL'ya yükseldi. Gazyağı ve motorin 23.50 TL'dan 26.00 TL'ya çıktı.
14	Haziran	Yatırımların teşviki ve yönlendirilmesi ile ilgili yeni bir tebliğ yayınlanmıştır. Fransa ile imzalanan 100 milyon dolarlık kredi anlaşması onaylandı. Fransa'ya olan borçlarımızın ertelenmesini öngören anlaşma yürürlüğe girdi.
18	Haziran	IMF yönetim kurulu, Türkiye'ye üç yıllık bir standby düzenlemesi karşılığında 1.6 milyar dolarlık kredi anlaşmasını onayladı.
21	Haziran	1980 İthalat rejimine ek karar ile ithalat listelerinden yapılacak ithalata yatırılacak teminatların döviz tahsisi, diğer yarısının da ithal müsaadesine bağlanma talebi sırasında yatırılmasına izin verildi.
24	Haziran	Faizler konusunda hazırlanan ortak metin Ankara'da 8 banka tarafından imzalandı. Kısa vadeli kredilere %28, 5 yıldan fazla vadeli kredilere %34 oranında faiz uygulanacak.
25	Haziran	Japonya Türkiye'nin 85 milyon dolarlık borcunu erteleme kararı aldı.
27	Haziran	Garantisiz ticari borç erteleme anlaşmasının Türk Lirası ile ödemeyi kabul bölümünde değişiklik yapıldı. Avrupa Konseyi İskan Fonu Türkiye'ye 30 milyon İsviçre Frangı tutarında kredi açtı. Danimarka ile imzalanan kredi ve Avusturya ile imzalanan borç erteleme anlaşmaları onaylandı.
1	Temmuz	Bankalar vadeli mevduat ve krediler için uygulayacakları faiz oranlarını belirlediler. Merköz Bankası reeskont ve avans işlemlerine uygulayacak faiz oranlarını yeniden düzenledi.

- Avrupa Konseyi iskan fonundan sağlanan 20 milyon İsviçre Frangı tutarındaki krediye ilişkin anlaşma onaylandı.
- SSK konut kredisinden yararlanma esasları yeniden düzenlendi.
- 2 Temmuz Yapağı destekleme fiyatları yeniden düzenlendi. (Ortalama %60 zam yapıldı.)
- Yolcu beraberinde getirilen eşyalar ile posta yoluyla getirilen eşyalar için ödenecek vergi ve resimler yeniden düzenlendi.
- 3 Temmuz İhracatçılara bazı yeni kolaylıklar sağlandı.
- 4 Temmuz İngiltere'nin OECD çerçevesinde Türkiye'ye verdiği 15 milyon sterlinlik krediye ilişkin anlaşma onaylandı.
- Teşvik önlemlerinden yararlandırılan ihracatçının taahhüdünü yerine getirmesine ilişkin denetimde bankaların sorumluluğu artırıldı.
- 7 Temmuz Yerli ham petrolün varili için 31.15 dolar fiyat saptandı.
- 10 Temmuz Emekli çekleri karşılığı bankaların açtığı kredilere uygulanacak faiz oranları %20'yi geçmeyecek
- 15 Temmuz Türk Lirasının dış değeri dolar dışındaki yabancı paralar karşısında düşürüldü. Alman markı 43.97 krş. tan 44.75 krş.a yükseltildi.
- 16 Temmuz Matbaa ve yazı kağıtları ile krome kartonun gümrük vergisi muafiyeti indirildi.
- Avusturya'dan 20 milyon dolarlık kredi sağlandı.
- Hollanda'dan 43 milyon florin tutarında kredi sağlandı.
- 18 Temmuz İşçi kıdem tazminatlarının vergilendirilmesine ilişkin esaslar yeniden düzenlendi. Kıdem tazminatının 24 aylık tutardan fazla olan bölümü ile kıdem tazminatı dışında kalan ödemeler birleştirilerek gelir ve mali denge vergisine tabi tutulacak.
- İhracatı teşvik kararında uygulamaya yönelik bir tebliğ yayınlandı. Döviz tahsis edilen ihracatçılar üretimde kullanacakları malların ithalatını ihracat yükümlülüklerini yerine getirdikten sonra da yapabilecekler.

21 Temmuz	Taksitli satış koşulları değiştirildi.
23 Temmuz	Özel sektör tahvil faizleri yükseltildi. Un ve buğday ihracatından kilo başına 2 TL. destekleme ve fiyat istikrar primi kesilmesi kararlaştırıldı.
24 Temmuz	Yatağan ve Yeniköy termik santralleri için Polonya'dan 240 milyon dolar kredi sağlandı. Türkiye'nin 3 milyar doları bulan dış borçlarının er-telenmesine ilişkin iki anlaşma Paris'te imzalandı.
25 Temmuz	Danimarka'nın OECD çerçevesinde açtığı 5 milyon do-larlık kredi onaylandı.
28 Temmuz	İhracat gelirlerini artırmak amacıyla 17 ihraç ürünü için %5 oranında geçici vergi iadesi uygulanması ka-bul edildi. Devlet tahvilleri faiz oranları net %20'ye çıkarıldı.
29 Temmuz	Avrupa Konseyi İskan Fonu'ndan sağlanan 30 milyon DM'lık krediye ilişkin anlaşma onaylandı.
4 Ağustos	Garantisiz ticari borçların fason imalatı yolu ile ödenmesinde uygulanacak usul ve esaslar belirlendi.
5 Ağustos	Türk Lirası 9 yabancı para karşısında değer kaybetti. Dolar 80.00 TL. oldu.
6 Ağustos	Batı Almanya'nın OECD nezdinde Türkiye'ye vermeyi taahhüt ettiği 460 milyon DM'lık krediye ilişkin an-laşma imzalandı. Pamuk ve üzüm ihracatında uygulanan geçici destekleme prim süresi uzatıldı. Pamuk ipliğinde prim kilo için 10 liraya indirildi. Antep fıstığına uygulanan yeni ihracat primleri belir-lendi. 150-400 TL./kg. olan ihracat primi 50-100 TL/kg ma düşürüldü.
7 Ağustos	Çekirdeksiz kuru üzüm taban fiyatı 85 TL olarak belir-lendi.
8 Ağustos	Merkez Bankası tahvil ve altın üzerine avans işleme-rindeki faiz oranını %15.75'e çıkardı.
19 Ağustos	Destekleme alımlarından yararlanan ürünlerin tescile tabi tutulması kararlaştırıldı.

20 Ağustos	Ertelenen gümrük vergi ve resimlerinden alınacak faiz oranları yeniden belirlendi.
1 Eylül	Bitkisel yağ fiyatları serbest bırakıldı. Bitkisel yağ fiyatlarında istikrar sağlamak için Merkez Bankası nezdinde yeni bir fon kuruldu.
2 Eylül	Ayçiçeği tohumu taban fiyatı 30 lira olarak belirlendi. Nötralize pamuk, ham ayçiçek, soya, koko ve palm yağları toptan satış fiyatı 65 TL. olarak belirlendi. Petrol şirketlerinin 1 Ocak 1977 - 25 Ocak 1980 tarihleri arasında yaptıkları ithalatta ortaya çıkan kur farklarının ödenmesine ilişkin Bakanlar Kurulu kararı yayınlandı.
3 Eylül	AYB tarafından Karakaya Barajı için verilen 78 milyon dolar tutarındaki krediye ilişkin anlaşma Bakanlar Kurulu tarafından onaylandı.
4 Eylül	İncir ihracatında dolar başına 8 Lira prim alınacak.Yer fıstığı taban fiyatı 70 TL. oldu. Seka ürünlerine zam yapıldı. 111.500 TL. satılan beyaz pelur kağıdın tonu 150.000 TL. çıkarıldı.
7 Eylül	Dünya Bankasından V hayvancılık projesi için 51 milyon dolar kredi sağlandı.
8 Eylül	Kuru incir taban fiyatı 5 TL.olarak belirlendi. Kuru üzüm taban fiyatı 40 TL.olarak belirlendi. Antep fıstığı taban fiyatı 300 TL.olarak belirlendi.
9 Eylül	Vergi tecillerinde uygulanan faiz oranı %18'den %20'ye çıkarıldı.
11 Eylül	1977 ve daha önceki yıllar ürünü tütün ihracatında alınan destekleme fiyat istikrar primi 1 dolar için 20 TL. olarak yeniden belirlendi. Zirai Donatım Kurumunun gübre üreticisi firmalardan aldığı gübre fiyatları %50 dolayında artırıldı.
12 Eylül	Avrupa Konseyi İskan Fonundan Batıkent projesine 20 milyon İsviçre Frangı tutarında kredi sağlandı. Sıfır vergi iadesi listesine, kitre rafine yağlar, sodyum karboksi metil, selüloz ve fındık eklendi.

- 16 Eylül Tüm grev ve lokavtlar ikinci bir karara kadar ertelendi.
- 17 Eylül Ek ücret ve yan ödemelere %70 oranında ve avans niteliğinde ek ödeme yapılması ile ilgili bir genelge yayınlandı.
- Maliye Bakanlığına 2 ve 3 tertip Hazine bonusu çıkarma yetkisi verildi.
- 18 Eylül Federal Almanya İçişleri Bakanlığı tarafından Türk Emniyet teşkilatı için sağlanacak 1 milyon DM'lık teçhizat yardımına ilişkin anlaşma onaylandı.
- 19 Eylül Anlaşmalı ülkeler ile ihracatın tescile tabi tutulduğu ülkelere yapılacak ihracattan kazanılan dövizlerde, ihracatçının kendi ithalatı için kullanılacağına dair tebliğ yayınlandı.
- 22 Eylül Şeker fiyatlarına %20 ile %27 oranında zam yapıldı.
- Gübre fiyatlarına %9 ile %66 oranında zam yapıldı.
- Petrol ürünlerine %12 ile %19 arasında zam yapıldı. Normal benzin 48 TL., süper benzin 53 TL., gazyağı ve motorin 31 TL. oldu.
- 25 Eylül Akaryakıt ana depo fiyatları ile LPG bayi kârları belirlendi.
- 29 Eylül Hükümet programı açıklandı. Programda ekonomik alanda 24 Ocak kararlarının tamamlayıcı düzenlemeler ile sürdürüleceği belirtildi.
- Merkez Bankasının tarım ve küçük sanayi kesimine açılan reeskont ve avans kredileri faiz oranları düşürüldü.
- Bankalar, plasmanlarının %15'ini sınai ürün ihracatı ile ilgili kredilere ayıracaklar.
- 30 Eylül Ham yağ toptan satış fiyatları serbest bırakıldı.
- 1 Ekim Güvenoyu alan hükümet programı yayınlandı.
- İhracatı teşvik belgesi alanların teminatları, ihracatı gerçekleştirdikleri oranda serbest bırakılacağına dair tebliğ yayınlandı.
- 2 Ekim İstanbul, Kocaeli gibi ileri bölgelerde yapılacak tevsi yatırımları %75 ihracata dönük olmaları halinde diğer şartlar aranmaksızın teşvik edileceğini belirten bir tebliğ yayınlandı.
- Navlun bedellerinin yurda getirilmesi de ihracat sayılacak.

- 6 Ekim Milli Güvenlik Konseyi kararına göre toplu iş sözleşmesi sona eren işyerlerinde çalışan bütün işçilere %70 avans ödemesi yapılacak.
- 8 Ekim Kok kömürü ve kok tozu fiyatlarına zam yapıldı. Demir-çelik koku fiyatları 2 kat, gazhane kokunun fiyatları da %20 oranında yükseltildi.
- 9 Ekim İkinci petrokimya kompleksi için Abu Dhabi İktisadi Kalkınma Fonundan 27 milyon dolar kredi sağlandı.
- 11 Ekim Afşin-Elbistan projesinin maden stok sahası ekipmanları için sağlanan 17 milyon DM tutarındaki B.Alman KFW kredisi bakanlar kurulunca onaylandı.
- Türk Lirası, 16 yabancı para karşısında %0.1 ile %4.9 arasında değer kaybına uğradı. 1 ABD doları 82.70 TL. oldu.
- 13 Ekim Sümerbank ve Demir-çelik ürünlerine zam yapıldı. Sümerbank ürünlerine %5 ile %25 oranında, demir-çelik mamullerine %15 oranında zam yapıldı.
- 14 Ekim Çimento fiyatlarına %25 zam yapıldı. Tonu 3.600 TL.olan N.portland çimento 4500 TL. oldu.
- 15 Ekim Un ve buğday ihracından alınmakta olan destekleme ve fiyat istikrar primleri yeniden belirlendi.
- Avusturya ile imzalanan 36.8 milyon Avusturya Şilinlik borç erteleme anlaşması onaylandı.
- 16 Ekim SEKA, kağıt türlerine %13.8 ile %25 arasında zam yaptı.
- 17 Ekim Çerezlik yer fıstığı için 70 TL., kolza ve yağ şalgamı için ise 22 TL. taban fiyatı verildi.
- İsviçre ve Kanada ile kredi anlaşması imzalandı. (Her iki anlaşmanın toplamı 37 milyon dolar)
- 23 Ekim 1475 sayılı iş kanunu ve 845 sayılı deniz iş kanunu çerçevesinde ödenen kıdem tazminatlarını yeni esaslara bağlayan kanun Resmi Gazete'de yayınlandı.
- 25 Ekim Türkiye'nin ABD'ye olan toplam 350 milyon dolarlık borcunun ertelenmesine ilişkin anlaşma imzalandı.
- 1980-1981 dönemi ihracat rejimi kararı ve ihracat yönetmeliği yayınlanarak yürürlüğe girdi. Buğday unu ve kütulu zeytinyağı ihracı serbest bırakıldı.

- 26 Ekim Türk Lirası ABD doları karşısında %2.5 oranında devalüe edildi. 1 ABD doları 82.70 TL.sından 84.80 liraya yükseltildi.
- Fındık, çekirdeksiz üzüm, pamuk, pamuk ipliği ve tütünden alınan fiyat istikrar primleri %7.4 ile %33.3 oranında artırıldı.
- Tarımsal ürünlerin ihracatının geliştirilmesi ve bu amaçla bir fon kurulmasına ilişkin yönetmelik yeniden düzenlendi.
- 28 Ekim Devlet Yatırım Bankası istikrazlarının faiz oranı %20 olarak tespit edildi.
- 2 Kasım Türk-Macar ekonomik işbirliği karma komitesinin üçüncü dönem protokolu Bakanlar Kurulunca onaylandı.
- 3 Kasım UNDP ile imzalanan hidrolik ramble projesinin revize anlaşması onaylandı.
- 4 Kasım TUD ile Merkez Bankası arasında ihracatı teşvik kararının uygulama esaslarını belirleyen bir protokol düzenlendi.
- 21 Ticaret anlaşması ile bir ticaret ve ödeme anlaşmasının yürürlük süresi uzatıldı.
- 7 Kasım Belçika'dan sağlanan 300 milyon Frank tutarındaki krediye ilişkin anlaşma onaylandı.
- Türk Lirasının değeri 16 para karşısında yeniden belirlendi.
- Bazı maddelerin fiyat istikrar primleri yeniden tespit edildi.
- 8 Kasım OECD çerçevesinde imzalanan ve bir kısım borçlarımızın ertelenmesini öngören tutanak onaylandı.
- 9 Kasım Avrupa Yatırım Bankasından 4 milyon hesap birimi kredi sağlandı.
- 10 Kasım İtalya'dan 25 milyon dolarlık kredi sağlandı.
- 11 Kasım OECD'den 1980 için taahhüt edilen 1.161 milyon dolarlık krediden 504 milyon dolarlık bölümü için anlaşmalar imzalandı.
- Donyağı ithalatı serbest bırakıldı.

- 12 Kasım Para Fonu ve Dünya Bankası sermayesine Türkiye'nin katılma paylarının artırılmasını öngören ve hükümete yetki veren yasa Milli Güvenlik Konseyince onaylandı.
- Vergi tecil işlemlerinde %24 faiz uygulamasına ilişkin tebliğ yayınlandı. Uygulama 1 Kasım 1980 gününden itibaren başlayacaktır.
- 13 Kasım Türkiye - Sudan Ticaret Anlaşması onaylandı.
- 14 Kasım Zeytinyağı taban fiyatı 125 lira olarak tespit edildi.
- Yağ ithali yeni esaslara bağlandı, ithalatta teminat oranı %1'e indirildi.
- 15 Kasım Afşin-Elbistan Projesi için Batı Almanya'dan sağlanan 11.4 milyon DM'lık KWF kredisi Bakanlar Kurulunca onaylandı.
- 16 Kasım Yabancı sermaye çerçeve kararı ile daha önce sadece Arap ülkelerine tanınmış olan bazı imkanlar bundan böyle tüm ülkeler için geçerli olacak.
- 17 Kasım 600 milyon marklık Türk-Alman özel askeri yardım anlaşması imzalandı.
- Japonya'ya olan Devlet ve Garantili Ticari borçlarımızı erteleyen anlaşma onaylandı.
- 19 Kasım Avrupa Yatırım Bankasınca Türkiye'ye açılan 13.5 milyon dolarlık krediye ilişkin anlaşma Bakanlar Kurulunca onaylandı.
- 20 Kasım Finlandiya Hükümetinden OECD çerçevesinde sağlanan 3.5 milyon dolarlık krediye ilişkin anlaşma imzalandı.
- Dünya Bankası yönetim kurulu, Türkiye'ye 162 milyon dolar kredi açılmasını onayladı.
- Boğazlardan giriş ve çıkış ücretleri artırıldı.
- Ticaret Bakanlığı, fındık ihracatı için asgari fiyat belirledi.
- 28 Kasım Vergi yasalarında değişiklik yapan tasarıların altısı Milli Güvenlik Konseyinde kabul edildi.
- Motorlu Kara Taşıtları Vergisi
  - Finansman kanununun taşıt alım vergisine ilişkin maddeleri
  - Amme alacaklarının tahsil usulü kanunu

30 Kasım	1981 Yılı programının Yatırımların, İhracatın ve Döviz Kazandırıcı Hizmetlerin Teşviki ve Yönlendirilmesine ait hükümleri ile Genel Teşvik Tablosu yürürlüğe girdi.
1 Aralık	Türkiye ile Somali arasında ekonomik ve teknik işbirliği anlaşması imzalandı. 1981 yılı konsolide bütçesi 1.581.084 milyon lira olarak bağlandı.
3 Aralık	Türkiye-Demokratik Alman Cumhuriyeti, karma ekonomik komisyonunca düzenlenen protokol Bakanlar Kurulunca onaylandı.
4 Aralık	ABD Hükümetinden OECD çerçevesinde alınacak 200 milyon dolarlık ekonomik yardım anlaşması imzalandı.
8 Aralık	Milli Güvenlik Konseyi 4 vergi kanunu değişiklik tasarısını daha kabul etti. - 1318 sayılı Finansman Kanununun bina inşaat vergisine ilişkin maddeleri - Emlak vergisi kanunu - Veraset ve intikal vergisi kanunu - Emlak Alım vergisi kanunu
10 Aralık	Türk Lirası %1.5 oranında devalüe edildi. 1 ABD doları 89.25 TL. oldu. Markın değerinde değişiklik yapılmadı. Bakanlar Kurulu, Japon denizaşırı ekonomik işbirliği fonu ile imzalanan borç erteleme anlaşmalarını onayladı.
14 Aralık	Amerikan Ekspresin Türkiye'de şube açmasına ilişkin kararname yürürlüğe girdi.
18 Aralık	Merkezi Lüksemburg'da bulunan "Bank of Credit and Commerce International Limited" Türkiye'de şube açmak için Bakanlar Kurulundan gerekli izni aldı.
20 Aralık	Yurda getirilmesi mecburi olmayan dövizler için yüksek faizli yeni bir hesap oluşturuldu. Türk Lirasına çevriler döviz Tevdiat Hesapları adlı yeni hesaba yatırılacak dövizlerin kaynağı araştırılmayacak.
21 Aralık	Yuvarlak demir satışları serbest bırakıldı.
24 Aralık	İtalya'nın OECD çerçevesinde verdiği 25 milyon dolarlık krediye ilişkin anlaşma onaylandı.

27 Aralık	<p>Milli Güvenlik Konseyi 4 kanun tasarısını kabul etti.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Gelir vergisi kanununda değişiklik yapılmasına ilişkin kanun - Kurumlar Vergisi kanununda değişiklik yapılmasına ilişkin kanun - Süresi sona eren toplu iş sözleşmelerinin sosyal zorunluluk hallerinde yeniden yürürlüğe konulması hakkındaki kanun - 5432 sayılı TC Emekli Sandığı kanunu ile 1005 ve 2150 sayılı kanunlar
29 Aralık	<p>Dünya Bankasından sağlanan 75 milyon dolar tutarındaki krediye ilişkin anlaşma onaylandı.</p>
31 Aralık	<p>AET ülkelerine uygulanan ithalat gümrük vergisinde yapılması gereken %10'luk indirim ertelendi.</p> <p>Garantisiz ticari borçların tasfiyesi ile ilgili kararda bazı değişiklikler yapıldı.</p> <p>Milli Güvenlik Konseyi 4 yeni kanun tasarısını kabul etti.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Harçlar kanunu - Damga vergisi kanunu - Sağlık personelinin tazminat ve çalışma esaslarına ilişkin kanun - Vergi usul kanunu <p>Maliye Bakanlığı damga vergisinin makbuz karşılığı ödenmesine ilişkin bir tebliğ yayınladı.</p>

EK-2

(14 Ocak 1982 tarihli TÜSİAD raporundan alınmıştır.)

1981 YILI EKONOMİK ÖNLEMLERİ

1 Ocak	- Demir Çelik ürünlerine yüzde 30 oranında zam yapıldı. Yuvarlak demirin tonu (5.265 TL. - 5.500 TL) arasında değişiyor. - Pik demiri, sac, levha ve teneke fiyatlarına ortalama yüzde 8 oranında zam yapıldı. - Sümerbank mamullerine yüzde 5-15 oranında zam yapıldı.
4 Ocak	- Garantisiz ticari borç ödeme anlaşmasında "Türk Lirası ödemeyi teşvik" amacıyla düzenleme yapıldı. - 1981 yılı ithalat rejimi, Ticaret Bakanı Cantürk tarafından açıklandı. Teminat oranları yeniden belirlendi. Montaj sanayii talimatı değiştirildi. - OECD çerçevesinde ABD'ye olan toplam 356.4 milyon dolarlık borcun ertelenmesine ilişkin anlaşma Bakanlar Kurulu'nca onaylandı.
5 Ocak	- Türkiye ile SSCB'nin 1981 yılı içersinde uygulayacakları Ticaret Protokolü yayınlandı.
14 Ocak	- Hükümetimiz ile AET ve UNDP arasında imzalanan Trans-Avrupa Kuzey-Güney Ortayolu projesi onaylandı.
15 Ocak	- Maliye Bakanlığı'nın Tahsilat Genel Tebliği yayınlandı.
21 Ocak	- Hollanda'ya olan 4.9 milyon Florin'lik borcumuzun ertelenmesine ilişkin anlaşma Bakanlar Kurulu'nca onaylandı.
27 Ocak	- Yüksek Hakem Kurulu'nun süresi sone eren toplu iş sözleşmeleriyle ilgili tebliği yayınladı. - Türk Lirasının değeri yüzde 3 ile yüzde 4.5 oranında düşürüldü. 1 ABD doları 91.90 TL. oldu. - Soya fasulyesi taban fiyatı 40 TL. olarak belirlendi.
28 Ocak	- Borsa rayici olmayan yabancı paraların, 1980 yılı için yapılacak değerlemelerine esas olacak kurlara ilişkin Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği yayınlandı.
29 Ocak	- Para ve Kredi Kurulu, fındık ihracında alınmakta olan destekleme ve fiyat istikrar primlerini yüzde 8.2 ile yüzde 8.7 oranında artırdı. - Orman ürünlerinin ihracatçılara tatbik edilecek fiyatları belirlendi.
31 Ocak	- Para ve Kredi Kurulu'nun zeytinyağı ve tütün ihracında alınmakta olan destekleme ve fiyat istikrar primlerine ilişkin tebliği yayınlandı. Zeytinyağı ihracatı, destekleme ve fiyat istikrar primi dışında bırakıldı. 1977 ve daha önceki yılların tütün ürünü ihracatında dolar başına 20 TL. alınacak. - Gelir Vergisi Genel Tebliği yayınlandı.

1	Şubat	- Türkiye ile ABD arasında savunma ve ekonomik alanda işbirliğinde bulunulmasına dair anlaşma onaylandı. - Kamu hizmetlerinde tasarruf sağlayıcı ve maliyeti azaltıcı tedbirler talimatı yayınlandı.
3	Şubat	- Avusturalya'ya olan 6.4 milyon dolar borcumuzun ertelenmesine ilişkin anlaşma imzalandı.
4	Şubat	- Merkez Bankası'nın bankalara uyguladığı faiz oranları ve faiz farkı ödeme oranları düşürüldü. Altı aydan uzun vadeli mevduatların munzam karşılık oranı yüzde 30 olarak belirlendi. - Ham kurşun ve kurşun ithaline yüzde 1 gümrük uygulaması bir yıl uzatıldı.
5	Şubat	- Türk Lirası ABD doları karşısında yüzde 4.4 oranında değer kaybetti. 1 ABD doları 95.95 TL. oldu. - Genel bütçe vergi gelirlerinden belediyelere yüzde 5, il özel idarelerine yüzde 1 pay verilmesine ilişkin kanun yayınlandı. - Tütün ihracatında alınmakta olan destekleme ve fiyat istikrar primleri yüzde 11.8 ile yüzde 12.8 arasında artırıldı.
7	Şubat	- Finlandiya'dan sağlanan 3.5 milyon dolarlık krediye ilişkin anlaşma Bakanlar Kurulu'nca onaylandı. - Para Kredi Kurulu, fındık ihracatında uygulanmakta olan Destekleme ve Fiyat İstikrar Primlerini yeniden belirledi.
9	Şubat	- Ekonomik İşler Yüksek Koordinasyon Kurulu kuruldu.
11	Şubat	- Norveç'e olan 115 milyon Norveç Kronu (27 milyon dolar) tutarındaki borcumuzun ertelenmesine ilişkin anlaşma imzalandı. - Türkiye - Libya Karma Ekonomik Komisyonu Toplantısı sonunda imzalanan protokol onaylandı.
15	Şubat	- Türkiye - Hollanda Bilimsel Tarım Araştırmaları sahasında işbirliği anlaşması onaylandı. - Reeskont ve avans işlemlerinde uygulanan faiz oranlarının yeniden düzenlenmesine ilişkin Merkez Bankası Tebliği yayınlandı. - Faiz farkı ödeme oranlarında bazı değişiklikler yapıldı.
16	Şubat	- Batı Raman Petrol Üretimi ve Petrol Arama Projeleri için Dünya Bankası'ndan sağlanan 87 milyon dolarlık krediye ilişkin anlaşma onaylandı.
17	Şubat	- DPT, yatırımların teşviki ve yönlendirilmesi ile ilgili açıklayıcı bir tebliğ yayınladı.

18	Şubat	- Tütün Destekleme Alımları yeniden düzenlendi. - İhracatı Teşvik Tebliğinde değişiklikler yapıldı. Sıfır vergi iadesi listesinde bal, zift ve şamot eklendi. Bazı yurt içi satışlarla ihracatı teşvik tedbirlerinden yararlanılabilecek.
19	Şubat	- Vergilerin işyerine ilanı ve vergi levhası hakkındaki Maliye Bakanlığı tebliği yayınlandı.
20	Şubat	- Avrupa İskan Fonu'ndan ABANA A.Ş. için sağlanan 8 milyon İsviçre Frangı tutarındaki kredi Bakanlar Kurulu'nca onaylandı.
21	Şubat	- Maliye Bakanlığı, değerli kağıtlar kanunu ve harçlar kanununa ilişkin olarak genel tebliğ yayınladı.
24	Şubat	- MBK, 1981 bütçesini kabul etti. 1981 Mali Yılı Bütçesi 1 trilyon 558.7 milyar TL. olarak bağlandı.
25	Şubat	- Türk Parası Kıymetini Koruma hakkındaki fiyat düzenleme ve destekleme fonu kapsamında bulunan demir-çelik ve çimento ile kağıda ait fiyat farklarının sona ermiş bulunan ödeme süreleri 31 Mart 1981 tarihine kadar uzatıldı.
27	Şubat	- Tütün ihracatından alınmakta olan destekleme ve fiyat istikrar primi yüzde 9.1 - yüzde 10.7 artırıldı.
28	Şubat	- 1981 Mali Yılı Bütçe Kanunu yürürlüğe girdi.
1	Mart	- Lüksemburg'la imzalanan vize harçlarından muafiyet anlaşması Bakanlar Kurulu'nca onaylandı. - Memurların yakacak parası 3.500 liraya çıkarıldı. - Emlak vergisinde değişiklik yapan kanun yürürlüğe girdi.
4	Mart	- AET'nin 10 Ocak - 31 Aralık 1981 döneminde geçerli olmak kaydıyla pamuk ipliği, sair pamuklu dokumalar ve makina hallilerinin kontenjanı belirlendi. - II Sayılı Liberasyon Listesi uygulamasıyla ilgili olarak Ticaret ile Sanayi Bakanlıklarının tebliği yayınlandı.
5	Mart	- Katma Bütçeli kuruluşların 1981 mali yılı bütçe kanunları yayınlandı.
6	Mart	- Ham petrol serbest rekabet emsal fiyatını tesbitle ilgili Bakanlar Kurulu kararı yayınlandı.
7	Mart	- Antakya da ihraç kontrol merkezleri arasına alındı.
8	Mart	- Dünya Bankası yönetim kurulu, 40 milyon dolarlık küçük sanat kredisini onayladı.

- 9 Mart - Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile SSCB Hükümeti arasında imzalanmış olan İskenderun Demir-Çelik Tesislerinin tevsii konusundaki anlaşma Bakanlar Kurulunca onaylandı.
- 10 Mart - Çan'daki inşası planlanan Termik Santralının Keles'te kurulmasına ilişkin olarak Sovyetler Birliği ile yapılan anlaşma onaylandı.
- 11 Mart - Gelir Vergisi peşin ödeme esaslarının tespiti hakkında yönetmeliğin yürürlüğe konulması, Bakanlar Kurulu'nca kararlaştırıldı.
- Gelir Vergisi, 129 Sayılı Genel Tebliği yayınlandı. (Mükelleflerin peşin ödeme miktarları ve esasları tespit edildi.)
- 12 Mart - AET'nin Türk tarım ürünlerine gümrük indirimi uygulamasını öngören yönetmelik yürürlüğe girdi. Zeytin yağı ve domates salçası dışındaki tarım ürünleri 1985 yılından sonra topluluk piyasasına gümrüksüz girebilecek.
- 14 Mart - Bina, inşaat vergisi, Harçlar ve Damga Vergisi kanunlarıyla ilgili genel tebliğler yayınlandı.
- 17 Mart - Maliye Bakanlığı, Devlet İhaleleri genelgesi yayınlandı.
- 19 Mart - Türkiye ile Cezayir Hükümetleri arasında Turizm ve Termalizm alanında işbirliği anlaşması Bakanlar Kurulu'nca onaylandı.
- 309 sıra no.lu gider vergilerine ait ilk madde indirimi tebliği yayınlandı.
- Türk Parasının Kıymetini Koruma hakkındaki 17 Sayılı karara ilişkin seri III. no. 13/5 sayılı tebliğ yayınlandı.
- 20 Mart - Türkiye-Romanya Karma Ekonomik Komisyon Protokolu onaylandı.
- Yabancı devletler, uluslararası kurumlar ve yabancı bankalardan hazinenin ödeme garantisi ile alınacak kredi faizlerindeki tevkifat oranı sıfıra indirildi.
- İhracat Yönetmeliğininin 70. ve 71. maddelerinde yapılan değişikliklerle ilgili yönetmelik yayınlandı.
- 21 Mart - Amerika Birleşik Devletleri, İsviçre ve Norveç Hükümetlerince OECD çerçevesinde taahhüt edilen kredilerle, hibeye ilişkin anlaşmalar onaylandı.
- Hizmet erbabına ait Ocak ve Şubat ücret farkları Mayıs ve Haziran aylarında ödenecek.

- 22 Mart
- 492 sayılı harçlar kanunu ile bu kanunu değiştiren 1137 sayılı kanun ve 2345 sayılı kanunlarda değişiklik yapıldı.
  - Tahsilatın hızlandırılması hakkındaki kanun yürürlüğe girdi.
  - Türkiye ile İngiltere ve İrlanda Hükümetleri arasındaki ticari borçlara ilişkin anlaşma Bakanlar Kurulu'nca onaylandı.
  - Türk Lirası, ABD dolarına karşı 30 krş değer kazandı ve (yüzde 0.3'lük) değer kazanımı ile 95.65 liraya çıktı.
- 25 Mart
- Taksitli satışların serbest bırakılmasına ilişkin tebliğ yürürlüğe girdi.
  - II Sayılı Liberasyon listesine 5 mal eklendi. Serbest döviz anlaşmalı ülkelere Sudan, Bangladeş, Malezya ve Güney Kore dahil edildi.
  - Finlandiya'ya olan "40 milyon Fin Markı" tutarındaki borcumuzun ertelenmesine ilişkin anlaşma onaylandı.
  - Türk Lirası İtalyan Lireti karşısında yüzde 5 oranında değer kazandı. 100 İtalyan Lireti 920 kuruş olarak belirlendi.
- 28 Mart
- Norveç'e olan garantili ticaret borçlarımızın ertelenmesine ilişkin anlaşma onaylandı.
  - İthalat yönetmeliğinin teminatın geri verilmesine ilişkin maddesinde değişiklik yapıldı.
  - İhracatı Geliştirme Merkezi kurulmasına ilişkin anlaşma onaylandı.
  - Para ve Kredi Kurulu, pamuk ihracında alınmakta olan destekleme ve fiyat istikrar primlerini yüzde 33.3 oranında azalttı.
- 29 Mart
- Karadeniz ekici tütün piyasası, 197 lira baş fiyatla açıldı.
- 30 Mart
- Türk-Sovyet Ekonomik İşbirliği Karma Komisyonu 5'nci toplantı protokol ve ekleri onaylandı.
  - Gümrük yönetmeliğinde değişiklik yapıldı.
- 31 Mart
- Türkiye ile İngiltere arasında Ankara Su Arıtma Tesisleri Finansman anlaşması onaylandı.
  - İş kazaları ve meslek hastalıkları sigortaları prim tarifesi yeniden belirlendi.
- 1 Nisan
- Bakanlar Kurulu, Türkiye'nin İsviçre'ye borçlarının ertelenmesine ilişkin konsolidasyon anlaşmasını onayladı.
  - Fiyat farkı (eskalasyon) kararnameyi yürürlüğe girdi.
- 2 Nisan
- Türkiye ile Hollanda arasındaki sosyal güvenlik sözleşmesinin tadilini amaçlayan sözleşme onaylandı.

- 3 Nisan
- Devlet Denetleme Kurulu kurulması hakkındaki kanun yürürlüğe girdi.
  - Türk Parası Kıymetini Koruma Mevzuatına ilişkin yeni düzenlemeler yapıldı.
    - a) Fiyat Düzenleme ve Destekleme Fonu kurulmasına ilişkin 21 sayılı karar yürürlükten kaldırıldı.
    - b) Bir takvim yılında 250 bin dolardan fazla döviz sağlayan kuruluşların temsilcilerine, yurt dışına çıkmada sınırsız hak tanındı.
  - Türk Parası Kıymetini Koruma hakkındaki 17 sayılı kararda yeni düzenlemeler yapıldı.
- 4 Nisan
- Veraset ilamına dayalı ithalatta değişiklik yapıldı.
  - Fiskobirlik'e serbest piyasadan fındık satın alma yetkisi verildi.
- 5 Nisan
- Emlak Alım Vergisi Kanunu genel tebliği yayınlandı.
- 7 Nisan
- B.Almanya'ya olan borçlarımızın 393 milyon DM'lık bölümünün ertelenmesine ilişkin temel anlaşma onaylandı.
- 8 Nisan
- OECD çerçevesinde İsveç'ten sağlanan 10 milyon dolarlık krediye ilişkin anlaşma onaylandı.
- 9 Nisan
- Ticaret Bakanlığı'nın Türkiye'den AET'ye ihraç edilecek tarımsal ürünlere ilişkin sirküleri yayınlandı. Türk tarım ürünlerinin AET'ye ithalinde uygulanan gümrük vergileri altı yıl içinde tedricen kaldırılacak.
  - Türkiye-Libya Ticaret Komitesi toplantısı sonunda imzalanan protokol onaylandı.
- 15 Nisan
- Türk Lirası, Amerikan doları karşısında yüzde 2.7 değer kaybetti. Amerikan doları 98.20 lira oldu.
- 16 Nisan
- TEK, elektrik satış tarifeleri 1 Nisan 1981'de geçerli olarak yeniden geçerli olmak üzere düzenlendi.
  - Asgari ücret komisyonu kararı yayınlandı. Asgari ücret 10 lira oldu.
- 17 Nisan
- Döviz pozisyonu tutma yetkisi olan bankalar yurt dışında iş alan Türk firmalarına döviz kredisi verebilecek
  - Yurt dışında taahhüt işleri yapan müteahhitler yurda gönderecekleri dövizin yüzde 20'sini kullanabilecek.
- 30 Nisan
- 1981 yılı yağ çay yaprak fiyatı ve alımlarda uygulanacak esaslar açıklandı. Çay yaprağı alım fiyatı kiloda 41 TL. oldu
- 1 Mayıs
- Merkez Bankası, Türk Lirası ile yabancı paralar arasındaki pariteyi ve çapraz kurları hergün tespit ve ilan edecek.

6	Mayıs	- Türk Lirası ABD doları karşısında binde 65 değer yitirerek 100 lira 45 krş. oldu.
15	Mayıs	- Amerikan doları alış fiyatı 102.25 liraya çıktı.
16	Mayıs	- Bankalar, döviz alışlarında yüzde 2'ye kadar komisyon alacaklar.
3	Haziran	- Hububat alım fiyatlarında geçen yıla göre yüzde 48.8 ile yüzde 60 arasında artış yapıldı. - Bütçe Kanununda değişiklik yapıldı.
26	Haziran	- Petrol ürünlerine yüzde 6.7 ile yüzde 7.6 arasında zam yapıldı.
16	Temmuz	- Mevduat sertifikası alması mümkün olmayan gerçek ve tüzel kişilere ödenen faiz üzerinden yüzde 25 vergi kesilecek.
20	Temmuz	- Bütçe yılı takvim yılıyla aynı döneme getirildi.
23	Temmuz	- Merkez Bankası altın ve tahvil üzerine avans işlemlerinde uygulanacak faiz oranını yüzde 18'den yüzde 22'ye yükseltti.
29	Temmuz	- Un ihracında alınan destekleme ve fiyat istikrar primi kilo başına 150 kuruş olarak belirlendi.
30	Temmuz	- Yabancı firmalara garantisiz ticari alacaklarını Türk Lirası yoluyla tasfiye etmeleri için tanınan süre yılbaşına kadar uzatılıyor.
31	Temmuz	- Sermaye piyasası kanunu yayınlandı.
6	Ağustos	- Petrol ürünlerine yüzde 8.7 ile yüzde 6.1 arasında da zam yapıldı. Normal benzinin fiyatı 69 lira, süper benzinin fiyatı 76 lira oldu.
13	Ağustos	- TEK'den enerji satın alan belediye ve köy birliklerinin 1 Temmuz 1981 tarihinden geçerli olmak üzere, elektrik enerjisi satış tarifesi, yeniden belirlendi. Elektriğin kilovatı ortalama 28 krş artırıldı.
19	Ağustos	- Çimento fiyatlarına ortalama yüzde 12 zam yapıldı. - Kütlü pamuk, soya fasulyesi ile ayçiçeği tohumları ve incirin destekleme alım fiyatları açıklandı. Kütlü pamuk 1 kg. 63 lira, ayçiçeği taban fiyatı 40 lira, kuru incir taban fiyatı 65 lira oldu.
25	Ağustos	- Fındık destekleme alım fiyatı 125 lira olarak belirlendi.

26	Ağustos	- Merkez Bankası ihracat kredilerinin faiz oranını yüzde 24.5'den yüzde 27'ye yükseltti.
29	Ağustos	- TMO'nce satın alınacak çizilmemiş haşhaş kapsül fiyatı tespit edildi. (Kışlık kapsül 40 lira, yazlık kapsül 30 lira)
1	Eylül	- Gübre satış fiyatlarına zam yapıldı. Zam oranı, gübre türlerine göre yüzde 43 ile yüzde 67 arasında değişiyor. - Gübre ihracatı serbest bırakıldı.
2	Eylül	- Çekirdeksiz kuru üzüm taban fiyatı 110 lira olarak belirlendi.
12	Eylül	- Kolza ve yağ salgamının destekleme alım fiyatı 34 lira olarak belirlendi.
16	Eylül	- Ödünce para verme işleri hakkındaki kanun (2520 sayılı) da değişiklik yapan yasa yayınlandı. Böylece para ticareti yapan kuruluşların denetimi doğrudan Maliye Bakanlığına bağlandı.
19	Eylül	- 1980 ürünü tütünün ihracında alınacak destekleme fiyat istikrar primi tespit edildi. Beher kg. üzerinden alınan primler (120 - 9 lira) arasında değişmektedir.
23	Eylül	- THY ve Denizcilik Bankası yolcu taşıma ücretlerine ortalama yüzde 50 oranında zam yapıldı.
6	Ekim	- 1447 sayılı menkul kıymetler ve kambiyo borsaları kanununda değişiklik yapılmasına ilişkin kanun yürürlüğe girdi.
12	Ekim	- Alüminyum ve ferrokrom üretiminde kullanılan elektrik ücretlerinde yüzde 50 indirim uygulanacak.
13	Ekim	- Ticaret Bakanlığının yeni kurulacak veya sermaye artırımına gidecek anonim ve limited şirketlerin sermayelerinin dörtte birini bankalara bloke etmeleri ile ilgili işlemleri yeniden düzenleyen sirküleri yayınlandı.
31	Ekim	- Merkez Bankası reeskont ve avans işlemlerinde uygulanacak faiz oranlarında değişiklik yapıldı. TC Ziraat Bankasıyla kullanılan tarım kredi kooperatif kredilerinde yüzde 20.00, tarım satış kooperatifleri kredileri ve diğer Ziraat Bankası tarım kredilerinde yüzde 18.00, T.Halk Bankası kredilerinde yüzde 17.25 faiz uygulanacak.
4	Kasım	- Toz şeker, torbada küp şeker ve küp şeker ortalama yüzde 11 dolayında zam yapıldı.

12	Kasım	- İhracatta kısa vadeli ön finansman kredilerinin uygulama esaslarında değişiklik yapıldı. İhracatta kullanılacak önfinansman dövizlerine en çok yüzde 1.25'e kadar faiz farkı ödenecek.
17	Kasım	- Bankaların mevduat sertifikalarını faiz kuponlu olarak düzenlemeleri ve bankerler veya diğer üçüncü şahıslar aracılığıyla mevduat sertifikası pazarlamaları yasaklandı.
24	Kasım	- Bankalar ihraç ettikleri mevduat sertifikalarına ilişkin bilgileri her hafta Maliye Bakanlığına bildirecekleri açıklandı.
28	Kasım	- Özel sektör kuruluşları sabit ve değişken faizli olmak üzere iki çeşit tahvil çıkarabilecek. - Pamuk ihracında alınan destekleme ve fiyat istikrar primleri yeniden belirlendi.
16	Aralık	- 1981/82 ürünü yerfıstığı destekleme alımlarında kilo başına uygulanacak taban fiyatı 70 lira olarak belirlendi.
22	Aralık	- Garantisiz ticari borçların Türk Lirası ile ödemesi alternatifini seçenler, Türk liralalarını petrol yatırımlarında kullanabilecekler. - AET'ye yapılacak çekirdeksiz kuru üzüm ihracından alınan destekleme ve fiyat istikrar primi 27 liraya yükseltildi.
23	Aralık	- Maliye Bakanlığının menkul kıymetlerin satışına aracılık edenlerin faaliyet sahaları, sermayeleri ve çalışma usullerini kapsayan 2520 sayılı kanuna ilişkin tebliği yayınlandı. - TC Merkez Bankasının faiz farkı ödeme oranları değiştirildi.
24	Aralık	- Doların alış fiyatı 130 lira 35 krş. oldu.
25	Aralık	- Reasürans tekeli hakkında ekli kararın 1.1.1982 tarihinden 31.12.1982 tarihine kadar 10 yıl müddetçe yürürlüğe konulması bakanlar kurulunca kararlaştırıldı. - Süresi 1981 yılında sona eren Toplu İş Sözleşmelerinde İşçi ücretlerine ortalama yüzde 15 oranında zam yapıldı ve ayrıca dört bin lira Seyyanen aylık artışı uygulaması kararlaştırıldı.
28	Aralık	- Sosyal Güvenlik Kurulu kurulması Bakanlar Kurulunca kararlaştırıldı.
30	Aralık	- Akaryakıt fiyatları yeniden düzenlendi. Satış fiyatlarına litre itibarıyla benzine 5 TL., gazyağı, motorin, kalorifer yakıtı ve 5 no.lu fuel-oile 2 lira zam yapıldı. - TEK'den elektrik enerjisi satın alan Belediye ve köylerin satış tarifeleri yeniden düzenlendi.

EK-3

(10 Ocak 1983 tarihli TÜSİAD raporundan alınmıştır.)

1982 YILI EKONOMİK ÖNLEMLERİ

5 Ocak	- Gelir Vergisi Kanununda yapılan değişiklikle, vergi tarifesinin ilk dilimi 1982 için yüzde 40'dan yüzde 39'a düşürüldü. Bir milyon liraya kadar olan gelirlere uygulanacak vergi oranı 1983 için yüzde 35, 1984 için yüzde 30 olarak belirlendi. - Kurumlar Vergisi oranı yüzde 50'den yüzde 40'a düşürüldü. Ticari kazanç sahipleri için gelir vergisi peşin ödeme miktarı 50.000 TL.'sından 30.000 TL.ya indiren kanun tasarıları MGK'ınca kabul edildi.
7 Ocak	- 1982 ihracat rejimi açıklandı.
10 Ocak	- Belediyelerce alınacak çeşitli vergi ve harç miktarları belirlendi.
14 Ocak	- Bakanlar Kurulu ödeme gücünü içinde bulunan banker işlemlerini düzenleyen kanun hükmündeki kararnameyi yayınladı.
19 Ocak	- Toplu konut kanunu uygulama yönetmeliği yayımlandı. Kanundan yararlanacaklara, konut bedelinin yüzde 30 ilâ yüzde 40'ından az olmak üzere kredi verilecek.
20 Ocak	- Tarım, mesleki ve teşvik belgeli tarım kredileriyle ilgili olarak Merkez Bankasınca reeskont ve avans işlemlerinde uygulanacak faiz oranları yeniden belirlendi. Faiz oranları 1 Ocak 1982 itibariyle indirildi.
26 Ocak	- Gider vergisi kanununda bazı değişiklikler yapıldı.
1 Şubat	- Petrol ürünlerine zam yapıldı. Akaryakıt perakende satış fiyatları litre başına 4 TL. ile 1.60 TL. artırıldı. Tüpgaz fiyatlarına da yüzde 4 oranında zam yapıldı. - Sermaye piyasası kanunu yürürlüğe girdi. - Kredi faiz oranlarını düşürmeleri istenen bankalara Merkez Bankasınca yeni kolaylıklar sağlayan Bakanlar Kurulu kararı yayımlandı.
9 Şubat	- İhracatı Teşvik Tebliği yayınlanarak yürürlüğe girdi.
10 Şubat	- Devlet Yatırım Bankasınca çıkarılan tahvillerin bazılarının faiz oranı yüzde 20'den yüzde 30'a yükseltildi.

17	Şubat	- Ege ekici tütün piyasası 240 TL. başfiyatla açıldı. - DYB'nin sermayesi 6 milyar TL.sından 50 milyar TL.sına yükseltilmesi kararlaştırıldı.
19	Şubat	- Kurumlar Vergisi Kanununda yapılan değişiklikler, Kurumlar Vergisi Genel Tebliğiyle açıklandı.
24	Şubat	- 1982 mali yılı bütçe kanunu Resmi Gazete'de yayınlandı.
25	Şubat	- Gelir vergisi genel tebliği yayınlandı.
26	Şubat	- Menkul kıymetleri halka arzolan anonim ortaklıkların sermaye piyasası kanununa göre tabi olacakları hükümler açıklandı.
1	Mart	- Genel bütçeli kuruluşlarla, üniversitelerin 1982 mali yılına ait bütçe kanunları yayınlandı.
2	Mart	- Maliye Bakanlığı tahsilat genel tebliği yayınlandı.
6	Mart	- İhracat belgesi ve ruhsatnamesi, yönetmeliği yürürlüğe girdi.
8	Mart	- Kâr ortaklığı belgelerinde vadeler en kısa 3 ay, en uzun 10 yıl olacak. - 1982 Yatırım Projeleri tespit edildi. Yatırımların sektörlere göre dağılımı ve yatırım tutarları belirlendi. - Kağıt ve pik demire zam yapıldı. Gazete kağıdının tonu 78 bin liradan 88 bin liraya yükseltildi. Pik demire yüzde 30 zam yapıldı.
9	Mart	- Türk Parası kıymetini koruma hakkındaki 25 sayılı karara ek Bakanlar Kurulu kararı yayınlandı.
10	Mart	- Taşkömürü ve briket kömürün FOB/FOW satış fiyatları yeniden tespit edildi.
16	Mart	- Turizm Teşvik Kanunu yürürlüğe girdi.
18	Mart	- Şeker pancarı taban fiyatı kilo başına 5 TL. olarak belirlendi.
19	Mart	- Yatırımların teşviki ve yönlendirilmesi hakkındaki tebliğ yayınlandı.

20	Mart	- Sınai mamul ihracına yönelik ihracatla diğ- er ihracat kredileri faiz farkı ödeme oranları düşürüldü.
21	Mart	- ihracatın finanse edilmesi amacıyla geti- rilecek kısa vadeli pre-finansman kredi- lerinin uygulama esasları açıklandı.
24	Mart	- Sermaye Piyasası Kurulu, ortaklıkların his- se senetlerinin halka satışı ile ilgili ge- nel esasları belirledi.
25	Mart	- Gübre çeşitlerine yüzde 1 ile yüzde 19 ora- nında zam yapıldı. Bazı gübre çeşitlerinin fiyatı ise yüzde 2.7 ile yüzde 8 düşürüldü.
29	Mart	- Türk Parasının kıymetini koruma hakkındaki 17 sayılı karara ilişkin olarak işlenmiş kıymetli maden ihracı ve kıymetli taş itha- latı, turistlerin ve yurt dışında çalışan işçilerin beraberlerinde götürecekleri dö- viz miktarı ve turistik seyahat izniyle ilgili takvim süresinin değiştirilmesi ko- nularında yayınlanan tebliğler yürürlüğe girdi.
3	Nisan	- Belirsiz ücret alan sigortalıların primle- rine esas tutulacak, günlük kazanc 350 liradan 420 liraya çıkarıldı.
4	Nisan	- Vergilemede esas alınacak tarımsal kazanc ölçüleri belirlendi.
7	Nisan	- Altın ticareti yapanlara yeni bir teşvik daha tanındı. 24 ayardan düşük altının ti- careti, Maliye Bakanlığından yetki belgesi alınmaksızın serbestçe yapılabilecek.
11	Nisan	- Sümerbank bazı ürünlerine yüzde 3-20 ara- sında zam yaparken, bazı ürünlerine de yüzde 36'ya kadar indirim yaptı.
18	Nisan	- İthal edilecek gemiler için teşvik belgesi verilirken uygulanacak özkaynak oranları belirlendi. - Türk tarım ürünlerinin AET'ye ihracatında tavizli rejim uygulanacak.
20	Nisan	- Klinker ve çimento fiyatlarına yüzde 17.5 oranında zam yapıldı. Portland çimentosu- nun tonu, fabrika teslim satış fiyatı 5.200 TL.dan 6.100 liraya çıktı.

22	Nisan	<ul style="list-style-type: none"> - İhracatta Vergi İadesi kararında değişiklikler yapıldı. 1983'den itibaren yılda 30 milyon doların üstünde ihracat gerçekleştirenlerin, tüm ihracatına yüzde 10 ek vergi iadesi yapılacaktır. - Linyit ve dumansız yakıt fiyatlarına yüzde 20 oranında zam yapıldı.
28	Nisan	<ul style="list-style-type: none"> - Yaş çay yaprak fiyatı ve alımlarda uygulanacak esaslar açıklandı. Yaş çayın kilosuna 55 TL. ödenecek.
30	Nisan	<ul style="list-style-type: none"> - Yatırım malları üretimi teşvik tebliği yayınlandı.
3	Mayıs	<ul style="list-style-type: none"> - Marmara Bölgesi ekici tütün piyasası 285 TL. başfiyatla açıldı.
5	Mayıs	<ul style="list-style-type: none"> - Merkez Bankası, faiz farkı ödenen ihracata yönelik bir yıldan uzun vadeli kredilerin kapsamını genişletti.
6	Mayıs	<ul style="list-style-type: none"> - Merkez Bankasınınca, reeskont ve avans işlemlerinde uygulanan faiz oranları yeniden belirlendi. Teşvik belgeli orta vadeli kredilerle, tarım ve ihracata dönük olanların faizi düşürülürken genel ve gider vergisi istisnasından yararlananların faizi artırıldı.
12	Mayıs	<ul style="list-style-type: none"> - Sermaye Piyasası Kurulu, yasa ile öngörülen hisse senedi ile değiştirilebilir tahvil çıkartılması koşullarını belirledi. - Elektrik fiyatlarına zam yapıldı. TEK Belediyelere sattığı elektriğin kilovatına 13 krş zam yaparken, Belediyeler tarifelerini 30 krş artıracaklar.
16	Mayıs	<ul style="list-style-type: none"> - Ziraat Bankası, traktör kredisini 1.2 milyon liraya, biçer-döver kredisini de 2.5 milyon liraya çıkardı.
21	Mayıs	<ul style="list-style-type: none"> - Ziraat Mücadele İlaçlarının azami satış fiyatları yeniden belirlendi. - 1982 yılı yağlık soya fasulyesi tohumu tesbit edildi. Üreticilere kilo başına 52 lira ödenecek.
28	Mayıs	<ul style="list-style-type: none"> - DPT Teşvik ve Uygulama Dairesi Başkanlığının yatırımları ve ihracı teşvik tebliği yürürlüğe girdi.

30 Mayıs	- 1982 yılı ürünü teftik destekleme alım fiyatı belirlendi. Birinci kalite tiftiğin kilosunun alım fiyatı 885 lira, ince tiftiğin 780 lira olarak belirlendi.
1 Haziran	- 1982 yılı hububat ürünü destekleme fiyatları açıklandı. Geçen yıl 16 TL. olan ekmeçlik buğday 21 lira, beyaz arpa ve çavdar 15.5 lira oldu. - TMO'since alınacak çizilmemiş haşhaş kapsülü baş alım fiyatı kışlık haşhaşta 48 lira, yazlıkta 36 lira olarak belirlendi.
2 Haziran	- Bankaların, Merkez Bankasına Mevduat Munzam karşılıkları yatırımları yeni esaslara bağlandı. Mevduat munzam karşılıklarının yatırılmaması halinde uygulanacak cezai faiz oranları yükseltilirken, Merkez Bankasına ödenecek faiz oranları düşürüldü. - 1982 yılı kütlü pamuk alım fiyatı belirlendi. Ege tipi pamuklar için 78 lira, Çukurova tipi pamuklar için 75 lira olarak belirlendi.
5 Haziran	- Buğday, un küçük ve büyük baş canlı hayvan ihracında alınmakta olan destekleme ve fiyat istikrar primleri yeniden tespit edildi.
13 Haziran	- Amme alacaklarının ertelenmesinde uygulanacak faiz oranı yüzde 24'ten yüzde 32'ye çıkarıldı.
19 Haziran	- Kamu kurum ve kuruluşların kuruluş görev ve yetkilerinin düzenlenmesi ile ilgili yetki kanunu yürürlüğe girdi.
20 Haziran	- Petrol ürünlerine yüzde 9.7 ile yüzde 10 arasında zam yapıldı. - Tecil ve ertelemeye tabi gümrük vergi, resimlerinden alınan yıllık faiz oranlarında değişiklik yapıldı.
22 Haziran	- Ödeme güçlüğü içinde bulunan bankerlerin işlemleri hakkında 35 sayılı kanun hükmündeki kararnamenin bazı maddelerinin değiştirilmesine ve iki madde eklenmesine ilişkin kanun hükmünde kararname yayınlandı.
23 Haziran	- Yurtdışı İşçi Sorunları Yüksek Koordinasyon Kurulu kuruldu.

✓ 24	Haziran	- Sermaye Piyasası Kurulu teşkilat, görev ve çalışma esasları yönetmeliği yürürlüğe girdi.
✓ 7	Temmuz	✓ - Bankerlerin pazarladıkları mevduat sertifikası, tahvil ve bunlara ait kuponlarla ilgili olarak ana paraları güvence altına alan Bakanlar Kurulu Kararnamesi yayınlandı.
✓ 10	Temmuz	- Sermaye Piyasası Yasası uyarınca ortaklıkların esas sözleşmelerinde yapacakları değişikliklerin esasları belirlendi.
✓ 14	Temmuz	- Ödeme güclüğü içinde bulunan bankerlerle ilgili 40 sayılı kanun hükmünde kararnameye ilişkin tebliğ yayınlandı.
✓ 21	Temmuz	- Ödeme güclüğü içinde bulunan bankerlerden alınan tahvillerle ilgili kanun hükmündeki kararname yayınlandı.
28	Temmuz	- Tarımsal ürünler ihracatının geliştirilmesi ve tarımsal yapının bu amaçla düzenlenmesi fonundan yararlanılmasına ilişkin yönetmelik yayınlandı.
31	Temmuz	- Ödeme güclüğü içinde bulunan bankerlerin işlemleri hakkında 35 sayılı kanun hükmündeki kararnameye ilişkin 2 sayılı tebliğ yayınlandı.
2	Ağustos	- Ereğli Demir-Çelik fabrikalarının ürünlerine yüzde 8-12 oranında zam yapıldı.
3	Ağustos	- II. Sayılı liberasyon listesine bazı ilaveler yapıldı.
5	Ağustos	- Arpa ihracatında kilo başına 2 TL. destekleme ve fiyat istikrar fonu primi alınması ve bazı yeni düzenlemeler getirilmesi hakkındaki para kredi kurulu tebliği yayınlandı.
		✓ - Menkul kıymetlerin alım satımıyla uğraşan kuruluşlarla ilgili her türlü düzenlemeyi yazmaya Maliye Bakanlığı yetkili kılındı.
11	Ağustos	- Sovyetler Birliği ile ticaretimiz 1983 yılından itibaren serbest döviz esasına göre yapılacak.

12	Ağustos	- DESİYAB tarafından çok ortaklı şirketlere verilecek yarım kalmış yatırım ve işletme kredileri için reeskont faizi yüzde 17.75 olarak uygulanacak
14	Ağustos	- AET'ye uygulanan gümrük vergilerinde 1982 yılında yapılması gereken yüzde 10'luk indirim ertelendi.
15	Ağustos	- İşlenmiş kıymetli maden ihracı serbest bırakıldı.
20	Ağustos	- Türk Hava Yolları tahvil çıkarabilecek. - Triple süperfosfat gübrenin perakende satış fiyatı 200 TL/kg.'dan 165 TL/kg'a indirildi.
21	Ağustos	- AET ülkelerinden yapılan demir-çelik ithalatında yüzde 15 fon alınmasını öngören para kredi kurulu kararı yürürlükten kaldırıldı. - AET'ye yapılacak pamuk ipliği ihracatı tes-cile bağlandı.
8	Eylül	- Çekirdeksiz kuru üzüm, incir, hurma ve ezme incir ihracında alınan Destekleme ve Fiyat İstikrar Primi yeniden belirlendi.
11	Eylül	- Elektrik üretimini TEK'in tekelinden çıkarılan yasa yürürlüğe girdi. Özel şirketler de elektrik enerjisi üretebilecek.
14	Eylül	- Ödeme gücü içinde bulunan bankerlerin işlemleri hakkında 35 sayılı kanun hükmünde kararnamenin bazı hükümlerinin değiştirilmesine ve bazı maddeler eklenmesine dair kararname yayınlandı.
18	Eylül	- Bankalar plasmanlarının binde beşini menkul kıymetler tanzim fonuna yatıracaklar.
24	Eylül	- Menkul kıymetleri tanzim fonunun işleyişi hakkındaki yönetmelik yayınlandı. - Tasfiyesine karar verilen bankerler aracılığı ile satılmış tahviller hakkındaki 35 sayılı kararnameye ilişkin tebliğ yayınlandı.
25	Eylül	- Belediye gelirleri kanunu genel tebliği yayınlandı.

5	Ekim	- Özel sektöre mensup anonim şirketlerce çıkarılacak tahvillerin faiz şartlarını yeniden düzenleyen tebliğ yayınlandı. Özel kesim artık değişken faizli tahvil ihraç edemeyecek.
14	Ekim	- Anonim ortaklıkların tahvil ihraçlarına ilişkin esaslar belirlendi. Ortaklıkların her türlü tahvil ihraçları sermaye piyasası kurulunun iznine bağlı olacak. - Bankerlerle ilgili 35 sayılı kararnamenin kapsamı genişletildi.
31	Ekim	- Taban fiyatı yer fıstığında 85 TL. zeytin-yağında ise 150 TL olarak belirlendi.
2	Kasım	- Ziraat Bankasının uluslararası para piyasalarından sağlanan 200 milyon dolarlık kredi anlaşması imzalandı.
4	Kasım	- Banker işlemleri hakkında Maliye Bakanlığının iki tebliği yayınlandı.
5	Kasım	- Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının küçük sanayinin geliştirilmesi fonunun kullanılma esasları belirlendi.
15	Kasım	- 1981 ürünü tütünün ihracında alınacak destekleme ve fiyat istikrar primleri yeniden belirlendi.
22	Kasım	- Akaryakıt fiyatlarına yüzde 15-20 arasında zam yapıldı. Kömür fiyatlarına zam yapıldı. Linyitin tonu Ankara'da 7.400 TL. oldu.
25	Kasım	- TEK elektriğin kilowat saatine 80-100 krs. zam yaptı. - Borsa bankerliği belgesi verilmesine ilişkin yönetmelikte değişiklik yapıldı.
7	Aralık	- Bazı gübre türlerine fabrika çıkış fiyatı yüzde 1-34 oranında yükseltilirken, bazı türlerde fiyatlar yüzde 1-22 arasında düşürüldü.
9	Aralık	- MGK 1983 mali yılı bütçe tasarısını kabul etti. Katsayı 34'de kalırken, yakacak yardımı da 6000 liraya yükseltildi. - Soya küspelerinin satış fiyatı 45 TL. olarak belirlendi.

13	Aralık	- Yatırımların teşviki ve yönlendirilmesi ile ihracat teşvik tebliğleri yayınlandı.
14	Aralık	- 1983 mali yılı faiz kararnameşi açıklandı. Bankalar vadesiz tasarruf mevduatına yüzde 20 faiz verecekler. 6 ay vadeli mevduata yüzde 40, 1 yıl vadeli mevduata ise yüzde 45 faiz uygulanacak.
15	Aralık	- Asgari ücret 16 yaşından büyükler için ayda brüt 16.200 TL., küçükler için ise 11.000 TL. olarak belirlendi.
27	Aralık	- Katma bütçeli kuruluşların 1983 mali yılı bütçe kanunu yayınlandı.
30	Aralık	- Merkez Bankasının özel sektöre mensup anonim şirketlerce çıkarılacak tahvillerin faizleri ile ilgili tebliğ yayınlandı.
31	Aralık	- 1983 yılı yatırım programının uygulanma kararı Bakanlar Kurulunca yayınlandı. - Gelir vergisi kanununda değişiklik yapılması ile Mali Denge Vergisi kanununun yürürlükten kaldırılması hakkındaki kanun yayınlandı. - Umumi disponibilitate ve mevduat munzam karşılıklarının oran ve uygulama esasları yayınlandı. - Gelir vergisi hadler oranlarının artırılmasına ilişkin karar yayınlandı.

EK-4

(20 Ocak 1984 tarihli TÜSİAD raporundan alınmıştır.)

1983 YILI EKONOMİK ÖNLEMLERİ

- 2 Ocak : Gelir ve Kurumlar Vergisi yasası değişikliği yürürlüğe girdi.
- 6 Ocak : İmalat Sanayii yönetmeliği yürürlüğe girdi.
- 12 Ocak : Maliye Bakanlığının tebliğine göre, yurda getirilmesi zorunlu döviz kazancı bulunanlar kazançlarının yüzde 5'i tutarında döviz tevdiat hesabı açtırabilecekler.
- Bakanlar Kurulu kararına göre, teşvik belgesine dayalı özel kesim ile kamu kesiminin yatırım malları ithalatından kur farkı alınmayacak.
- 25 Ocak : Geçici ithal malları listesi daraltıldı.
- 26 Ocak : Vergi Usul Kanunu genel tebliği yayınlandı. Maliye Bakanlığı inceleme raporları dışındaki takdir işlemleri için takdir komisyonlarına başvurulacağını açıkladı.
- 27 Ocak : Bakanlar Kurulu, ihtiyaçlarını 2490 sayılı arttırma eksiltme yasasına göre sağlayan kuruluşların sözleşmelerine değişik fiyat esasını içeren kayıt koyacağını kararlaştırdı.
- 30 Ocak : AET'nin Türkiye çıkışlı bazı tarım ürünlerinin topluluğa ithalatında uygulanacak indirimli tarife hadleri belirlendi.
- Tekel maddelerine yüzde 19-30'a varan zamlar yapıldı.
- 1 Şubat : Menkul kıymetler alım satımları menkul hizmetler tanzim fonuna yatıracakları miktar ile ilgili Sermaye Piyasası Kanunu sirküleri yayınlandı.
- 6 Şubat : Maliye Bakanlığı gelir vergisi kanununda yapılan değişikliklerin uygulama esaslarına açıklık getiren 4 genel tebliği yayınlandı.
- 8 Şubat : Sigortalıların prim ve ödeneklerinin hesabında esas tutulacak günlük kazançlar Bakanlar Kurulu kararıyla belirlendi.
- 9 Şubat : Sermaye Piyasası Kurulunun Sermaye Piyasası Kanununa tabi olan anonim ortaklıkların uyacakları esaslar ile ilgili tebliği yayınlandı.

- 13 Şubat : Sermaye Piyasası Kuruluna anonim ortaklıkların finansal tablolarına ilişkin esasların tebliği yayınlandı.
- 17 Şubat : Ege ekici tütün piyasası 335 TL. başfiyatla açıldı.
- 23 Şubat : Özel dış krediler ve faiz eşlendirme fonu hakkında Maliye Bakanlığı tebliği yayınlandı.
- 24 Şubat : Bazı kamu alacaklarının özel uzlaşma yolu ile tahsiline ilişkin kanun yayınlandı.
- 3 Mart : Merkez Bankasının tahvil ve altın üzerine avans işlemlerinde uygulanacak faiz oranını belirleyen tebliğ yayınlandı.
- 12 Mart : Devlet Yatırım Bankası tarafından KIT'lere satılan tahviller faiz oranları ile ilgili değişiklikler kararı tebliği yayınlandı.
- 15 Mart : Yeniden değerlendirme ile ilgili vergi usul kanunu genel tebliği yayınlandı. Yabancı sermayeli kuruluşlar, vergi açısından tam mükellefler ise yeniden değerlendirme yapabilecek.
- 21 Mart : İmar affı ile ilgili kanun yayınlandı.
- 22 Mart : Maliye Bakanlığının bazı kamu alacaklarının özel uzlaşma yolu ile tahsili hakkındaki kanunun uygulanmasına ilişkin tebliği yayınlandı.
- 23 Mart : Maliye Bakanlığının damga vergisi kanunu genel tebliği yayınlandı.
- 26 Mart : Demir ithalatının serbest bırakılmasına ilişkin ithalat rejiminde yapılan değişiklik sirküleri yayınlandı.
- 30 Mart : Petrol kanununda değişiklikler yapan kanun yayınlandı.
- 31 Mart : Montaj sanayii talimatı sirküleri yayınlandı.
- 3 Nisan : Maliye Bakanlığının 3 ve 4 no.lu özel uzlaşma genel tebliğleri yayınlandı.
- 6 Nisan : Maliye Bakanlığının özel pişmanlık konusuna açıklık getiren tebliği yayınlandı.
- 7 Nisan : Para ve sermaye piyasalarının yeniden düzenlenmesi hakkındaki yetki kanunu yayınlandı.
- 9 Nisan : Maliye Bakanlığının kayıp ve beyan dışı kalmış yurt içindeki ve dışındaki dövizlerin TC Ziraat Bankasına yatırılarak döviz tevdiat hesabına ilişkin tebliği yayınlandı.

- 14 Nisan : Kat mülkiyeti kanununda değişiklik yapan kanun yayınlandı.
- 25 Nisan : Gider vergileri kanunundaki tabloları vergi oranlarının değişiklik kararı Bakanlar Kurulunca yayınlandı.
- 28 Nisan : Bayındırlık Bakanlığının yurt dışındaki müteahhitlik hizmetlerine ilişkin karar yayınlandı.
- 30 Nisan : Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 1983 yılı ithalat rejimi II Liberasyon listesinde yer alan bazı maddelerin ithalatına ilişkin sirküler yayınlandı.
- 4 Mayıs : Genel işler işkolundaki toplu sözleşmenin teşmil kararı yayınlandı.
- Para ve Kredi Kurulunun kırmızı mercimek, nohut, destek alım fiyat tebliği yayınlandı. Para ve Kredi Kurulu ayrıca mısır ve soya fasulyesinin tohumluk fiyat tebliği yayınlandı.
- 7 Mayıs : Sendikalar ve toplu iş sözleşmesi grev ve lokavt kanunları yayınlandı.
- 8 Mayıs : Adalet Bakanlığının asgari ücret tarifeleri tebliği yayınlandı.
- 11 Mayıs : Maliye Bakanlığının inceleme ve tarhiyat safhasında bulunan vergiler ile ilgili tebliği yayınlandı.
- 14 Mayıs : Gümrük ve Tekel Bakanlığının endekslemeye ve tescile tabi tutulan gümrük ve vergi resimlerinden alınması gereken faizlerle ilgili tebliği yayınlandı.
- Ticaret Bakanlığının Liberasyon II listeleri ile ilgili sirküleri yayınlandı.
- 18 Mayıs - Türk parasının kıymetini koruma kanunu hakkında 17 sayılı karara ilişkin bedelsiz ithalat ile ilgili tebliği yayınlandı.
- 21 Mayıs : Gider vergilerine ilişkin ilk madde indirimi tebliği yayınlandı.
- 20 Mayıs : İktisadi Devlet Teşekkülleri ve Kamu İktisadi Kuruluşları hakkındaki kanun hükmündeki kararname yayınlandı.
- 24 Mayıs : Maliye Bakanlığının vergi usul kanunu genel tebliği yayınlandı.
- 28 Mayıs : Turizm yatırımları ve işletmelerin nitelikleri yönetmeliğinin yürürlüğe konulması ile ilgili yönetmelik yayınlandı.

- 29 Mayıs : DPT'nin yatırım ve teşvik yönlendirilmesiyle ilgili tebliği yayınlandı.
- 31 Mayıs : Maliye Bakanlığının Türk parasının kıymetini koruma hakkındaki 17 sayılı karara ek 7/18015 sayılı tebliği yayınlandı.
- Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığının, elektrik ücretlerinin yeniden düzenlenmesine ilişkin iki tebliği yayınlandı. Elektrik fiyatları yüzde 7-17 arasında değişen zam yapıldı.
- 1 Haziran : Kömür fiyatları yeniden ayarlandı. Taşkömürü ile kok kömürünün fiyatı yüzde 17 düşürüldü. Sanayi ve ısınma amacıyla kullanılan linyit kömürüne ise yüzde 18 zam yapıldı.
- 8 Haziran : Birinci grup ekimlik buğday taban fiyatı geçen yıla oranla yüzde 16.7 artışla 28 lira olarak açıklandı.
- 9 Haziran : İhracatta vergi iadesi listelerinde sanayi ürünleri ve inşaat malzemeleri lehine değişiklik yapıldı.
- 15 Haziran : Yeni faiz oranlarına ilişkin Merkez Bankası tebliği yayınlandı. Tebliğe göre, vadesiz tasarruf mevduatı yine yüzde 20 oranında faiz verilecek, 6 aya kadar olan vadeli mevduata yüzde 35, bir yıl vadeli mevduata ise yüzde 40 oranında faiz ödenecek.
- 21 Haziran : 1983 kampanyası şeker pancarı fiyatı kilo başına 6 lira olarak belirlendi.
- Özel uzlaşma genel tebliği yayınlandı.
- 22 Haziran : Para ve Kredi Kurulu, küçük baş, büyük baş, canlı hayvan ihracından alınmakta olan destekleme ve fiyat istikrar primlerini yeniden düzenledi. Küçük baş hayvan ihracından alınan prim 1200 liradan, 2000 liraya çıkarıldı.
- 29 Haziran : SSK konut kredisi yönetmeliği yeniden düzenlendi.
- 30 Haziran : İhracatta vergi iadesi konumu kapsam tesbitine ilişkin sirküler yayınlandı.
- 1 Temmuz : Ticaret Bakanlığının II. sayılı liberasyon listesinde bulunan bazı malların yeniden düzenlenmesine ilişkin sirküler yayınlandı.
- 9 Temmuz : AET'ye tekstil ürünleri ihrac esasları hakkındaki sirküler yayınlandı.
- 16 Temmuz : DESİYAB, yetkili bankalar listesine alındı.

- 19 Temmuz : Turizmi geliştirme fonunun esaslarını belirleyen Bakanlar Kurulu kararı yayınlandı.
- 21 Temmuz : İDT ve KİK'in hakkında 60 sayılı kanun hükmündeki geçici 6. madde 1.fıkranın değiştirilmesine ilişkin kararname yayınlandı.
- 23 Temmuz : Bankalar hakkında kanun hükmünde kararname yayınlandı.
- 24 Temmuz : İhracatın teşviki ile ilgili tebliğ yayınlandı.
- 25 Temmuz : Petrol ürünleri ile demir çelik ürünlerine zam yapıldı. Benzin ve fuel oile yapılan zam oranı yüzde 7.8 ile yüzde 8.2 arasında değişti. Demir çelik ürünlerinin fiyatı ton başına 3.000 lira oldu.
- 28 Temmuz : Faiz farkı fonunun kaynakları arttırıldı.
- 10 Ağustos : Maliye Bakanlığının hariçten yatırım izni alan gerçek ve tüzel kişilerle ilgili tebliği yayınlandı.
- 13 Ağustos : Tasfiye halindeki bankerlerin tasfiyelerini hızlandırılması hakkındaki kanun yayınlandı.
- 18 Ağustos : IMF ile Milletlerarası İmar Bankasına katılma payının arttırılması hakkındaki kanun yayınlandı.
- Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının 1984 yılı ithalat rejimi çalışmaları ile ilgili sirküleri yayınlandı.
- 19 Ağustos : Yurtdışı müteahhitlik hizmetlerine ilişkin tebliğ yayınlandı.
- 20 Ağustos : Gider vergilerine ait ilk madde indirim tebliği yayınlandı. Gümrük ve Tekel Bakanlığının gümrük vergilerinin taksitlendirilmesi ile ilgili tebliği yayınlandı.
- 21 Ağustos : Garantisiz ticari borçların tasfiyesi ile ilgili Bakanlar Kurulu kararı yayınlandı.
- 25 Ağustos : Kur farkı fonu kurulmasına dair Türk Parasını Koruma Kanunu hakkındaki 27 sayılı Bakanlar Kurulu kararı yayınlandı.
- 29 Ağustos : Anonim şirketlerin kuruluş veya sermaye arttırmalarındaki bloke ve çözümü işlemleri yeniden belirlendi.
- 31 Ağustos : İhracat rejimi kararının 28'nci maddesi değiştirildi.
- 3 Eylül : Ham soya yağı, ayçiçek yağı, sodyum bikromat ve pol-yester cins ithalinde desteleme ve fiyat istikrar fonuna alınacak primler yeniden belirlendi.

- Karma iplik ihracında destekleme ve fiyat istikrar fonuna kilo başına 1 TL. prim alınacak.
- 7 Eylül : 1 milyon liraya kadar olan kredi işlerinde hesap durumu aranmayacak.
- 8 Eylül : Bazı maddeler için yeni ilk madde indirim nisbetleri belirlendi.
- 10 Eylül : Yurtdışı müteahhitlik belgesi almış ve yurtdışında taahhüt üstlenmiş gerçek ve tüzel kişilerin yurtdışındaki makina ve teçhizatlarının geçici ithal esasları belirlendi.
- 21 Eylül : DPT Teşvik Uygulama Dairesi Başkanlığının bazı mamullerine geçici vergi iadesi uygulamasına ilişkin tebliği yayınlandı.
- 22 Eylül : 1984 yılı geçiş programının uygulanması, koordinasyonu ve izlenmesine dair karar verildi.
- 24 Eylül : Bakanlar hakkında 70 sayılı kanun hükmünde kararnameye ilişkin tebliğ yayınlandı.
- 25 Eylül : 1984 mali bütçesi 3 trilyon 250 milyar lira olarak belirlendi.
- Bankalar ayırdıkları kanuni yedek akçelerine tekabül eden tutarın genel kuruldan 15 gün sonra Merkez Bankasına yatıracaklar.
- 6 Ekim : Ödünç para verme işleri hakkındaki kanun hükmünde kararname yayınlandı.
- Menkul kıymetler borsası hakkında kanun hükmünde kararname yayınlandı.
- TC Merkez Bankası kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesi hakkındaki kararname yayınlandı.
- 9 Ekim : Ödünç para verme ve menkul hizmetler borsalarının çalışma esasları yeniden belirlendi.
- 14 Ekim : Tasfiye halindeki bankerlerin tasfiyelerinin hızlandırılması hakkındaki kanunun uygulanmasına ilişkin kararname yayınlandı.
- 15 Ekim : 6762 sayılı TTK'nun 1264'ncü maddesinin üçüncü fıkrası ile 1404-1406'ncü maddelerinin değiştirilmesine ilişkin kanun yayınlandı.
- 18 Ekim : Maliye Bakanlığının yüzde 25'den fazla amortisman uygulanacak maddelerle ilgili tebliği yayınlandı.

- 19 Ekim : İller Bankası kanunundaki değişiklik yayınlandı.
- 20 Ekim : Bağ-kur kanununda değişiklik yapan kanun yayınlandı.
- Montaj sanayi talimatı yürürlükten kaldırıldı.
- 21 Ekim : Tütün destekleme ve istikrar primleri yeniden belirlendi.
- 22 Ekim : İDT ve KİK kanunu yayınlandı.
- 25 Ekim : Tasarruf mevduatı sigorta fonu yönetmeliği yayınlandı.
- 1 Kasım : Bitkisel yağ ve yağlı tohum ile mamul yağ ithaline izin verecek kararname yayınlandı.
- Yer fıstığı destekleme alım fiyatları 105 TL/kg. olarak belirlendi.
- Soya küspesi fiyatının 60 TL/kg. olarak belirlenmesine ilişkin para ve kredi kurulu tebliği yayınlandı.
- 3 Kasım : Serbest bölgeler teşkilatı hakkındaki kanun hükmündeki kararname yayınlandı.
- 8 Kasım : Kamulaştırma kanunu yayınlandı.
- TMO arpa ithaliyle görevlendirildi.
- 11 Kasım : Devlet ihale kanununda değişiklik yapıldı.
- 12 Kasım : Antalya ve Mersin limanları serbest bölge olarak kabul edildi.
- 13 Kasım : Sermaye piyasası kurulunun katılma intifa senetleri ihracına ilişkin tebliği yayınlandı.
- Sermaye piyasası kurulu kara iştirakli tahvil ihracına ilişkin tebliği yayınladı.
- 14 Kasım : Nükleer enerji santralleri kurumu kuruldu.
- 15 Kasım : Turizm yatırım ve işletmeleri nitelikleri yönetmeliğinde değişiklik yapıldı.
- 18 Kasım : Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı akaryakıt perakende azami satış fiyatları yeniden belirlendi.
- 19 Kasım : SSK kanununda değişiklik yapan kanun yayınlandı.
- SSK konut kredisinin tavanı 900 bin liraya çıkarıldı.
- 29 Kasım : İhracatın teşvik kararı çerçevesinde ithalat yapan sanayicilere müeyyide uygulanmayacak.

30	Kasım	: Katma bütçeli idareler 1984 mali yılı bütçe kanunu yayınlandı. - Sendikalar kanununda değişiklik yapıldı
1	Aralık	: Sanayi sicil belediyesinin geçerlilik süresi 30 Mart 1984'e kadar uzatıldı.
3	Aralık	: Kamu kuruluşlarının düzenlenmesi konusunda KHK çıkarma yetkisinin süresi uzatıldı.
4	Aralık	: Merkez Bankası nezdinde petrol arama ve petrolle ilgili faaliyetleri düzenleme fonu kuruldu. - Gümrük muhafaza yönetmeliğinde değişiklik yapıldı.
19	Aralık	: Banka faiz oranlarını belirlemeyetkisi yeniden Merkez Bankasına verildi. - Faiz oranları ile ilgili düzenlemeler yayınlandı. Buna göre banka faiz oranları üç ayda bir yeniden belirlenecek. - Banka ve sigorta muamelesi vergisi yüzde 15'den yüzde 3'e düşürüldü.
20	Aralık	: Tahvil ve mevduat sertifikası faizleri ile kâr paylarından da tevkifatı yüzde 20'ye indirildi.
21	Aralık	: Madenlerden alınacak devlet hakkı tarifesi açıklandı.
26	Aralık	: Akaryakıt fiyatlarına yüzde 2.4 ile yüzde 2.9 oranında zam yapıldı.
27	Aralık	: Ziraat Bankası kredilerine uygulanan faiz oranları 5 ile 20 puan arttırıldı. Yeni faiz oranları 1 Ocak 1984 tarihinden itibaren uygulanacak.